İMAM-I GAZÂLÎ

HELALLER ve HARAMLAR

"Ey iman edenler, size rızık olarak verdiklerimizin temizlerinden yiyin"
(BAKARA 172)

ÇELİK YAYINEVİ

İMAM-I GAZALİ

HELALLER VE HARAMLAR

ÇELİK YAYINEVİ

Çelik Yayınevi
İstanbul, 2008

HELALLER VE HARAMLAR / İMAM-I GAZALİ

Yayıncı Sertifika No: 0107-34-007352

MİZANPAJ
Adem Şenel

KAPAK TASARIMI
Yunus Karaaslan

BASKI-CİLT
Şenyıldız Matbaacılık
Gümüşsuyu Cad. No.3 Topkapı/İSTANBUL
Tel. 0 212 483 47 91

Çelik Yayınevi
Ticarethane Sok. No: 59 34410 Cağaloğlu-İSTANBUL
Tel. 0212. 511 28 11 (Pbx) Fax. 0212. 511 28 12
www.celikyayinevi.com

İMAM-I GAZALİ

HELALLER VE HARAMLAR

Tercüme Eden: Harun Ünal

ÇELİK YAYINEVİ

İÇİNDEKİLER

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

(RAHMAN VE RAHİM OLAN ALLAH'IN ADIYLA)

İnsanı kuru, yapışkan bir çamurdan yaratan ve sonra da ona en güzel biçim ve şekli veren, en mükemmel şekilde var eden Allah'a hamd ederek 'Helal ve Haram'larla ilgili kitaba başlıyorum. Rabbimiz kullarını yarattıktan sonra onları ilk gelişme çağlarında süt ile besleyip büyüttü. Ki Allah bu sütü fışkı[1] ile kan arasından süzüp çıkarmıştır. O, insanın boğazından gayet kolay bir şekilde berrak ve tatlı su misali kolayca akıp gitmektedir. Daha sonra Yüce Allah o kulunu tertemiz rızıklarla rızıklandırarak, kendisini zaaf ve bozulmalardan koruyup kollamıştır. Bu arada aşırı şehevi duygularının ve saldırı ya da baskılarının altında kalmaması için, onun bu duygularını da gemlemiştir. Böylece insanın o şehevi duygu ve isteklerini, kendisine verdiği helal rızık arama imkanıyla kurtarmış, onu egemenlik altına almıştır. Böylece şehevi duyguların baskılarını kırarak, insanı saptırmak için hazırlanmış ve bu işe soyunmuş bulunan şeytanın ordusunu da hezimete uğratarak perişan etmiştir. Çünkü şeytan, gerçekten tıpkı insanın damarlarında kanın dolaştığı gibi dolaşır ve insanı etkisi altına almaya çalışır. Ancak Yüce Allah, helal rızık yoluyla, şeytan için imkan ve yolları daraltmış ve bu yoldan insanı tuzağa düşürme imkanını azaltmıştır. Çünkü

1 Fışkı, dışkı demektir.

şeytanın insanın ta damarlarının içine sirayet etmesine[2] sebep oluşturan şey, sadece şehvetin baskın gelmesi ve serbestliğe yöneltmesi durumunda olabilmektedir. Geriye şeytanı önleyici tedbir olarak helal rızık yoluyla onun gemlenmesidir. Böyle olunca o pişmanlık duyarak, hüsrana uğrayarak ve bir şey yapamamanın üzüntüsüyle dönüp gider. Çünkü kendisine yardımcı ve yol gösterici bir fırsat bulamamış olur.

Salat ve selam da insanları sapıklıktan hidayete erdirmeye sebep olan Hz. Muhammed (sav)'e, Ehl-i Beytinin de hayırlı olanlarına ve ashabına olsun, evet çok çok selam ve salat olsun onlara...

Şimdi asıl konuya geçebiliriz. Rasulullah (sav) şöyle buyurmaktadır:

"Her bir müslüman için helali aramak bir farzdır."[3]

Bu hadisi Abdullah b. Mesud (r.a.) rivayet etmiştir. Bu helalin farz oluş meselesi, diğer farzlar arasında, insanın aklıyla anlaşılabilme yönü oldukça zor olan bir husustur. Aynı zamanda organlara da böyle bir şey gerçekten oldukça ağır gelir. Bunun içindir ki bu, tümüyle gerek ilim olarak ve gerekse amel/pratikte uygulanma durumu olarak hemen hemen ortadan kalkmış bulunmaktadır. Çünkü bunun ilminin/bilgisinin gayet zor ve çetrefil olmasından, birçok yönleri sebebiyle anlaşılamaz bir konumda bulunmasından ötürü, amel/pratik açısından da uygulanır olmaktan neredeyse kalkmış bulunmaktadır.

Cahiller de helalin tümüyle ortadan kaybolup yok olduğunu sanırlar. Helal yollarının da tıkandığını ve helal olarak

---

2 Sirayet etmek; yayılmak, sarmak anlamına gelmektedir.

3 Müslim rivayet etmiş. Evsat adlı kitabında Taberani, Enes'ten farklı şekilde rivayet etmiş, isnadı zayıftır.

eğer bir şey kalmışsa, o da tatlı bir su ya da Fırat nehrinin suyudur... Bir de sahipsiz topraklarda biten otların helal olarak kaldığını sanırlar. İşte bunlar dışında kalan her şeyi birtakım adi ellerin bulandırıp kirlettiğini, insanlar arası bozuk ve kötü ilişkilerin onları da iyice bozduğu ve dolayısıyla 'helal' diye bir şey kalmadığını sanırlar. Artık, ot ve bitkilerle yetinmek de bugün güçleşmiştir, böyle br şey mümkün değildir, artık biraz olsun haramlar konusunda da işi geniş tutmak ve müsamaha ile davranmak gerekecektir. Evet işte cahiller işi böyle sanmaktadırlar. Dolayısıyla bu cahiller böylece dini temelden terketmişler ve arka plana itmişlerdir. Bundan böyle mallar arasında herhangi bir fark ve ayırım da gözetmemektedirler, işin bu yönünü anlamaktan gerçekten acizdirler.

Eyvah ki eyvah!.. Onlar işi böyle sanıyor ve kabulleniyorlar. Oysa ki helal de açık ve seçik bir şekilde ortada olduğu gibi, haram da aynı şekilde açık ve seçik olarak ortadadır. Ancak ikisi arasında kimi şüpheli şeyler vardır. Bunların helal ya da haram oldukları konularında kuşkuya düşülmüştür. Dünya üzerinde olaylar ve tavırlar ne tür bir şekil alırlarsa alsınlar, işte bu üç durum hep böyle varlığını sürdürecektir. Helal, haram ve şüpheli olanlar...

Şayet bu kötü inanç ve bidat[4] dinde yayılacak olursa, bunun en büyük zararı yine dinin kendisine olur. Çünkü bunun kötülüğü sonuçta halk arasında yaygınlaşacaktır. Mutlaka bunun yanlış bir şey olduğu gerçeğinin açıklanması ve bu perdenin kesinlikle aralanması gerekir. Bunun için helal ile haram arasındaki farkın gösterilmesi, doğrunun anlatılması ve kesin bir dille şüphelerin izahı gerekir ki, bunların üzerindeki perde aralansın veya yüzlerindeki maskeler de düşmüş olsun. Gerçekci ve net bir dille bu hususlar ele alınıp mutlaka

---

4 Peygamber Efendimiz döneminden sonra ortaya çıkan yanlış uygulama ve düşünceler.

anlatılmalıdır. Çünkü bu noktadaki darlık ve sıkıntı, bu işin mümkün olabilirliğini ortadan kaldırmaz. İşte biz bu gerçeği yedi bölüm olarak ele alıp açıklamasına çalışacağız. Şöyle ki:

Birinci Bölüm: Helali aramanın önemi ve değeri/fazileti, haramın kötülüğü, helal ve haramın dereceleri.

İkinci Bölüm: Şüphelilerin mertebeleri, bunların kaynağı, haram ile helalden bunların ayırd edilmesi.

Üçüncü Bölüm: Araştırma, sorgulama ve bunların üzerine gitme ve ihmal durumlarının incelenmeleri, aynı zamanda bunların helal ve haram sanılma nedenleri.

Dördüncü Bölüm: Tövbekar olan kimsenin yapmış olduğu mali zulümlerden arınma meselesi.

Beşinci Bölüm: Devlet büyüklerinin verdikleri maaşlar, hediyeler, bunların helal ve haram olma sınırları.

Altıncı Bölüm: Devlet büyükleriyle birlikte bulunmak, onlarla oturup kalkmak...

Yedinci Bölüm: Farklı meseleler ve çözümleri.

BİRİNCİ BÖLÜM

Bu bölümde helalin fazileti, önem ve değeriyle haramın kötülüğü üzerinde duracağız. Bu arada helal ve haram çeşitlerini anlatacağız, bu konuda takvanın derecelerini açıklayacağız.

HARAMIN ÖNEMİ VE HARAMIN KÖTÜLÜĞÜ

Önce konuya ilişkin ayetleri açıklayacağız, daha sonra da konuyu Rasulullah (sav)'ın sünnetiyle açıklamaya çalışacağız. Büyük zatların hayatlarına ve durumlarına ilişkin bilgiler de sunacağız.

Faiz Hakkında Ayetler:

Yüce Allah şöyle buyuruyor:

"Ey peygamber! Temiz olan şeylerden yiyin; güzel işler yapın. Ben sizin yaptıklarınızı hakkıyla bilmekteyim."[5]

Buradaki ayete dikkat edilirse, güzel amellerden önce, iyi, temiz ve helal rızık üzerinde duruluyor ve bunların yenilmesi gerektiği vurgulanıyor. Çünkü ayette yer alan, "Tayyibat" sözcüğünden kasıt helal rızıktır.

Burada peygamberlere ve onların sonuncusu olarak gönderilen bizim peygamberimiz Hz. Muhammed'e yöneltilen bu seslenişten ve hitaptan, inkarcıların ve kafirlerin kanaatleri-

---

5 Müminûn, 23/51

nin aksine, peygamberlerin de birer insan oldukları dile getiriliyor. Aynı zamanda onlar için de, Yüce Allah'ın lütfu ve keremi olan, güzel ve temiz rızıklardan yararlanmalarının bir eksiklik sayılmayacağı vurgulanıyor. Asıl önemli olan hususun ve peygamberlere yaraşacak olan şeyin de iyi hareket ve davranışlarda bulunmak olduğu gerçeğini dile getirdiği gibi aynı zamanda Allah'a en güzel şekilde kullukta bulunmak olduğu da ayrıca ifade edilmiş bulunmaktadır. Buradan bu hakikat anlaşılmış olmaktadır.

Rabbimiz bir başka ayette de şöyle buyuruyor:

"Mallarınızı, aranızda haksız sebeplerle yemeyin. Kendiniz bilip dururken, insanların mallarından bir kısmını haram yollardan yemeniz için o malları hakimlere[6] vermeyin."[7]

Bu ayette işaret edilmek istenen mana, daha çok rüşvet ile çıkarcılık hususudur. Bu bakımdan aldatmalarla, dalavereli yollarla elde olunan tüm mallar ve elde olunan kazançlar haramdır.

Bir başka ayette de Yüce Mevlamız şöyle buyuruyor:

"Haksızlıkla/zulümle/ezerek yetimlerin mallarını yiyenler şüphesiz karınlarına/midelerine ancak ateş tıkınmış olurlar; zaten onlar alevlenmiş ateşe gireceklerdir."[8]

Bir dördüncü ayette de Rabbimiz şöyle buyurmaktadır:

"Ey iman edenler! Allah'tan korkun. Eğer gerçekten inanıyorsanız mevcut faiz alacaklarınızı terkedin."[9]

---

6 İdarecilere veya mahkeme hakimlerine rüşvet olarak...

7 Bakara, 2/188.

8 Nisa, 4/10.

9 Bakara, 2/278.

Daha sonra Rabbimiz bu ayetin devamındaki ayette de şöyle buyurmaktadır:

"Şayet yapmazsanız[10], Allah ve Rasulü tarafından açılan savaştan[11] haberiniz olsun."[12]

Daha sonra Rabbimiz aynı ayette şöyle buyuruyor:

"Eğer tevbe edip vazgeçerseniz, sermayeniz sizindir, ne haksızlık etmiş ne de haksızlığa uğramış olursunuz."[13]

Yine Rabbimiz şöyle buyuruyor:

"Faiz yiyenler (kabirlerinden), şeytan çarpmış kimselerin cinnet nöbetinden kalktığı gibi kalkarlar. Bu hal onların "alım-satım tıpkı faiz gibidir" demeleri yüzündendir. Oysa ki Allah, alım-satımı helal, faizi haram kılmıştır. Bundan sonra kime Rabbinden bir öğüt gelir de faizden vazgeçerse, geçmişte olan kendisinindir ve artık onun işi Allah'a kalmıştır. Kim tekrar faize dönerse, işte onlar cehennemliktir, orada devamlı kalırlar.

Allah faizi tüketir[14], sadakaları ise bereketlendirir, Allah küfürde ve günahta ısrar eden hiç kimseyi sevmez."[15]

Faiz yasağı İslam'ın kesin hükümleri arasındadır ve faizin her çeşidi haramdır. İster bireysel olsun, ister toplumsal olsun, zaruret hallerindeki durum müstesna olmak üzere bunlar devamlı değildir. İslam'ın ekonomik, sosyal, ahlakî sistemi bir bütün olarak uygulandığı ya da işletildiği zaman

---

10 Faiz hakkında söylenenleri.

11 Faizcilere karşı.

12 Bakara, 2/279.

13 Bakara, 2/279.

14 Faiz karışan malın bereketini giderir.

15 Bakara, 2/275-276.

faiz bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaz; çünkü, İslam ekonomisi, sermaye birikimini teşvik için faizi değil, ortaklık modelini ileri sürmüştür. Bu modelde sermaye faizsiz olacağından hem maliyet ve hem enflasyon problemi ortadan kalkacaktır. Mülkiyete katılım tabana doğru böylece yaygınlaşacaktır. Bu sayede ekonomik ve sosyal farklılaşma en az düzeye inecektir. Dolayısıyla, sermayeye, yatırımlara, ticarete kötü gözle bakılmayacaktır. Çünkü para bir değişim aracıdır. Parayı alınıp satılan mal haline getirmek ve hiçbir rizikoya girmeksizin gelir sağlamak oldukça tatlıdır. Ancak unutulmamalıdır ki zehirli gıdalarla beslenmeye benzer bu. Etkisini göstermeye başladığı zaman, çoğu kez artık iş işten geçmiş olmaktadır.

Bakara Suresi 278. ayette, faizle iş yapanlara Yüce Allah ve Rasullulah'ın savaş açtığı söylendiği gibi sonunda kişiyi cehennem ateşine kadar götürdüğü bildirilmektedir. Ayrıca helal ve haram konularına ilişkin ayetler sayılamayacak kadar çoktur. Buraya kadar ayetlerden örnekler sunduk. Şimdi ise hadislerden birkaç örnek sunalım.

FAİZ HAKKINDA HADİSLER

Abdullah b. Mesud (r.a.)'un rivayetine göre Hz. Peygamber (sav) bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır:

"Helali istemek/araştırıp sormak her bir müslümanın üzerine farzdır."

Yine Rasulullah (sav) bir başka hadislerinde ise şöyle buyurmaktadır:

"İlim talep etmek/araştırıp öğrenmek her bir müslümana farzdır."[16]

16 Abdullah İbn Mes'ûd (r.a).

Bu iki hadisle ilgili olarak âlimler derler ki; "Burada ilim talebinden maksad, helal ve haram konularına ilişkin ilimdir." Dolayısıyla her iki hadisin amacı birdir, aynı gerçeği dile getirmektedir. Rasulullah (sav) başka bir hadiste de şöyle buyuruyor:

"Kim, çoluk/çocuğunun nafakası için helal kazanmak uğrunda çalışır/gayret gösterirse, o kimse Allah yolunda cihad eden gibidir. Kim de iffetini korumak için dünyayı/dünyalık rızkını helalinden kazanmaya gayret gösterirse, o kimse de şehitler derecesindedir."[17]

Başka bir hadiste de Rasulullah (sav) şöyle buyuruyor:

"Kim kırk gün helalinden kazandığını yerse/helal kazancından yerse, Allah onun kalbini nurlandırır, böylece kalbindeki hikmet pınarlarını akıtarak dilinden söyletir."[18]

Farklı bir rivayetinde de şöyle buyuruluyor:

"Allah, kendisini dünyada zahid mertebesine erdirir."

Anlatıldığına göre Sa'd, Rasulullah (sav)'a, Allah'tan kendisinin dualarının kabul edilmesi için ondan kendisi için dua etmesini ister. Bunun üzerine Rasulullah (sav) de şöyle buyurdular:

"Lokmanı helalinden/temizinden ye ki duan kabul edilebilsin."[19]

---

17 Ebu Hureyre'den Taberânî, "Evsat" adlı kitabında farklı lafızla rivayet etmiştir. Ebu Mansur da, "Müsnedu'l-Firdevs'te" yine oldukça farklı lafızlarla rivayet etmiştir. Ancak hadis zayıftır.

18 İbn Adiyy, Ebu Musa'dan benzer olarak rivayet etmiş ve, "Hadis, münker bir hadistir" diye belirtmiştir. Yani bir dayanağı yoktur.

19 Hadisi, Taberânî, Abdullah b. Abbas'tan rivayetle "Evsat" adlı eserinde zikretmiştir. Ancak raviler arasında bilmediğin kimseler bulunmaktadır.

Rasulullah (sav) dünyaya düşkün olan kimsenin bu halini kötülemek maksadıyla da şöyle buyurmuşlardır:

"Niye saçı-sakalı birbirine karışmış, rengi soluk ve oradan buraya yolculuk edip kovulan kimseler vardır ki, yedikleri haram, giydikleri haram, kısaca hep haramla gıdalanmış durmuştur. Sonra da böylesi ellerini kaldırıp Rabbine, 'Rabbim! Rabbim!' diye yakarıp durur. Ancak böylesinin duası nasıl kabul edilebilir ki?"[20]

Abdullah b. Abbas (r.a.)'ın rivayetine göre Rasulullah (sav) şöyle buyurmuşlardır:

"Doğrusu Allah'ın Beyt-i makdis'te[21] **duran bir meleği bulunmaktadır ki, bu melek her gece şöyle seslenir: "Kim haram gıda yerse, onun nafile olsun, farz olsun hiçbir ibadeti kabul edilmez."**[22]

Ayette "Nafile ve farz" diye verilen kelimeler, "Sarf ve adl" kelimeleridir.

Yine Rasulullah (sav) bir hadislerinde şöyle buyuruyorlar:

"Herhangi bir kimse/müslüman, on dirheme bir giysi satın alsa da içinden tek bir dirhemi haramdan kazanılmış ise, o elbiseden üzerinde bir parça bulunduğu sürece Allah, onun namazını kabul etmez."[23]

Yine Hz. Peygamber (sav) şöyle buyuruyorlar:

---

20 Bu hadisi farklı lafızlarla Müslim, Ebu Hüreyre'den rivayet etmiştir.

21 Kudüs üzerinde.

22 Bu hadisin dayanağı olabilecek bir asıl bulamadım. Ebu Mansur Deylemî, "Müsnedu'l-Firdevs" kitabında İbn Mesud'dan: "Kim haramdan sağladığı bir lokmayı yerse, o kimsenin kırk gece namazı kabul olunmaz" rivayeti var ise de, bu, münkerdir. Yani metni bilinmeyen bir hadistir.

23 Abdullah b. Ömer'den zayıf bir senedle Ahmed b. Hanbel rivayet etmiştir.

"İnsan vücudunda haram ile beslenen her bir et parçası için, en uygunu, onun cehennem ateşinde yanmasıdır."[24]

Rasulullah (sav) yine buyuruyor ki:

"Herhangi bir müslüman kazancının nereden geldiğine dikkat etmezse, Allah da onu cehennem ateşine hangi kapıdan sokacağını önemsemez/kesinlikle onu cehenneme atar."[25]

Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav) şöyle buyurmuştur:

"İbadet on bölümden oluşmuş olup, bu ibadetin dokuzu helal rızık aramaktır."[26]

Bu hadis aynı zamanda hem merfu ve hem de kimi sahabi üzerinde mevkuf olarak iki türlü rivayet olunmuştur.

Peygamberimiz (sav) şöyle buyuruyor:

"Helal rızık uğrunda geceye kadar yorulurcasına çaba sarfeden bir kimse, akşama Allah tarafından bağışlanmış olarak girer ve aynı zamanda Allah kendisinden hoşnud olduğu halde sabahlamış olur."[27]

Efendimiz (sav) şöyle buyurmuştur:

"Kim helal olmayan/günah olan bir yoldan bir mal edinir de, bu edindiği mal ile sıla-i rahimde bulunur[28] ya da sadaka olarak dağıtır veya Allah yolun-

---

24 Tirmizi, Ka'b b. Acuze (r.a) den rivayet etti ve hasendir dedi.

25 İbn Ömer'den Ebu Mansur Deylemî, "Müsnedu'l-Firdevs" kitabında rivayet etmiştir. İbn Arabî, Tirmizî, şerhi olan "Arizatu'l-Ahvezî'de: "Bu hadis sahih değildir ve olamaz da" demiştir.

26 Enes'ten Ebu Mansur Deylemî: "Bundan dokuzu, susmakta, onuncusu ise, elinin helal kazancındadır" diye zikretmiş, hadis münkerdir.

27 Taberânî, "Evsat" adlı kitapta rivayet etmiş, ancak bunda da zayıflık vardır.

28 Bir akrabasını ziyaret eder...

da harcarsa, Allah, bütün bu yaptıklarını onun adına tümüyle toplar ve sonra da onu cehennem ateşinin içine atar."[29]

Rasulullah (sav) şöyle buyuruyor:

"Dininiz/din bakımından yaşantınızın en hayırlısı takva ile yaşamaktır."[30]

Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur:

"Kim, Allah'ın huzuruna takvanın en üst derecesi olan vera[31] **ile giderse, Allah kendisine İslam'ın tüm sevap çeşitlerini ihsan eder."**[32]

Rivayete göre Yüce Allah kitabında, **"Gerçek takva sahiplerini hesaba çekmekten ben ar duyarım."** buyurmuştur.

Rasulullah (sav) buyuruyor:

"Faizden elde edilen bir dirhem, Allah katında İslam açısından otuz kez zina etmekten de ileride bir günahtır."[33]

Ebu Hüreyre'nin rivayet ettiği hadiste Rasulullah (sav) Efendimiz şöyle buyurmuşlardır:

---

29 Ebu Davud, Mürsellerinde, Kasım b. Muhaymere'den mürsel olarak rivayet etmiştir.

30 Evsat'da Taberani ve Bezzar rivayet etmiştir.

31 Vera, haramdan kaçınmak demektir.

32 Bu hadisin dayandığı herhangi bir asla/dayanağa ulaşamadım/vakıf olamadım.

33 Abdullah b. Hanzala'dan Ahmed b. Hanbel ve Darekutnî, "36 zinadan" fazla diye farklı şekilde rivayet etmiş, ricali/ravileri sikadır/güvenilirdir. Söylendiğine göre Hanzala Zahid'den Ka'b yoluyla merfu olarak rivayet olunmuştur. Taberani'de, de, Abdullah b. Abbas'tan, "33 zinadan..." diye rivayet olunmuş, ancak hadisin senedi zayıftır.

"Mide, bedenin havuzudur. Damarlar hep bu havuza akıp dolmaktadır. Eğer mide sağlıklı olursa, bu itibarla aynen damarlar da sağlıklı olurlar. Eğer midede bir rahatsızlık başgösterirse, böylece damarlarda da hastalık belirir."[34]

Bir lokma yiyeceğin dindeki yeri ve durumu, adeta bir binanın temeline benzer. Eğer binanın temelleri iyice yerlerinde yerleşir ve sağlam yapıda olursa, buna bağlı olarak da yapılar da sağlam olurlar ve o temel üzerine yükselebilirler. Ancak binanın temelleri zayıf ve gelişigüzel bir durumda ise, bu durumda temeller ileride sarsılırlar ve böylece binanın da yıkılmasına neden olurlar.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyuruyor:

"Binasını takva[35] **üzerine kuran mı daha hayırlıdır, yoksa yapısını yıkılacak bir uçurumun kenarına kurup, onunla beraber kendisi de çöküp cehennem ateşine giden kimse mi?"**[36]

Nitekim hadiste de şöyle buyurulmaktadır:

"Kim haramdan bir mal edinirse eğer kazandığı bu mal ile yardımda bulunursa, bu ondan kabul edilmez. Eğer bırakıp/terkederse, o peşisıra kendisini izleyen cehennem ateşine azık olur."[37]

Kitabımız içerisinde ele aldığımız 'kazanmanın adabı ve ölçüleri' bölümünde, kısaca yine bu konulara değinmiştik. Orada helal kazancın değerini ortaya koyan delilleri de sunmuştuk. Dileyen oraya da bakabilir.

---

34 Taberânî bunu "Evsat" isimli eserinde, Ukaylî de bunu, "Duafâ" adlı kitabında zikretti ve: "Bu, batıldır, asılsız bir ifadedir, böyle bir hadis yoktur" dedi.

35 Allah korkusunu içinde taşıma ve Allah'ın rızasını dileme.

36 Tevbe, 9/109.

37 İbn Mesud'dan zayıf bir senedle Ahmed b. Hanbel, Ebu Hüreyre'den de farklı lafızlarla İbn Hibban rivayet etmiştir.

SAHABE VE BÜYÜKLER SÖZÜ

Şimdi burada da gerek sahabenin ve gerekse büyük zatların helal rızık ile ilgili ifadelerini, görüş ve düşüncelerini sunacağız.

Anlatıldığına göre; Hz. Ebu Bekir Sıddîk (r.a.), bir gün bir kölesinin kazancından olan sütten içti. Sonra da bu sütü nereden ve nasıl bir şekilde elde ettiğini, kazandığını kölesine sorunca, kölesi de ona: "Bir kavim adına kehanette bulundum. Onlar da bu kehanetim karşılığında olarak bu sütü bana verdiler" dedi. Hz. Ebu Bekir Sıddîk (r.a.), kölesinden bu durumu öğrenince, hemen parmağını boğazına soktu ve böylece kusmaya başladı. Ben onun kusması karşısında neredeyse canı çıkacak sanmıştım. Daha sonra Ebu Bekir (r.a.) şöyle devam etti: "Allah'ım! İçtiğim sütten damarlarımda ve bağırsaklarımda kalıp da, çıkmamış olanları için de senden af dilerim."[38]

Yine bir rivayette de şöyle zikredilmiştir: Bu durum, Hz. Peygamber (sav)'e bildirilince, şöyle buyurmuştur: "Siz, onun midesine temiz ve helalden başka bir şey sokmadığını bilmediniz mi?"

Aynı şekilde Hz. Ömer Faruk (r.a.) da bir gün yanlışlıkla zekat için verilen bir devenin sütünden içince, hemen parmağını ağzına soktu ve kusmaya çalıştı, kustu.

Hz. Aişe annemiz (r.a.) de şöyle demiştir:

"Gerçekten sizler, ibadetin en değerlisinden habersizsiniz. O, takvanın en üst derecesi olan vera[39] derecesidir."

Abdullah b. Ömer (r.a.) de diyor ki:

---

38 Hz. Aişe'den Buharî'den rivayet etmiştir. Ancak rivayet tümüyle farklıdır. Bunu kaldırmaksızın zikretmiştir. Ancak ben bunu bulamadım, buna rastlayamadım.

39 Vera: Allah korkusuyla haramdan kaçınma.

"Sizler, yay misali incelenene dek namaz kılsanız ve tamburun telleri misali iyice zayıflatacak kadar oruç da tutmuş olsanız, haram ile aranıza takvanın en üst derecesi olan vera engelini germedikçe, bu yaptıklarınız sizden kabul olunmaz."

İbrahim b. Edhem (r.a.) de der ki:

"O gerçek idrak ve anlayış sahibi, midesine ne indirdiğini bilebilen, idrak eden kimsedir."

Fudayl b. İyad ise diyor ki:

"Midesine inen şeyi bilen kimseyi Yüce Allah sıddîk[40] olanlardan eyler. İşte bu bakımdan ey zavallı kişi! Kimin yanında yiyip içtiğine dikkat et."

İbrahim b. Edhem'e: "Neden Zemzem suyundan içmiyorsun?" diye sorulduğunda, O: "Eğer zemzem suyunu kuyudan çekebilecek kendime ait bir kovam olabilseydi, kesinlikle ondan içerdim. Ancak kendimin bir kovası olmadığından, başkalarına ait kovayı da kullanmak istemediğimden içmiyorum." diye cevaplamıştır.

Süfyan Sevrî (r.a.) der ki:

"Allah'a itaat olsun diye kim haram olan şeylerden harcamada bulunursa/infak ederse, bu kimse tıpkı, pis olan elbiseyi sidikle yıkayan gibidir. Oysa bilindiği gibi pis olan elbise sudan başka bir şeyle temizlenemez. Günahlardan da arınmanın yolu, ancak helal kazanç ve helal rızıkladır."

Yahya b. Muaz da diyor ki:

"İbadet Allah'ın hazinelerinden bir hazinedir. Ancak o ibadetlerin anahtarı da duadır. O anahtarın dişlerine gelince, onlar da helal kazanç ve rızıktır."

Abdullah b. Abbas -Allah her ikisinden de razı olsun- diyor ki:

---

40 Sıddîk: Özü ve özü doğru olan.

"Allah, midesinde haram lokma bulunan kimsenin namazını kabul etmez."

Sehl et Tüsterî der ki:

"Kul, kendisinde şu dört özelliği bulundurmadıkça gerçek anlamda imanın tadına eremez. O dört özellik de şunlardır:

a- Farz ibadetleri bizzat Rasulullah (sav)'ın yaptığı ve öğrettiği sünnet üzere yapmak,

b- Takvanın en üst derecesi olan vera sahibi olarak helal rızıkla yetinmek,

c- Gizli ve açık ne olursa olsun, yasaklanan her şeyden her manada uzak bulunmak ve

d- Ta ölüm gelene dek tüm bu özelliklere sabırla devam etmek."

Yine devamla der ki:

"Kim, sıddîklerin özelliklerinin kendisi üzerinde gözükmesini dilerse, yalnızca helalinden yesin ve sadece sünnete uygun iş yapsın ya da zaruret neyi gerektiriyorsa, onun ilerisine geçmesin."

Nitekim, "Kim kırk gün şüpheli olan bir şeyi yer ve içerse o kimse gönlünü karartmış olur" diye ifade olunmuştur. Bu tür bir yorum da aşağıda mealini sunacağımız ayetin manasından çıkarılmıştır. Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Hayır! Bilakis onların işlemekte oldukları kötülükler kalbleri kirletmiştir."[41]

Abdullah İbn Mübarek diyor ki:

"Şüpheli olarak elde olunan bir dirhemi geri çevirip kabul etmemek, toplam olarak altıyüz dirheme ulaşan ve her biri yüzbiner dirhem olarak bir tasaddukta[42] bulunmaktan hayırlıdır."

---

41 Mutaffifin, 83/14.

42 Tasadduk: Bir şeyi sadaka olarak verme.

Yani altıyüz bin dirhem sadaka dağıtmaktan haramdan elde olunan bir şeyi ya da haram şüphesi olan bir şeyi kabul etmeyip bu bir dirhemi reddetmek o altıyüz binden daha hayırlıdır ve makbuldür.

Seleften biri der ki: "Kul, kimi zaman bir lokma yer de, kalbi alt üst olur. Bunun sonucu olarak tıpkı tabaklanmamış deri misali kendini çeker de, bir daha eski halini hiç alamaz."

Sehl (r.a.) diyor ki:

"Kim haram lokma yerse, organları isyana başlar. İster bunu istesin ve ister bundan kaçınsın, ister bunu bilsin, ister bilmesin. Organları isyan içinde olur. Eğer kişinin lokması, gıdası helalden ise, bu defa tüm vücud organları ona itaat eder, onu emrine girer ve böylece hayırlar işlemeyi de başarır."

Yine seleften biri der ki: "Kulun yediği ilk lokma helalden ise, geçmiş günahları bağışlanır. Kim de kendi nefsini, sırf helal kazanç uğruna zorluklar içinde bırakırsa, tıpkı ağacın yapraklarının dökülüşü misali günahları dökülür."

Yine selefin bize bıraktığı güzel ifadelerden biri de şudur, derler ki:

"Eğer bir kimse vaaz vermek üzere kürsüye çıkıp da halka hitabetmek isterse, âlimler böylesi için şöyle söylerler: 'O kimseyle ilgili olarak şu üç hususu araştırın:

a- Eğer adam, gerçekten bid'at[43] işleyen ve buna inanan yanlış ve bozuk inançlı biriyse, oturup onu dinlemeyin, çünkü o şeytanın diliyle konuşur.

b- Eğer adam yediğine dikkat etmeyen biriyse, ne rast gelirse yiyorsa, o heva ve hevesinden konuşur.

---

43 Bid'at: Peygamber Efendimizin ebedi âleme göç edişinden sonra uydurulmuş yanlış işler ve düşünceler.

c- Eğer aklen olgun biri değilse, böylesi konuştuklarıyla yapacaklarından daha çok yıktıkları fazla olur, bozdukları çok olur. Dolayısıyla böyle birinin meclisine katılmayın/oturmayın.' "

Yine yaygın olarak gelen ve Hz. Ali (a.s.)'ye ait olduğu belirtilen rivayetlerden birinde/bir ifadesinde demiştir ki:

"Doğrusu dünyanın helalinden hesaba çekilmek, haramından da azap görmek vardır."

Başkaları da bu ifadeye, "Şüphelilerinden dolayı da azarlanmak vardır" diye eklemişlerdir.

Salihlerden biri, erenlerden birine bir miktar yiyecek gönderir, ancak o kimse, gönderilen bu yiyeceği yemez. Sebebi sorulunca, "Biz helal olandan başkasını yiyemeyiz" diye cevap verir. Devamla der ki: "İşte bundan dolayı bizim gönüllerimiz doğru olur ve durumumuz da aynen böyle devam eder. Bu sayede biz melekut alemini[44] keşfeder ve ahiret âlemini de müşahede[45] ederiz. Eğer siz yemekte olduklarınızdan bizler üç gün üst üste yemiş olsaydık, kesinlikle yakin[46] bilgiye ait ilimden hiçbir şey edinemezdik. Böyle olunca da kalblerimizde ne korku ve ne de müşahededen bir iz kalırdı." Bunun üzerine adam şöyle sorar: "Ben tüm seneyi oruçla geçiriyorum, her ay otuz defa Kur'an'ı hatim ediyorum, peki buna rağmen ne diyeceksin?" O eren kişi der ki: "Şu senin gördüğün içecek var ya, ki ben onu geceleyin içerim, işte benim geceleyin içtiğim o içecek senin amellerinden üçyüz rekatlık bir namazda indirmiş olduğun otuz hatimden daha değerlidir. Çünkü benim içtiğim o süt, vahşî/yabanî bir geyiğin sütüdür."

---

44 Ruhlar ve melekler âlemi.

45 Müşahede: Bir şeyi gözle görmeyi ifade etmesinin yanı sıra tasavvufta Allah âlemini görme anlamına da gelir.

46 Yakin: Sağlam, şüphe götürmeyen bilgi. Yanı sıra tasavvuftaki mertebelerden de söz ediliyor olabilir (ayn-el yakin, Hakk-el yakin, ilm-el yakin).

Bu eren kişi, yabanî bir geyiğin sütünü içiyordu.

Bilindiği gibi Ahmed b. Hanbel ile, Yahya b. Maîn arasında oldukça uzun ve samimi bir sohbet arkadaşlığı vardır. Ancak buna rağmen Ahmed b. Hanbel, onunla olan bu arkadaşlığı terketmişti. Çünkü Ahmed b. Hanbel şöyle duymuştu: Yahya b. Main demiş ki: "Ben hiçbir kimseden bir şey istemem, eğer bana -istemeksizin- Şeytan da bir şey getirip verse, kesinlikle onu alır yerdim..." Yahya b. Maîn, Ahmed b. Hanbel'in bu söz üzerine kendisine kırıldığını öğrenince, kendisinden özür dilemiş ve: "Ben şaka yapmıştım" demiştir. İşte bunun üzerine de Ahmed b. Hanbel: "Sen din ile şaka yapıyorsun ha öyle mi? Sen bilmez misin, dinde helal gıdayı Yüce Allah salih amelden önce zikretmiştir, sen ne diyorsun?" diye uyarır ve şu mealdeki ayeti okur: "Ey peygamberler! Temiz olan şeylerden yiyin; güzel işler yapın."[47]

Yine bir başka belgede de/haberde de, Tevrat'ta şöyle yazılı olduğu belirtilmektedir:

"Kim, yediği ve içtiği şeylerin nereden geldiğine dikkat etmezse, önemsemezse, Allah da kendisini cehennemin hangi kapısından ateşe attığına önem vermez/kesinlikle onu cehennem ateşine atar."

Hz. Ali, Hz. Osman (r.a.)'ın şehid düşmesi ve evinin yağmalanması gibi olayların sonrasında, sadece ağzını mühürleyip işaretlediği kaplardan yemek yerdi. Çünkü şüpheden kaçınıyordu.

Fudayl b. İyad ile, Süfyan b. Uyeyne ve Abdullah b. Mübarek üçü birlikte Mekke'de Vuheyb b. Verd'in yanında biraraya geldiler. Bu arada taze hurmadan söz açılmış oldu. Vuheyb, "Taze hurma, benim en çok sevdiğim gıdadır" dedi. "Ancak ben, Mekke'nin hurma bahçeleriyle, Zübeyde ve baş-

47 Müminûn, 23/51.

kalarına ait hurma bahçelerinin birbirine karışmış olması yüzünden artık taze hurma yemez oldum." Vuheyb'in bu sözleri üzerine, Abdullah b. Mübarek kendisine şöyle dedi: "Eğer sen bu kadar titiz davranacak olursan, bundan böyle yemek için kuru ekmek bile bulamazsın." Vuheyb de, "Nedenmiş o?" diye sordu. Abdullah b. Mübarek de şöyle karşılık verdi: "Çünkü hazineye ait olan topraklarla ziraat için işlenen diğer topraklar artık içiçe girmiş durumdalar." Vuheyb, Abdullah b. Mübarek'ten bu sözleri işitir işitmez düşüp bayıldı. Bu duruma karşısında Süfyan b. Uyeyne de: "Ne yaptın, adamı öldürdün!" diye söylendi. Abdullah b. Mübarek de, "Benim tek isteğim, adamın işini kolaylaştırmaktı, böyle fazla sık eleyip, ince dokumasını istemekti, böyle olacağını nereden bilebilirdim ki..." diye söyledi.

Vuheyb ayılınca, dedi ki: "Allah adına söz veriyorum ki, ben bundan böyle bana ölüm gelene dek, ekmek de yemeyeceğim." Ravi diyor ki, bundan sonra Vuheyb, artık sadece süt içerek, hayatını sürdürüyordu.

Devamla diyor ki; "Bir gün annesi ona süt getirdi ve bu süt falancaların koyunlarının sütündendir, diye söyledi. Bu defa Vuheyb annesine, koyunun kaça satın alındığını ve o kabileye nereden geldiğini sordu. Annesi gereken cevabı verince, Vuheyb, tam sütü ağzına götürmüştü ki: "Peki bu koyunu nerede otlatıyorlar?" diye sordu. Annesi bunun cevabını veremeyip susunca, o da o sütü içmedi. Çünkü o koyun, tüm müslümanlara ait olan bir yerde otlamaktaydı. Ancak annesi: "Ne olur bu sütü iç, Allah seni bağışlayacaktır" diye ısrar etmişse de o: "Böyle bir sütü, Allah beni bağışlar umuduyla içecek değilim. Çünkü içerek Allah'ın huzuruna isyan ile çıkmak istemem." dedi."

Bilindiği üzere Bişr-i Hâfî, oldukça takva sahibi olan kullardan biriydi. Bir gün ona: "Nereden yer içersin?" diye soru-

lur. O da: "Biz de sizin yediğiniz yerlerden yemekteyiz. Ancak bir farkla ki, ağlayarak yiyen bir kimse ile gülerek yiyen bir kimse aynı değildir" dedi.

Bişr devamla der ki: "Bir el var ki, diğerinden oldukça kısadır ve bir lokma da var ki, başkalarından oldukça küçüktür."

İşte o insanlar gerçekten şüpheli şeylerden de böylesine uzak durup kaçınırlardı.

HELAL VE HARAM ÇEŞİTLERİ VE BUNLARA AİT YOLLAR

Şurası bilinmelidir ki, helal ve haram konularında detaylı bilgi, fıkıha dair olduğundan kapsamlı fıkıh kitaplarından edinilebilir. Gerçekten hakkı ve doğruyu arayan bir kimse, yediği şeylerin ne şekilde ve nasıl elde edildiğini biliyorsa ve onların fetva açısından helalliği de ortaya konmuşsa, artık oturup uzun uzun araştırması gerekmez. Yeter ki başka şeylerden yemesin. Ancak bir kimsenin yiyip içmekte olduğu, gıdalandığı şeyler oldukça çeşitli türlerden oluşuyorsa helal ve haram konularında detaylı bilgiler edinmesi şarttır. Ele aldığımız kısımlar çerçevesinde, ana ve öz konulara değineceğiz şimdi. Bölümler ise şöyle:

a- Herhangi bir mal, ya kendisinde var olan ayni/bizzat haramlık manasından ötürü yasaklanmış olabilir. Yani kendisinden ötürü haramdır.

b- Ya da o malın kazanma şekli sebebiyle dolaylı bir şekilde haramdır.

A- BİRİNCİ KISIM:

Kendisinde bizzat var olan ve içindeki bir özellik nedeniyle haram olan maddelerdir; örneğin şarap/içki, domuz... Bu

haramlığı kesin olan yiyecek ve içeceklerin dışında bunlardan üretilen ya da bu türdeki gıdalar da kesin olarak haramdır.

Bunun detayına gelince, toprak kanalıyla elde olunan gıdalar üç kısım içerisinde değerlendirilirler:

a- Bunlar ya tuz, çamur/kil gibi ve benzeri durumda olan madenlerdir.

b- Ya bitkilerdir veya

c- Canlı varlıklardır.

Şimdi bu üç grubu da teker teker açıklayalım:

1- Madenler: Bunlar bizzat yerin/toprağın birer parçası durumunda olan ve aynı zamanda yerden çıkarılan her şeydir. Bu itibarla bunların hiçbirisi haram değildir. Bunların haramlıkları, eğer yenilmesi durumunda zarar veriyorsa ortaya çıkar. Çünkü bu madenlerin kimisi adeta zehir etkisi yapar. Nitekim, sade ekmek bile kişiye zarar veriyorsa, o kimsenin ekmek yemesi haram olur/yasaklanır/perhiz gerekir.

Çamura/Kile gelince, eğer bu yenmesi alışkanlık durumuna getirilen bir şey ise, zarar getirmediği sürece haram değildir. Kişiye zararlı ise haramdır.

Biz burada bu madenler için "haram değildir" ifadesini kullandık. Oysa zaten yenmesi mümkün olmayan bir şeyin haramlığından söz edilmesinin anlamı ne olabilir? Biz bunu şu açıdan söylemekteyiz. Eğer bunlardan herhangi bir miktar şey yemeklere veya akıcı bir gıda maddesine girecek olursa, o şey, yiyecek ve içeceklerin haram olmasına sebep olmaz, demek içindir ve bu gerçeği açıklamaya yönelik bir ifadedir.

2- Bitkiler: Bunların içerisinde, insanın aklını başından giderenlerin dışındakiler, öldürücü olmayanlar ayrıca sağlık

için zararlı olmayanlar helaldir. Aklı yok eden, ölüme neden olan, sağlık için zararlı olan bitkilerse haramdır. Örneğin aklı baştan gideren madde içki, sarhoşluk veren her türlü bitki ve bu arada insan aklını gideren banotu bu haramlar arasındadır. Hayata son veren zehir etkisi gösteren bitkilerin yanı sıra sağlığa zararlı olan her çeşit bitki de haramdır. Bunun dışında sağlığa zarar verebilecek olan, yersiz ve zamansız bir şekilde kullanılan bitki türleri de haram kılınmıştır.

Zamansız kullanılan ilaçlar da bu türdendir. Çünkü sonuç itibariyle bunların hepsi de zarar getirmektedir. Ancak içki/şarap ve diğer sarhoşluk veren maddeler farklıdırlar. Bu maddelerden sarhoşluk vermeyip de, bizzat haram olmaları yüzünden yine haram sınıfına girer. Kullanılan madde az da olsa haramlık bakidir. Çünkü bu haramlık ya liaynihi/bizzat haramdır veya taşıdığı bir özellik sebebiyle haramdır. Bunun özelliği ise insanı aşırı ve olmayacak bir şekilde neşelendirip zıvanadan çıkarmakta oluşudur.

Zehir, azlığı veya başka bir maddeyle karışımı halinde zararsız konuma getiriliyor veya gelebiliyorsa, haram olmaktan çıkar.

3- Canlılar/Hayvanlar: Bunlar da eti yenen hayvanlar ve eti yenmeyen hayvanlar diye iki ayrı kategoride incelenirler. Bunlar üzerinde ayrı ayrı durmak sözün uzamasına neden olacağından kısaca geçeceğiz. Özellikle henüz tam manasıyla bilinemeyen ve tanınmayan kuşlar, kara ve deniz hayvanları üzerinde durulursa söz oldukça uzayacaktır.

Sözkonusu hayvanlardan eti yenenlere gelince, bunların da yenilebilmesi için mutlaka kesimlerinin şer'î usulle yapılması şartı aranır. Bu noktada mutlaka hayvanın kesim kurallarına ve şartlarına da dikkat olunması gerekmektedir. Evet

hayvanın kesimi için şu hususlar asla gözardı olunmamalıdır:

a- Şeriatça uygun görülen şekilde kesimi yapılmalıdır.

b- Kesen kişinin durumu, kesim şartlarını taşıyıp taşımadığına dikkat olunur.

c- Kesme aletine dikkat edilmelidir ve,

d- Bir de kesilecek yer konusuna dikkat olunmalıdır.

İşte bütün bu hususlar kitabımızın av, avlanma ve kesim bölümünde anlatılmışlardır.

Dolayısıyla hayvan şeriat açısından uygun olmayan bir tarzda kesilmişse veya kendiliğinden ölmüşse bunun etinin yenmesi haramdır. Çünkü iki tür ölü hayvan dışındakilerinin yenilmesi haramdır. Helal olan iki ölü tür; balıklar ile çekirgelerdir. Bu iki tür gibi kabul edilenler de helaldir. Örneğin elmanın içindeki kurt, sirke veya peynirde oluşan kurtların yenmesi de bu manadadır, yenirse helaldir. Çünkü bunlardan sakınılması gerçekten oldukça zordur. Ancak elmanın içindeki kurtçuk, ya da peynirdeki kurtçuklar veya sirke kurdu, görünür haldeyse bunların yenilmesi yine haram olur. Helal olma şartı; elmayı yerken farkına varmadan -yemek ya da peyniri yerken bilmeden- onunla birlikte yenen kurtlar olmaktadır, aksi halde haramdır. Çünkü elmadan ve peynirden dışarı çıktıklarında tıpkı sinek, hamam böceği ve akrep hükmündedirler ki yenilmezler, haramdırlar. Ancak akar kanı olmayan her bir canlının haramlığı sözkonusu değildir. Fakat burada tek neden onların tiksindirici olmaları ve pislik taşımalarıdır. Eğer böyle olmasalardı, yenmelerinde bir tiksindiricilikten söz edilemezdi. Eğer biri çıkar da, bunları tiksindirici ve pis olarak görmezse, bu onun özel durumudur, adamın midesi kaldırıp da onu yiyebiliyorsa, ona bakıp da, bu yenilir, denemez. Çünkü o kişi bir ölçü kabul edilemez. Zira

bu tür murdar[48] kabul edilen canlılar genel manada mikrop taşıyan ve pis olan canlılar kategorisinde kabul edildiklerinden yenilmezler ve yenmesi tiksindiricidir, mekruhtur (bu tıpkı, sümkürüğü biriktirip biriktirip de dışarı atmayıp, boğazda biriktirdikten sonra yutmak gibi bir şeydir, böyle bir hareket de tiksindiricidir). Böyle bir durum o canlının haramlığından kaynaklanıyor değildir. Bu, doğal olarak tiksindiği bir şey olması sebebiyledir. Yoksa doğru kabul edilen görüşe göre, bu tür canlılardan birisinin yiyecekler içerisinde ölmesi durumunda, o yiyeceği murdar hale getirmez. Çünkü bu canlı ölmekle necis[49] olmuyor ve murdar sayılmıyor. Çünkü Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav) Efendimiz; bir kanadı üzerine yemeğin içine düşen bir sineğin, öteki kanadının da yemeğe batırılmasını emir buyurmuşlardır.[50]

Çünkü genellikle yemekler sıcak olabilir, içine düşen de bu yüzden hemen orada ölebilir. Bu, o sineğin ya da canlının ölüm nedeni olabilir. Eğer henüz kaynamakta olan bir tencerenin içerisine bir karınca veya kara sinek düşse ve orada dağılıp gitse, o yemeği dökmeye gerek yoktur. Çünkü bu canlının asıl tiksindiriciliği onun cirmi[51] yani bedenidir. Eğer görünürde ondan bir eser kaldıysa, sadece o kısım alınıp atılırsa problem yok olmuş olur. Dolayısıyla onun bedeni pis değil ki içine düştüğü yiyecek de bu yüzden yenilmez olsun. İşte bu canlıların tiksindirici ve pis kabul edilmelerinden dolayı haramlığı sözkonusu olmuştur. Bu açıdan biz şöyle diyoruz: Ölü bir kimsenin bir parçası kaynamakta olan tencereye düşse, bu düşen parça bir danik[52] bir şey de olsa, artık o yiyecek ye-

48 Murdar: Kirli, pis anlamları yanı sıra şer'î hükümlere göre kesilmemiş hayvan manasına da gelir.

49 Pis, kirli.

50 Bu hadisi Ebu Hüreyre'den Buharî rivayet etmiştir.

51 Kelimenin orijinali cirm'dir, anlamı ise cisim, hacimdir.

52 Bir dirhemin dörtte biri.

nemez, hepsi de haram olur. Bu, adamın pis olması ile ilgili değildir değildir. Çünkü sahih olan görüşe göre insan ölmekle murdar olamaz. Ancak insan etinin içine düştüğü yiyecek maddesinin haramlığı, insanın saygıya değer olması sebebiyledir.

Eti yenen hayvanların -eğer şeriatin öngördüğü şartlar çerçevesinde kesilmişse- tüm organlarının yenilmesi helaldir diye bir durum ve şart sözkonusu değildir. Çünkü usule göre kesilmesine rağmen haram sayılan kısımları vardır. Örneğin şeriat ölçü ve kurallarına göre; kesilen bir hayvanın sadece kanı, içinde bulunan dışkısı ve aynı zamanda kesilen bu hayvanın pis olduğu bilinen parçaları da aynen haramdır. Aynı zamanda pislik bulaşmış olan parçanın da yenmesi haramdır. Hatta, bizzat dışkı ya da pislikle beslenen bir hayvan kesilmişse mutlak manada yenmesi haramdır. Böyle bir hayvanın da bir süre temiz gıdalarla beslenmesi sağlandıktan sonra kesilmesi uygundur. Diğer taraftan sırf pis olan bir şeyi alıp yemek de aynı şekilde haramdır. Hayvanlar dışında diğer tür maddeler için, hem helal olan kısmı ve hem haram olan kısımları diye bir şey sözkonusu değildir. Bu, sadece canlılarda sözkonusudur.

Bitkiler: Bitkilere gelince, bunların da sadece insanın aklını başından alan, yani sarhoşluk verenleri haramdır. Fakat sadece insanın aklını giderip de herhangi bir sarhoşluk etkisi yapmayanlar haram değildirler. Örneğin banotunun böyle bir özelliği vardır. Böyle olmakla birlikte haramlık söz konusu değildir. Sorhuşluk veren maddenin murdarlığıysa, insanları kesin bir şekilde uzak tutmak maksadına yöneliktir. Tehdidin ağırlığı bundandır. Çünkü bu tür bitkilerde insanı istenmeyen kötülüklere yöneltme ve götürme ihtimali çok daha fazladır. Bu itibarla eğer herhangi bir pislikten sadece bir tek damla

bile yiyeceklere, çorbaya veya katı pislikten birazcığı çorba ya da yiyeceklere veya yağın içerisine düşse, tamamının yenmesi haram olmuş olur. Ancak bu tür bir yiyecek maddesi -yenmemek kaydıyla- başka şeylerde değerlendirilirse haramlığı sözkonusu değildir. Örneğin pis ve murdar olan bir yağ ile kandilleri yakmak caiz olduğu gibi, aynı şekilde gemileri yağlamak, boyamak veya hayvanlara bu yağdan sürmekte herhangi bir sakınca yoktur. Ya da başka şeylerde kullanılmasında bir mahzur sözkonusu değildir.

İşte buraya kadar açıklamaya ve anlatmaya gayret ettiğimiz tüm maddeler, bizzat o şeyin kendi özelliği itibariyle yani üzerinde taşıdığı bir nitelik sebebiyle haramlıkları sözkonusu olanlardır ve özetle sunulmuş olundu.

B-İKİNCİ KISIM

Malı elinde bulunduran kimse açısından oluşan bir şüphe nedeniyle haramlık olma durumunu inceleyeceğiz şimdi de... Mülk sahibi olan kişinin söz konusu mülkü edinmesinde şüphe olması durumunda neler yapılmalı?... İşte bu konu mutlaka geniş bir şekilde incelenmek durumundadır. Biz bu durumda bulunan mallar ile ilgili olarak deriz ki:

a- Malın edinilmesi ya bizzat sahibinin arzusu doğrultusunda ona sahip olunulmuştur veya,

b- Mal sahibinin arzusu ve seçimi sözkonusu olmaksızın o mal edinilmiştir. Bu tür duruma örnek miras yoluyla malın edinilmesi gösterilebilir.

Kendi ihtiyarı ve seçimi sonucu elde olunan mal ise bu da:

a- O mal ya herhangi bir sahibe ait değildir, örneğin madenler gibi. Ya da,

b- Bir mülk sabihinden edinilmiştir.

Bu ikincisi yani bir malik ya sahipten elde olunan varlık da ya:

a- O kişiden o mal zorla alınmış olabilir veya

b- Adamdan gönül hoşnutluğu ve onun rızasıyla edinilmiş olunabilir.

Sahibinin elinden zorla alınan mal da ya:

a- Malın sahibi bu malı artık elinde tutamayacak konuma gelmiştir, can ve mal güvenliğini yitirmiş, ismetini[53] kaybetmiş kimsenin malıdır. Örneğin ganimetler bu türden elde olunan mallardır. Ya da,

b- Mal sahibi olan kimseden, o mal alınması gerektiği için alınmıştır. Örneğin, zekatı vermek istemeyen kimseden bunun alınması ve aynı şekilde vermesi gereken vacip/farz nafakaların böylesi kimseden alınması gibi.

Kendi rızası ve hoşnudluğu ile kendisinden mal alınan kimsenin durumu da ya:

a- Bu mal ondan herhangi bir karşılık gereği olarak alınmış olabilir. Örneğin alış-veriş, mehir ve ücret karşılığı gibi. Ya da,

b- Herhangi bir şeye karşılık olmaksızın almmış/verilmiş olabilir. Örneğin bağış ve vasiyet gibi... İşte bütün bu açıklamalardan altı madde ortaya çıkmış bulunmaktadır.

---

53 İsmet: Masumluk, günahsızlık, temizlik manasına geldiği gibi Haramdan, namusa dokunur hallerden çekinmek gibi bir anlamı da taşımaktadır.

Madde-1. Herhangi bir sahibi olmaksızın elde edilen mal.

Örneğin madenler ve kullanılmayan ve terkedilmiş bulunan toprağı alıp işlemek, avlanmak suretiyle mal edinmek, odun toplamak ve nehirlerden su alıp taşımak, arazi sulamak, sahipsiz otları toplayıp/biçip bunlardan geçimini sağlamak gibi... İşte bütün bu yollardan edinilen mal ve kazanç helaldir. Yukarıdaki türden varlık ve mal edinme durumundaki yerler bir başkasının mülkiyetinde bulunması halinde helal olmaz. Toprağın başkasına ait bir arazi olmadığı kesin olarak bilinmelidir. İşte yukarıda ele aldığımız yollardan ve kimseye ait olmadığı bilinen arazi ve topraklardan edinilen mal varlıkları, kim onları alıp işliyorsa, bu, o kimselere ait olmuş olur. Bunlarla ilgili detaylı bilgi ise bu kitabımızın, kullanılmayan toprakları alıp işletme, sahipsiz toprakların değerlendirilmesi bölümünde açıklanmıştır. İsteyenler oraya bakabilirler.

Madde-2. Mal ve can güvenliğini yitirmiş bulunan kimseden zorla alınan mal ve varlık.

Bu tür mallar ise, fey, ganimet (fey de bir tür ganimettir), ayrıca kafirlerden ve müslümanlara karşı savaş durumunda olan/açıkça düşmanlıkları bilinen ve belli olan, her an fırsat kollayan kimselerin mal varlıklarının tümü müslümanlar için helaldir. Bu kafirler ve bu manadaki düşmanlar fiilen savaş halinde olmasalar/sıcak savaş durumunda bulunmasalar da, her an müslümanların zayıf bir tarafını kollamayı bekleyip durduklarından dolayı mutlaka bunların zayıf düşürülmeleri gerektiğinden, bu kimselerin mal varlıklarının her türü müslümanlar için helal ve mübahtır. Meğer ki alınan bu ganimetlerden İslam devlet bütçesinin/hazinesinin payı olan beşte

biri ayrılmış olsun. Edinilen bu türden mallar, hak sahipleri arasında adil bir tarzda bölüştürülür.

Ancak müslümanların elinde bulunan ve mal ile can güvenliği müslümanlarca sağlanan herhangi bir kafirin, kendisine güven verilmiş kimsenin veya kimselerin ve bir de kendileriyle bir antlaşma bulunanların mal varlıklarına dokunulmaz. Çünkü bunların dokunulmazlıkları vardır. Ancak bu gibi bir durum eğer ortada bir İslam devleti varsa ve bu kimseler de İslam devletinin vatandaşı veya idaresi altında olanlar ise böyledir. Eğer ortada bir İslam devleti yoksa, müslüman buna göre gerekli konumunu ve durumunu değerlendirir ve gereğini yapar/ yapabilir.

Bütün bu konulara ilişkin detaylı bilgiler, haraç, fey, ganimet ve cizye ile ilgili bölümlerde olduğu gibi siyer kitaplarından da detaylı bilgilere ulaşılabilir.

Madde-3. Kazanılmış bir hak olarak alınan mal.

Eğer mal, kendisine ait olan kişi/müslüman, üzerinde farz olan haklarını, zekatını ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin haklarını vermekten kaçınıyorsa, böyle bir kimseden hak edilmiş olunan malın o kimseden zorla kullanılarak alınması gibi. Adamın bunda rızası olmasa da bu, ondan alınır. Eğer kendisinden bu malı alma şartları yerine gelmiş ise, zor kullanılarak kendisinden alınır ve alınan bu mal da helaldir. Yeter ki adamdan alınmayla ilgili hak ediliş sebepleri, kendisiyle o mala hak kazanılmış olma durumu, malı alabilecek olan kimsenin malı fazla olarak almaması gibi şartlar ya da koşullar sağlanmış olsun. Sadece alınması gereken kısmıyla yetinilsin. Aynı zamanda bu, kendisine ait olduğunu iddia ettiği hakkın kendisine verilmesi konusunda yetkili kimselerden -kadı/ha-

kim, sultan/devlet adamı veya bu nevide herhangi bir yetkili-bizzat hak sahibi olduğuna dair bir hüküm alınmış olmalıdır.

Madde-4. Herhangi bir karşılıkla razı edilerek alınan mal/şeyler.

Bu yoldan elde olunan şeyler de yine helaldir. Yeter ki her iki taraf da bu alıp verme şartlarına uysunlar. Her iki tarafın da bu alım satım anlaşmaları şartlarına uygun ise ve her iki taraf da anlaşmada verilen sözlere uymuşlarsa, işte bu yoldan edinilen şeyler de helaldir. Yani gereklilikler yerine getirilmişse mesele tamamdır. Meğer ki uyulması gereken şartları bozabilecek ve şeriat açısından uygun olmayan bir durum olmasın.

Madde-5. Herhangi bir karşılık olmaksızın sahibinin rızasıyla alınan şeyler.

Bu tür alınan şeyler de yine helaldir. Yeter ki bu hususta üzerinde anlaşma yapılan şeyin şartlarına, taraflar kendilerine ait şartlara ve bizzat anlaşmanın kendisine ilişkin şartlara uymuş olsun. Aynı zamanda bu durumda gerek varise ve gerekse varis dışındakilere herhangi bir zarar verilmemiş olsun. Bu konu da yine kitabımızın hibeler/bağışlar, vasiyetler ve sadakalar bölümünde ele alınmıştır. İsteyenler oraya bakabilirler.

Madde-6. Miras gibi herhangi bir seçim hakkı olmaksızın ele geçen şeyler.

Bu yoldan kazanılan ve ele geçen şeyler de yine helaldir. Ancak bunun helal olabilmesi, mirası bırakan kimsenin, sözkonusu malı yukarıda anlatılan beş yoldan biriyle

kazanmış olması gereklidir, helal yoldan kazanılmış olması şarttır. Ancak bu da mirası bırakan kimsenin bıraktığı mal veya paradan borçlarının ödenmesinden sonra, vasiyetlerinin gereğinin yapılması, varisler arasındaki bölüşümün adil olması şartıyla olabilir. Bu malın zekatının ve hac ile ilgili durumun, keffaretle ilgili hususların tümü çıkarılmalıdır. Yani vacib/farz olan borçlarının düşülmesinden sonra kalanı helaldir. Bu bilgiler de yine kitabımızın vasiyetler ve sadakalar bölümünde açıklanmıştır. Oradan detaylıca incelenebilir.

İşte bizim buraya kadar kısaca özetlediklerimiz, helal ve haram ile ilgili hususların topluca bilinmeleri gereken şeylerdir. Böylece helal ve haram yollarını göstermiş ve bunlara kısaca işaret etmiş olduk. Böyle yapmaktan maksadımız, ahiret yurdunda iyi bir hayat geçirmek isteyen bir kimsenin, eğer kazancı ve geçimi çeşitli yollardan elde olunuyorsa, belirli bir yerden sağlanmıyorsa, mutlaka burada sözkonusu ettiğimiz maddeleri ve konuları bilmesi gereklidir. Çünkü insanın her yediği şey, mutlaka anlattığımız bu yollardan birinden veya birkaçından elde olunmaktadır. Bu bakımdan kişinin mutlaka bunları ehliyetli ilim adamlarından öğrenmesi ve bu konulara ilişkin fetvaları onlardan alması gereklidir. Yoksa bilmeksizin cahilce hemen ne bulursa üzerine atlamamalı, almaya kalkışmamalıdır. Çünkü âlime: “Sen neden şu bilgine aykırı davranarak hareket ettin?” diye sorulacağı gibi, cahil bir kimseye de, “Sen neden bu cahillikte direndin durdun ve neden bunları öğrenmedin?” diye sorulur ve böylece âlim bilgisi yüzünden sorgulanır, cahil de neden öğrenmediği için sorgulanır. Kaldı ki sana: “Herbir müslümanın üzerine ilim öğrenmek farzdır” diye de söylenmiştir.

HELAL VE HARAM DERECELERİ

Haramın her türünün ve çeşidinin kötü, murdar ve pis olduğunu kesinlikle bilmelisin. Fakat kimi haramlar vardır ki, onlar birtakım haramlara göre daha pis ve iğrendiricidirler.

Nitekim helal olan şeylerin tümü de iyi ve temizdir, güzel ve hoştur. Ancak kimi helal olan maddeler de vardır ki, bazı helallere göre onlar çok daha temiz, çok daha saf ve arıdır. Bilindiği gibi doktor her tatlının hararet yapıcı özelliğinin bulunduğuna hükmeder, ancak kimi tatlıların hararet ve ısı yapma derecesinin çok daha fazla olduğunu da belirtir. Örneğin bunların başında şeker maddesi gelir. Kimisi ise ikinci derecede ısı yapar/verir. Örneğin peynir şekeri gibi... kimisi de üçüncü derecede hararet yapar, örneğin pekmez... kimisi bal örneğinde olduğu gibi dördüncü derecede hararet yapar.

İşte haramlar da aynen böyledirler. Haramların da kimi, birinci derecede iğrenç ve murdardır, kimi ikinci, kimi üçüncü ve kimisi de dördüncü derecede iğrenç ve murdardır. Helallere gelince bunlar da nitelik ve temizliklerine göre derece açısından farklılıklar gösterirler. Biz bütün bu hususlarda tıp ehlinin yaptıkları kategorik değerlendirmelere göre, yaklaşık bu çerçevede değer bakımından dört dereceye ayrıldıklarını belirtmiş olalım. Gerçi daha derin bir tetkik ve incelemede kimi farklı dereceler daha olabilir, konu sadece bu dört dereceyle sınırlandırılamayacaksa da yaklaşık olarak böyle ele almayı uygun bulduk. Çünkü her bir derece de yine kendi aralarında çok farklı kategorilere ayrılacaktır ve hesaplanamayacak kadar çoktur. Çünkü öyle şekerler vardır ki, kimisi kimisinden daha fazla aşırı derecede hararet yapabilir. Diğerleri de böyledir.

Bu açıdan biz diyoruz ki, haramdan sakınmak, takvanın da ilerisindeki bir sakınma olan vera[54] derecesinde sakınmak konusunu dört derece ile açıklayabiliriz. Şöyle ki:

Birinci derece: Oldukça adil hareket edenlerin aşırı takvasıdır:

Bu öylesi bir derece ve konumdur ki, eğer insan bu dereceye dikkat ve özen göstermez de bir yanlışlık, bir fasıklık[55] yaparsa, hemen bu yüzden o kimsenin adalet niteliği/sıfatı düşer. Böylece üzerinde isyan eden, asi olan unvanı kalır. Bu yüzden de cehennem ateşine atılmaya neden olur. Bu öylesi bir sakınma ve uzak durmadır ki, tüm İslam hukukçularının fetvalarında haram saydıkları her şeyden kesinlikle uzak durmaları gereken bir derecedir.

İkinci derece: Salih kimselerin sakınmaları ve kaçınmaları gereken takva/vera derecesidir. Böyle bir derece ve konumda bulunan kimselerin, kendisinde haramlık kokusu ve ihtimali bulunan her şeyden uzaklaşmalarıdır. Gerçi müftüler, genel duruma bakarak bunun alınmasında bir sakınca olmadığına ilişkin fetva verebilirler. Çünkü bu tür şeyler genelde şüpheye düşürücüdürler. Şüpheyle bir şey yasaklanamaz. Ancak salihler bundan bile sakınmalıdırlar. İşte biz bu ikinci dereceyi de bu yüzden salih kimselerin takvası diye adlandırdık. Bu bakımdan bu, ikinci derecede gelir.

Üçüncü derece: Fetva açısından haram olmayan ve helalliği noktasında da kendisi için bir şüphe ve kuşku olmayan

54 Vera: Allah rızası için haramdan kaçınmak.

55 Fasık: Allah'ın emirlerini tanımayan, sapkın, günah işleyen, fesatçı, kötülük eden.

şeylerdir. Bu durumdaki bir şeyi yapması halinde, harama yol açma endişesi taşıyan bir derecedir. Bu endişe ve düşünceyle sakıncalı olmayan ve helal olan o şeyi de sırf bu niyet ve maksatla terketmektir. İşte bu derece gerçekten takva sahibi dediğimiz Allah'tan korkan kimselerin derecesidir, kesin bir sakınma ve uzak durma vardır. Rasulullah (sav) şöyle buyurmaktadır:

"Kulun, takva sahibi kimselerin derecesine erebilmesi için, sakıncalı olan bir şeye 'ileride bu yüzden düşebilirim' endişe ve düşüncesiyle sakıncalı olmayanı terketmesidir."[56]

Dördüncü derece: Aslında yapılmasında hiçbir sakınca olmayan ve yapıldığı zaman sonuçta kişiyi zor bir duruma sürüklemeyecek olan şeylerden de sakınılması gerekir. Çünkü eğer bu, Allah'tan başkasının hatırına yapılıyor ve yerine getiriliyorsa veya takva olmaksızın, bununla Allah'a ibadet kasdı taşımaksızın yapılıyorsa bundan da uzak durulmalıdır. Ya da böyle bir şeyi yapması halinde, kerahet veya masiyet[57] olabilecek bir şeyin kolaylaşmasına işi vardırabilir. İşte böylesi şeylerden de sakınmak, sıddîklik[58] derecesine erenlerin takvasıdır.

İşte anlattığımız bu dört derece ve özet halinde sunduğumuz bu maddeler, helal ile ilgili dereceleri oluşturmaktadırlar. Biz şimdi bunları delillerine dayanarak detaylı bir şekilde anlatmaya çalışalım.

Bizim birinci derecedeki haram ile ilgili olarak anlattığımız hususa gelince -ki bu adil olmak noktasındaki bir tak-

56 Hadis İbn Mace'de yer almaktadır. Ancak bu hadis daha önceden de geçmişti.

57 Tiksinme veya günah.

58 Sıddîklik, sözünün eri kimse olduğu gibi, Allah için doğruları söyleyen ve yaşayan kimselere denir.

va şartıydı- kişi öylesine adil olmalıdır ki, bu haliyle fasıklık semtine bile uğramamalı ve böyle bir vasıftan sakınmalıdır. Bu da habaset[59] ve iğrençlik noktasından birkaç derece olarak ele alınabilir ve alınmaktadır. Örneğin geçersiz ve adil olmayan bir antlaşmayla alınan şeyin durumu böyledir. Yani arada gereklilik ve kabul olmaksızın herhangi bir malın alınıp verilmesi gibi bir örnek verilebilir, ki bu durum haramdır. Ancak başkasına ait olan ve kendisinden zorla gasbedilen malın durumunda değildir. Zorla gasp daha ağır bir suç ve haramdır; çünkü, gasbta, şeriatın öngördüğü kazanç yolu bir kenara itilmiş bulunmaktadır. Aynı zamanda bir başkasına eziyet ve işkence edilmiş olur. Oysa karşılıklı alış verişte -gereklilik ve kabul olmasa da- bir eza ve zorlama yoktur. Bunda sadece gerçek manada Allah'a kulluk yolu bir kenara itilmiştir. Kaldı ki gereklilik ve kabul olmaksızın bunu terketmek, bu manadaki kulluk yolunu bırakmak, faizli bir muameleye göre daha hafif ve basit kalır. Zira birtakım yasakların pekiştirilmesi, tehdid içermesi ancak şeriatı çok doğru bir şekilde anlamakla mümkündür. Alış veriş ile faizli muamele arasındaki gerçek farkın anlaşılabilir olması için mutlaka şeriatı çok iyi kavramak gerekir. Herhangi bir fakir kimseden veya salih bir kişiden ya da bir yetimden zulüm yoluyla alınan bir şey, güçlüden, zenginden ve günahkar bir kimseden aynı yoldan alınana göre vebali çok daha büyüktür ve onlara karşı yapılan şey çok daha iğrençtir. Çünkü eziyet dereceleri de kendisine eziyet olunan kimselerin durumlarına göre değişir.

İşte bizim buraya kadar ele aldıklarımız; kötülüklerin detaylarına ilişkin en hassas ve can damarı olan noktalardır. Bu itibarla kesinlikle bunlarla ilgili hususlarda işi hafife almak ve meseleyi basite indirgemek asla doğru değildir. Çünkü bilindiği gibi eğer asiler, farklı farklı ve derece derece

---

59 Habaset; kötülük, alçaklık manasına gelmektedir.

olmasalardı, cehennem de tabakasız olurdu. Cehennemin tabaka ve derekeleri[60] asilerin durumlarına ve konumlarına göredir. Haramlardaki sebepler ortaya konulduktan sonra, kişi bu ağır suçların ve yanlışların kaynaklarını bilir ve bunların kökenine inmeyi becerirse, artık bunları teker teker saymak, sıralamak, derecelendirmek sadece keyfidir.

Şimdi bu noktadan hareketle sen de bunlardan kendi adına bir ders çıkarabilirsin. İğrençlik ve kötülük açısından haramlar da derece derecedirler. Tüm haramlar aynı kefede değiller. Nitekim ileride sakıncalı olan hususlar ele alınırken, bu sakıncalı şeylerin birbirlerine göre durumlarını öğreneceksin. O zaman birine göre birinin nasıl ve ne şekilde tercih edilmesi gerektiğini de göreceksin. Nitekim bir kimse mecbur kalması durumunda ölü bir hayvanın etini yiyebilir. Ya da bir başkasına ait olan yiyeceği, bir zorunluluk karşısında alıp yiyebilir veya avlanması haram olan bir avı alıp yiyebilir. Ancak bunların yenilebilir olmasında yine bunlar arasında birbirlerine göre öncelikli olarak yenilebilirlikleri anlatılacak ve öğretilecektir. Bu noktaya mutlaka dikkat olunmalıdır.

DERECELERE AİT ÖRNEKLER

Bizim takva konusunda bundan önce ele alarak anlattığımız dört maddeyle ilgili olarak, bunlara deliller ve kanıtlar sunacağız. Şimdi yeniden bu dört dereceyi bir bir ele alıp detaylarıyla sunmaya çalışalım.

Birinci Derece: Bu derecenin durumuna gelince, gerçekten bu derecede oldukça adil davranan ve adaleti elden bırakmayanlar ve bu manada takvaya uyanlar girer. Dolayısıyla fetva açısından haramlığı gerektiren her şey -ki biz bu husus-

60 **Dereke:** Aşağı inilecek basamak, en aşağı katlar.

ları daha önce altı madde başlığıyla zikretmiştik- haramdır ve mutlaka bunlardan sakınılması gerekir. Yukarıda sunduğumuz altı maddeden birine giren ve bu bakımdan taşıması gereken şartlar oluşmayan her şey haramdır. Bu türden haram olan maddelere mutlak anlamda haram denir. Çünkü bu türden bir haramı işlemek kesinlikle Allah'a karşı isyan demektir. İşte bizim 'mutlak haramlar' tabirinden anlatmak istediğimiz şeyler bu altı madde içerisinde yer alan haramlardır. Bu itibarla buna herhangi manada bir örnek vermek, şahit göstermek de gerekmez. Çünkü mesele gayet açık ve net olarak ortadadır.

İkinci Derece: Kendisinden sakınılması gerekmeyen her türden şüpheli olan şeyler de bu ikinci derecede yer alırlar. Ancak ileride "Şüpheli Şeyler" bölümünde açıklayacağımız üzere bunlardan gerçekten sakınmak ve uzak durmak müstehabtır[61]. Çünkü öylesi şüpheli şeyler vardır ki, bunlar neredeyse haram derecesinde görüldüklerinden, haram gibi muamele görürler ve bunlardan sakınmak vacip olur. Bu gibi şüpheli durum genelde çok vesveseci olan, her şeyde bir bahane arayanların takvasıdır. Örneğin adam avlanmayı kendisine menetmektedir, bunun sebebi ise sahibinden kaçmış bir hayvanı avlama korkusudur. Oysa ki böyle bir şey sadece aşırı derecede vesveseli oluşundandır. Başka hiçbir şeyden değil.

Kimi şüpheli şeyler de vardır ki, bunlardan sakınmak vacip/farz değil, aksine müstehaptır. İşte aşağıdaki hadisi Rasulullah (sav) bu manadaki bir durum sebebiyle zikretmiştir. Rasulullah (sav) şöyle buyuruyorlar:

---

61 Müstehab, sevilen, beğenilen anlamlarını taşıdığı gibi, farz ve vacipten başka olarak sevap kazanılan iş demektir.

"Sana şüphe vereni bırak da, senin için şüpheli olmayanı al."[62]

Biz Rasulullah (sav)'ın buradaki uyarısını yasaklama olarak görüyor ve böyle değerlendiriyoruz. Nitekim Rasulullah (sav)'ın şu ifadeleri de bu anlamda söylenmiştir. Buyuruyorlar ki:

"Avladığın hayvandan hemen gözlerinin önünde ölüverenin etini ye, yaralanıp da ileride ölenin/gözlerinin önünde ölmemiş olanın etini yeme."[63]

Burada şuna dikkat çekilmektedir. Avcı, avladığı hayvanın can verdiğini görürse avının etini yiyebilir. Bu, helaldir. Ancak av yara aldığı halde avcıdan kurtulmayı başarıp başka yerde ölürse ve avcı bu hayvanı ölü halde bulursa bunun yenmesi doğru değildir. Çünkü hayvan başka bir nedenle de ölmüş olabilir. Biz böylesi bir durumun haram olmadığı fikrini tercih etmekteyiz. Bununla ilgili bilgiler yakında sunulacaktır. Ancak bu avın yenmemesi salih kimselerin takvası, hassasiyetinden ileri gelen bir husustur, yoksa haramlık sözkonusu değildir. Hadiste yer alan, "sana şüpheli gözükeni bırak" ifadesi, yani bundan sakınmak gerekir, yenmesi halinde veya alınması durumunda mekruh olabileceği anlamı çıkar, yoksa haramdır manasında değildir. Çünkü farklı olarak gelen kimi rivayetlerde ise, **"Sonradan ölü olarak ele geçen o avdan ye, meğer ki o av hayvanının üzerinde senin okunun/silahının ya da av aletinin dışında bir başkasının da onu avladığına ilişkin/yaraladığına ilişkin bir iz bulunmuş olmasın."** Nitekim sırf bundan dolayı Rasulullah (sav) Adiyy b. Hatim'e, av için eğitilmiş olan köpekle ilgili olarak buyurmuştur ki:

---

62 Nesaî, Tirmizî ve Hakim. Tirmizî ve Hakim Hasan b. Ali'den rivayet ettikleri bu hadisin sahihliğini bildirmişlerdir.

63 İbn Abbas'tan Taberanî, "Evsat" kitabında, Beyhakî de ona bağlı olarak rivayet etmiş ve "Hükümsüz olması zayıftır" demiştir.

"Eğer, av köpeği avladığını durup kendisi yerse, sen bunu yeme/bundan yeme. Çünkü benim buradaki endişem, köpek avladığı hayvanı yememe konusunda henüz kendisine hakim olabilecek bir eğitim alma düzeyine gelmemiş olabilir."

Bu itibarla hassasiyet noktasından ve bir endişe olması sebebiyle bundan yememek en uygundur. Dolayısıyla buradaki uyarı, tenzihi manada bir uyarıdır, hassasiyet noktasında bir ikazdır. Yoksa haram değildir. Çünkü Rasulullah (sav) Ebu Sa'lebe el-Haşenî'ye de, **"O avdan ye"** diye buyurmuşlardır. Ebu Sa'lebe de, "Eğer av köpeği ondan yemiş ise durum nedir?" diye sormuş, bunun üzerine Rasulullah (sav) de şöyle buyurmuşlardır: **"Av köpeği avlamış olduğu o avdan yemiş olsa da, sen ondan ye."**[64]

Burada iki durum ortaya çıkmaktadır. Ortada iki sahabî vardır. Biri Ebu Sa'lebe'dir, ki kendisi gerçekten çalışmaya muhtaç, oldukça yoksul biridir, dolayısıyla böyle bir kimsenin aşırı derecede bir hassasiyet göstermesine gerek yoktur. Böyle biri o avdan yiyebilir. Oysa Adiyy b. Hatim'in durumu farklıdır. Onun av köpeği tarafından bir kısmı yenen avın etini yemesi uygun değildir. İşte müslümanlar da bu iki durum arasında kendilerini buna göre ayarlamalıdırlar.

Anlatıldığına göre İbn Şîrîn, bir ortağına dörtbin dirhem para bırakır. İbn Şîrîn'in bu dört bin dirhemi almayıp da onu ortağına bırakmasının sebebi, kalbinde bir şüphe oluşması yüzünden olmuştur. Kaldı ki İslam bilginlerinin ittifakla belirttikleri gerçek, böyle bir şeyi almakta bir sakınca olmadığıdır. Bu para kendisiyle ortağı arasında pay edilebilir, kendisi

64 Ebu Davud bunu Amr b. Şuayb kanalıyla babasından, babası da Amr'ın dedesinden rivayet etmiştir. Yine Ebu Sa'lebe hadisinden muhtasar olarak rivayet etmiş, her ikisi de sahihtir. Beyhakî de ona bağlantılı olarak rivayet etmiş ve hükümsüz olması zayıftır, demiş.

de payına düşeni alabilir, bir sakıncası da yoktur. İşte bu türden bir derecede yer alan kimselere ait örnekleri, biz şüpheli şeylerle ilgili dereceleri ya da maddeleri ele alırken aktaracak ve açıklamada bulunacağız. Çünkü her şüpheli görülen şeyden sakınmak ve kaçınmak gerekmez. İşte bu derece/madde içerisinde yer aldığımız hususlar bu türden olan şüphelerdir. Mutlaka bunlardan sakınmak gerek diye bir şey yoktur.

Üçüncü Derece: Bu derece/maddede yer alanlar, takva sahiplerinin göstermesi gereken hassasiyet ve özenle ilgilidir. Nitekim bu gerçeği de Rasulullah (sav)'ın aşağıda sunacağımız hadis meali ortaya koymaktadır. Rasulullah (sav) şöyle buyurmuşlardır:

"Kul, sakıncalı bir şeyi o yüzden yapabilirim korku ve endişesiyle sakıncalı olmayanı da bırakmadıkça takva sahibi kimseler derecesine eremez."[65]

Hz. Ömer (r.a.) diyor ki: "Biz haram düşeriz endişesiyle helalin onda dokuzunu terkederdik."

Başka bir ifadeye göre yukarıdaki söz Abdullah b. Abbas'a aittir.

Ebu Derda (r.a.) ise der ki: "Gerçek anlamda takva denilen şey, kulun zerre ağırlığınca da olsa, helalde şüpheli olan her şeyden sakınmasıdır. Çünkü böylece helal olarak görüp kabul ettiği bir şeyin ola ki haram olabilme korku ve endişesi olabilir. İşte bundan dolayı o şeyi terk etmektir. Böyle yapmalıdır ki, bu, kendisiyle cehennem ateşi arasında bir perde/engel oluştursun."

Bunun içindir ki büyük zatlardan biri der ki: "Büyüklerden bir zatın bir kimsede yüz dirhem alacağı bulunuyordu. Verdiği o yüz dirhemi, verirken yüz olarak verir, fakat geri alırken,

65 Tirmizi, İbn Mâce ve Hakim, Atiyye bin Uruc'den rivayet etmiştir.

doksan dokuz olarak bir eksiğiyle alırdı. Ola ki yüzü almam halinde belki bir fazlalık almış olurum diye endişe eder, bundan ötürü de bir eksikle 99 dirhem alırdı. Yine bir başkası da öylesine titiz hareket ederdi ki, ne zaman ki bir alacağını alırsa, aldığı kimseden mutlaka bir eksiğiyle alır, ancak verirken de mutlaka bir fazlasıyla verirdi. Böylece bunun yarın kıyamet gününde kendisiyle cehennem ateşi arasında bir engel olsun isterdi."

Bu derecede yer alan kimseler, fetva açısından helal olsa da, halk arasında genelde hoşgörüyle bakılan ve sakınılmayan şeylerden bile sakınmaktadırlar. Ancak takva sahibi kimseler, diğer insanlar gibi o da sıradan helal olanları alır ve bir titizlik göstermezse, olur ki bu, ileride işi daha başka noktalara bile vardırabilir, işte bundan dolayı halk tarafından göz yumulan ve fetva açısından helal olan şeylerden bile sakınır. Eğer böyle yapmazsa nefis serbestliğe ve başıboşluğa alışır da, sonunda Allah korkusuyla oluşan takvayı ve aşırı titizliği bırakmış olur. Nitekim bununla ilgili olarak Ali b. Mabed'den rivayet olunan şu ifadeler bu gerçeği dile getirmektedir. Bu zat der ki:

"Ben bir evde kiracıydım. Bir gün bir mektup yazmıştım. Divitle yazdığım mektuptaki mürekkebi kurutmak amacıyla kiracısı bulunduğum evin duvarından bir miktar toz/toprak alıp, yazının üzerine serpiştirerek kuruttum. Sonra kendi kendime dedim ki, içinde kiracısı olduğum bu evin duvarı benim mülküm değildir/bana ait değildir. Bunun üzerine nefsim bana şöyle telkinde bulundu. Senin duvardan aldığın toprağın ne önemi var ki? Evet, nefsimin bu telkini karşısında almak istediğimi duvardan aldım, ihtiyacımı gördüm. Daha sonra uyudum. Rüyamda bir de ne göreyim bir kişi karşımda durup diyor ki: "Ey Mabed! Sen yarın Allah'ın huzurunda, 'duvardan şu kadarcık toprak almanın da bir önemi mi olurmuş?...' sözünün karşılığını bekle ve gör."

Belki de söylenmek istenilen ifade şu olabilir: Yarın kıyamet gününde bu kadarcık bir toprağın cennetteki dereceni ne kadar etkileyip düşüreceğini bilecek ve göreceksin.

Çünkü takvanın da kendisine göre bir derecesi vardır ki, takva sahipleri bu noktadaki titizliklerini yitirirlerse, asıl elde edilmek istenen derece ve makam da kaçabilir. Yoksa bunun anlamı, böyle yapan bir kimse, mutlaka bunun karşılığında bir ceza görür demek değildir.

Bununla ilgili bir başka örnek de şöyledir. Anlatıldığına göre Hz. Ömer (r.a.)'e Bahreyn'den bir miktar misk gönderilmişti. O da bunun üzerine: "İsterdim ki bir hanım bunu tartsın da, ben de bu güzel kokuyu müslümanlar arasında bölüştüreyim." dedi. Eşi Atike: "Ben çok hassas bir şekilde bunu tartabilirim" karşılığını verdi. Ancak Hz. Ömer eşinin bu sözlerine bir karşılık vermedi, sessiz kaldı. Sonra tekrar Hz. Ömer aynı sözlerini tekrarlayınca, hanımı da ikinci kez aynı şekilde cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.), eşi Atike'ye: "Ben, senin bunu elinle alıp terazi kefesine koyarak tartmana taraftar değilim, böyle bir şeyi istemiyorum. Çünkü daha sonra sen, terazi kefesinde kalan misk tozunun kalıntıları eline bulaştığından bu fazla miktarı boynuna sürebilirsin. Dolayısıyla sen bu durumda müslümanlara ait olan haktan fazlasını kullanmış olabilirsin" diyerek ona tarttırmamanın gerekçesini açıklamıştır. İşte hassasiyet ve titizlik. Bu derecedeki kimselerin durumu böyledir.

Bir gün müslümanlara ait olan bir miktar misk Halife Ömer b. Abdülaziz'in huzurunda tartılıyordu. O, miskin kokusunu almamak için burnunu tıkamıştı ve "Bu kadarı da olmaz" diyen birine "Miskin/esansın sadece kokusundan yararlanılıyor değil mi?" diyerek cevap vermişti.

Hz. Hasan (r.a.), sadaka olarak getirilen hurmalardan küçücük birini almıştı. Rasulullah (sav) kendisine: **"At, o hurmayı at!"** diye uyarmış ve attırmıştı.[66]

Yine bu konuya bir örnek olarak şu olay anlatılır: Zatın birisi, henüz can çekişmekte olan birinin başucunda durup beklemektedir. Adamcağız geceleyin vefat edince, başucunda bekleyen zat, "Artık şu yanan kandili söndürün, çünkü bu andan itibaren o yanan yağda mirasçılarının hakkı bulunmaktadır" diyerek, kandilin söndürülmesini istedi.

Yine anlatıldığına göre Süleyman Teymî; Naime Attare'den şöyle bir hususu dile getiriyor, Naime demiştir ki:

"Hz. Ömer (r.a.) hanımına, müslümanlara ait olan beytülmaldaki kokudan satması için vermişti. O da miski tartmaya başladı. Bu işi yaparken doğal olarak tartı ağır ve eksik gelebiliyordu, bunu dengelemek için de elindeki miski dişleriyle kırıyordu, çünkü terazi dengelesin istiyordu. Bu sırada miskten parmağına bulaştı. Bu bulaşanı Naime Hanıma, 'işte bunu şöylece kendine sürersin' diyerek parmağını başörtüsüne sürdü. Bu sırada da Hz. Ömer (r.a.) içeri giriverdi ve 'Bu koku da nedir?' diye sordu. Hanımı da olan biteni olduğu gibi aktardı. Hz. Ömer; 'Yani sen müslümanlara ait olan Beytülmaldaki bu kokudan alıp kullanıyorsun öyle mi?' diye azarladı. Hemen eşinin başörtüsünü başından çekip çıkardı ve bir ibrik su alarak, başörtüsüne döktü. Bir taraftan suyu başörtüsüne dökerken, kokunun iyice kaybolması için toprağa sürtüyordu, bu işlem de bitince kokladı, sonra tekrar suyla yıkadı, sonra tekrar toprakla ovdu, yine kokladı ve başörtüsünde kokudan eser kalmayana dek yıkadı durdu."

Yine Naime Hanım anlatıyor: "Ben ikinci bir kez Hz. Ömer'in hanımına geldim. Kokuyu tartınca, yine bundan bir

66 Ebu Hureyre'den Buharî Sahih'inde rivayet etmiştir.

miktar parmağına bulaştı, bu defa parmağını ağzına alıp ıslattıktan sonra, koku tümüyle kaybolana dek parmağını toprağa sürtüp durdu."

İşte bu, Hz. Ömer (r.a.)'in takva konusundaki hassasiyet ve titizliğini gösteren bir husustur. Hz. Ömer, başkalarına örnek olması ve başkalarının da beytülmala ait hususlarda hassas olmaları için bunu göstermiştir. Hz. Ömer'in başörtüsünü yıkaması ile kaybolan esans tekrar kasaya girecek değildir, fakat burada örnek olma amaç edinilmiştir. Fakat başörtüsünden kokuyu tamamen yoketmesinin nedeni, eşine hem bir uyarı hem de başkalarına bir ders olsun diyedir.

Başka bir örnek de şöyledir: Ahmed b. Hanbel'e, "Camilerin güzel kokması ve havasının iyi olması için 'ûd' adı verilen güzel kokulu tütsünün, birtakım devlet büyükleri tarafından birine emanet edilerek onlar adına camilerde püskürtme işini yapan kimse için ne söylersiniz?" denildiğinde, o şöyle cevaplamıştır: "Böyle bir şeyi yapan kimse camiden dışarı atılır. Çünkü 'ûd' adı verilen parfümün sadece kokusundan yararlanılır. Oysa bu, kimi zaman haram denebilecek bir konuma gelebilir. Çünkü parfümün kokusundan kişinin üzerindeki giysiye sinebilir, kokunun etrafa sıkılmasını isteyen kişinin, bu parfümün başkalarının giysilerine sinmesine hoşgörüyle bakıp bakmadığı da bilinemez. O açıdan bu işi yapan kimse mescidden atılır."

Yine Ahmed b. Hanbel'e şöyle bir soru yöneltilir: "Adamın biri, üzerinde hadisler yazılı bulunan bir kağıdı düşürse, bir başkası da bunu bulsa, henüz bu kağıdı sahibine iade etmezden önce, kağıtta yazılı hadisleri kendisi için ve sahibinden izin almaksızın yazabilir mi? Yazdıktan sonra bunu iade etse olur mu?"

Ahmed b. Hanbel: "Hayır, sahibinden, o kağıttakileri kendisinin de yazması için izin almadıkça yazamaz" der.

Çünkü böyle bir durumda ola ki o kağıdın sahibi razı olmayabilir kuşkusu vardır. Bu bakımdan yazamaz, demektedir. Madem ki şüphe vardır o halde onu yazması da haramdır. Yazmayıp terketmesi için çok daha uygun bir harekettir.

Bir diğer örnek de şudur: İnsanın süsten olduğunca kaçması, sadeliğe özen göstermesidir. Çünkü ola ki bu kötü alışkanlık bir yaygınlık kazanabilir. Gerçi süslenmek aslında haram olan bir şey değildir; ama, süsler birbirini zincirleme izleyeceğinden harama götürebilir, dolayısıyla bunlardan uzak durulmasında yarar vardır.

Yine Ahmed b. Hanbel'e, "Tabaklanmış ve üzerindeki tüyleri alınmış bulunan deriden yapılmış olan ayakkabı/terlik giyilebilir mi?" diye sorulduğunda, o, "Ben böyle bir şeyi kendi adıma giymem. Ancak çamurdan vb. gibi şeylerden korunmak için giyilirse başka. Fakat süs maksadıyla giyiliyorsa olamaz" demiştir.

Bir başka örnek de şudur: Hz. Ömer (r.a.) halife olduğunda, çok sevdiği bir eşi vardır. Ancak Hz. Ömer: "Ola ki kendisine karşı çok büyük bir sevgiyle bağlı bulunduğum hanımım, ileride uygun olmayan bir işe aracı olabilir ve ben de o işi yapabilirim" korkusuyla çok sevdiği eşinden boşanmıştır.

Bu örnek şunu göstermektedir. 'İleride sakıncalı bir iş yapabilirim' düşüncesiyle hareket eden bir kimse sakıncalı olmayanı da terk ederek bunu gerçekleştirmiştir.

Çünkü mübah olan ve haklarında haramlık sözkonusu olmayan birçok şeyler yapıldığında insanı ileride sakıncalı işler yapmaya da götürebilir. Nitekim aşırı derecede yeme ve içme, gençlerin ve bekarların koku sürünmeleri de bu türdendir. Çünkü bu gibi şeyler insanın şehevî duygu ve hislerini

pompalar, bu duygular da bunların düşünce alanına girmesine neden olabilir. Düşünce işi bakışa, bakış da daha başka ileri derecedeki şeylere götürebilir.

Zenginlerin ev ve apartmanlarına, saray ve köşklerine bakıp durmak da böyledir. Aslında onların süslenmelerinde bir sakınca yoktur, bu, olabilir bir şeydir. Fakat bu, başka bir insanı hırslandırır, kişi onlar gibi olmaya gayret gösterdiği gibi bu durumda onlara benzeme derdi başgösterebilir. Dolayısıyla onların durumuna gelebilmek için bu defa haram olan kazanç yoluna sapabilir. Kaldı ki tüm mübah olan şeyler bu türdendirler. Eğer ihtiyaç duyulduğu andan itibaren ihtiyaç kadarı alınmazsa, öncelikli olarak onun getirebileceği sıkıntıları da bilerek ihtiyacı kadarını sakına sakına almalı, sonra tekrar bu sakınmayı da unutmamalıdır. Çünkü çoğu zaman bunları yaparak insan tehlikeli durumlara düşebilir. Nitekim şehevî bir istek ve arzuyla elde olunan bir şey, çoğu zaman kişiyi tehlikeye atabilir. Bu bakımdan Ahmed b. Hanbel (r.a.), duvarların kireçle badalanmasına ve alçı kullanmasına pek taraftar gözükmemiş ve bunu mekruh saymıştır. Bu konuda demiştir ki, "Zeminin alçıyla kaplanması, toprağın kalkmasına engel olacağından burada alçının kullanılmasında herhangi bir sakınca yoktur. Oysa duvarların kireçlenmesi/alçıyla kaplanması ise bir süstür ve anlamsızdır." Kendisi bu açıdan mescid ve camilerin kireçle/alçıyla badalanmasına ve süslenmesine karşı çıkmıştır. Buna delil olarak da, Hz. Peygamber'in şu hadisini göstermiştir. Rasulullah (sav)'a, mescidlerin boyanması ve süslenmesiyle ilgili olarak görüşü sorulunca demiştir ki:

"Hiçbir süs/çardak Hz. Musa'nın süsü/çardağı gibi olamaz. O, gerçekten boya ile badanalanmış olan bir çardak idi."[67]

---

67 "el-Efrad" eserinde Darekutnî Ebu Derda'dan rivayet etmiş ve "Bu gariptir" demiştir.

Rasulullah (sav) dolayısıyla buna izin ve ruhsat vermemiştir.

Selef/eski din büyükleri çok göz alıcı ve ince olan giysilerin giyilmesini uygun karşılamazlardı ve: "Kim, ince giysi giyerse, dinini de inceltmiş olur" derlerdi.

Bütün bunlar, insanın aslında haram olmayan ve mübah olan, insanın canının istediği bu türden şeyleri kullanması halinde, işi şehevî duygulara kadar vardırır. Çünkü ister mübah olan bir şey olsun ve ister sakıncalı olan bir şey olsun, her ikisi de insanın şehevî duygularını kamçılayan etkenlerdir. Kaynak ikisinde de tektir. Eğer müsamaha ile bir istek ve mübah olan bir şeye göz yumulursa, bunun sınırı giderek genişler ve başka başka hususlarda da artık göz yumulmayı gerektirir. Bu açıdan takva endişesi, insanı tüm bu şeylerden uzaklaştırır ve arındırır. Çünkü her türlü helal, eğer bu türden bir aykırılıktan arınmış ve uzaklaştırılmış ise, işte bu, üçüncü derecede olan tertemiz helal anlamındadır. Çünkü bu türden bir helal, insanı kesinlikle bir masiyete sürüklemeyecek olan bir helaldir.

Dördüncü Derece: SIDDÎKLERİN DERECESİ

Evet, bu derecede yer alanlar da sözü ve özü bir olan sıddîkler derecesidir. Bunlar açısından helal, işlenmesi halinde sebeplerinden herhangi biri, insanı bir asiliğe sürüklemeyen helal türüdür. Kendisiyle işlenmesi halinde bir isyana girme kolaylığı sağlanma imkanı olmayandır. Bunun işlenmesinde, ne o anda ve ne de gelecekte insanı tehlikeye düşürecek bir konum oluşturmayandır. Aksine onlar için sadece ve sadece Allah rızası ve Allah'a ibadet konusunda takva, gereğince emirlere bağlı kalmak ve yasaklardan da uzak durmak geçerlidir. Onlar eğer yaşamak istiyorlarsa, sırf bu amaçla yaşa-

mak isterler. Çünkü bu durumdakiler, Allah için olmadığını bildikleri ve öyle kabul ettikleri her şeyi kendileri için haram sayarlar. Onlar bu konuda örnek ve delil olarak şu mealdeki ayete uyarlar. Rabbimiz şöyle buyuruyor:

"(Habibim) sen 'Allah' de, sonra onları bırak, daldıkları bataklıkta oynayadursunlar."[68]

İşte bu, her türlü isyandan arınmış, kendi nefislerinin arzularına esir olmamış gerçek manada tevhid erbabının elde ettiği bir mertebedir. Onların tek gayesi vardır, Allah'ın emirleri doğrultusunda hareket ve yasaklarından uzak durmaktır. Buna bir örnek olmak üzere aşağıdaki misale dikkat edelim.

Yahya b. Kesir'den anlatıldığına göre, kendisi bir gün ilaç içer. Hanımı ona: "Keşke ilaç, senin üzerinde etkisini gösterene dek evin içerisinde biraz gezinseydin!" der. O da: "Ben sünnette böyle bir uygulama olup olmadığını bilemiyorum. Oysa ben tam otuz yıldan bu yana kendimi hesaba çekiyorum, fakat öyle sanıyorum ki sünnette böyle bir şey yoktur." diye cevap verir.

Yahya, böyle bir gezinti yapmayı kendisince uygun görmemektedir. Yani dinde böyle bir şey var mı yok mu bilemediğinden ötürü, kalkıp evin içinde gezmeyi uygun görmemiştir.

Seriyyüs Sakatî (r.a.) diyor ki: "Birgün bir dağdaki bir araziye gitmiştim, orada da bir pınar vardı. Arazideki bitkilerden yedim ve pınardan da su içtim. Bu arada ben kendi kendime: 'Eğer ben, bir helal lokma yemiş isem, herhalde o da bugün ve şu anda yediğim şu tertemiz bitkilerdir.' derken bu sırada gaybtan bir ses duyuldu. Bu ses: 'Seni ta buralara kadar getiren kuvveti sen nereden aldın?' deyince, ben, pişmanlık duyarak tekrar gerisin geriye döndüm."

---

68 En'am, 6/91.

Yine bir başka örnek de şöyledir: Zinnûn Mısrî ile alakalı olarak anlatıldığına göre, tutuklu bulunduğu bir sırada iyice acıkmıştı. Dürüst ve iyi amel sahibi bir kadın kendisine gardiyan aracılığıyla bir yiyecek gönderdi. Ancak o, kendisine gönderilen bu yemekten yemedi ve kendisine yemek gönderen kadından da ayrıca özür diledi ve: "Gönderilen yemek zalim bir kişinin tabağıyla geldiğinden ötürü yemedim. Yani senin yemeğini bana ulaştıran aslında temiz bir güç değildi. İşte bundan ötürü o yemekten yiyemedim. Başka bir sebebi yok." dedi.

Sıddîklerin Allah korkusu görüldüğü gibi bu, titizliğin son haddine varması anlamında bir sakınmayı gösterir. Yine bu konuyla ilgili olarak Bişr-i Hâfi merhumu da gösterebiliriz. O, devlet erkanı tarafından açılan kanallardan su içmezdi. Çünkü bilindiği gibi su, ancak kanallar yoluyla akar ve insanlara ulaşmaya yarar. Aslında suyun kendisi mübahtır. Oysa devlet erkanınca, işçiler kullanılmak suretiyle açılan kanallardan yararlanmak bir açıdan sakıncalıdır. Çünkü genelde çalışanların ücretleri haram olan kazançtan ödenmektedir.

İşte sırf bu açıdan kimileri helal asmadan üremiş olan helal üzümü yemeyi doğru bulmamışlar ve böyle bir bağın sahibini de şöyle kınamışlardır: "Zalimler eliyle açılan kanallardan akan suyla sen bu üzüm asmalarını boşu boşuna bozdun."

Oysa bu tarz bir düşünceyle hareket ederek, 'bu üzüm asmaları zalimler tarafından açılan kanallardan gelen su ile sulanmışlardır' diye üzümü yememek ve yenmesini doğru bulmamak, bizzat suyu içmek manasında bir zulüm olmaktan oldukça uzaktır. Çünkü bu, üzüm asmalarının o sudan yararlandırılarak yetiştirilmesini sakıncalı görmektedir. Başka bir ifadeyle zalimler eliyle getirilen su ile sulanmış bir üzümden yememek, bizzat o suyun kendisini içmemekten daha çok insanı zalimlerin zulmünden korur.

Adamın biri yolda giderken, zalimlerin eliyle yapılan çeşme ve sarnıçlardan su içmezdi. Oysa ki oradan akan suyun kendisi aslında mübahtır. Bu olayda, su mübah olduğu halde çeşme zalimler tarafından haram bir kazançla yapılıp korunduğu için o sudan içmenin haram işlemek olarak algılanması söz konusudur. Bu zihniyet neticesinde kişi haramdan yararlanıyormuş gibi görülür.

Dikkat edilirse, Zinnûn Mısrî'nin gardiyan eliyle getirilen yemekten yememesi, tüm bu anlatılanlardan da önemlidir ve daha çok dikkat çekicidir. Çünkü gardiyanın eli aslında haram değildir ve böyle de nitelenemez. Oysa yemeğin gasb edilmiş bir tabak ile getirilmesi olayı bunun aksinedir. Gardiyanın kusuru ancak haram gıda ile beslenmiş olmasındandır. Böyle bir el ile gelen yemeği reddetmek takvanın son derecesi olması şüpheye yer bırakmayacak kadar açıktır.

Haram gıdanın kendisine güç vermesi korkusuyla Hz. Ebu Bekir Sıddîk (r.a.) içtiği bir sütü parmağını ağzına sokarak zoraki kusmuştur. Bir süt sebebiyle midesine haram bir enerji depolanmış olacağı korku ve endişesi vardır bu davranışta. Oysa Hz. Ebu Bekir o sütü bilmeden içmişti. Bunun için de içtiğini kusarak çıkarması da gerekmezdi. Ancak o, sıddîk mertebesindekilerin hassasiyeti ve titizliği nedeniyle midesine girmiş olan haramı boşaltmak ve dışarı atmak istiyordu.

Yine bu aşırı titizlik ve hassasiyetle ilgili örnekler vermeye devam edelim.

Bir terzinin bu sanatını mescidde icra ederek kazanç sağlaması doğru değildir. Böyle bir şeyden sakınıp uzak durmak da bir hassasiyet ve titizlik demektir. Çünkü İmam Ahmed b. Hanbel, bir terzinin mescid içerisinde sanatını icra etmesini doğru bulmamış ve bunu çirkin kabul etmiştir. Nitekim kendisine, "Sanat olarak yün eğirme işiyle meşgul bulunan bir

kimsenin, havanın yağışlı olduğu bir sırada, mezarlıkta bulunan bir kubbenin ya da siperin altına sığınarak burada sanatını icra etmesi..." sorulduğunda, o buna şöyle cevap vermiştir: "Mezarlar ahiret işi olduğu için orada oturulması mekruhtur." Bu ifadesinden oralarda oturulmasının uygun kabul edilmediğini ve çirkin olduğunu çıkarabiliriz.

Yine kendisi, malını şüpheli gördüğü bir adamın ateşi ile yakılan mumunu söndürmüştür. Takvasının üstünlüğünü gösteren olaylardan biri de, tandırında yanan odunlardan birinin şüpheli bir parayla alındığını öğrenince ekmeğini bu ateşte pişirmekten vazgeçmesidir.

Bazılarıysa, ayakkabısının demir kısımlarını sultanın kullandığı parlatıcıyla parlatmayı men edip bundan uzak dururlardı.

İşte böyle bir davranış da en üst manada bir takvadır. Ahiret yolcusunun titizliğinin ve hassasiyetinin bir göstergesidir.

İşte bütün bu anlattıklarımızdan çıkan gerçek sonuç ve asıl hedef şudur:

Sakınmanın, takvanın, titizlik ve hassasiyetin de öncelik dereceleri vardır. Takvanın başlangıcı yani ilk derecesi fetva yoluyla haram olandan kesinlikle uzak durmaktır. Bu; sıddîk derecesinde olanların yani sözü ile özü bir olanların takvasıdır.

Bu bakımdan Sıddîk olanlar da, Allah için olmayan her şeyden sakınmak ve uzak durmak zorundadırlar. Örneğin şüpheli olan her şeyden uzak durmalılar veya kendilerini bir mekruhu işlemeye yöneltebilecek şeylerden de sakınmalıdırlar ya da mübah olan bir şeyi yapması durumunda, bu yüzden bir uygunsuz iş işleyeceği ihtimali varsa bütün bunlardan sakınacak ve uzak duracaktır. Bu iki derece arasında da ihtiyata varan birtakım dereceler vardır. Bunlara da dikkat olunmalıdır.

Kul, kendi nefsi konusunda ne kadar titiz ve acımasız olursa, kıyamet gününde günah yükü o nisbette hafifleşir. Sırattan da gayet kolay ve hızlı bir şekilde geçip gider. Hesapların tartılması sırasında da, günah kefesi hafifleyecek, sevap tarafı ağır basacaktır. Doğrusu kişinin takva ve verai derecesinde, cennetteki makamları da farklı ve değişik olacaktır. Nitekim insanların günah ve isyanlarına nisbetle cehennemdeki yerleri de farklı farklı olacaktır. Yani zalimlerin durumu orada işledikleri haram ve iğrençlikler nisbetinde olacaktır.

Eğer tüm bu anlattıklarımızdan sen gerçekleri anlayabilmişsen, dilediğini yapıp yapmamak artık sana kalmıştır. İstersen çok daha titiz hareket et ve oldukça ihtiyatlı davran. İstersen izinlere göre hareket et. Çünkü ihtiyatla hareket etmek de senin elindedir, sınırlarla amel etmen de senin elindedir. Gerisini kendin düşün vesselam...

İKİNCİ BÖLÜM

Bu bölümde şüpheli şeylerin mertebeleri ile kaynaklarını ve bunların helal ile haramdan ayırd ediliş özelliklerini açıklayacağız.

ŞÜPHELERİN DERECELERİ VE KAYNAĞI

Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav) efendimiz bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır:

"Helal olan şeyler de belli/açıktır, haram olan şeyler de belli/açıktır. İkisi arasında/helal ile haram arasında şüpheli birtakım -helal mi haram mı belli olmayan- şeyler de vardır. Halkın çoğu bunları bilemez/Helal ve haramlıklarını ayırdedemez. Kim şüphelilerden sakınırsa, ırzını ve dinini temize çıkarmış olur. Koru etrafında güdülen koyunun koruya düşme tehlikesi olduğu gibi, şüpheli durumlara düşenin de harama düşmesinden korkulur."[69]

İşte bu hadis, sözkonusu üç kısım ile ilgili olarak yani helal, haram ve şüphelilerle ilgili olarak kesin bir nasstır, delildir. Bu üç kısımdan en zor anlaşılır olanı da ikincisidir, şüphelilerdir. Çünkü halkın bir çoğu bunların helal kısım arasında mı yoksa haramlar içerisinde mi değerlendirileceğini bilemezler.

---

69 Numan b. Beşir'den Buharî ve Müslim.

İşte bu ikinci kısım şüphe diye adlandırılmaktadır ki, kesinlikle bunların açıklanması ve ortaya konması gerekiyor. Böyle şüpheli şeylerin üzerindeki sis perdesinin de mutlaka aralanması icabeder. Madem ki bir şey, birçok kimseler tarafından ya da çoğunluk tarafından bilinememektedir, o takdirde mutlaka az kimseler bunu bilmektedirler.

Bu bakımdan biz şimdi bunlarla ilgili olarak şunları söylemekteyiz. Diyoruz ki:

Mutlak anlamda helal denilince, helalin taşımakta olduğu nitelikler/vasıflar açısından bizzat liaynihi/haddizatında/aslında haram olan tüm şeylerden ve özelliklerden zatı ve özelliği bakımından o niteliklerden arınmış olmasıdır. Aynı zamanda kendisinde haramlığı ya da kerahati çağrıştıracak sebeplerden de arınmış olması gereklidir. Örneğin su gibi. Bir kimsenin yağan yağmurdan temin ettiği su işte bu anlamdadır. Çünkü bu su, henüz yağıyor halde ve bir yerde birikmiş, herhangi bir kimsenin mülkiyetine girmezden önce bu manada saf ve salt helaldir. Yani adam yağmur yağarken başında bekler ve onu kendisine ait bir yerde ve kap içerisinde toplar. İşte bu, katıksız helaldir.

HARAM

Salt haram/sırf haram olan şeye gelince: Bu, kendisinde hiçbir şüphe ve kuşkuya yer bırakmaksızın haramlık vasfı/niteliği/özelliğini taşıyan şeydir. Örneğin şarap/içkideki baş döndürücü bir neşe ve kendinden geçmişlik, sidikteki necaset/pislik gibi. Ya bu manada bir özellikle kesin haramdır veya yasaklanan/nehyolunan bir sebebe bağlı olarak kesinlikle kendisinde bulunan madde özelliği nedeniyle kullanımı helal olmaz, haram olur.

Örneğin zulüm yoluyla/zor kullanmak suretiyle kazanılan ya da elde olunan şeyler veya faiz nedeniyle elde olunan şeyler veya faiz benzeri kazançlar, işte bu türden yasaklanan ve haram olan şeylerdir.

İşte haram ile ilgili bu her iki konu da kesinlikle insanlar tarafından haramlıkları ve yasaklanmış oldukları bilinir. Bunda hiçbir kimsenin bir kuşkusu yoktur. Aynı zamanda gerek helal olsun ve gerekse haram olsun her ikisi de ifade olunan bu tanım çerçevesinde gayet net bir şekilde ortadadırlar. Bu ikisi konusunda da insanların bir şüphelerinden söz edilemez.

Diğer taraftan durumu iki taraf açısından da açık ve net bir şekilde ortaya konan ve ancak ileride değişmeleri de ihtimal/olası olan şeyler bu anlamdadırlar. Yani ortada şimdilik bir şey yoksa o şey haramsa haramlar arasında yer alır, helal ise helaller arasında zikredilir. Gerçi böyle bir ihtimal için de bunu gösteren bir sebep de şimdilik olmayabilir.

Doğrusu ister kara avı olsun, ister deniz avı olsun aslında helaldir. Örneğin adamın biri diyelim ki bir geyik yakaladı. Ola ki avlanan bu geyik kendisinden öönce bir başkası tarafından da yakalanmıştır da bu av ondan kurtulup kaçma imkanını bulmuş olabilir. Önceki avcı onu avladığında ona malikti, fakat elinden onu kaçırdı. Nitekim balığın durumu da aynen böyledir. Ola ki daha önce o balık bir başka balıkçının oltasına veya ağına takılmıştır da, o da sonunda ondan kurtulup kaçmasını başarmış olabilir. Oysa bu tür bir ihtimal/olasılık yağmur suyunda sözkonusu olamaz. Adam yağmur suyunu havadan alır. Bu su daha önce bir başkasının eline düşüp de ondan kaçıp kurtulmuş olamaz. Ancak bu avlar da buna rağmen yağmur suyu anlamındadırlar. Dolayısıyla avlanan bu şeyler daha önce başkasının olmuş olabilir ihtimaliyle ondan uzak kalınması veya böyle bir düşünceyle onu avlama-

mak vesveseden ibaret bir şeydir. Bu bakımdan da vesveseden uzak durmak ve bu gibi şeyler hususunda bu manada bir vesveseye yer olmadığını da bilmek gerekir.

İşte bu gibi şeylerde titizlik ve hassasiyet gösterenlere biz: "Vesvesecilerin takvası/titizlik ve hassasiyeti adını verdik. Ki benzer örnekler de bu çerçevede algılansın istedik. Çünkü bu, sırf/salt bir vehimden ibaret bir şeydir. Bunun için herhangi bir delil de sözkonusu değildir. Evet şayet gerçekten o avın ya da şeyin başkasına ait olduğuna ilişkin üzerinde herhangi bir kanıt, işaret ve delil bulunursa ve bu da kesin olursa o zaman durum farklılaşır. Örneğin herhangi bir balık üzerinde/belli bir yerinde bir halka işareti bulunursa veya ihtimalî/olası manada bir şey görülürse, örneğin geyik üzerinde bir yara izinin bulunması gibi... Geyik üzerindeki yara ya da dağlama işareti bunun daha önceden birine ait olabileceği ihtimalini doğurabileceği gibi, yeni ve taze bir yara da yine bunun birileri tarafından avlanmış olabileceği ihtimalini güçlendirir. İşte bu konu, gerçekten üzerinde titizlikle ve hassasiyetle durulması gereken bir konudur. Şayet tüm deliller her bakımdan yok olmuşsa, bu da ortada olmayan bir ihtimal, bizzat herhangi bir delaleti bulunmayan ve ortadan kalkmış olan bir ihtimaldir. Yani artık ihtimale de yer kalmamıştır.

Buna örnek olarak şu olayı gösterebiliriz. Adamın biri, bir başkasından iare/ödünç yoluyla bir ev ediniyor. Ancak kendisinden evin ödünç olarak aldığı kişi de ortadan kayboluyor. Adam da bunu göz önünde bulundurarak, ola ki evin sahibi ölmüş olabilir ve bu hak da mirasçılarına aittir, diyerek evden çıkmaya kalkışması gibi. Oysa bu bir vesvesedir. Sırf böyle bir ihtimal ile evden çıkılmaz. Çünkü ortada kesin olarak adamın öldüğüne ilişkin bir delil yoksa veya kesin delil bir yana kuşkuya dayalı bir delil olsun ortada yoksa, evden sırf bir vesvese yüzünden çıkılması doğru olmaz. Çünkü sakıncalı olan şüphe,

bizzat herhangi bir şekten/kuşkudan kaynaklanan şüphedir. Şüphe denen şek de karşılıklı iki inançtan/itikaddan oluşur ki bu da iki sebepten dolayı meydana gelir. Eğer ortada herhangi bir sebep/neden yoksa, dolayısıyla o kişinin bizzat kendisinden bir akit oluşmaz, böyle bir akit sabit de olmaz. Bunun sabit olabilmesi için mutlaka aynı değerde olan karşıdakinin de bu manada bir sebebi olması gerekir ki, böyle olması halinde işte o zaman ortada şüphe denen şek oluşur.

Bunun için biz şöyle demekteyiz: Namaz kılmakta olan bir kişi, eğer üç rekat mı yoksa dört rekat mı kıldığı hususunda bir şüphe içine düşse, bu kişi, dört değil, üç rekat kılmış olduğunu varsayar. Çünkü aslolan şey, fazlalığın/ziyadenin olmamasıdır. Mesela herhangi bir kimseye, bundan on yıl önce kılmış olduğu öğle namazını, üç rekat olarak mı yoksa dört rekat olarak mı kıldığı sorulsa, kişinin kesin bir dille dört rekat olarak kıldığını söylemesi mümkün değildir. Madem ki böyle bir kesinlikle durumu belirtememektedir. Bu durumda dört değil de üç olarak kılmış olduğu ihtimali de bulunmaktadır. Ancak böyle bir ihtimale şek/şüphe adı verilemez. Çünkü ortada onun üç olduğunu gerektirecek bir sebep yoktur. Olay on yıl öncesinden geçip gitmiştir.

İşte verilen bu örnekten de şekkin/kuşkunun ne demek olduğunu herhalde anlamış oldun. Bu durum anlaşılırsa, işte o zaman iş, vehim ve cevaz ile karıştırılmamış olur. İşte bu, mutlak helal olanlar içerisinde değerlendirilir ve helal sayılır. Dolayısıyla kesin olarak haramlığı belli olan da kesin haram içerisinde yer alır. Hatta ileride böyle bir şeyin helal olabileceği ihtimali olsa da, ortada bunu gösteren bir sebep ya da delil yoksa bu, haramlar arasında değerlendirilir. Örneğin, bir kimsenin elinde, bir yakını tarafından kendisine kalan mirası vardır, yiyecek maddesi bulunmaktadır. Fakat kendisi dışında da başka bir varisi de bulunmaktadır. Ancak malın asıl sahibi

de kayıptır. Mirasçısı -ki tek mirasçıdır-: "Ola ki bu akrabam ölmüştür, dolayısıyla malı da bana geçmiştir, diyerek, ondan kalan mirastan yemiştir." Şimdi adamın varsayımla hareket ederek o yiyecekten yemeye kalkışması bizzat kesin haram olanı yemiş olur. Çünkü bu, dayanağı bulunmayan bir ihtimaldir. Asıl şüphe denilince, bizim, kendisi hakkında kesin bir karar veremediğimiz ve tedirgin bulunduğumuz şeydir.

ŞÜPHENİN KAYNAKLARI

Şüpheli şeyler beş kaynaktan oluşurlar. Biz şimdi bunları burada teker teker anlatmaya çalışacağız.

BİRİNCİ KAYNAK:

Bu kaynak, eşyanın helal veya haramlığı noktasından, bunu oluşturan sebep konusunda şüpheye ve kuşkuya düşmektir.

HELAL VE HARAM KILMA SEBEPLERİNDEKİ KUŞKU:

Sözkonusu sebepler ya her iki açıdan eşit ve denk olabilirler veya iki ihtimalden biri daha baskın gelir. Eğer iki ihtimalin her ikisi de birbiriyle denk durumdaysalar, hüküm önceki duruma göre verilir. Bu da o şeyin istishap yoluyla önceki hal aynen varlığını sürdürür ve korur. Yoksa böyle bir konu hakkında kuşkuya/şüpheye düşüldü diye terk olunamaz. Şayet iki ihtimalden birisi daha ağır basıyorsa, eldeki muteber bir veriden/delilden ötürü bu ortaya çıkmış ise, hüküm galip olan tarafa göre değerlendirilir. Ancak bunun anlaşılabilir olabilmesi örnekler ve tanıklar/deliller vermekle mümkündür. İşte bu nedenle biz bu noktayı dört kısım olarak değerlendireceğiz. Şöyle ki:

1- ÖNCEDEN HARAMLIK KONUSUNUN BİLİNMİŞ OLMASI:

Önceden kendisinin haramlığı biliniyorken, daha sonra onun helal olabileceği noktasında bir şüphe belirmiş ise yani 'helal mi değil mi?' diye bir kuşku belirirse, işte böyle bir şüpheye dayanılarak, o şeyden kaçınmak gerekir ve bu, vacip/farz olur. Böyle bir işe girişmek de bu açıdan haramlık kazanır.

Örneğin herhangi bir hayvanı avlarken, onun yaralanması gibi. Yaralı olan bu av suya düşüyor ve su içerisinde bu ava, ölmüş olarak rastlanılıyor. Şimdi bu av, acaba suya düşmekle mi boğuldu yoksa önceki yaranın etkisiyle mi öldü gerçeği bilinememektedir. İşte bu noktada haramlığı ortaya çıkar. Çünkü bu gibi şeylerde aslolan hüküm o şeyin haramlığı konusudur. Oysa kesin olarak bilinen bir gerçek şüphe yüzünden bırakılamaz yani yakin, şüphe sebebiyle bırakılamaz. Örneğin pislikler bu türdendirler. Aynı zamanda namazların rekatları vb. gibi şeyler de böyledirler. Nitekim böyle bir durum yüzünden Rasulullah (sav) Adiyy b. Hatim'e şöyle buyurmuşlardır:

"Ondan yeme! Ola ki o avı senin köpeğinden başkası öldürmüş olabilir."[70]

Nitekim Hz. Peygamber (sav)'e herhangi bir şey getirildiğinde, eğer kendisi bunlar hakkında şüpheye düşmüşse, hemen, o şeyin sadaka olarak mı yoksa hediye olarak mı getirildiğini sorarlardı, böylece getirilen şeyin ne olduğunu öğrenirdi.[71]

Rivayet olunduğuna göre, Rasulullah (sav) bir gece uyuyamadı bir türlü. Hanımlarından biri kendisine: **"Ey Allah'ın Rasulü, bu gece hiç uyuyamadın, neden?"** diye sorar. Rasulullah (sav) da: **"Evet, uyuyamadım. Bir hurma**

---

70 Adiy b. Hatim hadisi, Buharî ve Müslim tarafından rivayet olunmuştur.

71 Ebu Hüreyre'den Buharî rivayet etmiştir.

buldum, endişem onun sadaka olması ihtimalidir/korkum bu yüzdendir. (Bunun için uyuyamadım)." Farklı bir rivayette de: "**O bulduğum hurmayı yedim. Ancak onun sadakadan olan bir hurma olmasından korkarım/endişe duyarım/bunun için uyuyamadım.**" diye buyururlar.[72]

Yine gelen rivayetler arasında belirtildiğine göre, sahabeden biri diyor ki:

"Biz Rasulullah (sav) ile birlikte bir seferde/yolculukta bulunuyorduk. Derken yolda iyice acıkmıştık. Bu arada keleri bol olan bir yerde konakladık. Biz tencerelerde onları kaynatırken, Rasulullah (sav) şöyle buyurdular:

"İsrailoğullarından bir grup başka bir şekle çevrilmişti. Bu kelerlerin onlar olmasından korkarım."[73]

Bunun üzerine biz, tencerelerde kaynamakta olan kelerleri döktük. Daha sonra Yüce Allah kendisine bunların durumunu bildirdi ve: "**Allah herhangi bir toplumu başka bir varlık suretine çevirince, onların soyunu kesmiştir/onlara üreme imkanını vermemiştir.**" Bu şekilde gerçek anlaşılmış oldu.[74]

Rasulullah (sav) ilk başta bunların helalliği noktasında şüpheye düşmüştü.

---

72 Amr b. Şuayb babasından o da Amr'ın dedesinden Hasen bir isnadla rivayet etmiş diye Ahmed b. Hanbel Müsned'inde rivayet etmiştir.

73 İbn Hibban ve Beyhakî Abdurrahman'dan rivayet etmiş ve Hasen olduğunu belirtmiştir. Sabit b. Zeyd'den de farklı lafızlarla benzer olarak Ebu Davud, Nesaî ve İbn Mace rivayet etmiştir. Buharî, "Sabit tarafından rivayet olunan bu hadisin sahihliğini" söylemiştir.

74 İbn Mesud'dan Müslim rivayet etmiştir.

2- HELAL OLDUĞUNUN BİLİNMESİ-HARAMLIĞINDAN ŞÜPHE EDİLMESİ

Bir şeyin helal olduğunu bilip, fakat 'acaba haram mıdır?' diye ayrıca bir şüpheye düşülmesi durumunda, aslolan o şeyin helalliğidir ve hüküm de buna göredir.

Örneğin: İki kişi ayrı ayrı evleniyorlar. Derken bu arada, bir uçan kuş görüyorlar. Bu iki erkekten birincisi: "Eğer şu uçan kuş karga ise, benim hanımım benden boş olsun," ikincisi de: "Eğer bu uçan karga değilse, hanımım benden boş olsun" diye söylerler.

Böyle bir durumda uçan kuşun cinsi kesin belirlenemediğinden, durum şüpheli olarak ortada kalır ve her ikisi açısından da haramlık söz konusu değildir. Eşleri boşanmış olmaz. Her ikisinin de eşlerinden ayrılmaları gerekmez. Fakat işin takva yönü, bu hanımlardan ayrılıp uzak kalınması ve onların boşanmasıdır. Yani boşamaları gerekir ki, bu iki kadın başkalarıyla evlenebilsinler.

İslam hukukçularından Mekhul, 'bu iki kişinin de hanımlarından uzak durmaları gerekir' diye emretmiştir. Böyle bir meselede o böyle emir vermiştir. Nitekim fıkıhçılardan Şa'bî de böyle bir konuda kişilerin hanımlarından ayrılmaları gerektiğine ilişkin fetva vermiştir. Örneğin iki kişi, birbirleriyle tartışıyorlar. Bu arada biri arkadaşına: "Sen hasetçisin" deyince, arkadaşı ona: "Hangimiz ötekisinden daha hasetçiyse, hanımı kendisinden üç talak ile boş olsun" deyince, arkadaşı da: "Evet öyle olsun" diyor. Dolayısıyla iş tümüyle sarpa sarıyor, içinden çıkılamaz hale geliyor.

Şa'bî'nin burada fetvası şöyledir: "Eğer adam, bu ifadeyle takva açısından sakınma ve kaçınmayı pekiştirmek maksadıyla söylemişse, bu doğrudur. Eğer söyledikleri sözde, kesin haramlığı kastetmişlerse, bunun da bir çıkış yolu ve kaçışı

yoktur. "Yakin/kesin olarak bilinen bir şey, asla şüpheyle terkedilemez. İşte buradaki durum da aynen öyledir."

Eğer: "Burada kişilerin söyledikleriyle, sular, necasetler, hadesler ve namazlar konusuyla bunların ne türden bir ortak yönleri var ki?" diye bir soru sorulacak olunursa, durum şöyledir:

Şunu iyice bilmelisin ki, aralarında herhangi bir bağın bulunmasına gerek yoktur. Çünkü kimi hallerde illa da aralarında bir ilişkinin bulunmasına gerek yoktur. Örneğin eğer bir suyun temizliği kesin olarak biliniyorsa, 'acaba bu su, sonradan pislenmiş midir?' diye bir şüphe söz konusu olsa bile, yine bu su ile abdest almak caizdir. Böyle bir su ile abdest alınıyorken, o halde neden içilmesi caiz olmasın ki/ya da içilmesi caiz olan bu su ile neden abdest alınamasın ki? Madem böyle bir suyun içilmesi caiz görülüyor, buna göre kesin olarak bilinen bir şeyin şüphe yoluyla pisliği kabul edilemez, yani kesin bilgi varken, bu şüpheyle önlenemez. Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir ince nokta bulunmaktadır. O da söz konusu ettiğimiz suyun benzeri kişinin hanımının boş olup olmaması noktasıdır. Yani ikisi arasında bir paralellik var mı yok mu denilmemelidir. Çünkü denilir ki aslolan, adamın karısının boş olmamasıdır. Ve zaten hüküm de böyledir. Yine daha önce geçen kuş/karga örneğine gelince, bu da adeta şuna benzer, ortada iki kap var ve fakat bu ikisinden birisi pistir, bu, kesinlikle bilinmektedir. Fakat bu iki kaptan hangisinin pis olduğunda bir kesinlik yoktur, şüphe buradadır. Bu itibarla meseleyi iyice araştırmaksızın ve kesin bir karar ve hükme varmaksızın hemen birinden kullanılması doğru değildir. Çünkü ortada kesin bir şey vardır. İki kaptan birinin kesin olarak temizliği biliniyor ve diğerinin de kesin pisliği biliniyor, fakat hangisinin pis, hangisinin temiz olduğunda şüphe vardır. Bu iki durum karşı karşıyadır. Dolayısıyla araştırma

yapmaksızın, birinden birinin temizliğine hiç düşünmeden karar verilmesi yanlıştır. Böyle yapılması istishaba aykırıdır. Uyulması gereken kuralı çiğnemiş olur. İşte bu örnekte de iki kadından biri kesin olarak boş olmuştur. Ancak hangisinin boş olduğu bizzat bilinememektedir. Yani şu kadın boştur, şu da değildir, diyebilecek bir noktada değiliz.

Biz ise bu hususta diyoruz ki: Bu türden iki kap konusunda İmam Şafiî'nin öğrencileri üç görüş ileri sürmüşlerdir:

a- Bu ilk görüşü savunanlar, herhangi bir araştırma ve çaba göstermeksizin genel kabule uyarak, önce temiz olanı hangisi idiyse, ondan kullanır. Çünkü eskiden bu iki kaptan biri temizdi, diye düşünür ve buna göre muamele eder.

b- Madem ki ikisinden biri kesin pistir ve biri de kesin temizdir. Ama pis olanıyla temiz olanı da kesin olarak ayırd edilemeyeceğine göre, her ikisini de bir kenara bırakır, hiçbirisinden suyu kullanamaz. Çünkü ikisinden de uzak durması gereklidir. Ayrıca bu hususta şu temizdi bu değildi diye bir yargıya varmasının da bir anlamı yoktur.

c- Ancak orta yolu tutanlar ise diyorlar ki, böyle bir kap ortada iken, birinden birinin temizliği konusunda bir karar ve gayret göstermesi gerekir, sonra hangisi temizdir, diye bir yargıya varmalıdır. Nitekim doğru olan görüş de budur.

Şimdi biz bunu, yani bu su örneğini, şu durumdaki bir kimse için de şöyle uyarlayabiliriz. Düşünün adamın iki hanımı vardır. Bu adam: "Eğer şu uçan kuş karga ise, Zeynep adındaki eşim boştur, eğer karga değilse, Ammare adındaki eşim boştur" diye söylüyor. Bu duruma gore, İstishab[75] açısından, bu şahsın her iki eşiyle de cinsel ilişkiye girmemesi gerekir.

---

75 İstishab: Değiştiğini gösteren bir delil ortaya çıkmadıkça, herhangi bir hususun halen devam ettiğinin kabul edilmesidir. (Çeviren)

Evet bu durumdaki bir kimsenin istishab açısından eşleriyle cinsel ilişkiye girmesi yanlış olacağı gibi, ayrıca bu durumla ilgili olarak bir fikir yürütmesi de caiz değildir. Çünkü ortada hangi kuş olduğuna ilişkin bir belirti de yoktur. Dolayısıyla biz her iki hanımını da adam için haram kılarız. Eğer böyle bir durumda ikisiyle de cinsel ilişkiye girmiş olsa, bu kişi kesinlikle haram işlemiş olur.

Eğer ikisiyle değil, sadece biriyle cinsel ilişkiye girerse ve: "Ben bununla yetiniyorum" diye bir hüküm belirtirse, bu durumda herhangi bir tercih söz konusu olmaksızın birisini belirlemekle kesin bir hükme varmış olur. Böyle bir durumda ise tek şahıs veya iki şahsın hükmü ayrılmış olmaktadır. Çünkü asıl haramlık tek bir kişi için geçerli olmaktadır. Oysa iki şahıs olunca durum farklılık gösterir. Çünkü herbiri böyle bir durumda kendi şahsıyla ilgili olarak bir şüpheye düşer.

Şöyle bir soru da sorulabilir: "Eğer her iki kap, ayrı iki kişiye ait olsaydı, bu durumda, herhangi bir araştırmaya ve fikir yürütmeye hiçbir gerek kalmadan, herkes kendi kabını alır ve ondan abdestini alırdı. Çünkü herkes kendisine ait olan kabın temiz olduğuna kesin olarak inanır. Fakat adam kendi kabından şüphe etmişse, durum ne olur/ya da bununla ilgili olarak da bir şüphe söz konusudur, denebilir, ne dersiniz?"

Biz bu konuda şöyle deriz: "Bu, fıkıh açısından ihtimali olan bir konudur. Burada asıl tercih edilmesi gereken şey, bana göre böyle bir şeyin kesin olarak yasaklanmasıdır. Gerçi burada her ne kadar iki kişi var ise de bu her ikisi de tek şahıs hükmündedirler. Çünkü abdestin geçerli olabilmesi açısından, kullanılan suyun mutlaka abdest alan kişinin mülkü olması gerekmez. Çünkü bir kimsenin abdestsizliğini gidermek için başkasına ait olan suyu kullanması, tıpkı kendisine ait olan suyu kullanması gibidir. İkisi arasında bir fark yoktur. Dolayısıyla abdest alma konusunda mülkün aynı kişilere ait

olması veya olmamasının abdestin doğruluğu açısından herhangi bir etkisi yoktur. Her ikisi de sonuçta abdestsizliğin giderilmesini ve abdestli olmanın varlığını sağlıyor.

Oysa başkasına ait olan bir kadınla cinsel ilişki bu örnekteki gibi değildir. Çünkü bir kimsenin başkasının hanımıyla cinsel ilişkiye girmesi helal değildir. Kaldı ki pislik ve murdarlıkların belli işaretleri vardır. Necasetlerle ilgili olarak alametlerin etkisi önemlidir. Bu itibarla insan, hangisi temiz veya değildir diye bir gayret gösterebilir, bir fikir yürütebilir ve çeşitli belirtilerden bir karara ya da hükme varabilir. Ama talak denen boşama olayı böyle değildir. Mutlaka istishabın herhangi bir alametle desteklenmesi gerekir. Bu olmalıdır ki, kesin temiz olanın yanında kesin pis olan da şudur, denebilsin. Ortadaki problem de çözülebilsin.

Aslında fıkıh açısından 'İstishab' ve 'Tercih' bahisleri, fıkhın en karmaşık, muğlak ve en hassas olan bölümlerindendir.

3- ASLOLAN HARAMLIKTIR

Bu üçüncü kısımda yer alan konuların aslında haram olmaları temel husustur ve gerçektir. Ancak daha sonra ortaya çıkan baskın zanna göre helal olması gerektiği ağırlık basıyor. İşte bu, hakkında şüpheye düşülen bir husustur. Genel olarak kabul edilen zanna göre o şeyin helal olduğudur. İşte böyle bir konu ortaya çıktığında, duruma bakılır. Eğer durum, şeriatin öngördüğü kurallar çerçevesinde genel kabul gören bir sebebe dayanıyorsa, bizim böyle bir durumdaki tercihimiz o şeyin helal olduğudur. Ancak takva yönünden uzak kalınması iyidir.

Örneğin: Avcı herhangi bir hayvanı avlar, fakat bu av gözünden kaybolur. Daha sonra o avı ölmüş olarak bulur.

Üzerinde kendi okunun izinden başka herhangi bir iz ya da belirti yoktur. Fakat hayvanın kendi darbesi yerine başka bir sebeple de ölmüş olma ihtimali vardır. Eğer bu avın üzerinde bir başka iz veya yara, darbe gibi bir şey varsa, bu av birinci kısma girer. Ancak İmam Şafiî'nin birinci kısımla ilgili/kategoriyle alakalı görüşleri farklıdır. Kabul edilen görüşe göre bu avın helal olduğudur. Çünkü hayvanın yaralı oluşu açık bir sebeptir. Yani yaralanma ölüm için gerçek nedendir. Bu da hayvanın üzerinde gerçekleşmiştir ve görülmektedir. Burada aslolan yani aranan asıl şart, bu av üzerinde başkaca bir şeyin izinin bulunmamasıdır. Böyle bir şeyin varlığı ise şüphelidir. Buna göre kesin olarak bir gerçek ortadayken, olası bir şüphe, kesin olanın varlığını engelleyemez ve ortadan kaldırmaz.

Abdullah b. Abbas (r.a.): "Hemen vurup avlayarak öldürdüğün avınının etinden ye, ancak hemen yanında ölmeyip de sonradan ölü olarak ele geçirdiğin avın etini yeme!" demiş, Hz. Aişe (r.a.)'den de yapılan rivayete göre; adamın biri Rasulullah (sav)'a, avladığı bir tavşan ile gelir ve: **"Bu, benim atışımla vurduğum avımdır. Çünkü ben onu üzerindeki okumdan tanıdım"** dedi. Bunun üzerine Rasulullah (sav): **"Bu tavşanı hemen attığın anda öldürdün mü, yoksa daha sonra ölmüş olarak mı buldun?"** diye kendisine sorar. O da: **"Hayır, daha sonra ölmüş olarak buldum"** cevabını verince, Rasulullah (sav): **"Doğrusu gece de Allah'ın yarattıklarından bir yaratıktır. Dolayısıyla onunla ilgili değerlendirmeyi ancak onu yaratan takdir buyurur. Ola ki bu avın ölmesine bir başka şey yardımcı olmuş olabilir."** buyurur.[76]

76 Bu hadisi Hz. Aişe değil, Musa b. Ebu Aişe, Ebu Rezîn'den farklı lafızlarla rivayet etmiştir. Ebu davud da mürsellerinde bunu rivayet etmiş, Beyhakî de rivayet etmiş ve: "Ebu Razîn'in adı Mesud'dur" demiştir. Buharî'nin de söylediği gibi hadis mürseldir.

Nitekim Rasulullah (sav), Adiyy b. Hatim'e, av için eğittiği köpeğiyle ilgili olarak: **"Eğer avdan yerse, sen ondan yeme. Korkarım ki o avı kendisi için yakalamış olabilir."** buyurmuşlardır.[77]

Genel olarak av için eğitilmiş bulunan köpek huysuzluk etmez, yakaladığını da ancak sahibi için yakalar. Bununla birlikte ona yasaklanmıştır. İşte gerçek ortadadır. Yani bir şeyin helalliğinin gerçekleşebilmesi için, mutlaka sebebinin de gerçekleşmiş olması gerekir. Sebebinin tamamlığı ise, yani avlanan hayvanın üzerinde, avlayanın meydana getirdiği yaradan başka herhangi bir darbe, yara ve izin bulunmamasıdır. Sadece avlayana ait yaranın varolmasıdır. İşte av, kendisini avlayanın yaralaması sonucu ölmüş olacaktır. Oysa burada da bir şüphe ortadadır. Çünkü bu şüphe, istenen sebebin tamamında etkendir. Çünkü bu av, 'acaba ölmesi helal bir şekilde mi yoksa haram bir durumda mı oluştu?' bilinememektedir. Çünkü sonradan ölü olarak geçen bir av ile hemen avlandığı yerde ölüveren ve ele geçen av gibi değildir. Anında ölenin etinin yenmesi helaldir. Fakat sonradan ölü olarak bulunan avın, hangi sebepten öldüğü gerçeği bilinememektedir. Burada bir şüphe vardır.

'Evet tüm bunlara karşı cevabınız nedir?' denecek olursa, bizim cevabımız aşağıda görüleceği gibidir:

Cevap: Gerek İbn Abbas'ın yasağı ve gerekse Rasulullah (sav)'ın yasağı, işin takva ve titizlik yönüdür, sakınmayı gerektirir. Bu uyarı buna yorumlanır. Çünkü elde başka deliller de vardır. Nitekim bir rivayete göre, Rasulullah (sav) şöyle buyurmuşlardır:

"Ondan ye/yiyebilirsin. Hatta sonradan ölmüş olarak ele geçirsen bile, eğer senin okunun dışında avın üzerinde bir başka iz yoksa yiyebilirsin."

---

77 Adiyy b. Hatim'den Buharî ve Müslim rivayet etmişlerdir.

İşte bu, bizim de yukarıda değindiğimiz noktaya dikkat çekmektedir. Yani avlanan avın üzerinde başka bir iz varsa eğer, zannın ortaya çıkması/iki ihtimalin belirmesi yüzünden iki sebep karşı karşıya gelmiş olur. Ancak avın üzerinde avcı sadece kendisinin meydana getirdiği yarayı bulursa, bu durumda ağır basan taraf, avın kendisine ait olduğu görüşüdür. Dolayısıyla istishab yoluyla bunun helalliği kabul edilir. Nitekim Haber-i vahid yoluyla istishaba hüküm verilmektedir, hatta zanna dayalı kıyaslar ile genel manadaki zanlar aynı şekilde istishab yoluyla hüküm verilenlerdendir.

Şöyle bir soru da akla gelebilir, denebilir ki: "Ölen av istenilen anda ölmemiştir ki, helal kabul edilebilsin, yani hemen ölseydi helal olabilirdi. Bu, sonradan ölmüştür. Bu ise, ölüm sebebinde bir şüphenin varlığını gündeme getiriyor." Evet, böyle bir şey mümkün değildir. Bu itirazın da bir anlamı yoktur. Çünkü istenen sebep gerçekleşmiştir. Bu, o avın yaralanmış olmasıdır. Yara da avın üzerinde vardır ve bu, o avın ölüm sebebidir. Yaranın dışında herhangi bir şeyin ölüm nedeni olabilmesi ise şüphe sebebidir. Bu ise kesin değildir, şüphelidir. Kaldı ki böyle bir görüşün doğruluğuna delil de şu husustur:

Düşün! Bir kişi yaralanmış, sonra da gözden kaybolmuştur. Daha sonra bu kişi ölmüş olarak bulunmuştur. İşte bu kişiyi yaralamış olan kimseye kısas cezası gerekir. Adam gözden kaybolmasaydı, belki aşırı heyecan sebebiyle ölmüş olduğu görülecekti. Ama anında ele geçmediği için, işin bu yönünü tesbit imkanımız olmadığından, yaralayana kısas cezası verilir. Nitekim öyle insanlar vardır ki, ansızın ölüveriyorlar (heyecan vs. gibi.) Oysa kısas cezasının ancak bir kişinin boynunu vurmak veya kesin ölüm nedeni olabilecek bir derin yara yüzünden olması gerekirdi. Bu saydıklarımız dışında kişinin ölümcül bir hastalığı bulunmuş olabilir, ölüm nedeni o olmuş

da olabilir. Bundan pek emin olunamaz. İşte sırf böyle bir rahatsızlık nedeniyle sapasağlam adam ansızın düşüp ölebilir.

Ancak hiçbir kimsenin böyle bir iddiası yoktur. Oysa buradaki kısas, bir şüpheye dayanmaktadır. Temeli bir yaralanmadır ve adam da ölmüştür. İşte kesin ölüm nedeni tarafımızdan bilinemediğinden, dolayısıyla yaralayan kimse yakalanır ve ona kısas cezası verilir. Nitekim annesi kesilmiş bulunan ve ana karnından çıkan bir yavrunun durumu da helaldir. Kesilmemiş olsa da annesinin kesilmesiyle o da kesilmiş kabul edilir. Oysa ana karnındaki bu yavrunun belki de annenin kesilmesinden önce ölmüş olma ihtimali de vardır. Fakat itibar buna değil, annenin kesilmiş olmasınadır. Nitekim ceninin diyeti de aynen farzdır. Ola ki henüz ruh üflenmemiş olabilir veya cinayetten önce başka bir nedenden ötürü yavru ölmüş olabilir. Fakat o sebeplerin hiçbirisi göz önünde tutulamaz. Açık ve ortada olan sebeplere göre hüküm bina edilir. Çünkü başka başka ihtimaller eğer ortada gerçeği gösteren bir delil ve kanıt yoksa, böyle bir şey sadece vesvese olarak değerlendirilir ki, biz bu gerçeği de daha önce anlatmıştık. İşte bu da aynen böyledir.

Bir de Hz. Peygamber (sav)'in şu ifadesi vardır:

"Endişem/korkum o ki, o av köpeği avı kendisi için yakalamıştır."

İmam Şafiî merhumun bu konuyla ilgili olarak iki görüşü bulunmaktadır. Ancak bizim tercihimiz, onun haramlığıdır. Çünkü sebep birbirleriyle çatışır durumdadır. Çünkü av için eğitimli bir köpek adeta bir alet, bir vekil gibidir. O, sahibi için ve onun adına yakalar ve bu, helal olur. Ancak av için eğitilmiş köpek öylesine başıboş bırakılsa da, bir av yakalasa, bu helal olmaz. Çünkü olur ki, hayvan bunu kendisi için avlamış olabilir. Hatta av köpeği/hayvanı sahibinin işaretiyle avlamaya

gitse ve sonra da avladığından yese, burada şöyle bir durum ortaya çıkmaktadır: Av köpeğinin, sahibinin işaretiyle gitmesi, sahibinin bir aleti derecesindedir ve sahibine vekaleten, onun yerine avın peşinden koşup gitmiştir ve yakalamıştır. Bu, bunu gösterir. Fakat avladığını yemesi ise, o avı sahibi için değil, kendisi için avladığını gösterir. Dolayısıyla burada iki sebep çatışır. Biri sahibi için olan, diğeri de kendisi için olan sebep. Buna göre ihtimaller de ikileşti, çatıştı. Aslolan bunun haramlığıdır. Çünkü bu sebep devam etmektedir, istishab bunu gerektiriyor. Bu, şüphe ile ortadan kalkmış olamaz.

Örneğin adamın birisi, bir kişiyi, kendisine bir cariye satın alması için vekil tayin ediyor. O da gidip bir cariye satın alıyor. Ancak, cariyeyi satın alan kişi, bunu acaba kendisi için mi, yoksa vekalet veren için mi aldı konusu öğrenilemeden adam ölüyor. Durum böyle olunca vekalet veren için, o cariyeyle cinsel ilişkide bulunması helal olmaz. Çünkü vekilin, bu cariyeyi hem kendisi için alması ve hem müvekkil için alması gücü ve ihtimali bulunmaktadır. Çünkü vekil bütün bu konularda yetkilidir. Ayrıca ortada cariyenin müvekkil adına alındığına ilişkin bir kanıt da yoktur. O halde aslolan bunun haramlığıdır. İşte bu, birinci kısma ilave olunur, üçüncü kısma değil.

4- HELAL OLDUĞU GERÇEĞİNİN BİLİNMİŞ OLMASIDIR:

Bir şeyin helal olduğu biliniyor, ancak, genel görüşe göre, bunun haram olması ihtimali daha fazla. Bunun böyle düşünülmesi de, şeriat açısından yine genel kabul gören görüşe ve sağlam delile dayanak olmalıdır. Bu da istishabı ortadan kaldırır. Yani o şeyin eski hal üzere devamını önler. Böylece haram olmasını gerektirir. Ancak bize göre isbtishab zayıftır.

Böyle olunca o şey için elde sadece genel kabul gören görüşün devamlılığı ya da kalıcılığı vardır.

Örneğin: Ortada iki kap bulunmaktadır. Bunlardan birisi pistir. Adam, araştırması ve fikir yürütmesi soncu, dayandığı belirli bir belirtiye göre bunlardan bir tanesinin pis olduğuna, genel kabul gören düşünceye göre hüküm veriyor ve buna göre de o suyu içmenin haram olması gerekiyor. Nitekim bu su ile abdest alınması da aynı şekilde engelleniyor, alınmaması vacip oluyor. Nitekim eğer adam şöyle dese, "Eğer Zeyd adındaki kişi, Amr adındaki kişiyi veya herhangi bir avı öldürürse, bunu da tek başına yaparsa, hanımım benden boş olsun." Evet, adamın sözü böyle. Zeyd adındaki kişi de, Amr'ı ya da avı yaralıyor. Ancak, yaralı kaçıp gözden kayboluyor. Daha sonra bu yaralı ölü olarak bulunuyor. Bu durumda adamın hanımı artık kendisine haram olmuş oluyor. Çünkü tüm belirtiler ve deliller, Zeyd'in o öleni tek başına kendisinin öldürdüğünü gösteriyor. Zaten önceden de böyle söylemiştik.

Ayrıca İmam Şafiî (r.a.) kesin olarak şu gerçeğe işaret ediyor ve diyor ki: "Bir kimse bir yerde bulunan durgun veya uzun süre bekleyen suyun değiştiğini görse –suyun durumunun değişmesi uzun bir süre durgun olarak beklemesinden olabileceği gibi, herhangi bir pisliğin düşmesi sonucunda da olabilir- buna rağmen bu su kullanılabilir. Eğer bu suya bir geyiğin işediğini görse ve sonradan da suyun değiştiğini farketse -bu durumda bu değişiklik ya geyiğin işemesi sonucu olmuştur veya suyun uzun bir süre durgun bir şekilde beklemesinden dolayı meydana gelmiştir- böyle bir durumda suyun kullanılması caiz değildir. Çünkü geyiğin oraya işediğini gözleriyle görmüştür, işte bu, o suyun pislik sebebiyle tadının değiştiğine delildir. Dolayısıyla genel kabul gören görüş bunu gerektirir. Yani en büyük ihtimal, suyun bu yüzden durumunu değiştirdiğidir. İşte bu, bizim anlattığımız konunun örneğini

oluşturur. Bu da genel düşünceye göre verilen bir hükümdür. Çünkü ortada gözle görülür bir durum vardır. Bu da geyiğin o suya işediğinin görülmesidir. Bu ise, o şeyin bizzat durumun kendisiyle ilişkilendirilmesidir.

Eğer genel kabul gören görüş, bizzat o şeyin kendisini gösteren bir belirtiye dayanmıyorsa, bu konuya ilişkin İmam Şafiî'nin görüşleri farklıdır. Putperestlere ait kaplardan veya sürekli içki içen ayyaşların kaplarından abdest alınması, eşilmiş kabirler arasında namaz kılınması, caddelerdeki çamurların sıçrayıp kıyafete bulaşmasından sonra o giysilerle namaz kılınması gibi konularda İmam Şafii farklı farklı görüşler ileri sürmüş, ihtilaf etmiştir. Çünkü farklı konumlar farklı görüşleri ortaya çıkarır. Benim burada asıl demek istediğim şudur; söz konusu şeyler gerçekten kendisinden sakınılması mazur sayılanın üzerinde bir hassasiyetten söz ediyorum. İşte böyle bir durumla ilgili olarak İmam Şafiî'nin fikirlerini paylaşan ilim arkadaşları ve talebeleri, onun görüşleriyle ilgili olarak şöyle diyorlar:

"Eğer asıl ile genel kabul gören çatışırsa, iki hüküm karşı karşıya bulunurlarsa, acaba bu ikisinden hangisi daha güvenlidir? İnanılacak olan asıl mıdır yoksa genel kabul gören midir? Hangisi?"

İşte bu konu putperestlere ait kaplardan ya da sürekli içki içen ayyaşların kaplarından su içmenin helal olup olmadığını gündeme getiriyor. Çünkü pis olan bir şeyin içilmesi helal değildir. Çünkü bu durumda hem kirliliğin hem helalliğin kaynağı aynı olmaktadır, tektir. İşte asıl tereddüt bu ikisinden birinde yaşanmaktadır. Birinde olan tereddüt dolayısıyla diğerinde de tereddüdü gerektiriyor. Ancak bu noktada benim tercihim, inanılacak olan asıl olandır. Eğer eldeki veri bizzat alınan o şeyle ilişkili değilse bu durumda aslın ortadan kalkması gerekmez. Bunun da açıklaması ileride gelecektir.

Bununla ilgili delil ise, şüpheyle ilgili ikinci kaynakta görülecektir. Bu da birbirine karışma ile ilgili olarak oluşan şeylerin şüphesi konusunu oluşturuyor. İşte orada bunu göreceğiz.

Bu açıklamalarımızla, üzerinde haram kuşkusu bulunan bir helalin durumu ile üzerinde helallik şüphesi olan bir haramın durumu açıklanmış oldu. Ayrıca aradaki fark da ortaya çıkmış oldu.

Bizim şu dört kısım/madde içerisinde ele aldığımız hususlar birinci derecede helaldirler. Ancak tedbir olarak bunun terki iyi olur. Bunları işleyen kimse de takva sahibi kimselerle salihler zümresinden değil de, ancak adil kimselerden olmuş olurlar. Çünkü bunlar/adil olanlar hakkında fetva açısından günahkarlıkları, isyanları ve cezayı hakkettiklerine ilişkin bir durumları olmayanlardır. Bunlar bizim vesveseci dediğimiz derecededirler. Bundan sakınmak ise esasen takva değildir.

İKİNCİ KAYNAK:

Şüphe konusundaki ikinci kaynak da, karışıklık sebebiyle oluşan şüphedir.

KARIŞIKLIK SEBEBİYLE DOĞAN ŞÜPHE:

Örneğin ortada helal bir şey var, fakat haram ile bir arada bulunması nedeniyle birbirine karışmıştır ve ayırmak mümkün değildir. Yani hem helal hem haram olan maddeler bir arada bulunurken, hangisinin helal ve hangisinin haram olduğundan şüpheye düşülmesidir. Bu karışıklık aynen sıvılarda olduğu gibi bu budur, şu da şudur denilemeyecek kadar birbirinin içine girmektir.

Ya da bu karışım iç içe olmaları nedeniyle, asıl maddeler belli olmakla birlikte, hangisinin temiz olup olmamasının

kesin olarak ayırd edilememesidir. Örneğin kölelerin, evlerin ve atların birbirine karışması gibi. Hepsi ayrı ayrı bilinmekle beraber hangisinin temiz olup olmadığında bir bilinemezlik ve şüphe vardır.

Bu şekilde durumu kapalılık gösteren şeylerde ya da bizzat maddenin kendisinin amaçlanması söz konusu olan şeylerde olabilir. Örneğin ticaret malları gibi. Ya da herhangi bir maksada bağlı olmaksızın bir karışım da olabilir bu. Nakitler/Paralar gibi...

İşte bu açıklamadan üç bölüm ortaya çıkmış bulunmaktadır. Biz şimdi bu üç bölümü teker teker aktarmaya ve anlatmaya çalışacağız.

1- Kasdolunan şeyin bizzat kendisinin sayısında herhangi bir kuşkuya düşülmesidir.

AYNIN KENDİSİNİN SAYISINDA ŞÜPHE ETMEK

Örneğin: Murdar bir hayvanın leşi, şer'i boğazlamayla kesilmiş olan bir hayvan ile karışırsa, ya da on kesilmiş hayvan ile karışırsa ya da, süt emziren bir kadın farklı on kadın arasında bulunur ve bunlardan hangisi olduğu hususunda bir şüphe ve bilinemezlik olursa, ya da adam iki kızkardeşten biriyle evlenmiştir sonradan hangisiyle nikahlandığını karıştırmış ise, durum nasıl değerlendirilecektir? Çünkü hepsi birer şüphedir ve hem de kendisinden uzak durulması, kaçınılması gereken bir şüphedir. Çünkü bu noktada icma[78] bulunmaktadır. Zira böyle bir konuda fikir yürütmeye, şöyle veya böyle bir gayret ve çaba içerisine girmeye gerek bırakmaz. Bunun için işaretlere gerek kalmaz. Eğer gerçekten bu türden bir şey, sayısı belli olan şeyler arasında karışma ve bilinemezlik geçerliyse, artık bu sayısı belli olan şeyler, bundan böyle tek şey

---

78 **İcma:** Bir meseleden âlimlerin tartışıp birlikte karar vermesi.

hükmüne girmişlerdir. Artık bu durumda kesin haram olan ile kesin helal olan karşı karşıya kalmıştır.

Böyle bir konuda bunun şu durumdan bir farkı yoktur, örneğin; önce bir şeyin helal olduğu sabittir, biliniyordur, ancak daha sonra bir haramlık bununla ilgili olarak gündeme gelmiştir. Bir misal ile bunu şöyle açıklayabiliriz. Örneğin; adam, uçan kuş örneğinde geçtiği gibi, iki eşinden birinin boş olmasını, bu kuşun hangi kuş olduğuna bağlamıştır. Bu konu daha önce geçtiğinden, detayları oradan öğrenilebilir. Hüküm ona göredir. Ya da böyle bir karışma henüz helallik söz konusu olmazdan önce olabilir. Örneğin emziren bir kadının yabancı biriyle karıştırılmasından doğmuş olabilir. İşte böyle bir durum söz konusu olduğunda adam, birini kendisine helal kılmak istiyor. Ancak bu ise haramın hangisinde olduğu noktasında bir zorluk ve sıkıntı olarak karşımıza çıkarmaktadır. Çünkü kesin olarak bilememekteyiz.

Bu da, karşılıklı olarak kesinlikle bilinen iki şeyin birbirleriyle karışmış olmasıdır. Yani kesin haram ile kesin helal birbirine karışmıştır. Bu durumda istishap da zayıflık kazanmıştır. Yani şeriat açısından işin tehlikeli yönü daha ağır basmaktadır. Bunun için de işte bu tehlikeli olan yönden şeriat açısından kabul göreni tercih edilir. Bu, eğer ortada sayısı belli bir helal ile ve sayısı belli bir haram birbirine karıştığı zaman böyledir. Eğer böyle değil de, sayısı belli bir helal ile sayısı belli olmayan bir haram birbirine karışırsa, bundan kesinlikle kaçınmak çok daha yerindedir, daha iyi olanı da budur.

BELLİ MİKTARDAKİ HARAMIN KARIŞIMI

2- Miktarı ve sayısı belli bir haramın sayısız helalle karışmış olması.

Örneğin süt emziren bir kadının veya bu durumdaki on kadının büyük bir belde kadınlarıyla karıştırılmış bulunmaları. Yani hangisinin emzirdiğinin bilinememesi. Böyle bir durumun meydana gelmesi halinde, o kimsenin o beldedeki kadınlarla evlenemeyeceği gibi bir hüküm söz konusu olmaz, bundan kaçınmak da gerekmez. Dolayısıyla böyle bir kimse için bu tür bir kasaba ya da şehirde herhangi bir sakınma yoktur. Ancak buradaki evlenebilirliğinin gerekçesi ya da sebebi, burada helallerin çokluğu değildir. Böyle bir cevaz zaten söz konusu olamaz. Zira herhangi bir kimse, bir haram kadınla dokuz helalin karışması durumunda -hangisinin helal olduğu da bilinemiyorsa- bunlardan biriyle evlenmesi caiz olur. Ancak hiçbir âlim çıkıp da böyle bir fetva vermiş değildir. Yani hiçbir âlim gerekçe göstererek buna 'caizdir' dememiştir. Aksine onlar, fazlalığın yanında bir de hepsinin evlenmeye olan ihtiyaçlarını, evlilik zorunluluğunu gözönünde bulundurarak caiz olduğunu belirtmişlerdir. Düşünün bir kez, herhangi bir kimsenin süt emdiği bir mahremi ya da bir yakını kaybolsa veya sıhrî[79] yoldan olan bir yakınını kaybetse veya herhangi bir sebepten ötürü bir yakını kaybolmuş olsa, şimdi bu konumdaki bir kimsenin aleyhine olarak 'bu şahıs hiçbir kimseyle evlenemez' diyerek, ona evlilik kapısının kapatılması mümkün olmadığı gibi doğru da değildir. Dolayısıyla buradaki evlenebilirlik gerekçesi, hem genel kabul gören görüştür hem de evlenmeye olan ihtiyaçla geçerlidir.

Şimdi de buna bir başka örnek verelim. Bir kimse, dünya malına haram karışmış olduğunu bilmiş olsa bile -bunu kesinlikle de bilse- buna rağmen o kimsenin alış verişi ve yeme içmeyi terketmesi gerekmez. Çünkü bu zordur ve sıkıntı doğurur. Oysa dinde herhangi bir zorluk ve sıkıntı yoktur. Kaldı ki bunun örnekleri de vardır. Rasulullah (sav) döneminde/

79 Sihrî: Evlenmelerden meydana gelen akrabalık.

asr-ı saadette ganimet malları içerisinden herhangi bir kalkan veya bir mal ya da giysi çalındığı zaman, Rasulullah (sav) ashabından hiç kimseye o malı satın almayı yasaklamıştır. Nitekim her çalman şeyin konumu da aynen böyledir. Yine saadet asrında dirhem ve dinarlarla faiz alış verişi yapanların varlığı biliniyordu. Buna rağmen ne Rasulullah (sav) ne ashabı ve ne de halk bunları ne tümüyle ve ne de kısmen olsun kullanmamazlık/bir değişim aracı olarak almamazlık etmediler. Nitekim dünyanın haramdan arınabilmesi için ancak tüm insanların masiyetlerden[80] uzaklaşmasıyla olabilir ki bu da mümkün değildir. Eğer dünya açısından böyle bir şey ileri sürülmeyecek ve şart koşulmayacak ise, aynı şekilde herhangi bir belde/kasabada da söz konusu durum ileri sürülemez, şart koşulamaz. Ancak gerçekten oldukça sınırlı ve sayısı belli bir grup arasında böyle bir durum söz konusu ise o takdirde olabilir. Birilerinin kalkıp da 'dünyada bu türden durumlar vardır...' diye evlenmekten geri durması sadece vesvesecilerin yapacağı bir şeydir. Zaten böyle bir durumla ilgili olarak Rasulullah (sav) ve ashabının herhangi birinden bu manada bir davranışı da söz konusu değildir. Kaldı ki böyle bir durum hiçbir dinde ve toplumda da söz konusu değildir, hiçbir çağda da böyle bir şey yaşanmamıştır.[81]

Ancak şöyle bir soru akla gelebilir ve diyebilirsin ki: "Her şeyin sayısı Allah katında belli ve sınırlıdır. O halde sayısı belli olan şeylerin tanımı nedir? Ayrıca eğer bir kimse bir şehir

---

80 Masiyet: Günah, isyan, itaatsizlik.

81 Kalkan konusuyla ilgili hadis için bk. Buharî, ve Müslim. Abdullah b. Ömer'den rivayet olunmuştur.
Ganimetlerden kaçırılan mal ve aba/elbise ile ilgili hadis için bak, Abdullah b. Amr'dan Buharî.
Dinar ve Dirhemin faizle verilmesi için ileride bilgi verilecektir. Cabir'den gelen bu hadis, gelecek iki hadisten sonra açıklanacak ve o hadis buna işaret etmektedir.

ya da kasabanın nüfus sayısını öğrenmek isterse, kendisine bu yolda eğer bir imkan tanınırsa, o kişi bunu da başarabilir ve öğrenebilir mi?" diyecek olursan, bilmelisin ki, bu tür işlerin öğrenilebilmesi/yani belli bir sınır ve tanım altında değerlendirilmesi mümkün değildir. Evet bu ve benzeri şeylerin açıklamanın ve sınırlandırmanın imkanı pek yoktur; ancak, belki yaklaşık olarak kavranabilir.

İşte biz bütün bunlarla ilgili olarak şöyle deriz: Herhangi bir sayı -ki eğer bir yerde toplu olarak bulunurlarsa ve onu bir bakışta gözucuyla 'bunların sayısı şu kadardır...'- denilemeyecek kadar fazla bir rakamsa işte bu belli bir sınır altına alınamayan sayı demektir. Bin ya da iki bin sayıları gibi... İnsan bu kadarını ilk bakışta ve bir çırpıda 'bu şu kadardır... diye söyleyemez. Oysa on ve yirmi gibi olan sayılar kolaydır ve hemencecik sayılıp tesbit edilebilir; ancak, bu her ikisi arasında her iki nokta açısından da benzer olan hususlar vardır. Dolayısıyla bu benzerlikler nedeniyle her iki taraftan birine katma imkanımız zan yoluyla olabilmektedir. Fakat hakkında şüpheye düşülenler için ise, kalp onunla ilgili olarak ne türden bir fetva verirse, o öyle kabul edilir. Çünkü günah gerçekten kalplerin korkudan ürpermesine neden olur ve korkuya götürür.

Nitekim bu tür durumlarla ilgili olarak Rasulullah (sav) Hz. Vabisa'ya şöyle buyurmuşlardır:

"Başkaları (olabilirlilik konusunda) sana fetva verseler bile, sana fetva verseler bile ve yine sana fetva verseler bile sen kalbine danış/kalbinden fetvanı al."[82]

Diğer taraftan birinci kaynakta yer alan dört kısımla ilgili olarak şunu da belirtmek isteriz. Bu dört kısımdan her

82 Bu hadis daha önceleri geçmişti.

biri karşılıklı olarak bir diğeri içerisinde ele alınabilir, yani her birinden birbirine benzer yönler olabilir ve durumlar da ona göre değerlendirilir. Bu kısımlar arasında benzer olan yönlerin kiminin red ve kiminin de kabul yönünden konumları gayet açık ve net olabildiği gibi kimisi de birbirine benzer olabilir. İşte bunlara dikkat olunmalıdır. Çünkü müftü kendi zannına dayanarak vereceği fetvayı buna göre verir. Dolayısıyla müftüden fetva isteyen bir kimse, öncelikle kendi kalbinden fetvayı almalıdır. Eğer gerçekten kalbine başvurduğunda, gönlünde kötü bir şeyler beliriyorsa, bu demektir ki, o şeyle ilgili olarak kişi bundan sakınmalıdır, çünkü Allah'ın ilham ettiği gibi o günahtır. Yarın kıyamet gününde müftünün fetvası kendisini kurtaramayacaktır. Çünkü müftü, anlatıma göre hüküm ve fetvasını verir. Oysa asıl sırları ve gönüllerde gizli olanları Allah gerçekten bilip durmaktadır.

3- SAYISIZ HARAM İLE SAYISIZ HELALİN KARIŞMASI

Bu kısımda da sayısı belli olmayan haram ile yine sayısı belli olmayan birçok helalin haramla birbirine karışmış bulunması söz konusudur. Nitekim günümüzdeki malların durumu ya da konumu bu hükümdedir.

Bu bakımdan hükümleri genelde işlerin dış durumlarına ve şekillerine bakarak alanlar, sayısı belli olmayan bir şeyin durumunu, yine sayısı belli olmayan bir başkasıyla oranlayarak değerlendirirken, tıpkı sayısı belli olan bir şeyin yine kendisi gibi sayısı belli olan bir şeyin birbirleriyle olan oranını değerlendirir, böyle sanır. Oysa biz orada o şeyin haramlığına ilişkin olarak hüküm vermiştik. Bu açıdan işte biz burada da aynı şekilde hüküm vermekteyiz.

Ancak bizim bu konudaki tercihimiz tam bunun aksinedir. Bize göre bu türden bir karışıklığın haram olmadığıdır, yani bizzat o şeyin/karışmış olanın aynısını almak haram değildir. Ancak bununla birlikte alınan o şeyin haram olma ihtimali olduğu kadar helal olma ihtimali de bulunmaktadır. Bu şekilde ihtimali olan bir şeyin aynını/kendisini alırken, şayet bunda onun haramlığını gösteren bir işaret varsa bu haramdır. Eğer bizzat alınan şeyin aynısında haramlığına ilişkin bir işaret yoksa değildir. Ancak böyle bir şeyin terki gerçekten takva açısından oldukça uygun düşer. Buna rağmen yine de haram değil helaldir. Kişi böyle bir durumda günahkar sayılmaz.

Peki haramlığın işareti nedir? Bunun işareti o şeyin bir zalim sultandan/devlet yetkilisinden alınmasıdır ya da buna benzer kimselerin elinden alınmasıdır ki, işte bunlar açık bir işaret sayılırlar -bunlara ilişkin gerekli bilgi ve açıklamalar da ileride gelecektir. Bunun delili de eldeki haber niteliğini taşıyan hadis ve kıyastır.

HADİS/HABER

Şimdi eser yönünden/haber açısından meselenin açıklanmasına gelince, bu bilgileri, Hz. Peygamber (sav) ile raşid halifeler ve onlardan sonraki dönemlerdeki uygulamalardan bize kadar ulaşan gerçeklerden edinmekteyiz. Örneğin şarap ve içkiden elde edilen paralar ve faiz yoluyla edinilen varlıklar, artık tümüyle helal olan mal ile de karışmış bulunmaktadır. Aynı şekilde bu karışım zimmi adı verilen gayri müslim azınlıklar eliyle dağıtılması suretiyle müslümanların ellerindeki mallarla karışmış bulunmaktadırlar. Diğer taraftan meşru[83]

83 Meşru kelimesi, doğru, hak yol anlamı taşıması yanında şeriatın kabul ettiği, haram ve yanlış olmayan manalarını da içerir.

olmayan, herhangi bir yoldan elde olunan mallar, aynı şekilde hileli yollardan edinilen mallar ile ganimetten aşırılan varlıklar da böylece mallara haramın karışmasına neden olmuşlardır. Kaldı ki Hz. Peygamber (sav):

"İlk kaldırdığım faiz, amcam Abbas'ın (almakta olduğu) faizdir"[84] diyerek faizi yasaklayıp buyurduğu o andan itibaren ne yazık ki faiz tümüyle kalkmış değildi/önlenememişti. Buna rağmen halktan yine de faizli muamele yapanlar vardı.

Nitekim içki/şarap vb. sarhoşluk veren maddeler ve diğer günahlardan sayılan birçok şeyler de, yasaklanmış olmasına rağmen terk edilmemişlerdi. Hatta gelen rivayetler arasında, kimi sahabinin içki sattığı da vardır. Hatta Hz. Ömer (r.a.) böyle içki satan bir sahabiyle ilgili olarak şöyle buyurmuştur:

"Allah filan kimseye lanet etsin. Çünkü ilk içki satışını yapan/yol gösteren olmuştur."

Ancak bu sahabi içki satışını yaparken, içkiden elde ettiği paranın da tıpkı içki gibi haram olduğunu anlamış/kavramış biri değildi. Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur:

"Doğrusu filan kimse, aşırdığı/ganimet mallarından çaldığı abayla ateşin içine düşmüştür/abayla cehennem ateşine doğru çekiliyor."[85]

Yine bir başka hadiste de şöyle buyurulmuştur:

"Adamın biri (bir savaşta) öldürülmüştü. Ölenin geride bıraktığı eşyalarını araştırdılar, aralarında adamın/ölenin bir yahudiye ait olan ve değeri iki dirhemi bile bulamayan birkaç adet boncuk bulmuşlardı ki adam bunları hileyle aşırmıştı/çalmıştı."[86]

---

84 Cabir'den Müslim rivayet etmiştir.

85 Buharî Abdullah b. Amr'dan rivayet etti.

86 Zeyd b. Halid Cühenî'den, Ebu Davud, Nesaî ve İbn Mace rivayet ettiler.

Diğer taraftan Rasulullah (sav)'ın ashabından kimileri zalim devlet idarecilerinin yönettiği bir dönemde de yaşamışlardı. Bu zalim idarecilerden hiçbirisi Medine pazarlarında yağma nedeniyle bu tür yağmalanmış malların alım satımını engellemediler. Çünkü Medine'deki mal varlıkları ve halkı, Yezid'in askerleri üç gün süreyle hep durmadan yağmaladılar. Bu tür malların alım satımından elini çekenler, takvaca oldukça hassas ve titiz davranan ve aynı zamanda parmakla gösterilebilen sayılı kimselerdi. Oysa çoğunluk böyle bir şeyi alıp satmaktan hiç de geri durmuyordu. Çünkü zalim devlet idarecileri döneminde yağmalanmış mallar ve haram mallar, helal olan mallarla öylesine karışmıştı ki, bunların ayırdedilmeleri imkanı kalmamıştı.

Dolayısıyla salih selefin gerekli kılmadığı, zorunlu saymadığı bir konuyu birileri çıkıp da onu zorunluluk haline getirmeleri, "efendim onlar şeriatı anlayamadılar, ben anlıyorum" diye bir iddiaya kalkışmaktan başka bir şey olmaz. Yani bir manada ukalalık olur. Böylesi gerçekten vesvesecidir ve aklı gel git durumdadır. Eğer bu tür konularda Sahabeyi Kiram'dan daha da önde hareket edebilmek caiz olabilseydi, sırf ittifakları dışında herhangi bir dayanağı bulunmayan meselelerde de sahabeye muhalefet etmek caiz olabilirdi. Örneğin bunların: "Nenenin kendisiyle evlenilmesinin haramlığı, onun anne derecesinde olmasındandır, nitekim oğlun oğlu da tıpkı öz oğul gibidir/torun da öz oğul gibidir, aynı şekilde domuzun kılı ve yağı da eti gibidir. Yani Kur'an'daki haramlık ne ise bunlar da aynen öyledir. Riba/faiz sadece söz konusu altı madde için geçerli değildir/bunlar dışında kalanlar için de riba/faiz geçerlidir." demeleri gibi... Bunların bu gibi hususlarda sahabeye aykırı düşünmeleri olamaz, bu imkansızdır. Çünkü sahabe, diğer insanlara göre şeriatı çok daha iyi anlayıp kavrayan kimselerdir.

KIYAS

Konunun kıyas yönünden açıklamasına gelince, eğer bu kapı açılacak olunursa, bu takdirde tasarrufların[87] kapısını kapatmamız gerekecektir. Böyle olunca da tüm dünya harabeye döner/herşey alt üst olur. Çünkü günahkarlık insanların aklını daha çabuk çeler. Böyle olması durumunda insanlar -sırf bu yüzden- anlaşmalarda şeriatın öngördüğü şartları pek önemsemez. Kuşkusuz böyle bir durum ise, sonuçta işlerin karman çorman olmasına, birbirine karışmasına neden olur.

Şöyle bir soru sorabilir ve: "Sizin naklinize göre Rasulullah (sav), keler denen hayvanla ilgili olarak: **"Korkum/endişem odur ki bu, Allah'ın kendilerini bu hayvana dönüştürdüğü kimseler olabilir"** tarzındaki ifadelerini aktardınız ve Rasulullah'ın bu bakımdan bundan kaçındığını belirttiniz. Oysa o da yine sayısı kesin olarak bilinemeyen karışmış şeylerdendir. O halde bununla ilgili olarak ne dersiniz?" diyecek olursanız, biz de şöyle deriz: "Evet böyle bir şey aslında haramlığı değil, o işten uzak durulmasını ve işin takva yönünü gündeme getiriyor. Yani bunda haramlık değil, tenzihen mekruhluk söz konusudur. Ya da bir başka deyimle diyebiliriz ki: Dabb adı verilen kelerin şekli oldukça gariptir/yadırganacak şekildedir. Onun iskelet yapısı, neredeyse onun adeta insandan bu hale dönüştürüldüğünü akla getirmektedir. Ancak böylesi bir iz ise alıp yenilmek istenen bu hayvanda var olan bir işarettir."

Yine denebilir ki: "Bu tür bir şey, Rasulullah (sav) döneminde ve sahabe zamanında da faiz, hırsızlık ve yağmacılık, ganimetlerden mal aşırmak vb. gibi şeyler mevcuttu ve o zamanda da bunlar söz konusuydu. Ancak bu türden olan şeyler, o dönemde helal olan şeylere oranla çok daha az idi. Peki

87 Metnin içinde tasarruf, bir şeye karışıp müdahale etme anlamıyla kullanılmıştır.

zamammızdakiler hakkında ne diyeceksiniz?! Oysa bizim zamanımızda halkın ellerinde bulunan şeylerin birçoğu haramdan oluşmaktadır. Çünkü halk arasında yapılan muameleler yanlış muamelelerdir, helal şartlarına uyulmamaktadır. Faiz almış başını gitmiştir. Sultanların ve zalimlerin ve bu manadaki idarecilerin mal varlıkları olabildiğince artmıştır. Eğer herhangi bir kimse bu mallardan alırsa, üzerinde de kesin haramlığını gösteren bir işaret de yoktur, buna şahit olabilecek bir iz de söz konusu değildir. Peki böylesi bir şeyi almak haram mı değil mi? Ne dersiniz?!"

Ben, bunların haram olmadığını söylerim. Ancak işin takva yönü ise 'böylesi maldan uzak durmak daha iyidir' demektedir. Doğrusu bu türden bir takva, bu tür şeylerin az olduğu zamanki takvadan daha önemlidir. Ancak bunun gerçek cevabı ise şöyledir:

'Adamın, mallarının birçoğu haramdır, zamanımızdaki mallar bu durumdadır' tarzındaki bir ifade yanlış bir ifadedir. Evet tamamen yanlış bir ifadedir. Bunun da kaynağı, adamın çok ile (kesir ile) daha çok (esker) arasındaki farkı ayırd edememesinden kaynaklanmaktadır. Halkın çoğu, dahası fakihlerin çoğu bile, nadir olmayan bir şeyi en çok sanıyorlar. Bu ikisi karşılıklı olarak iki kısımdan oluşmaktadır, bunların arasında yer alan bir üçüncü kısım yoktur, gibi görüyorlar. Aksine bu, üç kısımdır.

a- Az/kalil olan, ki bu nadirdir/oldukça az bulunur/rastlanır.

b- Çok/kesir, ve

c- En çok/ekser.

Şimdi bunun örneklerini sunalım.

Örneğin: İnsanlar arasında hünsa denilen ve kadın mı erkek mi durumu belirsiz olan kimseler azdır. Fakat bu da bir

hastalık kabul edilmiş olsa, bu hastalığa göre diğer hastalıklar daha çoktur. Bu, onlara göre nadirdir. Nitekim hastalık ile yolculuk genel manadaki mazeretlerden sayılmıştır. Oysa buna karşılık istihaza[88] ise az rastlanan özürlerdendir. Şurası bilinen bir gerçektir ki, hastalık, az rastlanan bir şey değildir. Bu, aynı zamanda çok görülen bir şey de değildir. Aksine bu, çokça rastlanan bir durumdur.

Eğer İslam hukukçusu yanılır da: "Hastalık olsun, yolculuk olsun her ikisi de çoktur ve bunlar genel bir özürdür" demiş olsa, böyle demekle bu fakih, bu şeylerin az olmadığını kastetmiştir. Eğer gerçekten söyledikleriyle böyle bir şeyi demek istememişse, o kimse yanılmıştır ve söylediği yanlıştır. Oysa hastalıksız olan ve mukim olanlar/yani yolcu ve hasta olmayanlar daha çok/en çoktur. Şöyle özetlemek daha iyidir:

1- Sağlıklı olanlar ve yolcu olmayanlar daha çoktur.

2- Misafir ve hasta olanlar ise çoktur.

3- Hünsa ve durumu şüpheli olanlar ise nadirdir.

Eğer tüm bu anlattıklarımız anlaşılmış ise, deriz ki:

Adamın biri çıkıp da, 'haram olan şeyler en çoktur' derse bu ifadesi batıldır, geçersizdir ve anlamsızdır. Çünkü adamın bu sözünü söylerken dayanağı ya zalimlerin olabildiğince çok olmasındandır ya da çokça faizli işlerin olmasındandır ya da ta İslam'ın ilk döneminden günümüze dek bütün bunların birçok el tarafından değiştirilmiş olmalarındandır. Yani eldeki temel malların o günden günümüze dek birçok el değiştirmesindendir. Şimdi bunlara bir bir cevap verelim:

1- Bu ilk dayandığı delil geçersiz ve anlamsızdır. Çünkü zalimler en çok değil, çoktur. Kaldı ki bunlar da sultanın ellerindeki, orduları, avanesi, yardımcı ve yardakçılarıdır. Ancak, elinde herhangi bir güç ve imkan olabilen zulmedebilir, baş-

88 İstihaza: Kadınların adet görürken fazla kan gelmesi durumu.

kası yapamaz. İşte böyleleri de eğer tüm dünyaya oranla değerlendirilecek olunursa, onlar alemin onda birinin onda biri kadar da değillerdir/ya da iki elin parmakları sayısıncadırlar denebilir. Örneğin denebilir ki her bir sultanın elinde yüzbin kadar yardımcı ve silahlı adamı vardır. Buna rağmen bu adamın nüfuz alanı içerisine girebilecek olanlar ya da girebilenler sadece tek bir bölgesinin insanlarının sayısı binlerle ifade olunabilecek durumdadır. Ola ki kendi bölgesi veya sınırları içerisinde yer alan tek bir beldenin nüfusu adamın ordusunun sayısının oldukça üzerindedir. Eğer sultanların sayıları, idare ettikleri vatandaşlarının sayılarından daha fazla olsaydı, hepsi de helak olurlardı. Çünkü böyle bir durumda her bir vatandaş en az kendilerini idare eden efendilerin idaresine bakmak zorunda kalabilirdi ki bu olacak bir şey değildir. Kaldı ki varlıklı ve saltanat sahibi kimseler oldukça büyük bir bolluk ve refah içerisinde hayatlarını sürdürmektedirler. Dolayısıyla onlar için böyle bir şey düşünülemez. Yani yoksul bir durumda olan birinin gayet refah içerisinde bir hayat sürdüren birini barındırması ve öyle bir yaşantıyı ona sağlaması mümkün değildir. Saltanat sahibi bir kimsenin/zalimin ihtiyacı aksine bin vatandaşın ihtiyacını karşılayabilecek bir imkanla veya daha fazla bir imkanla sağlanabilir. Durum hırsızlar ve hırsızlık açısından da çok farklı değildir. Çünkü gayet büyük bir beldede bulunan hırsızlar, o belde nüfusuna oranla çok daha azdırlar.

2- İkinci dayanağına gelince, o da aşırı faizli muamelelerden ibaret olan husus idi. Bu da bir önceki maddede geçtiği gibi ekser/en çok değer, kesir/azdır. Çünkü müslümanların en çoğu şeriat şartlarına ve kurallarına uygun olarak muamelede bulunuyorlar. Şeriat kurallarına göre muamelede bulunanların sayıları ekser/en çoktur.

Diğer taraftan faizli muamelede bulunan veya başkaca bir muamelede bulunan bir kimsenin -eğer sen o şahsın bun-

lar dışındaki muamelelerini sayacak olabilsen- doğru yaptığı muamelelerin sayısı faiz anlamdaki muamelelerinin çok çok üzerinde olduğu görülür. Ancak adam kendi vehmine dayanarak bulunduğu beldedeki delillere, kötülükle muamele yapan kimselere ve din yönünden zayıf kimselere bakarak ve hep o tip kimseleri gözeterek bir değerlendirmeye giderse, o takdirde, bu kimsenin 'yanlış bir muamelede bulunanların bazıları daha çoktur' demesi düşünülebilse bile, yine de bunun gibileri oldukça azdır. Şayet çok ise, bu, en çok değildir. Yani tüm muameleleri yanlış bile olsa, çok kategorisine girer ve fakat en çok kategorisine girmez. Kaldı ki bu tip bir kimse, yapacağı 'tüm muamelelerim yanlıştır' diyemez, yani böyle bir şey söylenemez. Diyelim ki adamın doğru muameleleriyle yanlış muameleleri denktir ya da doğru olanları daha fazladır. Durum mutlaka böyle olacaktır, başkası olamaz. Kaldı ki azıcık düşünebilen bir kimse bu kesin gerçeği mutlaka görebilir, kavrayabilir.

Ancak genelde insanların böyle düşünmelerinin nedeni; bozuk düşünceli ve kötü iş yapanların çokluğu nedeniyledir, böylelerinin çok olduğunun sanılmasından ileri gelmektedir. Bir de adamın artık doğru bir işi oldukça uzak bir ihtimal gibi görmesinden kaynaklanıyor. Nitekim insanlar genel olarak ya da çoğu zaman sanırlar ki tıpkı diğer haramların yaygınlaştığı gibi zina ve içkinin de yaygınlaştığını sanırlar. Böylece bunların oldukça daha çok/en çok/ekser olduğunu kabul ederler. Oysa ki bu bir yanılgıdır. Onlar oldukça azınlıktadırlar. Her ne kadar toplum arasında çok iseler de, en çoğa oranla yine de onlar azdırlar.

3- Bu üçüncü temel dayanağa gelince, o da şu husustur: Adam diyor ki elde edilen mal varlıkları, madenler yoluyla, bitkilerden ve hayvanlardan edinilmektedir. Bitkiler ve hayvanlar üreme yoluyla çoğalırlar. Örneğin bir koyunu ele ala-

lım. Bu koyun her yıl doğurmak suretiyle ürer. Bunların aslı/kökenleri Rasulullah (sav)'ın zamanına varana dek, yaklaşık beşyüz kadardır. Yani tamamı yaklaşık bu kadardır. İşte bu beşyüz koyun içerisinden ola ki bir tanesi gasp yoluyla veya yanlış bir iş sonucu kazanılmış, bu sayıya katılmış olabilir. Şimdi bu koyunlarının tümünün ta o zamandan bugüne dek batıl olan hiçbir yaptırım olmaksızın bize kadar gelip ulaşmış ve teslim olunmuştur diyebilir miyiz? Ya da böyle söyleyebilmenin bir imkanı var mıdır?

Diğer taraftan hububat ve meyve daneleri de böyledir/tohumları da bu manadadır. Ola ki tümünün tohumlarının sayıları beşyüz kadar veya örneğin bin kadar olsun, yani ilk kez buna girişildiğinde bu sayıda olabilsin. Şimdi bu tohumların kökü, ta Rasulullah dönemine dek olan ilk kökeninde helal değilse, bu da helal değildir.

Madenler meselesine gelince, madenlerin ilk kez elde edinebilme, o madeni ilk senin işleyebilme imkanı olabilir. Bu ise mallar değerlendirildiğinde, mallar içerisinde en az olanıdır. Bu madenler içerisinde de en çok kullanılanı para olarak basılıp da kullanımda dinar ve dirhem olarak bulunmasıdır. Bu paralar da ancak darphanelerde basılıp tedavüle[89] çıkarılır. Başkaca değil. Darphane ise yine zalim idareciler elinde bulunmaktadır. Tıpkı madenlere sahip bulundukları gibi. Onlar halkın buralardan dilediğince muamele yapmalarına mani olmaktadırlar. Onlar, fakir ve yoksul kimselere bu madenleri oldukça zorluklar çektirerek çıkartırlar, sonra da çıkarılan bu malları o fakir ve yoksul kimselerden zor kullanarak alırlar.

İşte bu kimse bu işleme bakar ve dikkat ederse, o takdirde şu gerçeği de anlamış olur: Elde olunan tek bir dinar bile, yanlış bir muamele olmaksızın ele geçmemektedir. Tek

89 Kullanıma.

bir kuruş bile bundan kurtulamamaktadır. Ya da o dinarın edinilmesinde bir zulüm işlenmemiş olsun, ya da basım sırasında darphanede böyle bir durum söz konusu olmamış olsun. Ya da daha sonra alış verişlerde ve faizli muamelede kullanılır olduğu zaman böyle bir şey olmamış olsun, düşünülemez. Evet bütün bunlardan arınmış tek bir dinarın/liranın sağlam bir muameleyle elde olunduğu konusu oldukça az rastlanan bir durumdur. Ya da imkansızdır. Şimdi bütün bunlar göz önünde tutulacak olursa ortada kala kala öyle sanıyoruz ki, helal olarak yalnızca avlanmak kalmıştır. İşlenmeyen topraklardaki, sahralardaki otları toplamaktır, çöllerdeki şeyleri edinmeye çalışmaktır veya mübah olan odunları toplayıp bunlarla geçimini temindir. Evet helal bunlardan başka kalmamıştır, denebilir. Diğer taraftan bu sayılan mübah şeyleri elde eden ve bunlara sahip olan bir kimse bunları bu haliyle oturup yiyecek değildir. Çünkü bunun imkanı yoktur. O da edindiği bu mal varlıklarını satacak, bunlarla hububat, hayvanlar alacaktır. Bunlar da toprağa ekilmek suretiyle veya üretilerek çoğaltılacaktır. Olur ki adam bazen helal olan kazancını vererek, haram olan bir şeyi satın almış olabilir. Evet, adam kendisince böyle uzun uzun hayaller kurarak bir hayaller dünyasında yaşayabilir, fakat doğrusu bu türden aşırı bir hayalcilik gerçekten içinden çıkılamaz çok çetin bir yol olmuş olur. Şimdi buna cevap verelim.

CEVAP:

Cevap olarak deriz ki, bu kadar aşırılık, haramın çoklukla helal ile karışmasından, yani çokça haramın helal ile karışmış olmasından doğmuş değildir. Bu, aslında bizim üzerinde durduğumuz ve anlattığımız tarzın dışına çıkmış bulunmaktadır. Yani burada söz konusu olan galip zan, çok/fazla olan haramın helal ile karışmasından doğmamaktadır. Bu da, bi-

zim anlattığımız kısımdan çıkmıştır. Bu, bizim bundan önce anlatmış olduğumuz konu içerisinde ve ona ilave olarak ele alınır yani bu da oraya katılır. Bir öncekiyle aynıdır. Bizim daha önce anlattığımız kısım ya da hüküm ise: "asıl ile genel kabul gören düşüncenin çelişmesi" konusudur. Bu, oraya göre hüküm alır. Çünkü bu tür mallarda aslolan temel şudur: Bu malların harcamalarda kullanılır olmasıdır, kabul görmesidir. Bir de bu mallar üzerinde karşılıklı rıza olayının olmasıdır, caizliği hususudur. Mesela ortada bununla çelişen galip bir sebep vardır. Bu galip sebep, onu doğruluktan ve kabul edilebilirlilikten çıkarmaktadır. İşte bu hal, aynen İmam Şafiî (rh)'nin iki görüşüne benzemektedir. İmam Şafiî'nin pislikler konusunda iki hükmü vardır: Bize göre bu iki görüşten kabul edilebilir olanı; eğer kendisinde herhangi bir pislik olmazsa cadde ve sokaklarda namaz kılmanın caiz olduğudur. Çünkü cadde ve sokaklardaki çamur temizdir. Aynı zamanda müşriklere ait kaplardan abdest almak da caizdir. Diğer taraftan nasıl ki putperest denilen müşriklerin ya da heykelperestlerin kaplarından abdest almak caiz ise, deşilmiş, kazılmış eski mezarlıkların arasında da namaz kılmak caizdir. Biz şimdi ilk önce ve başta işin bu yönünün bir kez tesbit edelim. İşte biz bu noktayı tesbit ettikten sonra, asıl konumuz olan hususu da karşılaştırmak suretiyle meseleyi açıklamaya çalışalım ve bu hususu da böylece tesbit edelim.

Örneğin Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav) putperest bir kadının testisinden abdest almıştır. Aynı şekilde Hz. Ömer'in (r.a.) de hıristiyan bir kadının testisinden abdest aldığı bilinmektedir. Oysa onların kapları genelde şarap ve içki için, yiyecek kapları da domuz eti için kullanılır. Bütün bu gerçeklere rağmen Rasulullah'ın putperest bir kadının, Hz. Ömer'in de hıristiyan bir kadının testisinden ya da ibriğinden abdest aldıkları bilinen bir olaydır. Bu da bu bizim konumuz-

la ilgili hususun doğruluğuna delil oluşturmaktadır. Oysa ki söz konusu putperestler ve hıristiyanlar bizim şeriatımız açısından pis ve murdar kabul edilen şeylerden sakınmazlar. Dolayısıyla onların ellerinde bulunan kap kacak nasıl olur ki adı geçen pisliklerden arınmış olabilir?

Bilakis biz de deriz ki, bizim kesin olarak bildiğimiz bir gerçek vardır: Salih selef âlimleri, tabaklanmış deriden giysilerin yanı sıra boyalı elbiseler ve çırpıcılar eliyle meydana getirilmiş giysiler de giyiyorlardı. Oysa bunlar deriyi tabaklarken, ya da kumaş boyarlarken veya bunların hammaddelerini, çamaşırla ilgili çırpma işlemlerini yaparlarken genel olarak ve çoğunlukla üzerlerinde pislik olduğu halde bu işleri yapıyorlardı. Dolayısıyla bu tür elbiselerde temizlik ya hiç yoktur veya nadir rastlanan bir olaydır. Buna rağmen salih selef bunları giyiyorlardı ve hiçbir şey demiyorlardı.

Hatta şunu da söyleyebiliriz: Biz kesinlikle biliyoruz ki, bu salih selef buğday ve arpa ekmeğini yiyorlardı. Buğday ve arpayı da yıkamıyorlardı. Oysa ki düven sürülürken, bu harmanlar ya sığırlarla veya başkaca hayvanlarla/atlarla sürülüyordu. Bu hayvanlar harmanı döverlerken sürdükleri harmanın üzerine hem işiyorlar ve hem tersliyorlardı. Böyle bir durumdan salim olanı pek az olabilirdi. Yine bu insanlar hayvanlara biniyorlardı, hayvanın üzerinde iken hayvan terliyordu, bu ter kendilerine de bulaşıyordu. Ama onlar, ter bize bulaşmasın diye hayvanlarının terli sırtlarını yıkıyor değillerdi. Oysa ki bunlar hep pislikler içerisinde yatıp kalkmaktadırlar, buna rağmen bu hayvanların sırtlarını yıkama gereğini duymuyorlardı. Dahası, hayvan doğuruyor, doğan yavrunun üzerinde pislik vardır, kan vardır, nem ve ıslaklık vardır. Bu, kimi zaman yağan yağmurlar yoluyla temizlenebildiği gibi kimi zaman da kalabilmektedir. Fakat o sahabe ve salih selef buna rağmen bunlardan da sakınmıyorlardı. Diğer

taraftan bunlar yollarda, sokak ve caddelerde, şurada ya da burada çıplak ayakla geziyorlardı, ya da takunyalarla geziniyorlardı. Bunları yıkamadan ve ayaklarından da çıkarmadan böylece namazlarını kılıyorlardı veya abdestliyseler, çıplak ayakla gezindikleri halde, öylece yıkamadan onlarla namazlarını kılıyorlardı.

Yine bu zatlar, toprak üzerinde oturuyor, hiç de bir zorluk ve ihtiyaç söz konusu değilken çamur üzerinde gezip dolaşıyorlardı. Fakat buna rağmen tek kaçındıkları şey, açıktan görülen sidik ve necis olan diğer hayvan ya da insan pisliğiydi, bunlar üzerinde oturmazlar ve bu gibi yerlerde yürümezler, sakınırlardı. Aynı zamanda cadde ve sokaklar başıboş köpeklerle dolup taştığı halde, bu hayvanlar buralarda pisliyorlar, işiyorlar, aynı zamanda diğer hayvanlar buralarda pisliyorlardı. Acaba bu yerler bu pisliklerden ne zaman arındırılır ve temizlenirdi?!

Bu konuda şöyle bir zanna sakın ola ki kapılmayalım: 'Asırlar ve çağlar farklılık gösterdiği gibi bu asırlar içindeki şehirler ve kasabalar da farklılık gösterir...' Evet böyle bir zanna kapılmayalım ki, bu durumda "Efendim eski çağlarda şehir ve kasabalarda bu gibi durumlar söz konusu olunca, sokak ve caddeler yıkanırdı veya hayvanların geçmesine engel olunurdu" gibisinden bir yanlış düşünceye sahip olmayalım. Çünkü bu, zaten genel olarak ve kesinlikle imkansızdır ve bunun böyle olduğu da herkes tarafından bilinmektedir. Bunun böyle olduğunu zaten bilmeyen kimse de yok gibidir.

İşte sunduğumuz tüm bu deliller göstermektedir ki, salih selef gözle açık olarak bir pisliği bu gibi yerlerde görmedikleri sürece sakınmazlar ve oranın temiz olduğunu kabullenirlerdi. Ya da bizzat orada pislik olabileceğine dair bir iz varsa oradan uzak duruyorlardı. Aksi halde temiz kabul ederlerdi.

Şimdi asıl konuya geçelim. 'Eldeki dirhem ve dinara/paralara gerek basım sırasında/darphanede ve gerekse başka herhangi bir biçimde buna mutlaka haram karışmıştır' tarzındaki genel kabul gören görüşe gelince, bu paraların geliş kaynakları nedir, ne değildir noktasındaki hususa gelince, o büyük zatlar bunlara hiç de itibar etmemişler ve önemsememişlerdir. İşte bu, İmam Şafii açısından böyledir. İmam Şafiî, az olan bir suya gözle görülen bir değişiklik sebebiyle bir bozulma görmüyorsa temiz kabul ediyor, bir pisliğin görünmesi halinde suyu pis kabul ediyordu. Oysa ki sahabe sürekli olarak hamamlara giderler ve oralardaki havuzlardan abdest alırlardı. Bu havuzlarda yer alan su miktarı ise oldukça az idi. Kaldı ki bu havuzlara da birçok kimse sürekli olarak ellerini hep daldırıp dururlardı. Sahabenin böylesi az bir sudan abdest almaları -İmam Şafiî'ye rağmen- bu noktada bu işin kesin olarak caiz olduğudur. Madem ki hıristiyan kadının testisinden abdest almak caiz ise -bu sabit ve kesin olduğuna göre- dolayısıyla ondan su içmek de caizdir. Çünkü böylece pislik hükmü onlarda sabit olmasına rağmen uygulamada görüldüğü şekilde bunların kullanılmasında bir sakınca yoktur ve bu, helaldir. Yani pisliğe rağmen -ortada net bir eser görülmediğinden- helal hükmüne dahil edilmiştir.

Burada "Pis olan bir şeye rağmen buna kıyasla bir şey helal kılınamaz. Madem ki salih selef, temizlik noktasında oldukça toleranslı davranır ve aynı zamanda haram kuşkusu olan şeyden de çok titiz bir şekilde sakınırlardı, nasıl olur da helal, haram ile kıyaslanabilir?" diyecek olursan, biz de şöyle deriz:

Salih selef, pislik üzerlerinde olduğu halde öylece namazlarını kılarlardı. Oysa bu şekilde pis olan bir şeyle namaz kılmak bir isyandır. Bilindiği gibi namaz da aynı zamanda 'dinin direğidir.' gibi bir şey düşünülerek soruluyorsa, doğrusu bu

tür bir soru ve zan, oldukça kötü bir soru ve zandan başka bir şey değildir. Aksine sahabe ve salih selef hakkında şöyle inanmamız gerekir: Sahabe ya da salih selef, kendisinden sakınmak ve uzak durmak farz olan her türden pislikten kesinlikle uzak durur ve sakınırlardı. Onların hoş gördükleri ya da toleranslı davrandıkları noktalar, kaçınılması farz olmayan pisliklerdir -kir ve pas türünden. İşte salih selef bu gibi yerlerde toleranslı davranırlardı ki bu yerler, asıl ile genel görüşün çeliştiği yerlerdir.

Böylece mesele anlaşılmış bulunmaktadır. Çünkü genel kabul gören düşünce ya da aşırılık bir yerde söz konusu ise, burada o hususta gerçekten bizzat bakılıp görülmesi aynen mümkün olmayan ve bu manada herhangi bir delile dayanmayan şeyleri onlar önemsememişlerdir. Ancak onların helal konusundaki takva ve titizlikleriyse hiç de öyle sanıldığı gibi değildir. Çünkü onlar takva konusunda oldukça titiz idiler. Takva ise onların kendisinde yapılması ya da kullanılması veya yenmesi halinde herhangi bir sakıncası bulunmayan bir şeyi -olur ki bu yüzden sakıncalı bir duruma düşebilirim düşüncesiyle- bile terketmeleridir. Çünkü mallar konusundaki durumlar oldukça korkutucudur. Nefse gelince, eğer kendisi gerektiği şekilde kontrol altına alınamazsa, hemen mal edinmeye yönelir. Çünkü nefis buna isteklidir. Oysa temizlik konusu böyle değildir.

Öte taraftan kimileri sırf/sade helal olan şeylerden bile kaçınmışlar ve bu, benim kalbimi meşgul eder diye uzak durmuşlardır. Yine anlatıldığına göre böyle oldukça hassas ve titiz hareket eden biri, deniz suyu ile bile abdest almaktan kaçınırdı. Oysa deniz suyu aslında tertemizdir/saf helal sudur. Ancak bu noktadaki ayrılık ve farklılık, bizim üzerinde ittifak ve karar kıldığımız asıl maksadımıza herhangi bir leke getirmez, onu zedelemez. Kaldı ki biz, ileri sürülen böyle bir

dayanağa karşılık olarak daha önce sunduğumuz cevaptaki iki dayanak üzerinde yürüdüğümüzü, uygulamayı öyle kabul ettiğimizi de burada belirtmek isteriz. Biz burada hemen şu noktaya da dönelim. Diyorlar ki "ekser/ençok olan şey, haram olanlardır." Biz böyle bir görüşe katılmadığımız gibi bunun sağlıklı olduğunu da kabul etmiyoruz. Çünkü mal -ne kadar ana mal/temel madde olarak - çok olsa da, mutlaka bunların asıllarına da haram geçmiştir, diye bunları haram saymamızın bir imkanı yoktur.

Kaldı ki bugün elde var olan kimi malların ana sermayesinde zulüm yoluyla edinme olduğu gibi, kimisi de böyle bir durum olmaksızın kazanılmış olabilir. Nitekim bugün ellerine gasp ya da hırsızlık yoluyla mal sahibi olmuş bulunanların varlığı, sayıca diğer insanlarınkisinden azdır. Nitekim bu hal, hemen her çağda ve asırda böyle olagelmiştir. Her temel maddede durum bundan farksız değildir. Dünya malından gasp yoluyla edinilenler veya herhangi bir zamanda uygunsuz bir yolla kazanılanlar, diğerlerine oranla oldukça azdırlar. Dolayısıyla bizler bu tür mal varlıklarının söz konusu iki kısımdan hangisinde ele alınacağını da kestirememekteyiz/bilemiyoruz. Ayrıca biz, "Galip yanı işin fazla ve aşırı olan tarafı haram olanıdır" düşüncesine de katılmıyor ve bunu da bu manada kabul etmiyoruz.

Çünkü üreme yoluyla gasbedilen mal varlıkları arttığı gibi, aynı şekilde gasbedilmemiş mallar da üremekte devam ediyor, çoğalıyor, onlar eksiliyor değildir ki? Böyle bir varsayıma gidilebilsin. Bu bakımdan her ana maddeden üreyen kısımlar, hemen her çağda ve zamanda diğerlerine göre oldukça çok daha fazladır, ekserdir. Bir diğer gerçek de şudur. Bilindiği gibi gasbedilen hububat, tohumluk olsun diye gasbedilmezler, aksine yenmek için alıkonur. Tıpkı hayvanlar da böyledir. Gasbedilen hayvanların çoğunluğu tohumluk olarak

değil, etinin yenmesi için gasbedilir. Tohumluk olarak/ya da damızlık olarak o hayvan tutulmaz/bırakılmaz.

Şimdi bütün bu gerçeklerin ışığı altında hiç denebilir mi ki, haramdan üremiş olanlar çok daha fazladır. Oysa ki haramın anası/temeli düşünüldüğünde, aslında haram olanlara göre helal olanlar en fazla/çokturlar. Gerçeği bulmak isteyen kişi, mutlaka işin bu hassas noktasını, ekser/ençok/en fazla tabirinin ne olduğunu iyi kavramak ve anlamak durumundadır. Çünkü bu nokta insanların ayaklarının sürçtüğü noktalardır. Nitekim bu noktada birçok âlim yanılır. Âlimler böyle bir noktada yanılırlarken, ya sıradan kimseler için ne söylenmelidir ki?!

İşte bizim bu anlattıklarımız, gerek hayvanlardan olsun ve gerekse hububattan olsun üreme yoluyla artıp çoğalanlarla ilgili idi. Şimdi bir başka konuya geçebiliriz. Bu da madenlerle ilgili hususlardır.

MADENLER

Madenler konusuna gelince, bunlar aslında herhangi bilinen bir sahibi olmayan ve bir açıdan 'sebil' diyebileceğimiz manada herkesin kullanabileceği şeylerdir ki, bu türden olan mallar müslümanlar için helaldir. Dolayısıyla isteyen her müslüman bu madenleri Türk beldelerinden dilediğince istediği kadar çıkarabilir. Türk beldelerinden bunu çıkarabileceği gibi başka ülkelerden bunları edinebilir ve çıkarabilir. Bu, onlar için mübahtır.[90]

---

90 Burada egemenlik söz konusudur. Başka ülkelere ait madenlerin ve mal varlıklarının işletilmesi, müslümanların devletçe güçlü olmalarını öngörmektedir. Kitapta öyle bir dönemde yazıldığından bu ifadelere yer veriyor. Şimdi aynısını kafir ve zalim Amerika terör estirerek yapıyor. Müslümanlara ait egemenlik sahalarında/eğer egemenlikleri varsa at oynatıyorlar. Müslümanlar akıllarını başlarına almalılar. (Çeviren)

Ancak bazen sultanlar, çıkarılan madenlerden, bir kısmını (hatta tamamını) madeni çıkaranlardan alırlar. Egemen güçler çıkarılan madenlerin çoğunu değil de bir kısmını alırlar, kesinlikle en çoğunu çıkaranın elinden almazlar (oysa günümüzde bu, tümüyle değişmiştir. Çünkü egemen güçler İslamî düşünceye sahip değillerdir.)

Kimi zaman ise egemen güçler madenlere el koyarlar, halka bu madenleri yasaklarlar, bunu da zulüm yoluyla yani ezerek yaparlar, zaten bunun kendisi zulümdür. Ancak o madenden şu ya da bu manada alan bir kimse, onu alırken, onu egemen güçten ücret karşılığı alabilir. Bu konuda en sağlıklı olan yol, mübah olan, işletmesi kamuya ait yani herkesin kullanabileceği bir durumda olan; bir madeni işleten bir kişi, bu mübah olan işletmenin kendisine ait olduğunu/onun işleteni olduğunu kanıtlamak için vekil/avukat tutabilir ve bundan aynı zamanda ücret karşılığı edinilmesi de caiz ve mümkündür.

Kiralayan/kiracı, eğer bunu sulamak üzere kiralamış ise, eğer su adamın kendisinin ise dolayısıyla burayı kiralayan kimseye ait olmak üzere o suyu kullanma hakkına sahiptir. Başka bir ifadeyle sulamak amacıyla tutulan kişi, eğer suyun sahibiyse mülkünü sulatmak isteyen kişi bu sulayana ayrıca ücret ödeyebilir, bu caizdir. Burada çalışan kimse de aynı zamanda ücret alma hakkını elde eder. Nitekim madenin elde olunması da tıpkı bunun gibidir.

Şimdi sunduğumuz bu kurala göre değerlendirirsek, bu durumda, madenden elde edilen madenin kendisi haram değildir. Bu, çıkaranın mülkü olur. Burada haramlık yönü, burada çalışanın alın terini değerince ödemeyip, kısıtlamak ve az ödemektir ki, bu, zulümdür ve ezmektir. Haramlık işte bu noktadan kaynaklanır. Ancak bu ise, çoğunlukla kıyaslanınca oldukça azdır. Kaldı ki, ücretinin değeri üzerinde ödenmeme-

si, çıkarılan madeni haram duruma getirmez. Ancak ücreti tamamen ödemeyen kimse zalim konumuna geçer ve adamın ücretini zimmetine geçirmesi nedeniyle de, o kimseye zulmetmiş olur.

Darphane konusuna gelince, burada işlenen altın ya da paralar, bizzat sultanın kendisine ait olan altın ve paralardan çıkarılıyor değildir. Sultan, bunları zulüm yoluyla -halka ve kamuya ait olan şeyleri almış- gasbetmiş ve halkına da zulmetmiş olur. Kaldı ki ticaret erbabı da bu kimselere külçe altın veya maden karışımı basılmış nakit şeyler/paralar getirirler. Dolayısıyla getirdikleri bu külçeler yerine onlardan darp görmüş şeyler alırlar. Böylece onlara teslim ettiklerinin karşılığını tartmak suretiyle kendilerine ait olanı alırlar. Çünkü bunun tekrar eritilerek piyasaya sürülmesini isterler ve bunun karşılığında da bir ücret öderler. Teslim edilenin karşılığını da tartarak alırlar. Sadece bu işlemi yapan kimselere, çalışmalarının karşılığı olmak üzere çok az bir ücret karşılığı bir şey bırakırlar. Böyle bir işlem de caizdir.

Şöyle varsayalım ki, sultana ait darphane damgası/basılmış dinarlar/paralar, ticaret erbabının malıyla karşılaştırıldığında, bunların basılmış damgalı paraları ticaret erbabının elindekine oranla kuşkusuz çok azdır.[91]

Evet, sultan darphanede uğraşan ücretli kişilere, ücretlerini kıstığından ve alın terlerini vermediğinden onlara zulmetmektedir. Çünkü darphanede böyle bir işlem için burayı kiralayanlardan diğer halktan alınandan farklı bir vergi alınmaktadır ki, bu yanlıştır ve zulümdür. Başkalarına böyle bir işi vermemektedir ve aynı zamanda da bunlara da bir ayrıcalık tanımış olmaktadır. Kaldı ki bunlar böyle özel bir göreve atanmalarından ötürü de, sultanın himayesinde olmak su-

91 Gazali bütün bu değerlendirmeleri kendi dönemine göre yapmaktadır. İşin bu yönü asla gözardı olunmamalıdır.(Çeviren)

retiyle haksız kazanç edinmiş oldukları gibi mal varlıklarına mal katarlar. İşte bu da bir tür zulüm ve ezmektir. Buna rağmen bu, böyle bir şeyde darphaneden çıkana oranla az sayılır. Çünkü darphane çalışanlarına ve sultana, oradan çıkarılan sikkeli/darp edilmiş şeylerden ancak yüzde biri verilir, ki bu da tüm çıkarılana oranla onda birinin onda biri miktarı demektir. Durum böyle olduğuna göre, şimdi nasıl olur da bu, ekser/en çok/en fazla kabul edilsin ki? Böyle bir düşünce tamamen yanılgıdan ve aşırı kötümserlikten kaynaklanmaktadır. Çünkü bu, gönüllerdeki aşırı karamsarlık ve vehim nedeniyle oluyor. Birtakım art niyetli ve dindar gözükenler ortaya çıkarak, bu konuda kollarını sıvamışlar, işi allayıp pullayarak sunmaya gayret gösteriyorlar ki, bunlar giderek takva ve titizlik yönlerini bile yermeye kalkışıyorlar ve bu kapıyı da böylece kapamış oluyorlar. Bunlar mallar ve kazançlar arasında şu ya da bu manada bir ayrım ve farklılık gözetenleri, böyle davrananları kötü göstermek istiyorlar. Böyle bir davranış bizzat din dışı bir harekettir, bir sapıklıktır.

Şöyle bir soru akla gelebilir, denebilir ki, "Varsayalım ki, haram helalden daha çoktur. Öyle ki sayısız haramlarla sayısız helal birbirine karışmış bulunmaktadır, iç içedirler, ayırd edilme imkanı da yoktur. Eğer bizzat alınan aynı bir malda, haram ya da helal olduğunu gösteren belirli ve özel bir işareti yoksa, bununla ilgili olarak nasıl bir görüş ileri süreceksiniz, söyler misiniz?"

Biz yukarıdaki sorunuzla ilgili olarak şöyle deriz:

Bizim görüşümüze göre böyle bir malı terketmek, almamak takva gereğidir, fakat almak ise haram değildir. Çünkü bu tür şeylerde aslolan helal olma yönüdür. Dolayısıyla helal oluşunu herhangi bir şekilde önleyen ve ortadan kaldıran belirli bir işaret yoksa, biz bunu haram değil helal sayarız. Tıpkı sokak ve caddelerdeki çamur örneğinde olduğu gibi ya da benzeri konularda görüldüğü gibi.

Ayrıca ben fazladan olarak şunu ilave ediyor ve diyorum ki:

Dünyadaki her şeyin haram olduğu kabul edilse ve hatta dahası kesinlikle dünyada artık bundan böyle helalden hiçbir eserin kalmadığı yakinen bilinmiş olsa, ben kendi adıma işe baştan başlar, konuyu yeniden değerlendirir ve günümüzün şartlarını buna göre ele alırım. Geçmişte olup bitenleri de affedilmiş sayarız ve şöyle deriz: 'Sınırı/haddi aşış olan her şey/ya da bir şey artık bundan böyle zıddına/aksi olan şeyine dönüşür.' Böyle bir durumda eğer her şey haram ise, bu artık her şey helaldir anlamını taşır. Bununla ilgili delil ise, eğer böyle bir durum gerçekleşmiş olsa, o zaman beş ihtimal gündeme gelir:

1- Tek bir insan kalmayana dek, herkes ölümü göze alarak bundan böyle hiçbir şeyi yemeyecektir/yememelidir, yenecek her şeyi bundan böyle terketmelidir. Sonuç ölüm de olsa böyle yapmalıdır.

2- Ancak mecbur kalınabildiği nisbetinde yenmelidir ve böylece gücünü koruyabileceği kadarını almalıdır, ölüm kendisine gelene dek birkaç günlüğüne böyle çok az olarak yemek suretiyle bu kadarıyla yetinmelidir.

3- Ne türden ve hangi yoldan olursa olsun ihtiyaçları kadarını diledikleri oranda alınabilir, diye de söylenebilir. Yani ister hırsızlık yaparak olsun, ister gasp yoluyla olsun ve ister hiçbir mal arasında bir ayırdetmeye ve seçime gitmeksizin karşılıklı rıza ile olsun, ne türden olursa olsun diledikleri kadar ya da ihtiyaçları ne ise almalarında bir sakınca yoktur, denebilir.

4- Şeriat kurallarına ve şartlarına tabi olmalılar ve ihtiyaçları olan miktarda herhangi bir kısıtlamaya veya

kısıntıya gitmeksizin yeniden bununla ilgili kuralları belirlemeliler.

5- Şeriat kurallarına dikkat edilmek suretiyle ihtiyaç miktarıyla alınıp yetinmelidirler. Şimdi bunları teker teker ele alarak açıklayalım.

MADDELERLE İLGİLİ AÇIKLAMA

1- Birinci maddenin geçersizliği ve batıl olduğu herkesçe bilinip kabullenilmektedir. Dolayısıyla bu madde üzerinde durmaya gerek yoktur.

2- İkinci maddede ele alınan görüş de keśinlikle batıl ve geçersizdir. Eğer sadece insanlar karın tokluğuyla -o da tam olmamak şartıyla- yetinmeleri istenirse, 'ölmeyecekle yetinin' demek insanın giderek gücünü yitirmesine ve zafiyet nedeniyle görevlerini yapamamasına neden olur. Sonuçta iki tür ölüm gerçekleşir ve yaygınlaşır. Birincisi; insanın bu dünyaya veda etmesi, ölüp gitmesi, ikincisi de dünyadaki tüm hayat faaliyetlerinin ve can damarlarının ölüme terk edilmesi olur. Bundan böyle çalışma ve hizmetler durur, sanatlar ölür, dünya tamamen harap olur. Dünyanın harap olması, bu, dinin de yok olması demektir. Çünkü dünya ahiretin tarlasıdır. Hilafetle, yargıyla ve siyasetle ilgili tüm hükümler altüst olur, hiçbir şey kalmaz. Hatta fıkıhla ilgili tüm hükümler de ortadan kalkar veya ekserisi kalkmış olur. Çünkü dinin amacı dünya işlerini korumaktır. Bunlar korunsun ki, bu sayede de din korunmuş olsun.

3- İhtiyacı kadarıyla yetinmek: Herhangi bir aşırılığa gidilmeksizin ihtiyaç ne ise onunla yetinilmelidir. Yani şu ya da bu malın şu veya bu şekilde elde edilenin -hırsızlık, gasb veya karşılıklı rıza ile- kısaca ne şekilde bir anlaşma yapmışlarsa

ve hangi şey üzerinde karar kılmışlarsa, eşit olmak suretiyle ihtiyacı kadarını edinmektir.

Bu ise; şeriatın bozgunculuk yapanlar ile veya bozuk olan şeyler ile, bozuk şeylerin türleri arasında koymuş olduğu engeli yıkmak ve kaldırmak demektir. Çünkü böyle olması halinde bu defa gerek hırsızlık yoluyla olsun, gerek gasb veya zulüm yoluyla olsun her türden zulüm çeşitleri artmaya ve çoğalmaya başlar, eller giderek bu yollardan harama uzanırlar. Kaldı ki onları böyle bir şeyden uzaklaştırmak da mümkün olamaz. Çünkü böyleleri şöyle bir gerekçeyle kendilerini savunuyorlar ve diyorlar ki: "Bu malı elinde bulunduran kimse, bizden daha çok bunu hakketmiş değildir. Çünkü bu mal bize haram olduğu gibi ona da haramdır. Dolayısıyla bu malı elinde bulunduran kimse de ancak bizim gibi bundan ihtiyacı kadarını alabilir, sadece bu kadarını, fazlasını değil. Eğer malı elinde bulunduran kimse buna muhtaç ise, biz de aynen onun gibi buna muhtacız. Eğer ben, hakkım olan ihtiyacımdan fazlasını -günlük olan ihtiyacımdan fazlasını- almış olursam, ben bunu, o kimsenin günlük olan ihtiyacından aşırmış olurum. Eğer malı elinde bulunduran kimse, bu konudaki günlük ve senelik ihtiyaca uymuyorsa, biz neden böyle bir şeye uyacakmışız ki?..." O zaman bu durum nasıl ölçülebilir ve kontrolü nasıl mümkün olabilir? Doğrusu böyle bir şey, şeriatın güttüğü politikanın batıl ve geçersiz olduğunu gösterir/böyle bir şeyi sonuçta doğurur. Bu ise fesat olan ve bozgunculuk düşüncesindeki kimselerin birbirine saldırmasına ve düzenin bozulup sarsılmasına neden olur.

Buna göre geride sadece dördüncü ihtimal kalıyor.

4- Dördüncü ihtimal de, "Kimin elinde nesi varsa, o kimse, elinde var olana sahip bulunmakta, diğerine göre daha layıktır, öncelik onundur" görüşüdür. Dolayısıyla mal kimin elindeyse, onun elinden o malı hırsızlık veya gasp şeklinde ol-

sun almak doğru değildir. Ancak onun rızası ve hoşnutluğuyla alınabilir, doğru olanı budur. Çünkü karşılıklı rıza, şeriatın öngördüğü bir yoldur. Madem ki kişinin elindeki bulunan malın alınabilmesi sadece onun rızasına bağlı bulunmaktadır, şeriat bunun için de belli bir ölçü ve metod getirmiştir. Eğer bu yol da güvenilir, inanılır bir yol olarak kabul edilemezse, o zaman gerçek anlamda ve şeriatın öngördüğü manada, karşılıklı rıza denen asıl unsur gerçekleşmemiş ve belirlenmemiş olur. Asıl belirlenemeyince, buna bağlı olarak detaylar da tamamen dumura uğrar ve çalışamaz olur.

5- İhtiyaç olan kadarıyla alıp yetinmek: Beşinci ihtimal ise, o da kişinin ihtiyacı kadarını alıp bununla yetinmesidir. Bunu da ellerinde imkan olanlardan, şeriatın öngördüğü yollardan edinmek suretiyle kazanmalıdır. İşte bu, bizim de takva açısından uygun gördüğümüz görüştür. Çünkü ahiret yoluna girmek durumunda olanların, bu yolun yolcusu olanlarının izlemesi gereken yol, işte bu yoldur. Ancak böyle bir yolun tüm müslümanlara/herkese zorunlu ve vacip kılmanın bir anlamı da yoktur. Aynı zamanda bunu herkesi kapsayan bir içerikte olan fetvanın kapsamı içerisinde değerlendirmenin de bir anlamı yoktur. Çünkü böyle bir durumda zalimler ve egemen güçler halkın elinde bulunan ve ihtiyaç fazlası olarak görülen şeylere de el koyabilirler. Aynı şekilde hırsızlar da aynı yolu seçerler, bu fazladır diyerek, ihtiyaçtan arta kalandır düşüncesiyle halkın elindeki malları aşırırlar. Nerede ve ne zaman bir fırsat bulurlarsa derhal çalmaya başlarlar. Dolayısıyla üstün gelen kim ise, o, derhal soyguna, çalıp çırpmaya ve zulme başlar. Fırsatını buldukça da, "nasıl olsa halkın bunlara ihtiyaçları yoktur..." diyerek, onların ihtiyaç fazlası mallarını alayım, el koyayım veya aşırayım, düşüncesine kapılır ve yapar. Çünkü "ben ondan daha çok bu şeylere muhtacım" der.

Bu gibi durumlarda elde uygulanması gereken bir yol bulunmaktadır. O da, egemen gücün ya da sultanın, varlıklı kimselerin ellerinde bulunan bu türden mal varlıklarını alıp ihtiyaç sahiplerine dağıtmasıdır. Böylece tüm ihtiyaç sahiplerini kapsayacak bir plan ve program içerisinde bu dağıtma işini yürütmelidir. Yani elde edilen malı her ihtiyaç sahibinin durumuna göre, ya her gün veya her yıl olmak üzere belli bir plan içerisinde dağıtmalıdır. Gerçi böyle bir yolun izlenmesinde yetkililer açısından oldukça büyük sıkıntılar vardır ve bu yol, aynı zamanda malın kaybına da neden olur.

Sultan için iki yol bulunduğunu belirtmiştik. Bunlardan biri, oldukça zor ve güç olan dağıtma yolu ve biri de malın kaybı idi.

A- Zor olan dağıtım yolunun tercihi: Halkın nüfus oranlarının oldukça fazla olması halinde, adil bir dağıtım yapılamaz ve bu manadaki bir dağıtım da zaten sağlanamaz ve gerektiği gibi başarılamaz. Zaten sultandan böyle bir şeyi beklemek de esastan düşünülemez.

B- Malın kayba uğramasına gelince: Eğer ihtiyaç fazlası gıda maddeleri varsa, örneğin meyveler, et ve hububat gibi şeyler ihtiyaç fazlasıysa, bunların ya denize dökülmesi veya kokuncaya dek olduğu gibi bırakılması gerekir. Çünkü Yüce Allah'ın yarattığı meyve ve hububat gibi ürünler, halkın ihtiyaçlarından ve refah içinde geçimlerini sağlamalarından daha fazla olarak yaratılmıştır. Kısaca halkın çok bol harcamalarına rağmen bunlar yine de artmakta ve fazla gelmektedirler. Şimdi böyle bol olan ve fazla miktarda bulunan maddelerle ilgili olarak, ancak 'halka buna ihtiyaçları kadarı verilebilir' gibisinden bir şey söylenebilir mi? Bu nasıl bir şeydir ki denebilsin?

Bütün bu belirtilen hususlardan sonra, kişinin ihtiyaçtan fazlasını almaması, yani kişinin bunları elinde bulundurmaması, her şeyin, ihtiyaçtan fazladır diye, kişilerin elinden alınması halinde bundan böyle insanlardan hac, zekat ve malî bakımdan ödenme zorunluluğu bulunan malî kefaretlerin de büsbütün ortadan kaldırılması demektir. Herhangi malî bir ibadet, şayet insanlar sadece varlıklarından ihtiyaçları oranında olanını almak zorunda bırakılırlarsa, bu takdirde malî hiçbir ibadetin insanlar tarafından yerine getirilmemesi ve yapılmaması gerekir. Bir bakıma bu, insanları fakir ve yoksul konumuna düşürmektir. Doğrusu böyle bir şey oldukça iğrenç ve korkunç olduğu gibi çirkin bir harekettir de.

Ben de bununla ilgili olarak derim ki; böyle bir dönemde bir peygamberin gönderilmiş olduğunu varsayalım. O peygamberin en önemli ve zorunlu görevi, yani ona farz olan şey, her şeyi yeni baştan ele almak olacaktır. Dolayısıyla yeniden ele aldığı her şey için, karşılıklı rıza ile mal edinmenin sebeplerini gayet detaylı olarak ele alıp her konuda gerekli açıklamaları yapması gerekecekti. Ayrıca bununla ilgili diğer yolları da tümüyle ele alarak her şeyi yeniden düzenlemesi de ona farz olurdu. Yani bir peygamber ne yapması gerekliyse, öyle yapar, kısaca arada hiçbir fark gözetmeksizin, ortada varolan her şeyi helal olarak bulabilseydi, buna göre gerekeni yapardı.

Benim: "Böyle yapması peygambere gerekli/ farz olurdu" demekten kasdım, "eğer bu gönderilen peygamber, halkın din ve dünyalarıyla ilgili işlerini düzene koymak için gönderilmiş ise, böyle yapardı" demektir. Çünkü, herkese, ihtiyaçları kadar verilmesi ile halkın salahı ve düzeni sağlanamaz. Yani herkese ihtiyaçları kadar verilmesi, halkın sağlıklı bir hayat standardına ulaşmasına imkan veremez. Evet, eğer gönderilen peygamber, böyle bir görevle vazifeli olarak gönderilmişse, o, bu belirtilenleri yerine getirecektir. Eğer böyle bir amaç

için gönderilmemişse, zaten o peygamber üzerine böyle bir şey gerekmez/farz olmazdı.

Diğer taraftan biz, Yüce Allah'ın birtakım insanları bırakıp diğer bir kısmını helak edici bir sebebi takdir buyuracağının da imkan dahilinde olduğunu kabul etmekteyiz. Böyle olunca, o helak olacak olanların hem dünyaları ellerinden gider hem dinlerinden de sapıklığa düşmüş olurlar. Çünkü Allah dilediğini sapıklığa götürür, dilediğini de doğru yola iletir. Allah dilediklerini öldürür ve dilediklerini de hayatta bırakır. Ancak biz, her işin Yüce Allah'ın ortaya koyduğu ilahi kanun içerisinde yürüyüp gittiğini, din ve dünya işlerinin düzelmesi için bu kanun çerçevesinde peygamberlerin gönderilmiş olduğunu da mukadder kabul ederiz. Çünkü her şey Rabbimin bu takdiri çerçevesinde cereyan eder.

Kaldı ki benim böyle bir takdir yetkim yok, yani ben/biz de kim oluyoruz ki, eşyayı takdir edelim. Ancak sadece ve sadece Yüce Allah'ın takdir ettiği şeyler olur. Çünkü Yüce Allah, bizim peygamberimiz Hz. Muhammed (sav)'i, insanların uzun bir süre peygambersiz kaldıkları bir fetret döneminden sonra risalet göreviyle vazifeli kılmış ve bu görevle göndermiştir. Bizim peygamberimizden önce gelen Hz. İsa'nın şeriatı ile peygamberimizin gönderildiği zaman arası tam olarak yaklaşık altıyüz yıl idi. Halk, Hz. İsa'nın peygamberliğini ve şeriatını kabul ve red konusunda ikiye veya çeşitli gruplara ayrılmışlardı. Yahudi ve putperestler gibi onu yalanlayanlar, kabul etmeyenler olduğu gibi, onun doğruluğuna inananlar da vardı ve onu tasdik ediyorlardı. Bizim çağımızda olduğu gibi o dönemlerde de günahkarlık ve kötülük alabildiğince yaygınlaşmıştı. Kafirler, şeriatın ikinci derecedeki meseleleriyle uğraşıyorlardı. Mal ve varlık ise, Hz. İsa (as)'yı yalanlayanlarla onun şeriatinin doğruluğunu kabul edenlerin ellerinde bulunuyordu. Hz. İsa'yı yalanlayanlar, yaptıkları işlerde onun

şeriatını kabul etmiyor ve onun dışında kendilerince uygun gördükleri şekilde bir muamele tarzı yürütüyorlardı.

Tasdik edenlere gelince; bunlar da Hz. İsa'nın şeriatinin esaslarına inandıkları ve onun doğruluğunu kabullendikleri halde, işlerinde buna göre pek hareket etmeyen ve şeriati gereğince umursamayan, nasıl işlerine gelirse öyle bir muamele içerisine giren kimselerdi. Nitekim günümüz müslümanları da aynı şekilde İslam şeriatini uygulamada tıpkı onlar gibi tembellik ve umursamazlıkla hareket ederek, adeta bunu hiçe sayıyor gibiler. Oysa günümüz müslümanları, peygamberlik dönemine/zamanına öncekilere nazaran daha yakındırlar, aradan uzun bir dönem de geçmiş değildir. İşte şeriatin başlangıç döneminde mal varlıklarının tümü, ya da en çoğu veya en azından çoğu haram olan mal varlıklarıydı. Ancak Hz. Peygamber (sav) geçmişi bağışladı.

Onların üzerine vararak pek kurcalamak istemedi. Rasulullah (sav), varlıklar bakımından mal kimin elinde bulunuyor idiyse, malı onun olarak kabul etti ve düzenledi. Şeriatini de bu çerçeve üzerinde oturttu. Şeriat açısından eğer bir şey esas bakımından haram ise, herhangi bir peygamberin gönderilmesiyle o haram olan şey helal kılınmaz. Aynı zamanda elinde kesin olarak bir haram bulunan bir kimsenin Müslümanlığı kabul etmesiyle, o haram şey, o kimsenin Müslümanlığı kabulüyle helala dönüşmez/dönüşemez. Haram her zaman haramdır. Nitekim biz müslümanlar, müslüman idaresi altındaki azınlıklar, gayri müslimlerden cizye/vergi/haraç alırken, eğer ellerindeki varlık/nakit kesin olarak şarap/içki veya faizden elde edilen bir paraysa biz bunu almayız. İşte bu bakımdan o dönemlerdeki onların mal varlıkları tıpkı bizim günümüzde olan mal varlıkları gibiydi. Arapların o günkü durumu ise çok daha kötü bir konumdaydı. Çünkü Araplar hep yağmacılık ederler ve başkalarına saldırmak su-

retiyle insanların mal varlıklarını gasbederlerdi. Çünkü bu, onlarda oldukça yaygın bir işti.

Böylece gerçek olarak dördüncü ihtimal, fetva açısından geçerlidir ve onun geçerliliği de kesin olarak ortaya çıkmış bulunmaktadır. Beşinci ihtimale gelince bu, vera yani takva yoludur. Hatta tamamen takvadan ibaret olan bir husustur. Bunun da yolu, mübah olan maddeler/yiyecek, içecek vb. gibi şeylerde bile sadece ihtiyaç kadarıyla yetinmektir. Tamamen dünya açısından geniş imkanlara sahip olma yolunu da terketmektir. İşte asıl ahiret yurdunun yolu bu yoldur.

Biz şimdi burada şunun üzerinde duruyoruz. Özellikle halkın işleriyle ilgili fıkhi konular üzerinde durmaktayız. Çünkü görünen anlamda verilen fetvaların da, işlerin durumları gereği olmak üzere bir hükmü ve bir de metodu bulunmaktadır. Din yolunda gereğince yürümek ise, ancak belirli kimselerin izleyeceği ve gidecekleri bir yoldur. Yani dinî konular üzerinde derinlemesine bilgi edinebilmeyi ancak belli sayıda kimseler üstlenebilirler. Halkın tümünden böyle bir şey zaten beklenemez. Eğer halkın tümü böyle bir şey ile meşgul olsalardı, kesinlikle sistem bozulurdu/anlamını yitirirdi. Alem de harap olmaya yüz tutardı. Çünkü din yolunda yürümek, ahiret açısından büyük bir mülk istemek anlamınadır.

Eğer halk tümüyle dünyayı elde etmekle meşgul bulunsaydı, bu amaçla da sıradan ve önemsiz olan sanat ve zanaatleri terk etselerdi, bu tür şeylerle ilgilenmeselerdi, yine dünya nizamı alt üst olurdu. Diğer taraftan düzenin bozulmasıyla mülk ve varlık da elden çıkar giderdi. Zira sanatkarlar olsun, zanaatkarlar olsun, hepsi de, saltanat ve mülk sahiplerinin/kralların mülklerinin/idareleri altındaki şeylerin düzene girmesi için kendilerini bu gibi şeylere adamış bulunmaktadırlar. Aynı zamanda kendilerini tümüyle dünyaya adamış olanlar da, din erbabının, din yolunda sağlam ve dürüst bir şekilde

yol almaları için, kendilerini o yollara adamış bulunmaktadırlar. Çünkü ahiret mülkü, ancak din ile vardır. Bu sayede ancak sağlanabilir. Eğer durum böyle olmamış olsaydı, o takdirde dindarlar ve din erbabı için dinlerini sağlıklı bir şekilde yaşama imkanı kalmazdı. Dinin salim ve sağlıklı bir şekilde hayatiyetini sürdürebilmesi, tüm insanların din yolunda birer din adamı olarak gitmelerine engel olmak ve onların dünya ile ilgili işlerle ilgilenmelerini sağlamakla mümkündür. Doğrusu bu bölüşüm, Rabbimizin ezeldeki taksimidir ve O'nun dilemesi de bu şekilde geçmiştir. Nitekim aşağıdaki şu ayet meali bu gerçeğe işaret ediyor ve Rabbimiz şöyle buyuruyor:

"Rabbinin rahmetini onlar mı paylaştırıyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için kimini ötekine derecelerle üstün kıldık. Rabbinin rahmeti onların biriktirdikleri şeyden daha hayırlıdır."[92]

BİR SORU:

Şöyle bir şey sorulabilir ve denebilir ki:

"Hiçbir şeyin helal olarak kalmayacağı ve her şeyin haram olacağını düşündükten sonra genel manada bir değerlendirmeye gitmeye ayrıca gerek de yok. Çünkü böyle bir şey zaten olamaz, görülmüş değildir. Bu da bilinen bir gerçektir. Kuşkusuz birtakım şeyler/mallar haramdır. Bu birtakım şeyler gayet az da olabilir veya en çok yani ekser de olabilir. Fakat işin böyle olduğu konusu üzerinde de biraz düşünmek gerek. Meseleyi kestirip atmamalıdır. Sizin, genele, tüm mallara oranla, en az olanları/kısmı haramdır, tarzındaki ifadeniz de oldukça açıktır. Ancak bunun böyle olduğunun caiz oluşunu

---

92 Zuhruf, 43/32.

gösteren ve ayni zamanda mürsel[93] işlerden de sayılmayan kesin bir delile dayanması gerekir. Sizin yapmış olduğunuz bölümler ve ayrıştırma konusundaki tüm ileri sürdükleriniz hep mürsel işler türündendir. Oysa bunun için kesin ve belli bir şahidin/tanık ya da delilin olması gereklidir ki, konu buna göre kıyaslanabilsin. Böylece sunulan delil de ittifakla kabul olunabilsin. Çünkü kimi İslam âlimleri mürsel işleri bir delil olarak kabul etmemektedirler. Siz buna ne dersiniz?"

CEVAP:

Ben, öncelikle şunu belirtmeliyim ki, eğer haram olan malın 'en az' olduğu gerçeği kabullenilirse, bu durumda bizim için delil olarak Rasulullah (sav) ile sahabe asrı yeterlidir. Oysa ki o dönemde bile faiz sürüyor, hırsızlık devam ediyor, yağmacılık alabildiğince bulunuyordu, insanların birbirlerini aldatmaları da bir başka konuydu. Eğer, malın en çoğunun haram olduğu bir dönem varsayılsa bile, buna rağmen yine de o maldan alıp vermek helal olur. Eğer bununla ilgili bir delil istersen, bu konuda üç delil vardır.

Birinci delil: Bizim daha önce bölümlerini tesbit ettiğimiz kısımlarda ele aldığımız hususlardır. Biz onlardan dördünü geçersiz saydık. Sadece beşinci kısmı kabul ettik. Bu da, tüm bulunan şeylerin tamamı haram olarak var sayılması esasına göre değerlendirilerek kanıtlanmıştır. Şimdi her şeyin haram olduğu bir yerde böyle bir çıkış yolu olduğuna göre, malın/eşyanın en çoğunun ya da en azının haram olduğu zamanlarda ise helallik söz konusudur. Bunda hiçbir kimsenin kuşkusu bulunmasın. Birilerinin çıkıp da: "Efendim sizin ileri sürdüğünüz deliller, sadece mürsel işlerindendir, mürsel işler

93 Mürsel: Gönderilmiş, yollanmış. Peygamber.

de kimi âlimlerce delil olarak kabullenilmemektedir, buna ne dersiniz?" tarzındaki itirazına gelince, o sadece kuru bir laf kalabalığından öteye geçmez ve anlamsızdır. Çünkü bu türden bir hayalcilik, zanna dayalı konularda söz konusu olan bir husustur. Oysaki bizim burada ele aldığımız hususlar ise kesin delile dayalı şeylerdir, bunda bir kesinlik bulunmaktadır. Biz kuşkusuz olarak biliyoruz ki, şeriatın asıl amacı din ve dünya işidir. Bu ise zaten zorunlu olarak bilinen bir gerçektir. Yoksa bu, zanna dayalı bir husus da değildir.

Yine kesin ve şüphesiz olarak bilinen bir gerçek vardır ki o da, tüm insanlar sadece zaruret miktarını ya da ihtiyaçları kadarını edinmeye mecbur bırakılırsa veya dağlardan, sahralardan toplanan bitki ve otlara veya avlanacak hayvanlara zorlanmış olurlarsa dünyanın bir harabeye dönüşmesine sebep olabilir ve olur da. Dünyanın harap olmasıyla da aynı şekilde dinin yok olmasına neden olur. Eğer herhangi bir şeyin varlığında şu ya da bu manada bir şüphe ve kuşku söz konusu değilse, bu şeyin varlığının kabulü için ayrıca temel ve önemli bir şahide de gerek yoktur. Ancak bireysel birtakım kimselerle ilgili ve hayal ürünü olan zanna dayalı şeylerde tanık istenir.

İkinci Delil: Konuyu, yazılı bir belgeye dayanan bir kıyas ile bir sebebe dayandırmalıdır. Bu da, mutlaka üzerinde fakihlerin ittifak ettikleri bir asla dayanmalıdır, ki bu ittifak halindeki fakihler de kısmi kıyaslar konusunda gerçek manada bilgi sahibi olmalılar. Gerçi bizim söz konusu ettiğimiz bütünü etkileyen işlere oranla kısmi olan şeyler işin erbabınca önemsenmemiş şeyler olsalar da, meselenin özü böyledir. Bilindiği gibi, haramın oldukça yaygınlaştığı bir dönem içerisinde gönderilen peygamberin zorunlu olarak görev ve ödevi, o bütünü kapsayan şeylerde gerekeni yapmaktı. Çünkü o peygamber bile, gönderildiği zaman, belirttiğimiz ölçü ve

çerçevede hareket etmemiş olsa, dünya alt üst olur. Yani peygamber başka bir şey ya da şekilde hüküm verse, dünyanın düzeni bozulur.

Cüz'î belgeye dayalı kıyas: Belli ve sınırlı bir sayı altında kesin belirlenemeyen ve bu manada tesbit olunmuş işaretleri de bulunmayan şeyler konusunda bir temel unsur ile üstün gelen bir şeyin çelişmesi aykırılığıdır. İşte böyle bir durum söz konusu olduğunda hüküm neye göre verilecektir? Bu hususta önemli ve aslolan şey fazla olana göre değil, hüküm temel olan delile göre verilir. Bunu da cadde ve sokaklardaki toz toprak ve çamura, bir de hıristiyan kadının testisinden su içmek ve abdest almak gibi hususlara kıyasla gündeme getirip delillendirmekteyiz. Nitekim müşriklere ait kap kacakların durumu da aynen böyledir. Bu da yine kıyas olarak aldığımız bir örnektir.

Kaldı ki biz bu gerçeği daha önce, sahabenin fiili olarak tesbit etmiştik.

Bizim, "Belirlenmiş işaretlerden kesinlikle arınmış" tarzındaki ifademize gelince, biz böyle bir ifade ile: "Üzerinde içtihad söz konusu olan kap kacakları bu tanımın dışında tutmak içindir." Ayrıca bizim, "belli bir sayıya dayanması imkanı olmayan" sözüyle kasdımız, durumun, ölmüş bir hayvan ile şer'i boğazlamayla kesileni ayırdetmek, aynı zamanda evlenilmesi haram olmayan kadınlarla bir süt annenin karıştırılması meselelerini" tanımın dışında tutmaya yöneliktir.

BİR İTİRAZ:

Şöyle bir soru sorulabilir ya da bir itiraz gelebilir ve denebilir ki: "Suyun temiz olması meselesi kesindir. Çünkü suda aslolan temel gerçek de budur. Fakat su dışındaki mal varlık-

larında aslolan helal olmaktır, diyen kimdir, bunu söyleyen birileri var mı? Aksine mallarda aslolan temel kabul, malların haram olduğudur."

CEVAP:

Bizim bu konuda söyleyeceklerimiz şunlardır: Bizzat kendisinde aynen haramlık kabul edilen şarap/içki ve domuz gibi kesin bir vasıfla haramlığı söz konusu olmayan şeyler, yaratılışta, karşılıklı rızaya ve anlaşmaya bağlı olarak kabul edilebilinir bir özellikte yaratılmış olmaları yeterlidir. Nitekim nasıl ki su, kendisiyle abdest alınmaya elverişli olarak yaratılmışsa bu da aynen öyledir. Ancak bu her iki şeyde de kendilerinde söz konusu olan temizlik ve helallik konuları/özellikleri hususunda şüpheye düşülmüştür. Bu bakımdan her ikisi arasında şu ya da bu manada bir fark söz konusu değildir. Yani her ikisinin de batıllığı ya da kullanılamazlığı sırf bu şüphe nedeniyle kullanılamaz değildir. İşte bu bakımdan ikisi arasında benzerlik yönünden bir fark yoktur. Bunun herhangi bir işi karşılıklı rızaya dayanmaktan çıkaran tek şey, bunlara zulmün girmesidir. Nasıl ki herhangi bir suya pisliğin girmesiyle artık o suda abdest alınması söz konusu değilse, diğer mallarda da zulmün kendilerinde söz konusu olmasıyla, karşılıklı rıza olsa da, sırf bu zulüm nedeniyle muamele kabul etmekten çıkmış bulunmaktadır. Buna göre her ikisi arasında hiçbir ayrım da yoktur.

İKİNCİ CEVAP

Mal varlığının herhangi bir kişinin elinde bulunması, bu varlığın açıkça o kimseye ait ve onun mülkü olduğunun delilidir. Bu da istishab[94] açısından uygundur ve istishab yerinde

94 İstishab: Geçmişte sabit olup sonrasında geçici olarak bilinmeyen bir şeyin hâlâ

bir durumdur. Hatta bu, istishaptan da öte kuvvetli bir delildir. Çünkü delil yönünden şeriat malın bir kimsenin elinde bulunmasının durumunu istishap yönünden aynı kabul etmiş olmasındandır. Örneğin bir kimsenin borçlu olduğuna ilişkin aleyhinde bir iddia söz konusu olunca, asıl söz hakkı kendisinin borçluluğu söylenilen kimseye aittir. O şahıs bu konuda söz sahibidir. Çünkü beraati zimmet/aksi varid olmadıkça suçsuzluk asıldır. İşte bu da yine istishaptır.

Nitekim herhangi bir kimse, elinde bir mülkün var olduğunu ileri sürse, yine söz onun sözüdür/yani bu kişinin söyledikleri geçerlidir. Çünkü malı elinde bulunduran kimse, aksi söz konusu olmadıkça/ispatlanmadıkça, ona aittir. Bu, istishab yerine geçer. Dolayısıyla kimin elinde bir mal varsa, aslolan o malın o kimsenin mülkü olduğudur. Meğer ki aksini ortaya koyan kesin ve belirli bir işaret olsun.

Üçüncü delil: Sayısı belirsiz bir cinsi gösterip de belirli bir şeye işaret etmeyen her şey de bu anlamda değerlendirilir. Bu, kesin bile olsa geçerli sayılmaz.

İşte bu bakımdan eğer herhangi bir şeye zanni yönden bir işaret varolsa bile, bunun dikkate alınmaması çok daha yerinde bir şeydir.

Bunun açıklamasına gelince, şöyle diyebiliriz:

Mesela herhangi bir varlığın/malın Zeyd adındaki kişiye ait olduğu biliniyorsa, Zeyd adındaki bu şahsın izni olmaksızın o malın ya da mülkün kullanılması söz konusu olmadığı gibi, Zeyd'in, başkalarını bu malı kullanmaktan menetme hakkı vardır.

---

devam ettiği sayılması. (Birisinin ölümüne dair kesin bir haber olmayıp sağ sayılması gibi.)

Diğer taraftan ortada bir mal varsa ve bu malın sahibinin varlığı bilinmekle birlikte kesin olarak kime ait olduğu bilinemiyorsa, vârisleri de bilinemiyor ve bulunmalarından da umut kesilmiş ise, artık bu mal, müslümanlara ait işlerde kullanılmaya hazır bir mal demektir. Böyle bir maldan, müslümanların işleri gözönünde tutulmak suretiyle harcanması uygundur.

Ancak ortada bir mal bulunsa ve bu malın sahibinin de on ya da yirmi kişi arasında olduğu bilinse ve fakat kim olduğu bilinemese, o takdirde yine esas gereği bu mala dokunmak ve bu malı kullanmak doğru değildir.

Yine ortada bir mal olsa, ancak malı elinde bulunduran kişinin dışında bir sahibi acaba var mı yok mu diye bir şüphe varsa, bunun kesinlikle bir sahibi olduğu bilinenden daha fazla olarak üzerinde yapılabilecek bir şey yoktur. Sadece aralarındaki fark, berikisinde kesin sahip kimdir onda şüphe edilmiştir ve o da bilinmemektedir. Dolayısıyla esas gereği bu maldan tasarrufta bulunmak/harcama yapmak uygundur.

Maslahat konusuna gelince, bizim daha önce beş kısımda söz konusu ettiğimiz şeylerdir. İşte bu asıl/temel delil, bu açıdan bunun şahidi ve kanıtıdır. Neden olmasın ki, düşün bir kez, ortada olan ve kaybolmakla yüzyüze bulunan bir malın, eğer sahibi ortada yoksa, sultan/devlet yetkilisi, bu malı müslümanlara ait işlerde kullanabilir. Nitekim fakir ve yoksullarla benzeri kimseler de bu maslahat konusu içerisinde yerlerini alırlar. Eğer ortadaki bu mal, bir fakire verilse, bu onun mülkü olur ve o fakir dilediğini yapabilir. Eğer başka birisi ondan bu malı alsa, onu çalan kimsenin eli kesilir.

Bu durumda bir fakirin ya da yoksulun başkasına ait olan bir mülkte harcamada bulunması nasıl uygun düşebilir ki? Esasen bu böyle değildir, yani harcamaması gerekir. Ancak

o fakirin o malda tasarrufta bulunması, bizim hüküm olarak belirttiğimiz ve "maslahat gereği, mal, o kimsenin mülkiyetine geçmiştir" hükmümüze göredir. Bu açıdan bu, ona helaldir. Biz buna da yine maslahat gereği olarak hüküm vermiş olduk.

Bu arada yine şöyle bir soru akla gelebilir: "Bu tür bir malı harcama yetkisi sadece sultana/hükümete mi aittir? (Başkası için nasıl olabilir ki!)"

Biz buna cevap olarak şöyle deriz: "Aslında sultan o kimseye, malın sahibinin izni olmaksızın, kullanma ve harcama yetkisini veremez. Aynı zamanda sultana maslahat sebebinden başka bir şey de ona bu yetkiyi veremez. Böyle bir yetki, sadece maslahat gereğidir.

Eğer sultan bunu olduğu gibi bıraksa ve dokunmasa, kesinlikle o mal boşa yok olacaktır. Çünkü mal, sultanın ya önemli bir işe kullanılmak üzere veya yok olmak gibi iki durum arasında kalmış olur. Şimdi böyle ortada bir malı, bırakmak mı yoksa müslümanlara ait önemli işlere harcamak mı daha uygundur?! Maslahata göre o malın harcanması elbette çok daha önemlidir ve bu itibarla 'önemli olanı tercih' maslahat yönünden daha uygundur.

Maslahat, hakkında şüpheye düşülen bir mal konusundadır ve bunun haramlığı da bilinememektedir. Bunun haram olmadığı konusu da, malın kimin elinde bulunduğu gerçeğidir. Şimdi bu konumdaki mallar, kimin elindeyse, o elinde bulunduran sahiplerin kendilerinde bırakılır. Böyle bir malı, sırf şüphe ve endişe sebebiyle onların elinden çekip almak, onlara da sadece ihtiyaçları kadar bırakmak, bizim daha önce de anlattığımız gibi o kimseleri zarara sokmaktır. Aynı zamanda birçok zararlara da yol açar.

Aynı zamanda maslahat/ihtiyaç yerleri de farklı farklıdır. Çünkü söz konusu mal ile sultan, ya bir köprü inşa eder veya uygun görmesi halinde ordu harcamalarında kullanabilir. Kimi zaman da bunu fakir ve yoksul kimselere dağıtır/harcar. Dolayısıyla maslahat o an için neyi gerekli kılıyorsa, onu yapar. Nitekim fetva da işin maslahat yönünde döner durur.

Bu anlattıklarımızdan çıkan şey şudur: Halk, belli kimselere ait belli mülklerde özel bir delile dayanmaksızın sırf zanna dayanan deliller nedeniyle belli olan mallardan bir sorumluluk taşımazlar. Nitekim sultan ve fakirler de sahibinin var olduğunu bildikleri bir maldan harcadıkları zaman, 'bu sahip kesin olarak kimdir?' meselesi bilmeyerek, o maldan harcama yapmaları halinde bir sorumluluk yoktur. Yani ortada bir mal var. Bu malın sahibi de var, fakat kesin olarak sahibinin kim olduğu bilinemiyor. İşte sultan ve fakirler bunda harcama yaparlarsa, bundan ötürü bir sorumluluk söz konusu olmaz. Bu anlamda bilinen mülk sahibiyle, bilinen mülklerin aynısı arasında bir fark yoktur.

İşte mallara helal ve haram karışması şüphesiyle ilgili gerçekler bu anlattıklarımızdan ibarettir. Artık geriye sadece sıvı maddeler kalmıştır. Bir de dirhemler/paralar ile tek bir malikin elinde bulunan şeylerle ilgili hususların açıklamaları kalmıştır. Bunun da açıklaması, "Zulüm yoluyla elde edilen şeylerden kurtulma" konusunda ele alınacaktır.

ÜÇÜNCÜ KAYNAK
MALIN HELALLİĞİNİ SAĞLAYAN SEBEBE BİR GÜNAHIN BULAŞMASI

Bu üçüncü kaynakta ise, malın helal kılınmasına sebep olan şeyin kendisinde bir günah ve yanlış bir şeyin söz konu-

su olmasıdır. Bu sebepler de ya karine[95]lerinde ve daha önce geçmiş olan bir durumunda ya da buna karşılık olabilecek şeylerde söz konusu olabilir. Ancak bu tür işler, yapılan akdin yanlışlığını gerektirmediği gibi, onu helal kılan sebebi de iptal ederek ortadan kaldırmaz. Şimdi bütün bunlara örnekler sunalım.

KARİNELERDE OLABİLECEK GÜNAHLARA ÖRNEK

Örneğin cuma vaktinde cuma namazının ezanı okunurken yapılan alış veriş... Gasbedilmiş bir bıçak ile hayvanı kesmek... Yine gasbedilmiş balta ya da keser benzeri bir şeyle odun kesmek... Başkasının alışverişini bozacak şekilde onun alım satımı üzerine pazarlık kurmak... Yine bir başkasının pazarına karşı bir pazarlıkla ortaya çıkmak...

Anlaşmalarda söz konusu olan ve fakat anlaşmanın kötülüğüne işaret etmeyen manada ortaya çıkan her türlü yasaklama işte bu türdendir. Bu bakımdan bütün bunlardan uzak durmak takvanın gereğidir. Bu tür mallardan/alış verişten yararlanmak durumunda, bu haramdır, denilemez. Bu türden bir alış verişe haramlık damgası vurulamaz ise de, bu tarzdaki alış verişlerde bir şüphe söz konusu olmaktadır. Ancak bunda bir tolerans vardır. Haram denilemez. Genellikle şüphe herhangi bir şeyde benzerlik/karışma ve bilgisizlik olunca gündeme gelir. Oysa bizim ele aldığımız buradaki hususlarda ise işlerin birbirine karışması, içinden çıkılamaz bir durumun olması söz konusu değildir. Aksine herkes tarafından bilinen bir gerçek vardır ki, başkasına ait olan ve isyan yoluyla adamın elinden alınan bir bıçakla bir şeyi/hayvanı kesmek caizdir, bunu bilmeyen de yoktur ve böyle başkasına ait olup da

95 **Karine:** Bilinmeyen bir şeyin anlaşılmasına yarayan ipucu. Anlaşılması zor olan konunun hak ve hakikatine dâir kısmi olarak delil olan şey. İşaret.

zorla gasbedilerek alınan bir bıçakla kesilmiş bulunan hayvanın eti de helaldir, bunu da bilmeyen yoktur.

Ancak burada beliren şüphenin sebebi, "şüphe" sözcüğünün müşabehet[96] kelimesinden türemiş olması nedeniyledir/kökleri aynıdır. İşte bütün bu açıklamalardan ortaya çıkan gerçek şudur. Bu türden olan şeyler haram değil, mekruhturlar. Buradaki mekruhluk, aslında harama bir benzerlik göstermektedir. Eğer burada söz konusu olan şüpheden amaç bu ise, o zaman burada buna bu ismi vermek bir dereceye kadar doğru olabilir. Yani şüpheli ismi verilebilir. Yok eğer böyle değilse, o zaman buna şüphe değil de, "Kerahet"[97] adının verilmesi gerekir. Eğer mana ve kavram biliniyorsa, böyle bir durumda isimler üzerinde durup tartışmanın bir anlamı yoktur. Bu açıdan fakihler genel olarak bu tür mutlak durumlarda meseleyi hoşgörüyle ele almayı uygun bulmuşlardır.

Diğer taraftan bu tür kerahetlerin değerlendirilmesi üç derecededir. Şöyle ki:

1- Bu derecelerin ilki olarak, harama yakındır ve bundan sakınmak, takva üzere bulunmak gayet önem taşır.

2- Sonuncu derece denilen ve bizim burada ikinci madde olarak sunduğumuz bu derecede, bir bakıma aşırılığa varır. Bu da neredeyse hemen hemen oldukça vesveseli olan kimselerin derecesidir, onların takvasıdır (bir bakıma gereksiz telaşa kapılma ve vesveseli olma halidir).

3- Şimdi her iki derece arasında yer alıp da, hemen her ikisi içerisinde de düşünülebilen ve bu manada değerlendirilen şeyler vardır.

Örneğin gasbedilen bir av köpeğiyle yapılan bir avlanma, gasbedilen bir bıçakla bir hayvanı kesmekten de ağır bir ve-

---

96 Müşabehet: Benzeme, benzeyiş.

97 Kerahet: İğrenme, iğrençlik, mekruh oluş. İslâmiyet'çe iyi sayılmayan şey.

bal ve günahtır, ya da gasbedilen bir okla edinilen bir av, yine gasbedilen bir bıçakla kesilen hayvanın durumundan daha da ağır bir günahtır. Çünkü köpeğin bir seçeneği vardır. Ancak burada fakihlerin üzerinde anlaşamayıp tartışma sebebi kıldıkları husus şudur: Fakihler diyorlar ki, 'av köpeğinin avlamış olduğu hayvan acaba kendi sahibi adına mı avlanmıştır yoksa yeni –gasbeden- sahibi adına mı avlanmıştır?' İşte üzerinde tartışılan husus budur. Nitekim gasbedilmiş bir arazide ekilen tohumun üzerindeki şüphe de bu açıdan değerlendirilmektedir. Çünkü tohum, esas itibariyle ekini eken kimseye aittir. Fakat tarla başkasınındır. İşte bu bakımdan ortada bir şüphe doğmaktadır.

Eğer biz burada toprak sahibinin 'ekine el koyma hakkı var' diye bir hüküm getirirsek/buna karar verirsek, bu, tıpkı haram olan semen/değer/para gibi olur. Ancak kıyas açısından mesele ele alındığında, tarla sahibinin o ekini tutma yetkisi olmadığını gösterir. Bu tıpkı şu örnekteki duruma benzer: Adam, gasbedilen bir el değirmeniyle unu öğütmekte ve aynı zamanda birileri de gasbedilen bir ağ ile balık avlamaktadır. İşte bunlardaki durum da aynıdır. Dolayısıyla ağ sahibinin avlanan balıklar üzerinde bir hak iddiası olamayacağı gibi, el değirmeni sahibinin de bunda hak iddia etmesi söz konusu değildir. Kısaca her ikisinin de bundan bir menfaat sağlama hakları olamaz.

Sırasıyla bu anlatılanların kerahet derecelerini bu defa cuma günü ezan okunurken yapılan alış veriş izler. Çünkü cuma ezanının, yapılan alış veriş anlaşmasıyla bağlantısı zayıf bir gerekçedir. Gerçi kimileri cuma ezanı vaktinde alış veriş yapmanın yanlış olduğunu ileri sürmüşlerse de durum öyle değildir. Burada söz konusu olan durum şudur: Adam ezan vaktinde alış veriş yapıp cumaya tabi olmayarak bir yanlış yapmaktadır. Yani bir taraftan alış veriş yaparken diğer ta-

raftan farz olan bir durumu da ihmal etmiş bulunuyor. Eğer bunu böyle değerlendirirsek, bu gibi bir halde yapılan alış veriş geçersiz ise, o takdirde üzerinde bir dirhem zekat borcu olan kimsenin ya da kazaya kalmış ve hemen kaza etmesi gereken bir namazın kılınmamış olması yüzünden de tüm alış verişlerinin geçersiz olması gerekir. Ya da üzerinde bir dank[98] kadar bir kimseye zulümde bulunmuş ise, bütün bunları bırakıp da alış verişi sürdürmesi gerekirdi. Oysa öyle değildir. Eğer öyle kabul edilirse, o zaman kişinin alış verişle uğraşması, diğer yapması gereken vacipleri/farzları ihmal ettiğinden ya da üzerindeki zulümle edindiği malları geri vermemesinden ötürü alışverişlerinin geçersiz olması gerekir. Cumanın vacipliği/farz oluşu ise ancak ezandan sonradır.

Eğer durum bu manada değerlendirilip kabul edilirse, bu takdirde zalim kimselerin çocuklarının nikahlarının sahih[99] olmadığı sonucunu doğurur ve aynı zamanda zimmetinde - bir dirhem de olsa- zulüm yoluyla elde edilmiş mal/para bulunan kimsenin de nikahlarının sahih olmamasını gerektirir. Çünkü adam bu gibi alış verişle meşgul bulunurken, üzerine vacip/farz olan görevden geri kalmıştır. Oysa durum böyle değildir. Burada özellikle cuma günü böyle bir yasağın söz konusu olması, bu günün cuma günü olması özelliğinden kaynaklanıyor. Bu bakımdan akla ilk gelen şey, cuma günkü kerahet diğerlerine bakarak çok daha şiddetli ve ağır bir suçtur. Bu itibarla böyle bir şeyden sakınmakta herhangi bir sakınca yoktur. Ancak bu, kimi zaman insanı vesveseye sürükler. Öyle ki bu vesvese hali insanı zalim olan kimselerin kızlarıyla evlenmekten ve onlarla başkaca muameleler yapmaktan bile sıkıntıya sokar, onlardan kaçmaya zorlar. Oysa durum hiç de bu manada değildir.

98 Dirhemin altıda biri.

99 Sahih: Hâlis, kusursuz, şüphesiz.

Yine anlatıldığına göre adamın biri, bir adamdan herhangi bir şey satın alır. Fakat, alıcı, malı aldığı/satan kimsenin bu malı, cuma günü satın aldığını öğrenir ve hemen bir endişeye ve vesveseye kapılarak, 'bu adam, cuma günü aldığı bu malı, tam cuma ezanı vaktinde almış olabilir...' diye düşünür ve aldığını geri iade eder.

İşte böyle bir şey aşırılık, haddini aşmaktır. Çünkü adam bir şüpheye dayanarak, satın aldığı malı sahibine geri iade etmektedir. Bu türden bir vehim, yasakları ve anlaşmayı bozan şeyleri değerlendirme noktasında cumanın dışındaki günlerde de örneğin cumartesi ve diğer günlerde de böyle gerçekleşebilir. Gerçi takva güzel bir şeydir/yani sakınma ve titizlik göstermek güzel bir olaydır. Aşırı titizlik/vera ise çok daha güzel bir şeydir. Fakat bunun da bir sınırı, bilinen bir noktası vardır. Oraya kadar olanı güzeldir. Nitekim Rasulullah (sav) bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır:

"Aşırı gidenler helak oldular."[100]

İnsan bu tür aşırılıklardan mutlaka kaçınmalıdır. Bu tür aşırılıklar gerçi her ne kadar aşırılık gösterenlere bir zarar vermese de, çoğu zaman başkaları üzerinde çok önemli bir etki yapabiliyor, dolayısıyla başkaları da bundan çok daha basit olanını bile yapmaktan çekinir ve zorlanır hale gelebiliyorlar. Bu açıdan dikkatli olmak gerekiyor.

Bu durumda ise takvanın temeli olan titizlik de ortadan kalkmış oluyor. Kaldı ki günümüzdeki insanları birçoklarının da dayanakları budur. Çünkü adamların yolları daraltılmış, dolayısıyla görevlerini yerine getirmekten de umutlarını keser olmuşlardır. Umutsuzluğa düşünce de hemen her şeyi terketmiş, arkalarına atmış oldular. Bu tıpkı şuna benzemektedir. Adam temizlik konusunda çok vesveseye kapılmaktadır,

---

100 İbn Mes'ud'dan Müslim rivayet etmiştir.

bir türlü bunun önüne geçemeyince, bu defa 'temizlenmekten acizim' diye tümüyle temizlenmeyi terk eder. Nitekim helal konusunda da birtakım vesvesececiler aynen böyledirler. Onlar vehme kapılarak dünyadaki tüm malların kısaca her şeyin haram olduğu vehmine kapılıyorlar. Giderek bunun sınırını da genişletince artık helal ve haram demeksizin ve hiçbir ayırıma gitmeksizin bizzat sapıklığın içine düşmüş oluyorlar.

Buraya kadar karinelere ilişkin hususu ele almıştık. Bundan sonra da buna eklenebilecek şeyler/levahık[101] konusunda örnekler sunacağız.

LEVAHIK HUSUSUNDAKİ GÜNAH

Kişinin, yaptığı her türlü tasarrufta, 'mutlaka bununla birlikte sonuç itibariyle bir günaha gidiş ya da götürüş vardır' diye düşünmesidir. Örneğin bunun en üst derecedeki misali, şarapçıdan üzüm alış verişi yapmak gibi. Yani böyle birine üzüm satmak, facirlik[102] ve edepsizlikle, ahlaksızlıkla tanınmış birine/oğlancılıkla şöhret yapana genç çocuklar satmak gibi/genç yaştaki köleleri satmak gibi. Yol kesici kimselere kılıç satmak/ev bark ve yol basan kimselere bugünkü manada silah satışı yapmak gibi.

İslam âlimlerinin bu türdeki alış veriş konusundaki görüşleri ihtilaflıdır. Aynı zamanda bu yoldan edinilen kazancın helal olup olmadığı üzerinde de farklı görüşler ileri sürülmektedirler. Ancak bu noktada kıyas açısından mesele ele alınınca bu tür bir alış veriş helal olduğu kadar, bu yoldan edinilen kazanç da helaldir. Ancak adam yaptığı anlaşma yüzünden asidir. Tıpkı gasbedilmiş bir bıçakla hayvanı kesmenin asilik olduğu gibi, bu da aynen öyledir. Ancak burada kişi, tıpkı

101 Levahık: İlâveler, ekler.

102 Facir: Haktan sapan. Haram ve günaha dalmış kötü insan. Günah işleyen.

herhangi bir kimseye bir günah işlemede yardım edenin günahı gibi bir isyan söz konusudur. Çünkü bu, esas itibariyle anlaşmanın kendisini bağlamaz. Bundan alınan ise çok ağır şekilde mekruhtur. Ancak böyle bir yolu terk etmek ise takvanın/titizliğin en önemli ölçülerinden biridir. Ancak bu, haram değildir.

Bu anlattığımızı da, derece ya da sıralama bakımından kendisi içki imalatçısı değil ama, içki içiyor, işte böyle birine üzüm satmakla ilgili hüküm ya da derece gelir. Bir de aynı şekilde kılıcı/silahı hem savaşçı ve hem de zalim olana satmak da böyledir. Çünkü ihtimaller kimi zaman çatışır. Selef âlimleri, fitne zamanında kılıç/silah satımını pek uygun görmemişler, mekruh saymışlardır. Çünkü farkına varılmadan ola ki onu satın alan kimse bir zalim olabilir. Yani silahı bir zalime satmış olabilir. İşte bu, bir titizlik ve takvadır ki, birincisine göre daha üstündür. Bunda mekruhluk daha hafiftir. Bunu ise bundan çok daha aşırı olanı izlemektedir. Bu ise neredeyse hemen hemen vesveseye dahil olabilecek durumda bir husustur. Bu da yine bazı kimselerin ileri sürdükleri bir görüştür. Bunların görüşlerine göre, çiftçilik yapan kimselere çiftçiliğe ilişkin alet edavatı satmak doğru değildir. Çünkü onlar bu aletlerle çiftçilikle ilgili hizmetleri yürütüp, elde ettikleri ürünleri de zalim olanlara satabilirler, onlarla bir tür alış veriş yapabilirler. Onlardan boyunduruk ve benzeri ziraat aletlerini alıp verebilirler. Bu bakımdan bunu yapmamak gerekir, diyorlar ki bu, vesvesecilerin gösterdiği bir titizliktir/sözde bir takvadır. Çünkü böyle bir şey, sonuçta işi, o çiftçiyle hiçbir manada bir alış verişin yapılmaması, yiyecek ve içeceğin de satılmamasını öngörür. Oysa ki adam yiyip içecek ve gıdasını gereğince alacaktır ki, çiftçilik yapabilsin. Ama onlar/bunu yasaklayanlar, 'çiftçilere gıda maddeleri satılırsa, palazlanır ve daha iyi çiftçilik yapar, onun için bunun da önü-

ne geçilmelidir' gibi olmayacak bir gerekçe ileri sürerler. Sırf bu düşünceden hareketle ziraat yerlerinin kamuya ait sularla sulanmasını da istemezler.

Bu türden bir titizlik ve hassasiyet dinde yasaklanan aşırılığı ve haddi aşmayı gündeme getirir. Herhangi bir kimse bir hayır ya da iyilik kasdıyla bir şey yapmaya yönelirse, mutlaka bunda aşırılığa gider. Meğer ki kesin bir bilgi onu yermemiş ve kötülememiş olsun. Çünkü böyle davrananlar eğer frenlenmezlerse, kesinlikle dinde olmayan bir işe atılmış olurlar. Bir bid'at[103] işlemiş olurlar. Onu izleyen kimseler de sırf o kimse yüzünden zarar görürler. Çünkü başkası da ona özenerek aynı şeyi yapar ve yaparken de hayırlı bir iş yaptığını sanır. İşte bunun içindir ki Rasulullah (sav) şöyle buyurmaktadır:

"Âlimin, abide olan üstünlüğü, benim ashabımdan en alt derecedeki ashabıma olan üstünlüğüm gibidir."

Aşırı gidenler ve haddi aşanlar, korkarım ki durumu mealini vereceğimiz şu ayette ifade olunanlar gibi olurlar. Rabbimiz şöyle buyuruyorlar:

"Bunlar iyi işler yaptıklarını sandıkları halde, dünya hayatında çabaları boşa giden kimselerdir."[104]

Özetle demek isteriz ki, insanın önünde ilminden yararlandığı hassas, titiz ve takva sahibi, işinin erbabı bir âlim olmadıkça takva ile ilgili titizlik ve hassasiyet konularında fazla uğraşmaması gerekir. Çünkü kişi eğer, kendisi için çizilen çizgiyi aşar ve aklının estiği gibi hareket ederse, hiçbir duyguya dayanmadan ulu orta yaparsa, böyle birinin düzelttiklerinden daha fazlasını bozmuş olduklarını görecektir.

---

103 Bid'at: Sonradan çıkarılan âdetler.

104 Kehf, 18/104.

Rivayete göre, Sad b. Ebu Vakkas (r.a.), kendisine ait üzüm bağını, buradan yetişecek olan üzümlerden şarap/içki imal edilir endişesiyle güya yakmıştır.

Ancak ben böyle bir rivayetin ya da hareketin tutarlı olan bir yönünü göremiyorum. Ancak Sa'd b. Ebu Vakkas'ın kendi bağını yakabileceği bunun dışında meşru bir nedeni varsa o başka. Oysa ki kendisinden üstün olan nice sahabi var ki, onlar ne üzüm ve ne de hurmalıklarını böyle bir gerekçeye dayanarak yakmış değiller. Eğer böyle bir şeyin doğru olması söz konusu olsaydı, o takdirde, zina yapar endişesiyle, kişinin erkeklik organını da kesmesi doğru olurdu. Ya da yalan söylerim düşüncesiyle dilin kesilmesi de kabul görülürdü. Bu ve benzeri örnekleri çoğaltmak mümkündür.

MUKADDİMELER[105]/ÇAĞRIŞTIRAN SEBEPLER

Bu tür şeyleri çağrıştıran mukaddimelere/nedenlere gelince, bu hususta günah işlemenin veya günaha düşmenin sebep olarak üç derecesi vardır. Şöyle ki:

1- Buna en üst ve en yüksek derece diye isim verilir. Bu derecedeki kerahet/mekruhluk oldukça ileri derecededir, şiddetli ve ağırdır. Örneğin insanın kazandığı ya da edinmiş olduğu mal varlıklarında bu türden bir kerahetin varlığının söz konusu olmasıdır. Mesela, gasp olunan bir yem ile beslenen veya haram/yasak olan bir merada otlatılmış olan bir koyunun etinden yenilmesi gibi. Çünkü bu, bir isyandır ve günah işlemektir. Bu da, o günahın devam etmiş olmasına bir sebep oluşturmaktadır. Çünkü böyle bir şekilde beslenen bir hayvanın kanı, eti ve parçaları yem olarak verilen o maddelerden oluşmuştur. İşte böyle bir konuda takva, titizlik ve hassasiyet göstermek cidden önemlidir. Gerçi bu sakınma ve titizlik her

105 **Mukaddime:** Önce gelen. Öne geçen. Her şeyin öncesi.

ne kadar zorunlu ve gerekli değilse de yine de önemlidir. Bu görüş de seleften bir grup tarafından ileri sürülmüştür.

Ebu Abdullah Tûsî Tarugandî'nin bir koyunu vardı. Adam her gün koyununu omuzuna alarak sahraya götürür ve orada güderdi, namazını sahrada kılar ve onun sütünü de sağarak yeme-içme ihtiyacını giderirdi. Bir gün bir anlık bir gaflet gösterdi. Koyunu da hemen o civarda bulunan bir bağın yapraklarından otladı. Koyunun oradan otladığını görünce, hemen koyununu orada olduğu gibi bıraktı, onu alıp götürmeyi kendisi için helal kabul etmedi.

Bu, adamın hassasiyeti takvası açısındandır. Yoksa din açısından böyle bir durum söz konusu değildir.

BİR SORU

Şöyle bir itiraz gelebilir ve denebilir ki, Abdullah bin Ömer ile Ubeydullah'tan gelen bir rivayet var. Rivayete göre; iki kardeş, bir deve satın alırlar ve develerin semiz olması, otlaması için de onu koruluğa salarlar. Bu koruluk sadaka olarak verilen develer için bir yaylım yeridir. Develeri iyice semizleşene dek, satın aldıkları bu deveyi buraya yayarlar. Bir gün Hz. Ömer (r.a.) "Siz ikiniz o deveyi özel korulukta mı otlattınız?" diye sorduğunda onlar da "Evet" diye cevap verdiler. Bunun üzerine Hz. Ömer deveyi ikiye paylaştırır. Bir hissesini oğullarına, birini de beytülmale ayırır. İşte bu örnekten de çıkaracağımız sonuç şudur: Yem sahibi/mera sahibi, devede oluşan semizlenmeyi/etlenmeyi kendi yeminden/merasından oluştuğunu kabul etmiş ve bunun da yem sahibine/mera sahibine ait olması gerektiğine karar vermiştir. Durum böyle olunca bu da haram oluşu gerektirir.

CEVAP:

Biz, işin öyle olduğu kanaatinde değiliz. Durum öyle değildir. Çünkü yem/yenince bozulur artık yemlikten bir eser kalmaz. Oluşan et/semizlik ise yeni bir yaratılıştır. Çünkü o et, bizzat yemin kendisi değildir. Şeriat/din açısından yem/otlak sahibinin bunda bir hakkı yoktur. Ancak Hz. Ömer'in burada yaptığı şey, onlara merada otlatmaya karşılık olarak ücret karşılığı yarısını ödetmek olmuştur. Hz. Ömer kendi düşüncesine göre bunun değerini, devenin semizliğini gözönünde bulundurarak yarısı olarak kabul etmiş ve yarısını onlardan almıştır.

Nitekim Sad b. Ebu Vakkas da Kûfe valiliğinden döndüğünde, Hz. Ömer (r.a.) onun edinmiş olduğu mal varlığının yarısına yine bu manadaki bir düşünceyle elkoymuştur. Yine Hz. Ömer (r.a.) aynı gerekçeyle valisi olan Hz. Ebu Hüreyre'nin de malının yarısına el koymuştur. Çünkü Hz. Ömer (r.a.), bir valinin kendi adına bu kadar fazla malı edinemeyeceğine inanıyordu ve 'onlar bunu hakketmiş değiller' kanaatini güdüyordu. Bu açıdan da onlara ait edinilen malların yarısına el koymuştur. Hz. Ömer edindikleri mal varlıklarının yarısının kendilerine yetebileceğine inanıyordu. Kendi düşüncesine dayanarak bunun yarısına hükmetmiştir.

2- Orta derece: Bu da Bişr b. Haris'ten gelen nakildir. Anlatıldığına göre, kendisi zalim idarecilerce açılan kanallardan akan sulardan içmezmiş. Çünkü kendisine kadar gelip ulaşan sular, söz konusu zalimlerin açmış bulunduğu kanallar aracılığıyla gelip ulaşıyormuş. Zalim idareciler söz konusu kanalları açarlarken, Allah'a isyan eden yollardan, haksızlıklar yaparak açmışlardır.

Diğer bir zat da yine bu tür zalimler eliyle açılmış bulunan kanallardan sulanıp yetiştirilen bağların üzümünden ka-

çınırdı. Şimdi bu verdiğimiz ikinci örnek birinciye göre daha çarpıcıdır, bunu yapan kimsenin çok daha titiz ve hassas olduğunu, böyle bir işi yaparak aşırılığa kaçtığını görmekteyiz.

Bir üçüncü zat ise, devlet idarecileri tarafından yol güzergahlarında inşa edilen sarnıçlardan/çeşmelerden su içmekten kaçınırdı. Bundan daha da aşırı bir durum ve çekingenlik örneği, Zinnûn Mısrî'nin, bir gardiyan eliyle kendisinin sunulan helal yiyeceği reddetmesi ve bundan yememesi olayıdır. O bunu yememeyi şöyle bir gerekçeyle haklı çıkarmaya çalışıyordu: "Bu yiyecek bana bir zalimin eliyle ulaşması nedeniyle bunu yemiyorum."

İşte bu ikinci mertebede yer alan bu manada örnekler sayısız manada çoktur.

3- Bu üçüncü derece daha çok vesvese ve oldukça aşırı gidenlerin yer aldığı bir derecedir. Örneğin adam zina yapmak suretiyle Allah'a karşı gelmiş bulunan biri, eliyle kendisine ulaştırılan helal bir şeyi almaktan kaçınır. Ya da iftira etmiş ve bu şekilde Allah'a karşı gelmiş bulunan biri eliyle kendisine gelen helal şeyi reddeder. Oysa bu, bizzat haramın kendisini yemek manasında Allah'a isyan etmek gibi değildir. Yani kendisine o gıdayı/yiyeceği getirip ulaştıranın azığı haram gıdadan oluştuğu halde, kısaca haram gıda ile beslenenin getirdiğiyle, zina ya da iftira suçu işlemiş birinin getirdiği aynı değildir. Çünkü haram gıdayla beslenen o güçle belki helali sana kadar getirip ulaştırmaktadır. Oysa zina ve iftira suçu işleyen bir kimse bir gıda almamıştır ki bundan bir güç kazanabilsin. Oysa bir kafir eliyle sunulan bir helali alıp ondan yararlanmak ve yemek konusunda gösterilen titizlik ve hassasiyet de bir vesvesedir, aşırılıktır. Ancak bizzat haramın kendisini alıp yemek böyle değildir. Çünkü küfür/kafirlik hiçbir zaman yiyecek ve gıda maddelerinin taşınmasında bir engel değildir/yani bununla ötekisi arasında bir bağ kurula-

maz. Oysa bizzat haram yiyen bir kimsenin eliyle gelen şeyi yemek bir bakıma sakıncalıdır. Eğer böyle hareket edilirse, yani kafir eliyle gelen vb. gibi yollarla gelenden kaçınılır ve sakınılınırsa, durum bundan böyle dedikodu ve laf taşımak veya yalancılık suretiyle Allah'a karşı gelmiş ve isyan etmiş bulunan birilerinin eliyle geleni almanın da sakıncalı olduğu durumu ortaya çıkar ki, bu, yanlıştır. Çünkü böyle bir hareket ve davranış aşırılıktır, ileri gitmektir.

Zinnûn Mısrî ile Bişr b. Haris örneklerinde olduğu gibi, kendilerine ulaşan gıdaların bir günah ve zulüm kanalıyla ulaşmış olması noktasında gösterilen titizliğe dikkat olunmalıdır. Örneğin zalim idareciler eliyle açılan kanallardan ve bir de haram gıdadan yararlanmak suretiyle bundan bir güç elde eden kimsenin eliyle ulaştırılan helal mal ve ürün gibi, ki bunların kullanılmalarında bir sakınca yoktur.

Yine bir başka örnek de şöyledir: Adam, testide bulunan suyu içmekten şöyle bir gerekçe ile sakınıyor: "Ola ki bu testiyi yapan usta, günün birinde, herhangi bir adama kızmış, ona sövmüş veya onu dövmüş olabilir ve böylece de bu kişi Allah'a karşı isyan etmiş olur. Dolayısıyla böyle birinin testisi olabilme ihtimali olan bu testiden su içmem" demek vesvesenin ta kendisidir.

Ayrıca adam, 'şu kesilen koyunun güdülmesi veya beslenmesi haram yiyen birinin eliyle olabilmiştir...' diyerek, o eti yemekten uzak duruyor. Böyle bir gerekçeyle o eti yememek, bir gardiyan eliyle sunulan helal bir yiyeceği yememekten de öte haddi aşmak ve ileri gitmektir. Çünkü cezaevindeki kimseye getirilen yiyecek, gardiyanın eli ve gücüyle gelmektedir, belki bir noktaya kadar -olmaz ya- bir sebep olarak söylenebilir. Oysa ki konu kendi kendine yürüyüp gitmektedir. Çobanın ya da onu götüren kimsenin görevi, sadece hayvanın yolundan ayrılmaması için ona dikkat etmekten ibarettir. Doğrusu böy-

le bir şeyi yemekte çekingenlik göstermek de aynen vesvesedir ya da vesveseye yakın bir durumdur.

Dikkat edecek olursanız bizim bu hususları nasıl da ince eleyip sık dokuduğumuz ve bu tür düşüncelerin ardından daha zincirleme olarak nelerin geleceği ve nelerin çağrıştırılacağı gerçeğini nasıl da ortaya koyduğumuz bir varolan bir olaydır. Buna iyice dikkat edilmelidir.

Burada dikkat edilmesi gereken husus, tüm bu söylediklerimizin meseleyi olduğu gibi görüp değerlendiren İslam âlimlerinin fetvalarıyla ilgisi yoktur. Yani bütün bunlar fetva dışı hususlardır. Çünkü âlimin fetvası, genel olarak, herkes için olabilirliği bulunan birinci derecedeki şeylere aittir. Bu konuda aslolan fetva, Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav)'in Hz. Vabisa'ya söylediği şu cümlelerdir; çünkü Rasulullah (sav) Vabise'ye demişti ki:

"Sana başkaları (olabilirlilik) hususunda fetva verseler bile, fetva verseler bile ve tekrar tekrar fetva verseler bile sen kalbinden fetvayı al/kalbine danış."

İnsanın gönlüne danışmasının doğruluğu konusu da bilinen bir gerçektir. Çünkü Rasulullah (sav) şöyle buyurmuşlardır:

"Günah/hata ve yanlış kalblerin sarsılmasına/ rahatsızlık duymasına neden olur."[106]

İşte bu ve benzeri konularda insanın gönlünde rahatsızlık ve şüphe uyandıran her şey bu anlamda değerlendirilir. Kişi kalbinin rahatsızlık ve huzursuzluk duymasına rağmen eğer hâlâ böyle bir şeye yeltenebiliyorsa, mutlaka gönlü bundan rahatsızlık ve huzursuzluk duyacaktır. Kişi ruhunda/gönlünde ne oranda bir rahatsızlık duyabiliyorsa, kalbi de o oranda kararmış/katılaşmış olur.

---

106 Bu hadis ilim bölümünde geçti.

Hatta Allah katında haram olduğu bilindiği halde kişi helal zannıyla böyle bir şeyi yapmaya kalkışırsa, bu, kişinin kalbini karartamaz. Çünkü haramlığı sadece Allah'ın bilgisindedir. Kişi ise bunu bilmemekte ve helal sanmaktadır. Ancak âlimlerin fetvası açısından helal sayılan bir şeyi yapmaya kalkışır da, ancak buna rağmen kalbinde bir rahatsızlık belirirse, işte bu, kendisine zarar verir.

Bizim, takva açısından aşırı gitmenin ve haddi aşmanın yasaklığı hakkında söylediklerimize gelince, biz bununla berrak, temiz olan normal bir kalbi kastettik. O temiz ve normal kalp ki, karşısına çıkan bu tür olaylarda herhangi bir ürperme ve rahatsızlık hissetmez. Çünkü böyle bir kimse vesveseciler gibi değildir. Eğer vesvese sahibi biri normal olandan saparsa, bu yüzden de gönlünde bir rahatsızlık duyarsa, gönlünde meydana gelen rahatsızlığa rağmen o şeyi yaparsa, işte bu kendisine zarar verir. Çünkü insan, kendisiyle Rabbi arasında olan konularda nefsi açısından gönlünün/kalbinin verdiği fetva ile yargılanır/hesaba çekilir. Diğer taraftan temizlenme konusuyla namaza niyet konularında çok fazla vesveseli olan kimsenin durumu, kendisi için işi ağırlaştırmaktan başka bir işe yaramaz.

Örneğin adam abdest alırken, eğer üç defa yıkamakla birlikte, su, abdest organlarımın tümüne ulaşamamıştır diye aşırı bir vesveseye sahip ise, o takdirde dördüncü bir kez yıkaması kendisi için vacip olur. Bu, o kimse için bir hüküm halini almış olur. Hatta bu kişi kendi adına yanılmış olsa bile durum yine aynıdır. Çünkü bunlar öyle kimselerdir ki, kendi adlarına işlerini zorlaştırır, Allah da onların işlerini kendileri adına zorlaştırır. Nitekim sırf bu açıdan Hz. Musa (as)'nın kavmi, kesilmesi gereken sığırı kesme konusunda işi hep yokuşa sürdüklerinde, Allah da onlar için işi giderek zorlaştırdı. Oysa Hz. Musa'nın kavmi, sığır kesilme

emri gelir gelmez herhangi bir sığırı kesmiş olsalardı, durum farklı olacaktı. Ancak onlar durmaksızın sığırın niteliklerini, durumunu, rengini ve çeşitli özelliklerini sorup durunca Allah da, en zor şartlarda bulabilecekleri bir sığırı bulup kesmeleri emrini verip işlerini zorlaştırdı. Oysa adı sığır ya da inek olan sıradan bir sığırı kesselerdi bir problem yoktu. Bu, onlar için yeterli olacaktı. İşte bizim burada gerek olumlu gerekse olumsuz anlamda belirttiğimiz hususlar, hep ince ve hassas meselelerdir ki, sakın bu konuda bir gaflet göstermeyesin/bir yanılgıya düşmeyesin. Çünkü bir kimse eğer, sözün künhünü/kökünü ve özünü anlamazsa, aynı zamanda o sözün kapsamı içerisinde olanları tümüyle kavrayamazsa, böyle bir kimsenin o sözün amaçları içerisinde kaybolup gitmesi oldukça yakın bir ihtimaldir.

İVAZ/KARŞILIK KONUSUNDA SÖZ KONUSU GÜNAH YA DA HATA

İvaz[107] konusunda bahis mevzuu olan hata ve günaha düşmeye gelince, bu da aynı bir önceki durumda görüldüğü üzere birkaç derece içerisinde değerlendirilecektir.

1- Üst Derece: Bu derecedeki kerahet ya da mekruhluk çok daha ağır ve şiddetlidir/aşırı ve fazladır. Örneğin adam, birinin zimmetindeki bir şeyi satın alır ve değerini de gasbettiği veya haramdan edindiği bir mal ile öder. Şimdi böyle bir durumda yapılacak şey nedir? Mesele şudur. Eğer satıcı, gönül huzuruyla henüz sattığı yiyeceğin değerini karşısındakinden almadan, gıda/yiyecek maddesini alıcıya teslim ederse, alıcı da aldığı bu yiyeceğin parasını henüz ödemezden önce alıp yemişse/yerse, bu, helaldir. Aynı zamanda henüz parasını

107 İvaz: Karşılık olarak verilen şey. Bedel.

ödemezden önce onu bırakması da icma[108] ile vacip/farz değildir. Bu, aynı zamanda kuvvetli olan bir titizlik de değildir.

Şayet yemeği yedikten sonra bunun parasını haram maldan öderse, bu kişi adeta yediğinin parasını ödememiş gibidir. Böyle bir durumda adam, esas itibariyle borcunu ödeyememiş konumdadır. O zaman kendisi bu hareketiyle bir haksızlık yapmış demektir. Çünkü ödemediği borcu zimmetinde/üzerinde bırakarak kendisini o borç altında rehin bırakmış hale gelir. İşin böyle zimmette borç olarak kalması hali, o şeyi harama dönüştürmez. Eğer kişi, borcunu haram olan malından verirse, satıcı da ödeme için verilenin haram olduğunu bile bile alıp kabullenirse, bu durumda alıcı borçtan kurtulmuş olur. Bu durumda adamın günah olarak durumu, sadece elde ettiği o haram paraları satıcıya vermek hususundaki bir vebal ile kalmış olur. Ancak satıcı, alıcının verdiği parayı helal zannıyla ondan alacak olursa ve bununla da onu temize çıkarmak isterse, böyle bir durumda kurtuluş meydana gelmez. Çünkü satıcı, o alıcıyı, 'ondan hakkımı aldım' zannıyla temize çıkarmaktadır. Oysa ki böyle bir zan doğru olmadığı gibi, alıcı olan kimsenin/borçlunun verdiği haram para ise hakkın yerine getirilmesi açısından yeterli sayılmaz.

İşte burada söz konusu ettiğimiz şey, alıcıyla ve alıcının aldığı yiyecekle ve zimmetin durumuyla ilgili hükümdür.

Eğer satıcı, alıcıya verdiği şeyi/yiyecek maddesini gönül huzuru/rahatlığıyla vermek istememişse/bu şekilde teslim etmemişse, buna rağmen alıcı onu almış ve yemişse, alması da ve yemesi de haramdır. Satın alan, bu aldığını ister parasını tamamen ödemiş olarak yesin ve ister sonra yemiş olsun, ödemeyi haramdan yapmış olduğu için hüküm budur. Çünkü burada işin fetva yönü; satıcının elindeki malı tutması ve be-

---

108 İcma: Topluluk. Fikir birliği. Bir meseleden âlimlerin ittihad etmesi. Dağınık şeyleri toplamak.

rikisine satmama hakkı olduğudur. Çünkü satıcının, mülkiyetin karşılığının alınması suretiyle durumu belirlenene kadar onu kendi zimmetinde tutma hakkı olduğu gibi, alıcının/satın alanın da karşılığını ödemekle aldığı şeyde mülkiyet hakkının belirlenmiş olması da aynen böyledir.

Burada satıcının malı elinde tutma ve vermeme hakkının geçersizliği ya temize çıkarmakla veya borcun tümüyle alınmasıyla/karşılığın tamamen ödenmesiyle olabilir. Oysa burada bu her iki durum da gerçekleşememiştir. Ancak adam bu durumda kendine ait olanını yemiş olur. Bu takdirde adam, tıpkı bir yiyeceği birine rehin olarak bırakan kimsenin görevini yapmaması gibi bir duruma düşer. Bu anlamda asi olmuş olur. Örneğin adamın biri, bir yiyecek maddesini birine rehin olarak bırakıyor. O da rehin bırakanın izni olmaksızın bundan yiyor. İşte sattığı malın henüz parasını almamış bulunan bir satıcının durumu da bundan farksızdır. Burada şöyle bir incelik vardır. Bir kimsenin bu durumdaki bir yiyeceği yemesiyle başkasına ait olan bir şeyi yemesi arasında fark vardır. Ancak haram oluşun esası haramlığı bütün bunların hepsini kapsamakta oluşudur. Çünkü satıcı sattığı malı ister kendi arzusuyla vermiş olsun, ister bir zor karşısında vermiş olsun, eğer satılan şeyin değerinin tümünü alsa bile iş haramdan kurtulamaz.

Ancak satın alan kimse eğer önce satın alacağı yiyeceğin parasını verir, sonra da alacağını alırsa, satıcı olan şahıs da, sattığı malın karşılığında aldığı paranın haram olduğunu bildiği halde, buna rağmen malı elinde tutmak isteme hakkı yoktur. Yani haram olarak bildiği parayı bile bile alırsa, artık bundan böyle malı elinde tutma hakkı yoktur. Ancak alan kimsenin aldığı şeyin değeri zimmetinde bir borç olarak kalır.

Ancak satıcı olan şahıs, aldığı paranın haram olduğunu bilemiyorsa, hatta bilmiş olsa da haram parayla yapılan satışa

rıza göstermeyeceği de biliniyorsa, aynı zamanda satılan şeyi de o şahsa teslim de etmeyecek durumdaysa, böylesi karmaşık bir iş ya da durum yüzünden adamın o malı elinde tutup geri vermeme hakkı geçersiz kılınamaz. O malı elinde tutma hakkı vardır. Buna rağmen satıcı olan kişinin o malı yemesi, tıpkı rehin bırakılan bir malın yenmesinin haramlığı gibidir. Meğer ki karşıdaki şahıs onu temize çıkarsın veya tamamen helal olan maldan ona bir ödeme yapsın. Böyle olması halinde yenmesi helal olur. Ya da satıcıya bu karşılık helal olan şeyden verilene dek veya bile bile harama rıza göstermesine dek ve alıcıyı da temize çıkarana dek helal olmaz. Bunlar gerçekleşmiş olmalı ki gereken yapılabilsin. Bu gibi bir durumda satın alan kimsenin temize çıkarılması, borçsuz kabul edilmesi doğru olursa da, satan kimsenin harama rıza göstermesi doğru olamaz.

İşte bu anlattıklarımız, herhangi bir şeyin helal ya da haramlığının bilinmesi açısından bunun hükmünün birinci dereceden ele alınıp açıklanması ve aynı zamanda fıkhın da bir gereğidir. Bundan sakınmak ya da titizlik göstermek ise, gerçekten önemli sayılan takvadan ileri gelmektedir. Çünkü işlenen bir günah, bizim daha önceki sayfalarda da belirttiğimiz gibi, kişiyi yanlışa götüren sebep açısından önemlidir. Bundaki kerahet/mekruhluk durumu da o nisbette ağırlaşır. Kaldı ki insanı, bu tür şeylere sürükleyen en güçlü sebeplerin başında da değer ya da para gelmektedir. Eğer elde/ortada bir haram para olmasaydı, satıcı da elinde haram para bulunan kimseye malı teslime rıza göstermeyecekti. Adamın bu harama/malı karşılığında aldığı haram paraya, rıza göstermesi, o şeyin ileri derecede ve çok ağır manada mekruh kılınmasını önleyemez. Bu daha çok mekruhluk kazanmış olur. Fakat buna rağmen adalet bu yüzden ortadan kalkmış bulunmaz. Sadece, takva, titizlik ve hassasiyet derecesi ortadan kalkmış olur, zedelenen bunlardır.

Eğer bir sultan başkasının zimmetindeki bir elbiseyi veya bir araziyi satın alsa, satıcının da rıza göstermesiyle adamın/satıcının parasını ödemeden, bunları alsa, aldığı bu şeyleri de bir âlim ya da bilgine veya akrabasına, sıla-i rahim[109] maksadıyla teslim etse veya giydirse, kendisine yapılan bu bağışı alan kişi de 'acaba sultanın bana bağışladığı bu şeylerin karşılığını helal paradan mı yoksa haramdan mı ödeyecek?' diye bir şüpheye ve kuşkuya kapılsa, bu, bir önceki örnektekine bakılarak günah yönünden daha hafiftir. Çünkü buradaki şüphe, günahın –işlenen ya da işlenecek- ödenmesi gereken değer hakkında olmaktadır. Burada hafiflik derecelerinin farklı farklı oluşları da, söz konusu sultanın mal varlığındaki haramın çokluk ve azlık durumuna göredir, bir de mal hakkındaki genel kabul gören görüşe göredir. Bunun da kimisi kimisine göre daha ağır ve şiddetlidir. Bu konuda en iyisi, insan kalbi hangi şeyde bir rahatlık ve huzur buluyorsa, onu yapmaktır.

İVAZ, GASP YA DA HARAMDAN OLMAMALI

2- Orta derecede/ikinci derecedeki mertebeye gelince, alınan karşılığın gasb yoluyla edinilmiş olan veya haram olan bir karşılığın olmaması gerekir. Çünkü bu gibi şeyler haram için bir ortam hazırlamaktadırlar. Örneğin: İçki içen bir adamdan aldığı bir mala karşılık olarak ona üzüm vermesi ya da yol kesen eşkıyaya kılıç/silah satmak gibi. Aslında böyle bir şey, borç ile satın alınan bir şeyin haramlığını gerektirmez. Ancak bunda bir hoşnutsuzluk vardır ki, bu, gasptakinden derece bakımından daha alt düzeyde bir hoşnutsuzluk meydana getirir.

---

109 Sıla-i rahim: Hısım akrabayı ve mü'minleri ziyaret etme, onlarla görüşme ve mektuplaşma; ilişkiyi devam ettirme. Akrabanın kusurlarını affetme.

Diğer taraftan bu derecenin de farklı farklı şekillerde farklı durumları bulunmaktadır. Yani değer ve ederini alan kimselerin günah işleme durumları farklılık gösterir. Örneğin alınan bedel haram ise, onun bezli[110] de, malı da haramdır. Eğer bir malın haram olma ihtimali varsa ve fakat herhangi bir zan yüzünden mübah olması söz konusu ise, onun verilmesi de mekruhtur.

Bana göre kan alma görevini yapan kimsenin bu hizmeti sebebiyle edindiği kazanç ile ilgili olarak gelen yasaklama ve kazancın mekruhluğu konusu bu açıdan hadiste yasaklanmıştır.[111] Yani kan aldırmadan yapılan kazancın yasaklığı ve kazancın mekruhluk sebebi budur. Çünkü Rasulullah (sav) bu türden bir hizmeti birkaç kez yasaklamıştır.[112] Ancak daha sonra bu yoldan elde olunan kazançla develere yem/saman alınması emrini vermişlerdir. Yani sulama işinde kullanılan develerin yeminin bu kazançla alınabileceğini belirtmiştir.

Burada hemen ilk akla gelebilecek olan husus şudur: Kan alan kimsenin direkt olarak pislikle karşı karşıya olmasıdır. Oysa bunun bir geçerli gerekçesi yoktur. Eğer böyle bir gerekçenin doğruluğu kabul edilebilseydi, o takdirde deri tabaklaması işinde ve süpürgecilik/süpürge yapma işinde çalışanın da bu tür bir uygulamaya dahil olması gerekirdi. Çünkü bunlar da pis şeylerle uğraşmaktadırlar. Oysa durum hiç de öyle değildir. Çünkü deri tabaklama işinde çalışan kimse pis işler yaptığı gibi, süpürgecilik yapan biri de sürekli tuvalet vb. gibi pis şeylerin temizliğiyle ilgilenmekte ve ister istemez belki de bunlara bulaşmaktadır. Buna rağmen bu kimselerin deri ta-

---

110 Bol bol verme. Esirgemeden vermek.

111 Ebu Mesud Ensarî'den İbn Mace, iki sahih isnad ile Ebu Hüreyre'den Nesaî, Ebu Cuhayfe'den Buharî, Rafi b. Hudeyc'den de Müslim rivayet etmişlerdir.

112 Ebu Davud, Hasen olarak Tirmizî, Mahîsa'dan İbn Mace, ve ayrıca Ahmed b. Hanbel rivayet etmişlerdir. Hepsinde de rivayet lafızları farklı farklıdırlar.

baklığından elde ettikleri kazanç ve süpürgecilikten elde ettikleri kâr hiçbir zaman haram ve mekruh sayılmış değildir. Kaldı ki böyle söyleyen birileri de ortaya çıkmış değildir.

Eğer bu gibi görevlerden elde edilen kazancın mekruhluğu ve yanlışlığı konusunu ileri süren birileri varsa, o takdirde bunun kasaplık hizmetinde bulunanlar için uygulanması söz konusu olamaz. Çünkü o da kasaplık hizmetinde pis olan şeylerle de ister istemez uğraşmaktadır. Hal böyle iken nasıl olur da kasabın kazancı mekruhtur denebilir? Oysa adam aldığını, sattığı ete karşılık olarak almaktadır. Çünkü etin kendisi zaten aslında mekruh olan bir şey değildir.

Bütün bu gerçekler ortada iken, damarlardan kan alan bir kimseye göre kasap olan biri bunlardan daha çok kirli şeylerle içiçedir. Çünkü kan alma işini üstlenen kişi kanı şırıngayla/enjeksiyonla alır ve sonra da bölgeyi pamukla/steril bir şeyle siler.

Ancak burada aslolan sebep; kan alma gibi işlemlerde canlının bünyesini tahrip ve o canlının ayakta kalmasını sağlayan kanı almak/dışarı çıkarmak söz konusudur. Bu hususta da aslolan bunun haramlığıdır. Ancak kanın alınmasını gerektiren zorunlu bir sebep olması halinde bu helaldir/helallik sebebi zorunluluktur. Herhangi bir hususta da zorunluluk, ancak bu husustaki deneyimle ve kesin tahminle ortaya çıkar. Bazen de insan bunun yararlı olabileceğini sanır da, sonuçta zararlı olduğu ortaya çıkar. Bu ise Allah katında haram olmuş olur.

İşte bu gerekçeler yüzünden kan alan ya da damarlardan yarmak vb. gbi bir yoldan kan alma görevini yapan kişinin, bir bebeğin, bir kölenin veya bunamış birinin kanını alması doğru olamaz. Meğer ki bu konuda bunların velilerinin izni ya da konuda uzman bir doktorun izni olsun. Bunların izni olması halinde caizdir.

Diğer taraftan eğer kan alma görevini yapan kimsenin kan alması haram olsaydı Rasulullah (sav) kesinlikle kan alma görevini yapan kimsenin ücretini ödemezdi.[113] Yani bu görünürde helal olmasaydı, Rasulullah (sav) bu görevi üstlenen kimseye ücret vermezdi. Eğer bunun haramlık ihtimali de bulunmasaydı, Rasulullah (sav) bunu yasaklamazdı.

Şimdi biz burada iki durumla karşı karşıya bulunmaktayız. Bir taraftan ücret ödenmekle bunun caizliği, diğer taraftan da haramlık ihtimaliyle yasaklanması vardır. Ancak bizim yukarıda sunduğumuz yorum manasında mesele ele alınınca, o takdirde bunun caizliği konusu anlaşılmış olur.

İşte bu konu, bizim sebepleriyle birlikte buna ilişkin ipuçlarını anlatmamız gerekir. Çünkü konunun sebepleriyle birlikte anlatılması, meselenin anlaşılabilmesi için önemlidir.

3- En alt mertebe:

Bu mertebe ya da derece, özellikle vesveseli ve şüpheci olanların mertebesidir. Örneğin adam, annesi tarafından eğrilen ipten dokunmuş olan kumaştan giysi/elbise giymemeye devam eder. Fakat buna rağmen bu şahıs, annesi tarafından eğrilen ipi satıyor ve bunun parasıyla da kendisine bir elbise satın almaktadır. Bu, mekruh olmayan ve yanlış da görülmeyen bir şeydir. Böyle bir elbiseyi satın alıp giymemek gibi bir titizlik ve takva göstermek sadece bir vesveseden öteye geçmez.

Hz. Mugîre'den gelen rivayete göre, bu caiz değildir. Kendisi bununla ilgili bir kanıt olarak Rasulullah (sav)'ın şu hadisini göstermişlerdir. Rasulullah (sav):

113 İbn Abbas'tan Buharî ve Müslim rivayet etmişlerdir.

"Allah yahudi toplumuna lanet etsin. Çünkü kendilerine içki/şarap haram kılındığı halde, onu sattılar ve ondan elde ettikleri paraları yediler."[114] demiştir.

İşte bu büyük bir yanlıştır ve hatadır. Çünkü içkinin/şarabın alım-satımı haramdır. Şeriat noktasından içkide herhangi bir menfaat yoktur. Dolayısıyla batıl bir anlamda yapılan alış verişten sağlanan varlık da haramdır.

Ancak bizim üzerinde durduğumuz konu bu değildir ve bir benzerlik de göstermez. Örneğin adamın birisi, cariyesi olan süt kızkardeşini verip, bunun karşılığında kendisiyle süt kardeşi olmayan yabancı bir cariye kadın alır. Bu durumda cariye hakkında takva ve hassasiyet göstermesi söz konusu olamaz.

Şimdi birilerinin kalkıp da bu olayı, tıpkı içki alım satımıyla karıştırması ve ona benzetmesi gerçekten haddi aşmaktan başka bir şey değildir. Aralarında ne bir benzerlik ve ne de bir kıyas söz konusu olamaz.

Biz hemen tüm derece ve mertebeleri böylece öğrenmiş olduk, bunu öğrendiğimiz gibi bunlardaki tedrici[115] manadaki keyfiyeti de öğrenmiş olduk. Gerçi söz konusu bu derecelerin üç ya da dört ile sınırlanması veya belli bir sayı içerisinde değerlendirilmesi diye de bir durum yoktur. Burada konuyu sayıya ve derecelendirmeye dökmek, meselenin daha kolay anlaşılması ve zihnin bunu daha iyi kavraması içindir.

---

114 Burada belirtildiği gibi bir hadise rastlayamadım. Bu konuda bilinen ve Buhari ile Müslimde yer alan, "İç yağı" ile ilgili olan yasaklanmadır. Buhari ve Müslim bunu Cabir'den rivayet etmişlerdir.

115 **Tedrici:** Yavaş yavaş olan, derece derece yapılan.

BİR SORU:

Rasulullah (sav):

"Kim on dirheme bir elbise alır ve bu dirhemlerin içerisinde de tek bir haram dirhem varsa, Allah, o kimsenin üzerinde o dirhem bulunduğu sürece onun namazını kabul etmez."[116] buyurmuştur ve hadisi rivayet eden Abdullah b. Ömer daha sonra parmaklarını kulaklarına tıkayarak: "Eğer ben bu sözleri Rasulullah (sav)'tan dinlememişsem bu ikisi sağır olsun" demiştir. "Buna yorumunuz nedir?!" diyecek olursanız, bizim hadisi yorumlamamız şöyledir: Eğer adam satın aldığı elbiseyi borç ile satın alırsa, o takdirde biz, borç ile satın alınan o şeyin birçok alış tarzlarına haram hükmünü verdik. Buna göre hadis bu duruma yorumlanmış olunur. Ayrıca nice edinilen mülkler var ki, yine onlar yüzünden de namazların kabul edilemezliği tehdidi vardır. Çünkü o mülkler de herhangi bir günah sonucu edinilmiş bulunmaktadır. Gerçi böyle bir alım satım anlaşmanın geçersizliğine neden değildir. Örneğin, cuma ezanı vaktinde ve bunun gibi hallerde yapılan alım satımlar gibi...

DÖRDÜNCÜ KAYNAK

DELİLLERDEKİ İHTİLAF[117]

Dördüncü kaynak ya da ölçü ise, deliller arasındaki ihtilaf ve farklılıktır. Delillerde söz konusu olan ihtilaf adeta sebeplerdeki ihtilaf gibidir. Çünkü sebep, bir şeye helal ya da haram hükmünün verilmesinde sebep oluşturur. Nitekim delil de, helal ve haramın bilinmesi açısından bir sebeptir. Kısaca delil, bilinmenin kendisi için/marifet hakkı için bir sebep olmaktadır. Herhangi bir şey, eğer başkasının bilgi dağarcı-

116 Bu hadis bir önceki bölümde geçmişti.

117 Anlaşmazlık, uyuşmazlık, karışıklık, ikilik.

ğında bilinmedikçe/sabitleşmedikçe/var olmadıkça, bu şeyin kendi içinde varlığının bir anlamı ve faydası yoktur. Hatta bunun sebebi Yüce Allah'ın ilmi/bilgisinde cereyan etse/var olsa da sonuç böyledir.

Bu deliller de:

a- Ya şeriat açısından delillerin birbiriyle çelişmesi yüzünden olabilir,

b- Veya bunu gösteren işaretlerin birbirleriyle çelişmesinden kaynaklanabilir ya da,

c- Benzerlik yönünden meydana gelen çatışmadan ve çelişmeden kaynaklanabilir. Şimdi bu üç maddeyi de bir bir ele alarak açıklayalım.

BİRİNCİ KISIM
ŞERİAT YÖNÜNDEN DELİLLERİN BİRBİRİYLE ÇELİŞMESİ

Şeriat noktasından delillerin birbirleriyle çelişmesi ya da uyuşmazlıklarıdır. Örneğin:

1- Ya Kur'an/Kitap ve Sünnetten olan iki genelin birbiriyle çelişmesi olabilir veya,

2- İki kıyasın birbirleriyle çelişmesi olabilir ya da,

3- Bir kıyas ile genelin birbirleriyle çelişmesi olabilir.

İşte bütün bunlar şüphe uyandırır. Dolayısıyla böyle bir durumda o şeyin eski hükmüne veya bundan önce, eğer bir tercih yoksa onun bilinen aslına dönülür, hüküm ona göre verilir.[118] Şayet tercih yönü, işin sakıncalı olan tarafında söz

118 İstishab: Sözlük anlamı olarak bu kelime "Musahebe" kelimesinden türemiş/alınmıştır. Musahabe de; birlikte olmak ve ayrılmamak anlamındadır. Fıkıh âlimlerince/Usulcülere göre bir terim/ıstılah olarak istishab: Geçmişte sabit/var olan ya da olmayan bir durumun, elde onun değiştiğine ilişkin bir delil/kanıt bulunmadıkça

konusuysa, o takdirde bu yön tercih edilir. Bunu almak gereklidir. Şayet tercih yönü helal oluş tarafında belirirse, o zaman ona göre amel etmek caiz ise de bunu terketmek takva ve hassasiyet noktasından çok daha yerindedir. Gerçi gerek müftü açısından olsun ve gerekse taklitçi açısından olsun titizlik ve hassasiyet, takva bakımından ihtilaflı olan konulardan sakınmak oldukça önemli bir husustur. Gerçi taklitçinin fetvaya göre amel etmesi, taklitçisi olduğu kimsenin fetvasınca hareket etmesi uygundur. Bu hususta da taklitçinin bulunduğu yöredeki en iyi ve faziletiyle bilinen, tanınan âlimlerinin verdiği fetvaya göre amel etmesi uygundur. Kendi yöresinde kimin daha âlim ve fazil[119] biri olduğunun bilinmesi de ancak kulaktan kulağa gelen duyumlarla öğrenilebilinir. Nitekim insan, kendi yöresinde en iyi bir doktorun kim olduğunu da onun şöhretinden ve kulaktan kulağa gelen söylentilerden ve buna ilişkin ipuçlarından öğrenmektedir. Bu da aynen öyledir. Belki de adam övüldüğü kadar iyi değildir; ama, ün yapmıştır ve böylece herkes onu tanımakta ve ona gitmektedir. İşte bölgenin ilim adamlarının da tanınması aynen böyledir.

Ayrıca fetva alan kimsenin, o fetvayı beğenmemezlik ederek ondan farklı bir görüş ortaya koyan ve kendisine genişlik tanıyan diğer bir mezhebe hemen atlamaya kalkışmamalıdır. Burada fetva isteyen ve alan kimsenin yapacağı şey, kendi üstün kanaatine göre en doğrusu ve değerlisi hangisi olduğuna kanaat getirene dek araştırmasını sürdürmelidir. Sonra galip zannın hangisinde karar kılmışsa, ona uymalı ve onu da asla terketmemeli/ona aykırı harekette bulunmamalıdır.

Evet, eğer fetva isteyenin bir imamı varsa ve fetvayı da

---

halihazırda/şimdi de aynı varlığını koruduğuna/ya da korumadığına hükmetmek demektir. (Çeviren)

119 Fazl: Âlimlere yakışır olgunluk. İmân, cömertlik, ihsan, kerem, ilim, ma'rifet, üstünlük, hüner.

bundan almışsa, fakat kendisinden fetva aldığı imama karşılık aynı konuda bir başkasının farklı bir fetvası varsa, böyle bir durumda, ihtilaflı olan durumdan hakkında icma bulunana yönelmesi, takvanın kendisidir.

Nitekim müctehid[120] olan bir zatın da durumu aynen böyledir. Eğer müctehid herhangi bir konuda ictihadda bulunuyorsa ve eldeki mevcut deliller arasında da bir çelişki varsa, bu deliller arasında konunun tahmin, zan vb. gibi veriler açısından helallik yönü tercihi ağır basıyorsa, bu caizdir. Fakat işin hassasiyet gerektiren tarafı bundan sakınmaktır. Gerçi kimi zaman müftüler bazı şeylerin helal olduklarına ilişkin fetva vermişlerse de kendileri asla o şeylere yanaşmamışlardır. Çünkü o konuda takva açısını tercih etmişlerdir. Bunu da sırf şüpheden uzak durmak ve sakınmak için yapmışlardır.

Biz yine burada söz konusu ettiğimiz bu kısmı da kendi arasında üçe ayırıyoruz. Birinci mertebe:

TAKVACA MÜSTEHABLIK[121] YÖNÜ AĞIR BASAN ŞEY

Bu birinci mertebede, takvaca, kendisinden sakınılmak yönü ağır basan ve bu hususu müstehab olan şeye gelince, bunun da açıklaması şöyledir: Ortada var olan aykırı delilin çok daha kuvvetli olduğunun görülmesidir. Bu bakımdan diğer mezhebi tercihte ise biraz daha hassasiyet görülmektedir. Mesela önemli görülen şeylerin başında, av için eğitilmiş bir köpeğin, eğer avladığı hayvandan bir şeyler yemişse -müftüler böyle bir avın yenmesinin helalliğine ilişkin fetva vermiş

---

120 İctihad eden. İhtiyaç ortaya çıktığında âyet ve hadislerden hüküm çıkarmış büyük İslâm alimleri ve önderleri. İmam-ı A'zam, İmam-ı Şâfiî... gibi

121 Sevilmiş şey. Yapılması sevaplı olan. Fık: Peygamber efendimizin bazen yapıp bazen terk ettiği şeydir. Farz ve vacibin dışındaki sevap olduğu bilinen iş.

olsalar da- işin hassasiyet, takva ve titizlik yönü bu tür bir avın etini yemekten uzak durmaktır. Çünkü buradaki tercihte bir çıkmaz bulunmaktadır. Bir takım kuşkular yer almaktadır. Bizim bu noktadaki tercihimiz, bunun haram olduğudur. Çünkü İmam Şafiî'nin iki inancından kıyasla en uygun olanı budur. Gerçi İmam Şafiî yeni görüşlerinde, İmam Ebu Hanife'nin mezhebine veya başka imamların görüşlerine uygun olarak yenilebilirliğini belirtmiştir. Bize göre ise bu, haramdır. O halde burada takva yönü/titizlik ve hassasiyet kısmı önemlidir. Her ne kadar müftüler farklı bir görüş olarak fetva verseler de, takvayı elden bırakmamak gerekir.

Bir başka takva yani titizlik ve hassasiyet yönü de şu konudadır. Besmele çekilmeksizin kesilen bir hayvanın etinden takvaca yenmemelidir. Gerçi bu konuda İmam Şafiî'nin farklı bir görüşü yoktur. Çünkü bunun vacipliği/Besmele çekmenin farz olduğu gerçeği, açık bir şekilde ayetle sabittir ve ayetin ilk bakışı da bunu ortaya koymaktadır. Bu konuya ilişkin gelen hadisler de tevatür[122] derecesine ulaşmıştır. Çünkü Hz. Peygamber (sav), kim kendisinden av ile ilgili olarak bir şeyler sormuşsa, onlara şöyle buyurmuştur:

"Av için eğitmiş olduğu köpeğini ava saldığında ve bunu salarken de Besmele çektiğinde onun avladığından ye/yiyebilirsin."[123]

Bu hadis tekrar tekrar nakledilmiştir. Nitekim herhangi bir hayvanı kesmek de, "Besmeleli olarak kesmek" diye yaygınlık kazanmıştır.[124]

İşte sunduğumuz tüm bu gerekçeler, kesim sırasında Besmele çekmenin şart olduğunu göstermektedir ve bu, delili de kuvvetlendirmektedir. Diğer taraftan Rasulullah (sav)'ın:

122 **Tevatür:** Kuvvetli haber.

123 Adiy b. Hatim ve Ebu Sa'lebe Haşenî'den Buharî ve Müslim.

124 Rafi b. Hudeyç'ten Buharî ve Müslim.

"Mümin, ister Besmele çekmiş olsun, ister çekmemiş olsun, kestiğini Allah'ın adı üzerine/adıyla kesmiş olur."[125]

Mealindeki hadis sahih olsa bile, bunun hüküm olarak genel olması ihtimali vardır. Dolayısıyla bu ayeti olsun hadisleri olsun ilk manalarından bir başka manaya götürmektedir. Böyle bir ihtimalin yanında aynı zamanda, bunu, "unutan kişinin" durumuyla özele indirgemek de ihtimal içerisindedir. Böyle olunca da ayet ve hadislere göre amel edilir, aynen bırakılır ve bir yoruma da gidilmez. Hatta bunu unutan kimseye yorumlanması da mümkündür. Böylece Besmele'yi unutan için bir mazerete ön hazırlık olsun diyedir. Böyle de bir ihtimal olabilir. Bunun umumiliği ve ayetin de daha uygun bir yorumla yorumlanması da mümkündür. Biz de bunu tercih ettik. Ancak bunun karşısında yeralan ihtimalin kaldırılmasını da inkar etmiyoruz. İşte bu gibi durumlarda birinci derecede takva üzere hareket etmek önemlidir.

VESVESE DERECESİNDE SIKINTI MEYDANA GETİRMEK

2- İkinci Mertebe: Bu mertebe ya da derece, vesvese derecesinden daha fazla sıkıntıyı meydana getiren bir dere-

125 Gazali bu hadise sahih diyorsa da, ben de: "Hadisin sahihliği bir tarafa, hadis bu lafızla da bilinmemektedir. Ebu Davud'un Salt'tan Mürsellerinde hükümsüz bırakılarak: "Müslüman, Allah'ın adını ansın ya da anmasın kestiği helaldir." diye zikreder. Taberanî "Evsat" kitabında, Darekutnî, İbn Adiyy ve Beyhakî Ebu Hüreyre'den: "Biri, 'Ey Allah'ın Rasulü! Bizden Besmeleyi unutarak hayvan kesenler vardır...' diye sordu. Rasulullah da: "Allah'ın ismi her müslümanda var" diye buyurduğunu zikreder. Ancak İbn Adiy, bunun inkar edildiğini söylemiştir. İbn Abbas'tan Darekutnî ve Beyhakî'nin rivayetine göre: "Müslüman hayvanı kestiği sırada Besmele'yi unutursa, onun ismi kendisi için yeterlidir. Hemen Allah'ı zikretsin/Besmele çeksin ve bundan yesin." Raviler arasında Muhammed b. Sinan vardır ki, Cumhur bunu zayıf kabul etmişlerdir.

cedir. Kısaca bu da vesvese ile ilgili bir husus olmakla birlikte, ondan da öte bir sıkıntı meydana getiren bir husustur. Örneğin, insanın, çok aşırı titizlik göstererek kesilmiş olan bir hayvanın karnından çıkan yavrunun etini yemekten sakınması gibi. Ya da keler denen hayvanın etini yemekten uzak durması gibi hususlar işte bu mertebe içerisinde değerlendirilir.

Oysa eldeki sahih hadisler, annesi kesilmiş olan bir yavrunun da kesilmiş kabul edilmesidir. Yani şer'an kesilmiş bir hayvanın karnından çıkan bir yavru, yeniden kesilmesine gerek kalmaksızın ve anne karnından -annenin kesilmesinden sonra- ölmüş olarak çıkması halinde de olsa, o da aynen annesine tabi olarak şer'i manada kesilmiş demektir. Bu konudaki hadis, o kadar sahih ve kuvvetlidir ki, hadisin ne metninde ve ne de senedinde onun zayıflığını gösteren tek bir işaret bile yoktur.[126]

Diğer taraftan dabb denilen kelerin ya da kertenkelenin yendiğine ilişkin hadis de bu manada sahih olarak rivayet olunmuştur. Rivayete göre Rasulullah (sav)'ın sofrasında dabb adı verilen kelerin yendiği sahih bir şekilde nakledilmiştir. Bu hadisler Sahihayn adı verilen Buhari ile Müslim'de nakledilegelmiştir.[127]

---

126 "Yavrunun kesilmiş kabul edilmesi, annesinin kesilmişliğidir" hadisi, yazar tarafından metin ve sened yönünden hiçbir sakıncalı yönü bulunmayan bir hadis diye belirtilmiştir. Kendisi bunu İmamu'l-Haremeyn'den almış, nitekim "Esalîb" kitabında da böyle söylemiştir. Hadisi Ebu Davud ve Hasen hadis ifadesiyle Tirmizî, ayrıca İbn Mace ve İbn Hibban Ebu Said'den, Hakim Ebu Hüreyre'den rivayet etmiş ve isnadı sahihtir, demiştir. Oysa dediği gibi değildir. Taberanî de, "Mu'cem'i Sağir" kitabında Ceyyid/Sahih senedle rivayet etmiştir. Abdulhak: "Bütün bu isnadların hiçbirisi hüccet olarak alınmaz" demiştir.

127 Dabbın/Keler ya da kertenkelenin Rasulullah (sav)'ın sofrasında görüldüğü hadisi Buharî ve Müslim'de diye Gazalî tarafından belirtilmiş, durum söylediği gibidir. Hadis İbn Ömer, İbn Abbas ve Halid b. Velid tarafından rivayet olunmuştur.

Ben öyle sanıyorum ki, İmam Azam Ebu Hanife'ye bu hadis ulaşmamış/o bu hadisi görememiş olabilir. Eğer bu hadisi görebilseydi ya da hadis eline ulaşmış olsaydı o da kesinlikle insaflı hareket etmesi gerekiyorsa, bunun caizliğini belirtirdi. Şayet gerçekten insaf sahibi biri bu açıdan insaflı hareket etmezse, o takdirde buna karşı çıkması bir yanlış olur ve onun bu sözüne de itibar olunmaz. Aynı zamanda sanki hiç buna karşı çıkmamış anlamında da bir şüphe geride bırakmaz. Bu durumda da o mesele de haber-i vahid[128] ile bilinmiş olur.

KONU HAKKINDA BİLİNEN BİR TARTIŞMA OLMAYAN MESELE

3- Üçüncü rütbe/Mertebe: Esas itibariyle konu hakkında yaygınlaşmış, şöhret bulmuş bir tartışma ortada bulunmamaktadır. Ancak söz konusu şeyin helal olduğu, tek hadisle sabit bulunmaktadır. Aksi hususunda da bir tartışma yoktur. İşte bilgi edinilen şeyle ilgili olarak, eğer bir kimse çıkar ve derse ki: "Vahid[129] haberle ilgili olarak bilginler farklı görüşlere sahiptirler. Nitekim kimi âlimler böyle bir haberi kabul etmemişlerdir. Ben de işte bu yüzden titizlik göstererek bundan uzak duruyorum. Çünkü hadisleri nakledenler, her ne kadar adil kimseler iseler de, onlar da her şeye rağmen yanılabilirler. Onlar için de yanılma caizdir. Ola ki kendilerince gizli bir maksada yönelik olarak yalan söylemeleri de ihtimal dahilindedir. Çünkü bilindiği gibi adaletli hareket eden bir

128 Ahâd/Vahid: Sözlükte "bir" anlamına gelen ve bir şeyin sayısına delalet eden ehad veya vahid kelimesinin çoğuludur. Istılah/Terim olarak manası: Tevatür derecesine ulaşmayan veya mütevatir olmayan haberlere verilen bir isimdir. Ayrıca bunun daha farklı tarifleri yapılmıştır. Burası yeri olmadığından bu kadarıyla yetiniyor, isteyenlerin usul kitaplarından bunu öğrenebileceklerini belirtmekle konuyu kapatıyoruz. (Çeviren)

129 Bir, tek, biricik. Eşi, benzeri, cüz'ü, parçası olmayan Allah (C.C.)

kimsenin bile zamanla yalan söylediği olmuştur. Dolayısıyla bununla ilgili olarak vehim, hatta yanlış anlama ve kavrama da olabilir."

Bu da bir takva ya da titizliktir. Ancak buna benzer bir şey hiçbir sahabiden nakledilmiş değildir. Yani sahabe adil bir kimseden duydukları şeyde, eğer buna akıl ve gönülleri de bir yatkınlık göstermişse, onların böyle bir şeyin aksini yaptıklarına dair bir bilgi ve nakil gelmiş değildir.

Ancak herhangi bir ravi/aktaran ile ilgili olarak belli bir sebebe dayalı bir kuşku ve bilinen bir delil, belge elde varsa, o zaman o hususta dikkatli ve titiz olunması gayet açıktır ve ortadadır. Hatta böylesi adil biri de olsa, değil mi ki kendisi hakkında böyle bir şey söz konusudur, o zaman titizlik gösterilmesi, konu hakkında hassasiyetle davranılması elbette uygundur.

Ayrıca vahid haberlerle ilgili olarak herhangi bir kimsenin muhalefetine önem verilmez, güvene değer görülmez. Örneğin, İbrahim Nazzam'ın: "İcmaın" bir asıl olarak kabul edilip edilmemesi konusundaki farklı görüşü, ihtilafı gibi... Çünkü Nazzam'a göre: "İcma" bir delil değildir. Eğer bu gibi bir durumda titizlik, takva ve hassasiyet gösterilmesi uygun görülseydi, bu takdirde kişinin kendi dedesinin -babasının babasının- mirasını almaktan uzak durması, takvayla hareket ederek, hassas ve titizlikle bundan kaçınması gerekirdi. Çünkü gerekçe olarak: "Allah'ın kitabında yalnızca oğullar zikredilmektedir, torunlardan söz geçmemektedir. O halde torunların dedenin mirasından pay almaları olamaz" diyebilirlerdi. Oysa sahabenin fikir birliği yaptığı görüş, oğulun oğulu, aynen oğul gibi/torunun aynen oğul gibi kabul edilerek mirastan pay alması kabul görmüştür. Gerçi sahabenin masum olmadıkları gibi, yanılmaları da mümkündür. İşte bu konuda İbrahim Nazzam, kendilerine muhalefet ederek buna

karşı çıkmıştır. Bu ise sadece bir bunamanın ya da ukalalığın sonucudur. Çünkü bu tür davranışlar, Kur'an'ın genel hükümleriyle anlaşılabilir ve genel çerçevede bilinen şeylerin bırakılması ve terk edilmesiyle sonuçlandırılır. Zira öyle kelam bilginleri ortaya çıkmışlar ve şöyle demişlerdir ki: "Kur'an'ın genel emirlerinin/hükümlerinin herhangi bir kipi yoktur. Dolayısıyla belli bir kipi bulunmayan kelimeler genel ifadelerle ilgili olarak eldeki ipuçlarına ve delillere bakarak buna göre bir delil ortaya koymuşlardır. Oysa bütün bunlar vesveseden ve kafa kurcalamaktan öteye geçmeyen şeylerdir.

Madem ki durum böyledir. O zaman şüphenin hangi yönü ya da tarafı olursa olsun, hiçbirisine göre hareket edilemez. Çünkü her halükârda aşırılık vardır, haddi aşmak vardır, dini zorlaştırmak vardır. İşte işin bu ince yönü mutlaka anlaşılmalıdır. Söz konusu ettiğimiz bu gibi şeylerden hangisi veya hangi şey konusunda bir sıkıntı ve problem belirirse, kişi mutlaka bu konularda fetvayı kalbinden almalı, kalbine danışarak aklı neye yatarsa ona göre hareket etmelidir. Kısaca bu konulardaki şüpheler terk edilmeli, işi kalbin/aklın yattığı ve uygun bulduğuna göre yapılmalıdır. Gönülde bir rahatsızlık meydana getirmeyene yer vermelidir. İşte işin bu yönü de şahıslara ve olaylara göre değişkenlik gösterir. Ancak yine de gönlünü, kendisini vesveseye götürebilecek ve bu türden işleri çağrıştıracak şeylere kapalı tutmalı, kendisini bu açıdan korumalıdır. Evet böyle yapmalıdır ki, hüküm verince ancak Hakka dayalı olarak ve Hakk olanı ortaya koyarak hüküm vermelidir. Yoksa meseleleri vesvese odağına oturtulmuş zanlara dayanarak değerlendirilmemeli ve hükümleri bunlar üzerine bina etmemelidir. Çünkü bir yerde eğer kerahet/mekruhluk, hoşnutsuzluk veren bir şey/zan varsa, gönül o gibi hususlarda kendisini rahat kabul edemez, hep huzursuz olur. Doğrusu bu türden bir kalbi olmak da gündüz gözüyle mum yakıp adam

aramaya benzer, yani çok az bulunur. İşte sırf bunun içindir ki Rasulullah (sav), herkesi kendi kalbinden fetva almaya yöneltmemiştir. Çünkü Rasulullah (sav) kalbten fetva almayı, durumunu çok iyi bildiği ve takdir buyurduğu sahabeden Vabisa'ya söylemiştir.[130]

İKİNCİ KISIM
HELAL VE HARAMLIĞI GÖSTEREN DELİLLERİN ÇELİŞİK OLMASI

Birinci kısımda şer'î deliller arasında bir çelişmenin olması konusuydu ki, biz bunu, bundan önce zikrettik. Şimdi ise bir şeyin helal mi yoksa haram mı konusunda elde var olan deliller arasında bir çelişkinin bulunmasıdır. Örneğin bir zamanlar, bir tür mal yağmalanmış olabilir. Böyle yağmalanmış olan bir mal da az bulunan türden bir şeydir. Ancak yağmalanmakla elde olunabilir, başka şekilde değil. Durum öyle göstermektedir, şartlar öyle işaret etmektedir. Fakat bu nitelikteki bir mal daha sonraları, gerçekten salah ve iyi halleriyle tanınmış olan birinin elinde/dükkan ya da işyerinde görülür. Adamın salihliği ve dürüstlüğü sebebiyle biz o maddenin helalliğini kabul ederiz -onun yağma yaptığını düşünmeyiz. Fakat böyle bir maddenin çok az bulunabilmesi ve ancak yağma ile elde olunabileceği kuşkusu da işin haramlığını göstermektedir. Şimdi bu noktada bir tarafta helallik ve diğer tarafta haramlık karşı karşıya gelmiş bulunmaktadır. Her iki durum birbiriyle çelişmektedir.

Bu örnekte olduğu gibi adil biri eldeki şeyin haramlığını belirtirken, bir başka adil kimse de onun helal olduğunu belirtmektedir. Bu durumda iki adil kimsenin verdikleri hü-

130 Vabisa, hadisi önceden geçmişti. Taberani de Vasile'den rivayet etmiştir. Ancak bu ravi zincirinde Mechul olan Ala b. Sa'lebe vardır.

kümler arasında bir çelişki vardır. Biri haram, diğeri de helal demektedir. Şimdi hüküm neye göredir?

Bir başka örnek, ortada iki günahkar tanık vardır, her ikisinin tanıklıkları arasında bir uyuşmazlık ve çelişki bulunmaktadır. Ya da bir küçük çocuk/akıl baliğ olmamış biri ile, olgun birinin söyledikleri arasında bir çelişki vardır. Şimdi hangisinin doğruluğu kabul edilecektir?

Eğer bu gibi durumlarda tercih olunacak/birinci derecede kabul görecek ortada açık bir işaret varsa, onunla hükmedilir. Ancak işin takva, yani titizlik ve hassasiyet yönü, bundan kaçınmak ve uzak durmak olmalıdır. Eğer ortada bir tarafın haklılığını belirten bir delil veya başka bir şey yoksa, beklemek vacib/farz ya da zorunlu hale gelir.

ÜÇÜNCÜ KISIM

Hükümlerin dayandırıldığı şeylerin niteliklerindeki benzerlikler yönünde ortaya çıkan çelişkili durumlardır.

EŞYALARIN NİTELİKLERİNDEKİ BENZERLİKLERDE OLAN ÇELİŞKİLER

Örneğin, adamın birisi bir miktar malını 'fakihlere verilsin' diye vasiyette bulunur. Dolayısıyla 'fakihler' ifadesinin içerisinde tam bilgili ve yetkili olanlar yer aldıkları gibi, bir gün, bir ay yani henüz bu ilme yeni başlamış olan kişinin de vasiyet edilen bu maldan bir hakkı ve payı yoktur/yani bunlar buna dahil edilmiş değillerdir. Şimdi en iyi olanlarla en alt derecede olanlar arasında daha birçok derecede kimseler bulunmaktadır. Bu dereceler kuşkusuz, sayısız denecek kadar da çoktur. Fetvayı veren müftü de kendi zannına dayanarak fetva vermektedir. İşin hassasiyeti bundan uzak durmayı ge-

rektirir. İşte bu konu, şüphe konularının en içinden çıkılmaz olanıdır. Çünkü bu öyle bir konudur ki, müftü bile bu gibi hususlarda büyük bir şaşkınlık gösterir ve ne yapacağını/nasıl fetva vereceğini bilemez bir durumda bırakmaktadır. Çünkü bu, öyle bir meseledir ki ve o kadar girifttir[131] ki, şimdi karşılıklı iki derece arasında bir orta derecede bulunan ve böyle bir nitelik taşıyan hakkında şimdi hangi tarafa göre meylederek/ağırlık göstererek fetva verecektir? Çünkü elinde birinden diğerine yönelmeyi gerektiren kesin bir çizgi/değer ya da mihenk taşı yoktur.

Nitekim ihtiyaç sahibi ve yoksul kimselere dağıtılan sadakaların durumu da böyledir. Bilindiği gibi hiçbir şeyi olmayan kimse, muhtaç olan bir kimse demektir. Diğer taraftan elinde çokça malı bulunan kişi de zengin kimsedir, bu da bilinen bir gerçektir. Şimdi bu ikisi arasında, yani muhtaç ile zengin arasında birçok girift sayılabilecek ve içinden çıkılamaz bir kördüğüm misali durumlar, problemler vardır. Yani yoksul ile zengin arasında kalanlar yönünden herkesin kendi açısından farklı farklı hususları söz konusudur.

Örneğin adamın birisinin bir evi, mobilyaları, kitapları ve giysileri bulunmaktadır. Şimdi bu kimse, ihtiyacı kadar olanından menedilemez, ona bundan gerekli harcama yetkisi verilir. Yani o bundan alacağını alır. Fazlasından ise uzaklaştırılır. İhtiyacı kadarına izin, fazlası için men... Oysa insanın ihtiyaçları da sınırsızdır. Bu ihtiyaçların da zamanla neler olduğu bilinir ve ortaya çıkar. Kişinin yaklaşık ihtiyaçları öğrenildikten sona, bu defa bir başka yöne geçilir. Örneğin evin genişlik alanı, binaları/yapısı, değerleri ele alınır ve buna göre bir değerlendirmeye tabi tutulur. Ayrıca evin şehrin/ülkenin en iyi/orta yerinde alıp almadığı hususu, bundan daha alt düzeyde bir evle yetinip yetinmeyeceği meselesi gibi husus-

131 Karmaşıktır...

lar değerlendirmeye alınır. Daha sonra evin içerisinde yeralan mobilyaların cins ve türleri, değerli olup olmadıkları ve sayıları ile değerleri hesaba katılır. Bütün bunlarla birlikte adamın günlük ihtiyacı nedir? Bu defa bu husus gözönünde tutulur. Günlük ihtiyacından sonra yıllık ihtiyacı ve kış ile ilgili malzemelerle ancak yıllar sonra ihtiyaç duyabileceği şeyler ortaya konur.

İşte burada söz konusu ettiğimiz bu şeylerin hiçbirine bir sınırlama getirilemez. Bu hususta söylenebilecek çözüm yolu, Hz. Peygamber (sav)'in buyurdukları şu hadisleridir:

"Sana şüphe vereni/şüpheli görüneni bırak, şüphe vermeyene/şüpheli görülmeyene sarıl."[132]

Çünkü bütün bunlar, şüphe söz konusu olan yerlerdir ve bu noktada yapılması gereken hadise göre amel etmektir. Eğer müftü bu gibi hususlarda bir kararsızlık gösterirse, kendisi için başka bir çıkış olmadığındandır. Eğer müftü zan ve tahminine dayanarak bir fetva verirse, işin titizlik ve hassasiyet yönü bundan sakınmaktır. Çünkü bu, titizlik ve hassasiyet açısından önemli olan bir noktadır, gösterilmesi de gerekir.

Aynı şekilde vacib/farz olan ve akraba/yakınlarla ilgili yetecek kadar nafakanın temini, eşlerin giysileri, fakihler ve âlimlere yetecek kadar ihtiyaçların verilmesi de devlet hazinesine aittir. Ancak bu konuda iki taraf söz konusudur. Bu iki taraftan birisi bilindiği gibi eksik, diğeri de fazladır. Bu açıdan ikisi arasında birtakım benzer durumlar bulunmaktadır. Bu benzerlikler de şahısların ve vaziyetlerin gereklerine göre değişkenlik gösterebilirler. Aslında tüm ihtiyaçlara muttali[133] olan zat, Yüce Allah'dır. İnsanın/beşerin bunun sınırlarını tayin etmesi ya da bunları layıkıyla bilmesi mümkün değil-

132 Bu hadis bundan önceki bölümde geçmişti.

133 Muttali: Haberli. Bilgisi olan. Bir yüksek yerden bakarak görüp anlayan.

dir. Örneğin günümüz şartlarında Mekke Batmanından[134] bir batmandan az olarak bir kimseye ihtiyaç için verilmesi, şişman bir kimsenin günlük ihtiyacı için yeterli değildir. Aynı şekilde üç batman üzerinde bir şeyin verilmesi de yeter olan miktarın üzerinde olmuş olur. Dolayısıyla bu ikisi arasındaki durum için bir sınır tesbiti gerçekleşemez/mümkün değildir. Dolayısıyla burada işin takva açısından uyulması gerekeni, insana şüphe veren şeyi, insanın onu bırakıp şüphe vermeyene sarılmasıdır.

İşte bu konu, herhangi bir sebebe dayandırılarak bir hükme varılan her mesele için geçerlidir. Böyle bir sebep de Arap dilinde olan lafızla/kelimeyle bilinir. Çünkü ister Araplar olsun ve ister diğer milletler olsun, hiçbirisi dillerin içerdiği kelimelerin sınırlı manalar taşıdığına kadir[135] değillerdir. Yani her dilde kullanılan kelimeler, o dilde tek bir manaya değil, farklı manalara da gelebilirler ve ona göre de değerlendirmeler yapılabilir. Evet söz konusu dillerdeki kelimeler aynı zamanda karşı kelimelerle olan mana bağlantılarından da kurtulmuş değiller. Çünkü birçok eşanlamlı kelimeler olabilmektedir.

Örneğin "altı" sayısını ele alalım. "Altı" dendiği zaman akla ne bunun bir altında yer alan beş sayısı gelir, ne de üstünde yer alan yedi sayısı gelebilir. Nitekim diğer hesap ve değerlendirmelerle ilgili kelime ya da sözcükler de böyledir. Ancak dil ile ilgili kelimeler/lugat yönünden böyle değildirler. Allah'ın kitabında olsun, Rasulullah (sav)'ın sünnetinde olsun, buralarda yer alan herhangi bir lafız, yeri geldiğinde ve durumlar karşısında birtakım ihtimaller ve şüpheli -birkaç manaya gelme gibi- hususlar içerebilirler. Dolayısıyla bu kelimeler bu manada karşılıklı olarak döner dolaşırlar.

---

134 **Batman:** Eski ağırlık ölçülerinden olup, iki okkadan sekiz okkaya kadar yer yer değişir. Ekseriya altı okkadır. Bu, hâlen kullanılan sekiz kilo kadardır.

135 **Kadir:** Bir işi yapmaya gücü yeten. Kudret sahibi ve her şeye kudreti yeten.

Örneğin Sofilerle/tasavvuf erbabıyla ilgili olanlar için vakfedilmesi sahih olan bir konuyu gözden geçirelim. Acaba tasavvuf ehli manasında değerlendirdiğimiz bu kelimenin içerik olarak kapsamına, "Sofî" anlamında kimler dahildir, kimler bunun içinde değildir. İşte bu, gerçekten karmaşık bir meseledir, belirsizdir, içinden çıkılması pek kolay değildir. Nitekim bunun dışındaki diğer kelimeler de aynen böyledir. Biz burada özellikle "Sofiyye" lafzına işaret edeceğiz. Böylece 'kelimelerde kullanım yolu nedir?' öğrenilsin isteriz. Aksi takdirde tüm yönleriyle bunun ne anlama geldiğini anlamanın imkanı da kalmaz. İşte bunlar birtakım benzerliklerdir ki, insanı kararsız kılmaktadır. Bu benzerlikler açısından ortada birtakım çelişkili işaretler, ipuçları ortaya çıkıyor. Buna göre birbiriyle zıt gibi olan her iki tarafa da çekmek/yorumlamak gibi bir durum doğuyor. İşte tüm bu hususlar, insanı şüpheye götüren hususlardır ki, bunlardan sakınmak gereklidir. Ancak bu noktada işin helallik yönü tercih edilmediği takdirde sakınmak gerekir. İşin helallik yönü ortada genel kabule dayalı bir delile veya istishab yoluyla ve Hz. Peygamber (sav)'in daha önce geçen ve aşağıda tekrar sunacağımız hadis gereği ve aynı zamanda önceden belirtmiş olduğumuz diğer delillerin gerektirdiği duruma göre hareket edilir. Rasulullah (sav) şöyle buyurmuştur:

"Sana şüpheli geleni bırak da sana şüpheli gelmeyene bak."

İşte buraya kadar anlattığımız hususlar, şüphelerle ilgili kaynaklar ve şüphe yollarıdır. Bunların kimisi hafif, ama kimisi de çok daha ağır/şiddetlidir. Eğer tek bir şeyde farklı farklı/birçok şüpheler belirirse, o şey hakkında karar vermek o oranda ağırlaşmış olur.

Örneğin, adamın biri tartışmalı bir yiyecek maddesi alıyor. Adam aldığı bir yiyeceği, cuma günü cuma ezanından

sonra bir şarapçıya sattığı üzümüne karşılık almıştır. Satıcı aynı zamanda malına haram şeyleri de katmaktadır. Ancak kattığı bu haram şeyleri, diğer malları yanında daha az, helal olanları daha çoktur. Ancak böyle bir alış veriş sonucu bu mala bir haramlık şüphesi düşmüş olmaktadır? Yani mal helal mi haram mıdır? Şimdi bu örnekte görüldüğü gibi birkaç şüpheli durumun aynı şeyde içiçe olması ve fazlalaşması, işi giderek zorlaştırdığı gibi, o şeylerden edinip edinmeme meselesini de aynı ölçüde zorlaştırmış bulunmaktadır.

İşte bu sunduğumuz dereceler, bizim ancak öğrenme imkanını bulabildiğimiz bir yoldur. Ancak insan bunların tümünü birden alıp öğrenemez, ortaya döküp sayamaz. Kişi buraya sayıp döktüğümüz konulardan, açıklamalardan kendisince açık ve net olanı gördüğünde kabul etmeli, içinden çıkılamaz gibi olanını da bırakmalı ve ondan sakınmalıdır. Çünkü gerçekten günah ve yanlış, insan gönlünü tırmalar/huzursuz eder durur. İşte bu açıdan biz kalpten fetva alınmasını, kalbe danışılmasını önerdik. Yani müftü tarafından bir şeyin mübahlığı söylenmiş olsa da, kalbe danışılmasını biz bu açıdan önerdik.

Fakat müftünün fetvasıyla haram ve yasak kabul ettiği şeyden de sakınmak zorunlu hale gelir. Ayrıca her kalbe de ve kalbte hoş görülen her şeye de güvenilemez. Çünkü nice vesveseliz pimpirikli kimseler vardır ki, hemen her şeyden kaçarlar ve uzak dururlar. Nice obur ve her şeye basit bir gözle bakan kimseler vardır ki, onların da gönülleri her şeye yatar, hiçbir konuda bir titizlik ve hassasiyet göstermezler. İşte bu iki sınıf insana itibar olunmaz. Asıl itibar, bilenin ve meseleleri uygun bir değerlendirmeyle ele alan başarı sahibi kimsenin işidir. Öyle ki bu kimse dikkatlidir, titizdir, durumları incelemeye tabi tutar, kısaca meseleleri ince eleyip sık dokuyarak, kılı kırk yararcasına hareket eder, eşyadaki ince noktaları -

bam tellerini- yakalar. Doğrusu kalpler içerisinde böyle kalplere sahip kimseler de hiç yok denecek kadar azdır.

Eğer kişi, kalbine güvenmiyorsa, o zaman bu manada bir özellik taşıyan kimsenin kalbinden yararlansın. Böyle olan kimseye kendi halini ve olayını aktarsın. Nitekim Zebûr adlı ilahî kitapta Yüce Allah, Hz. Davud (as)'a şöyle vahyetmiştir:

"İsrail oğullarına söyle/bildir! Ben onların ne namazlarına, ne de oruçlarına bakmam. Ancak ben herhangi bir şeyde bir şüpheye düşer de sırf benim rızam için onu terkederse, ona bakarım. İşte benim rahmetimle bakıp muamele edeceklerim, yardımımla destekleyeceğim, meleklerim katında kendileriyle övüneceğim kimseler bunlardır."

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Bu bölümde özellikle konuya ilişkin araştırma, soruşturma, hücum ve ihmal konularıyla bunların olabileceği zannı olan yerler ele alınıp incelenecektir.

Başta bilinmesi gereken husus şudur: Sana sunulan herhangi bir yiyecek, hediye veya senin bunlardan herhangi bir şeyi satın almayı istemen veya bağışını alabileceğin kimse konularında, bu kimselerden herhangi birisinin durumunu araştıran veya bununla ilgili olarak herhangi bir soru sorman gerekmez. Bu hususlarda kendileriyle muhatap olduklarından böyle bir şeyi sormana ihtiyaç yoktur. Yani sana o şeyleri sunan kimselere çıkıp da senin, "Ben, bana sunulan bu şeylerin gerçekte helal olduğuna pek inanmıyorum, öncelikle bunları bir araştırıp sorayım da daha sonra bunlardan alabilmem söz konusuysa alırım..." gibisinden bir itirazda bulunmak, böyle bir şey söylemek gereği yoktur. Bu, her ne olursa olsun alman ve her sunulana yapışman, kesin olarak haram olmadığına kanaat getirmediğin bir şey hakkında da gerekli araştırmayı terk etmen manasında değildir. Aksine öyle zaman ve durum olur ki, o şeyle ilgili durumu sormak ve bilgi edinmek vacib/farz olduğu gibi kimi zaman da haram, mendub[136] ve mekruh olabilir. O halde bunlar arasındaki hususiyetlerin öğrenilmesi, detaylarıyla bilinmesi gereği de vardır.

---

136 **Mendub:** Şeraitçe yapılması uygun görülen.

Bu konuda gönül huzuru verecek olan en güzel söz, eğer bir yerde şüpheli bir durum var ise, orada soru sormak zannı doğar/soru sorulabilir. Şüphenin kaynağı ve olabileceği yerler de ya bizzat malın kendisinde olabilir veya bu malın sahibiyle alakalı bulunabilir.

BİRİNCİ UNSUR

MAL SAHİBİNİN DURUMUYLA İLGİLİ OLAN HUSUSLAR

Mal sahibinin durumunun öğrenilmesi kişinin bu konudaki bilgi kapasitesine göre üç şekilde incelenir:

1- Ya mal sahibinin bilinememesi,

2- Ya da kendisi hakkında bir şüphe halinin var olması veya,

3- Bir tür zanna dayalı ve herhangi bir delile dayanarak durumunun bilinmiş olmasıdır.

A- Mal sahibinin bilinememesi: Bu bilinememe ya da tanınmama hali, adamın fesadını, zulmünü gösteren elde hiçbir kanıtın bulunmaması, bu yönden durumunun bizce bilinmezliğidir. Yani bu durumlara ilişkin elde hiçbir ipucunun olmaması halidir. Örneğin; adamın üzerinde, paralı asker vb. gibi bir görevli olduğuna ilişkin hiçbir ipucu yoktur. Diğer taraftan bu adamın salih olup olmadığını da üzerinde gösteren yine herhangi bir ipucu bulunmamaktadır. Mesela adamın üzerinde sofilerin, ticaret erbabının, ilim ehlinin ya da bir başka grubu temsil eden ipuçlarından hiçbirisi bulunmamaktadır. İşte bu ve benzeri durumlar, o şahsın halinin bilinmediğini gösteriyor. Bizce durumu belirsiz kimsedir.

Örneğin bilmediğin ve tanımadığın herhangi bir köy, kasaba ya da şehre girdiğinde, burada hiç tanımadığın ve durumunu da bilemediğin, üzerinde de hangi grupta olduğunu gösterir bir ipucu da yoksa, kendisinin de salihlerden mi yoksa yanlış kimselerden mi olduğunu da anlayamıyorsak işte biz buna, "Durumu ve hali belirsiz" kişi demekteyiz.

Yine düşün ki tanımadığın yabancı bir beldeye/ülkeye girdin ve burada herhangi bir sokağa/pazara daldın. Orada bir fırıncı, bir kasap vb. gibi herhangi bir esnaf ile karşılaştın. Bu kişinin dürüst ya da hain olduğuna dair üzerinde belirleyici bir şeyi yoktur, adamın nasıl biri olduğunu gösteren bir hali anlaşılamamaktadır. İşte bu da aynı şekilde 'meçhul kişi' tanımı içerisinde yer alır. Çünkü durumu bilinememektedir.

Biz, "Bu, şüpheli biridir" de demek istemiyoruz. Çünkü şüphe, birbiriyle çelişki oluşturan iki halin birisinin var olup olmadığı konusunda kişide var olan inançtır. Bunun için de karşılıklı iki sebep vardır. Gerçi İslam hukukçularının birçoğu durumu bilinemeyen ile, durumu şüpheli olan arasında herhangi bir ayrım gözetmemektedirler.

Bizim daha önce bu eserde verdiğimiz bilgilerden de öğrendiğin gibi, aslolan, takvaca yaraşır olanı, kısaca işin titizlik ve hassasiyet yanı, durumu bilinemeyeni terketmektir, ona yaklaşmamaktır.

Yusuf b. Esbat der ki: "Otuz yıldan beri izlediğim bir yol vardır. Eğer kalbimde hafif bir kuşku herhangi bir şeyle ilgili olarak belirirse, derhal onu terk etmişimdir."

Yine birtakım İslam bilginleri de en zor amellerin/iyi işlerin başında neyin geldiğini tartıştıklarında bunun, takva yani titizlik ve hassasiyet gösterme olduğu gerçeğini dile getirmişlerdir. Böyle bir görüş ileri sürenlere karşı da Hasan b. Ebu Sinan da: "Bana göre takvadan daha basit bir şey yoktur.

Çünkü kalbimi kurcalayan bir şey olduğunda hemen o şeyi terketmişimdir kolay bir şekilde." diye konuşmuştur.

İşte bu anlattıklarımız aslında takvayla ilgili bir şarttır. Biz şimdi esas olarak görünürdeki ilk şeye göre hüküm verme konusunu inceleyeceğiz.

Böyle bir durumun hükmü şöyledir; yukarıda durumundan söz ettiğimiz ve hali, kimliği belirsiz kişi, bir yiyecek sunar veya bir hediye getirip iletir veya böyle birinin dükkanından bir şey satın alınmak istenirse, kişinin bu gibi bir halde, o şahsın kimliğini, kim olup olmadığını araştırmasına gerek yoktur. Çünkü böyle bir durumda bile ortada iki delil bulunmaktadır. Bunlardan biri, malın o şahsın elinde bulunması, ikincisi ise o şahsın müslüman kimliğidir. Dolayısıyla bu iki delil bakımından o kimseden mal ya da hediye alınmasında, dükkanından alış verişte bulunulmasında herhangi bir sakınca yoktur. Kaldı ki, senin, "Efendim insanların çoğu fesada bulaşmış ve zalim kimselerdir" gibilerinden bir gerekçe ileri sürme hakkın da yoktur. Çünkü böyle düşünmek vesveseli olmaktan öteye geçmez. Bu, bizzat böyle bir müslümanı kötü bir zan altında tutmaktır ki, zannın bir kısmı bile günahtır. Çünkü bu müslüman kimse, sadece müslüman kimliğiyle de olsa, senin onun hakkında kötü bir zan beslememeni gerektirir. Şayet böyle bir müslümanla ilgili olarak bizzat ve ayniyle kötü zanda bulunacak olursa insan, bunu da sırf bir başkasında gördüğü kötülüğü o da yapar düşünce ve inancıyla yapıyorsa, böyle masum biri hakkında bu düşüncesiyle cinayet işlemiş ve ona haksızlık yapmış olur, aynı zamanda haksız yere eleştirmesi yüzünden de kesinlikle günah işlemiş olur. Eğer adam hakkında böyle düşünmek yerine, kendisinden mal alınmış olsaydı, sadece alınan mal haram mı değil mi durumu şüphe konusu olurdu ki, satıcı hakkında, kendisinin öyle biri olduğunu düşünmekten elbette bu, daha basittir.

Kaldı ki elimizde deliller bulunmaktadır. Biz biliyoruz ki sahabe -Allah onlardan razı olsun- ister yaptıkları gazalarında ister seferlerinde bilmedikleri ve tanımadıkları köylere, kasaba ve şehirlere inip konaklıyorlardı. Köylü ve kasabalı halkın kendilerine sundukların geri çevirmiyorlardı. Girdikleri kasabaların çarşı ve pazarlarında ise gayet rahat ve serbest bir şekilde dolaşıyorlardı. Alış veriş hususunda herhangi bir sakınca da taşımıyorlardı. Kaldı ki onların zamanında da haram bulunuyordu. Kaldı ki sahabe, hakkında şüpheye düşmedikleri ve kuşkulanmadıkları bir şeyle ilgili olarak hiçbir soru sormamışlardır ve buna ilişkin elde herhangi bir nakil ve delil de yoktur. Sadece hakkında şüpheye düştükleri şeyde gerekli soruyu sormuşlardır. Çünkü Hz. Peygamber (sav)'in kendisi bile, kendisine haber getirilen ve sunulan şeyin, nereden ve nasıl geldiğini sorup araştırmazdı.

Ancak Rasulullah (sav) henüz Medine'ye yeni teşrif buyurduklarında, kendisine sunulan şeylerin, sadaka olarak mı yoksa hediye olarak mı getirildiğini sormuşlardı.[137] Kendilerinin bunu sorma sebebiyse muhacirlerin genelde fakir kimseler oluşuydu. Dolayısıyla getirilip sunulan sadaka/zekat olma ihtimali vardı.

Diğer taraftan Rasulullah (sav) efendimiz davetlere çağrılıyordu. Kendisi bu ziyafet davetlerine katılır ve fakat sunulan ziyafetin nasıl hazırlandığını, yani kaynağını sormazlardı.[138] Çünkü genel kural verilen sadakanın/zekatın ziyafet olarak sunulamayacağıydı. İşte buna bir örnek olarak Ümmü Süleym'in Rasulullah'ı davet buyurması ve Rasulullah (sav)'ın da bu davete katılmaları gösterilebilir.[139]

---

137 Hadis için bak. Ahmed b. Hanbel ve Hakim. Hakim, Selman yoluyla gelen bu hadisinin isnadının sahih olduğundan sözetmektedir. Bu hadis daha önce bir önceki bapta Ebu Hüreyre hadisi olarak da geçmişti.

138 Buharî ve Müslim rivayet etmişlerdir. Ebu Mesud Ensarî'den.

139 Enes'ten Buharî ve Müslim rivayet etmişlerdir.

Ayrıca Enes b. Malik'in rivayet ettikleri bir hadise göre; bir terzi Rasulullah'ı davet etmişlerdir. Terzi bu davette Rasulullah (sav)'a içinde kabak bulunan bir yemek sunmuştur.[140]

Yine bir seferinde İran asıllı biri Hz. Peygamber (sav)'i davet etmişler. Rasulullah (sav) da: "Ben ve eşim Aişe birlikte mi gelelim?" diye sorduklarında, adam: "Hayır, sadece sen gel" demesi üzerine, Rasulullah (sav): "O halde ben de gelmiyorum" demiş, adam da bu söz üzerine Hz. Aişe'nin de gelmesini istemiş, Hz. Peygamber (sav) de Hz. Aişe (r.a.) ile birlikte o davete katılmışlardır. Hz. Peygamber (sav) Hz. Aişe validemizle yarış yaparak gitmişlerdir eve. Adam kendilerine gereken ikramda bulunmuştur.[141] Yine Rasulullah (sav)'ın, bu sunulanların ne olduğunu sorduğu nakledilmemiştir.

Hz. Ebu Bekir (r.a.), kölesinin kazancından herhangi bir iş sebebiyle kuşkulanınca, nereden kaynaklandığını soruşturmuştur.

Aynı şekilde Hz. Ömer (r.a.) de, kendisine zekat develerinin sütünden içiren şahsın durumundan kuşkulandığında bunu soruşturmuştu. Çünkü içtiği sütün tadı, önceki sütlerinkine benzemiyordu, bu, daha önce alışageldiği bir durum değildi. İşte bütün bunlar şüphe sebepleri sayılırlar.

İşte burada anlattığımız gerçekler çerçevesinde, herhangi bir kimse tanımadığı bir kimsenin davetine hiçbir araştırma yapmaksızın katılması halinde, bu açıdan o kişi günahkar sayılmış olmaz. Davetine icabet ettiği kimsenin evine vardığında orada onun bir hayli çok eşyaya sahip bulunduğunu, fazla malının olduğunu görse, "efendim, helal mal, oldukça az olur. Bu ise gayet fazladır. Adam bütün bunların hepsini helalden

---

140 Buharî ve Müslim Enes'ten rivayet etmişlerdir.

141 Müslim Enes'ten rivayet etmiştir.

nasıl toplayabilir ki?" gibisinden bir yargıya varma ve böyle bir düşünceye sahip olma hakkı yoktur. Adamın kendisi bizzat bu mal varlığını miras yoluyla veya kazanarak elde etmiş olabilir. Bu da bizzat o şahsın kendisi hakkında iyi düşünce beslemeyi gerektirir. Ben de buna ilave olarak diyorum ki, başkasının edindiği malı, nereden edinmiş olmasıyla ilgili olarak kişinin ona soru sorma hakkı yoktur. Ancak adam, böyle bir kimsenin sunduğu şeylerden yemekten sakınır, titizlik ve hassasiyet gösterirse, 'bunun nereden geldiğini ve kazanıldığını bilemiyorum' diye uzak kalırsa, bu, güzel bir davranıştır. Dolayısıyla yememekle de iyi hareket etmiş olur. Eğer mutlaka ondan yemesi gerekiyorsa, kendisine hiçbir şey sormaksızın sunulan şeyden yemelidir. Çünkü o kimseye bu manada bir şey sormak, hem şahsa bir huzursuzluk verir, hem de adamı olmayan bir şeyle töhmet altında tutmakla durumunu zorlaştırmış olur, o şahsın da nefretini kazanmaya neden olur. Böyle bir davranışın içine girmekse kuşkusuz haramdır.

Şöyle bir itiraz olabilir, "Ola ki adamcağız, soracaklarımızdan bir rahatsızlık duymaz. O açıdan sormak iyidir."

Şimdi sen bir varsayımla hareket ederek, "Belki, ola ki..." sözcüklerinden hareketle adamın kırılmayacağını ileri sürmektesin. Eğer sen gerçekten, "Belki, ola ki..." ile kanaat getiriyorsan, o takdirde ya belki adamın malı helal ise hükmü de vardır. Buna ne buyurulur? Doğrusu şüpheli ya da haram bir şeyi yemek ne kadar günah ve vebal gerektiriyorsa, bir müslümana eza vermek ya da onun üzülmesine neden olabilecek bir tavır sergilemek de en az o kadar sakıncalı ve günahtır. Ötekisinden geri değildir. Çünkü bu gibi hususlarda karşısındakini üzmek ihtimali oldukça fazladır. İşte bu bakımdan herhangi bir kimseye, 'falan kimse bütün bu varlığını ya da bu şeyleri nereden edindi?' diye sormak ve soruşturmak uygun değildir. Çünkü bu yoldan verilen bir üzüntü çok daha faz-

ladır. Eğer varlık sahibinden habersiz bir şekilde, adamın o varlığı nereden ve nasıl edindiğine ilişkin olarak başkalarına sorular sorarsa adam hakkında kötü niyet beslemiş olur ve adamın şerefini de lekelemiş olur, saygınlığını zedeler. Çünkü bu bir bakıma bir meraktır, bunda aynı şekilde gıybete de bir teşebbüs vardır. Bütün bu gibi şeyler gerek ayetlerle ve gerekse hadislerle yasaklanmıştır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Ey iman edenler! Zandan çokça kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin/gıybetini etmesin."[142]

Nice sözde zahid, kendini bilmez cahiller vardır ki, kimi insanları, dindarlık namına araştırır ve onu üzücü, sert ifadelerle rahatsız eder ve gönlünü kırar. Böyle yaparken de din adına iyi yaptığını ileri sürer. Aslında onun bu hareketlerini ona güzel gösteren de şeytandan başkası değildir. Çünkü, 'ben helalden yiyor ve helal kazanıyorum' diye bir şöhret ve isim peşindedir. Adamın gerçekten titizliği ve hassasiyeti din namına olsaydı, nereden alıp yediğini bilmeden helal diye övündüğü o hareketi herhangi bir müslüman kardeşinin gönlünü kırarak verdiği eziyetin yanında hiç olduğunu bilirdi ve sakınırdı. Önce müslüman kardeşini üzmemeyi öğrenmek gerekir. Çünkü insan bilmediği bir şeyden hesaba çekilmez; ama, kardeşi hakkında sorulur.

Kişi, eğer yediği şeylerde şüphe ya da haramlığı yansıtan herhangi bir ipucu görmezse bundan sakınması söz konusu değildir ve bundan ötürü de hesaba çekilecek değildir. İnsan şu gerçeği hiçbir zaman unutmamalıdır ki, asıl takva ya da titizlik ve hassasiyet, herhangi bir merak söz konusu olmaksızın bir şeyi terk etmek, almamak ve yememektir. Eğer su-

142 Hucurat, 49/12.

nulandan mutlaka yemesi gerekiyorsa, bu takdirde titizliği onu yemekten geçer ve o şeyi sunan kimse hakkında da güzel düşünce sahibi olmayı gerektirir. Çünkü bu yol, sahabece bilinen ve alışılagelen bir yoldur. Kim 'takva/titizlik ve hassasiyet açısından onları da geçeceğim, onlardan daha titiz olacağım' iddiasıyla hareket ederse, o kimse bir sapıtan ve saptırandır, aynı zamanda bir bidatçıdır. Yoksa böyle biri İslam yolunda değildir, sünnete göre amel ediyor olması da söz konusu değildir. Çünkü sonraki müslümanlardan hiç kimse sahabenin bir müd[143] ya da yarım müd değerindeki bir harcamasına, paylaşımına, Uhud dağı kadar harcamada bulunsa da erişemez. Hatta yeryüzündeki her şeyi bu yolda harcasa yine onların değerine ulaşamaz.

Böyle bir şey nasıl mümkün olabilir ki? Bilindiği gibi Rasulullah (sav) bile, Berire'nin kendisine sunduğu yiyeceği yemiştir. Hz. Peygambere, "Bu yediğin sadakadan idi" denilince, şöyle buyurmuşlardır: **"Bu, onun için sadaka/zekattır, bizim içinse hediyedir."**[144] Rasulullah (sav) böyle buyurduktan sonra, bunu, Berire'ye kimin sadaka olarak sunduğunu da sormamıştır. Dolayısıyla sadakayı sunan kimse Rasulullah (sav) tarafından bilinemiyordu ve bu sebepten ötürü de ondan kaçınmak gibi bir durum da sergilememişti.

2- İkinci durum:

BİR SEBEBE DAYALI BİR ŞÜPHENİN VARLIĞI

Bu ikinci durumda da, hakkında şüpheli muamelesi yapılan şeyin durumuna ilişkin, şüpheli olmasını gerektiren bir delilin bulunmasıdır. Şimdi biz burada öncelikli olarak şüphe halinin şeklini anlatacağız, daha sonra da bununla ilgili hüküm üzerinde duracağız.

143 Müd: Bir ölçek.

144 Enes'ten Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.

ŞÜPHENİN ŞEKLİ

Bu şüphe şekli/sebebi, bir şeyin haramlığı konusunda ortada ya yaratılış, ya üzerindeki giysi ve elbiselerinden dolayı ya da herhangi bir fiili/eylemi veya sözü yüzünden olabilir. Şimdi bunları sırasıyla ele alalım ve örnekler sunalım.

Hilkat yani yaratılış bakımından adamın halinin sergilediklerine gelince: Adam fiziki açıdan Türklerin yaratılış siması üzeredir veya göçebe bedevilerin tipini sergilemektedirler. Ya da gerçekten başkalarına zulmetmekle tanınan, yol kesmekle bilinen kimselerden olabilirler. Ya da adam bıyıklarını sıradışı bir şekilde uzatarak insanların normal görünümü dışında bir tip sergilerler. Ya da günahkar ve kötü kimselerin yaptıkları gibisinden saçlarını ikiye ayırmak suretiyle böylesi korkunç bir tip sergilerler. İşte böylelerinin hali gerçekten şüpheliler arasında düşünülebilinir.

Giysi bakımından kişinin durumu: Bu tip adamların üzerinde ya ordu mensubu zalimlerden ve fesad ehlinden kimselerin giysileri olabilir. Örneğin üzerlerinde kaftan, fes ve benzeri şeyler taşıyan kimseler... Çünkü genelde bu gibi şeyler ya varlıklıların elinde ya da zalim kimselerde olur.

Fiil/eylem ve sözleriyle bunu hissettirenler ise; bu gibi kimselerin genelde kendileri için helal sayılmayan şeylere karşı hep isteyerek atıldıkları ve işledikleri ya da söyleyerek teşvikte bulundukları görülmüş olabilir. İşte böyle birilerinin mal edinme konusunda aşırı bir titizliğe sahip bulunmadığı, her önüne geleni ve olur olmaz her şeyi edindikleri gibi bir durum ortaya çıkar. Bunlar kendileri için helal olmayan şeyleri de almada hiçbir sakınca görmeyen kimseler olduklarından, işte bütün bunlar kuşku duyulması gereken durumlar oluşturur.

Eğer herhangi bir müslüman böylesi bir kimseden bir şey satın almak ister ya da kendisinden bir hediye alır veya onun davetine katılması söz konusu olursa, adamın kimliği de kendisince bilinemiyorsa, o zaman yukarıda örneklerini sunduğumuz tiplerden herhangi birine benziyorsa mal da sadece bu kişinin elinde ise, dolayısıyla malın buna ait olabilme ihtimali vardır. Üzerinde söz konusu özelliklerden herhangi birisini taşıyor olması, mutlaka bu kimsenin *o tip insanlardandır* hükmünü taşıması zayıftır. Dolayısıyla böylesinden bu malı satın almak, hediyesini kabul etmek veya ziyafetine katılmak uygundur. Fakat takva açısından ise bunu yapmamak çok daha iyidir.

Bu arada şöyle bir ihtimal de gündeme gelebilir. Malın adamın elinde bulunması, illa da, malın onun olduğu yönündeki bir ihtimal de zayıftır. İşte böyle bir durumda iki zayıflık ihtimali karşı karşıya bulunmaktadır. Bu da o şeyden şüphe edilmesi halini gündeme getirmektedir. Hal böyle olunca da hiçbir araştırmaya başvurmaksızın öyle balıklamasına dalmak caiz olmaz. İşte bu, bizim tercihimizdir/seçeneğimizdir ve biz aynı zamanda Rasulullah (sav)'ın:

"Sana şüphe vereni/şüpheli geleni bırak, şüphe vermeyeni/şüpheli gelmeyeni al"[145] hadisi çerçevesinde de fetva veriyoruz. Gerçi böyle bir emir, mübahlığı içeriyor ve böyle bir ihtimali sergiliyor ise de, Rasulullah (sav)'ın bir başka hadisinde de, **"Günah, gönülleri sarsan şeydir."** buyurmuş olması yine bu gerçeği dile getirmektedir. Şimdi bu türden kimselerden alınan bir şeyden de gönüllerin rahatsızlık duymaması mümkün değildir. Bu, mutlaka kalpte bir huzursuzluk doğurur.

---

145 Bu bölümden iki önceden geçen bölümlerde geçmişti.

Kaldı ki Rasulullah (sav) kendisine getirilen bir mal ile ilgili olarak getirene: **"Bu, sadaka/zekat olarak mı yoksa hediye olarak mı geldi?"** diye sormuştur. Nitekim Hz. Ebu Bekir (r.a.) kölesine bu manada soru yönelttiği gibi, Hz. Ömer de yine böyle bir durumda sormuştur.

İşte tüm bu hususlar ve sorgulama hali, herhangi bir konuda şüphe ve kuşku meydana gelmesi halinde söz konusudur. Eğer imkanı varsa bunun titizlikle yorumlanması uygundur. Ancak böyle bir şeyle yorumlanabilmesi elde hükmi bir kıyasın var olması halinde olabilir. Kaldı ki kıyas da bu türden bir malın helalliği konusunda delil olamaz. Çünkü ortada malın şahsın elinde bulunmuş olması ve aynı zamanda o kişinin de müslüman oluşu, malın buna ait olduğunun bir delili ve kanıtıdır. Fakat işte malın şahsın elinde bulunmasının ve o kişinin müslüman olmasının yanında, buna ters düşebilecek/durumu kısmen sarsacak ve şüpheye meydan verecek bir durum oluşmuş oldu. Böyle iki karşıt delilin birbirleriyle karşı karşıya bulunması durumunda eldeki malın mutlak helal olmaması gibi bir dayanaktan söz edilemez. Somut bir delil olmadan soyut bir ifadeyle hüküm verilemez. Çünkü malın kişinin elinde bulunmuş olması ve istishap, hükmü ortadan kaldırmaz. Yani şüphe ile durum değiştirilmez. Eğer mal adamın elindeyse, istishap yönünden de malın ona aitliği kabul edilir. Çünkü elde buna ters olabilecek bir başka ipucu da bulunmamaktadır. Şüphe ile bir hükme varılamaz.

Örneğin, adamın bıyıklarının normalden uzun olması, aba ya da kaftan giymiş olması, üzerinde ordu mensubu olduğunu gösterir üniforma taşımış olması, bu adamın elindeki mal varlığını zulüm ve zor yoluyla elde ettiğinin bir delili olabilir, böyle bir ihtimal çıkabilir.

Fiil/eylem ve söz bakımından şeriate aykırı bir durumun görülmesi meselesine gelince, eğer bu kimselerin elle-

rinde mal varlığı, bu eylem ve sözlerinin sonucu ise, bu da yine daha önceki satırlarda öğrenildiği gibi ortada açık ve net bir delil sayılır. Örneğin böyle bir kimsenin başka birilerine 'şunun bunun malını gasbederek alın, zorla ve zulümle alın' tarzında kendisinden bir şeyler duyulmuş ve öğrenilmişse veya faizli anlaşmalar yaptığına ilişkin kendisinden bir şeyler dinlenilmişse, bu, bir delil ya da ipucu sayılabilir. Ancak böyle birisinin sırf öfke ve kızgınlığı yüzünden bir başkasına dil uzatıp sataştığını, ya da oradan geçen bir kadına bakıp durduğunu görse de bu tip davranışlar, adamın elindeki mal varlığının haram olduğunu göstermez. Bununla böyle bir sonuca varmak zayıftır. Nitekim nice kimseler vardır ki çalışırken adeta kılı kırk yarar ve sadece helal kazanç elde etmeye çalışır, bunun dışında bir şey edinmek istemez. Fakat bununla birlikte adam, kızıp da kan başına sıçrayınca bir şeyler söyleyebilir. İşte kişinin bu manadaki durumlarını gözönünde bulundurmak gerekir. İnsan her zaman aynı tavrı sergileyemez. Kaldı ki insanın bu gibi durumlarını gereğince kontrol imkanı da olmayabilir. Buna dikkat edilmelidir. Kul, bu gibi durumlarda ancak kendi kalbinden fetvayı almalıdır.

Benim de bu konuda söyleyeceklerim vardır. Eğer söz konusu hususlar kimliği bizce belirsiz olan birinde görülürse, bu onun için bir hükümdür/referanstır. Eğer bu manadaki özellikleri tanıdığı vera/takva sahibi titiz ve hassas, abdest ve namazında, Kur'an okuyan türünden bir kimsede görülürse, böyle bir kimse hakkındaki hüküm de yine farklıdır. Çünkü adamın takva sahibi oluşu, abdest namazında olması, Kur'an okuması kendisi açısından bir hüküm/referanstır. Eğer ellerindeki mal varlığına nisbetle bu manadaki iki ipucu birbiriyle çelişir durumdaysa, o takdirde her iki hükmün geçerliliği söz konusudur ve böyle biri de meçhul/kimliği belirsiz kimse

konumuna düşer. Çünkü her iki delil özellikle malın helal oluşuna ait aralarında bir bağ kurma nedeni olamaz.

Çünkü nice kimseler vardır ki, mal konusunda gösterdikleri titizlik ve hassasiyeti bir başkasında göstermezler. Nice kimseler de vardır ki namazında, ibadetlerinde, taharetinde, tilavetinde oldukça titizdir de, fakat yeme içmeye gelince nereden ne bulursa hemen alır yer. İşte bu gibi durumlarda verilecek olan hüküm, insanın kalbinin sesini dinlemesidir. Çünkü bu gibi şeyler, kul ile Allah arasında olan şeylerdir. Bu bakımdan bunun da sadece Yüce Allah'ın bilebileceği bir sebebe bağlı olduğunu ve bu gizli sebebi de Allah'tan başka kimsenin bilmeyeceğini unutmamak gerekir. İşte bu, kalbi ilgilendiren bir meseledir.

Ayrıca bir başka hassas noktaya dikkat etmek gerekir. Bu hassas nokta da, eldeki verilerin adamın elindeki malının çoğunun haramlığını gösteren bir durumda olması gerektiğidir. Örneğin adam üniformalı takımındandır, ya da sultana bağlı bir vali veya vergi memurudur, ya da adam yaslı olanlar için ağıt yakan ağıtçı veya bir şarkıcıdır... Eğer eldeki ipuçlarından çıkan sonuç, adamın elindeki varlığın çoğunun değil de azının haram olduğu olabilir, o zaman konuyu araştırıp sormak gerekmez. Ancak takva ve titizlik açısından sorulabilir.

3- Üçüncü durum:

TECRÜBE VE DENEYİMLE KONUNUN ANLAŞILABİLİRLİĞİ

Ortadaki durumun, belli tecrübe ve deneylerle ortaya çıkmasının ve bilinmesinin imkan içerisinde olmasıdır. Yani bu manadaki ipuçlarıyla eldeki mal varlığının helal mi yoksa haram mı olduğu gerçeği ortaya çıkar. Mesela adam, salih, dindar ve adaletli biri gibi gözükmektedir. Ama dışta böyle

gözüken biri, gizlide tam aksi biri olabilir. Biz adamın bu halini bilemeyiz. İşte bilmediğimiz bu yönünü sorma hakkına da sahip değiliz. Yani kimliği bizce bilinemeyen nevinden bir muameleye tabi tutamayız.

Bu gibi durumlarda en uygun olanı hiçbir çekince göstermeden bununla gereken alış verişin yapılabilirliğidir. Burada böyle bir kimsenin malını/yiyeceğinden yemenin, durumu ve kimliği belirsiz birinin yemeğini yemekten daha uzak anlamında bir şüphe oluşturur. Yani kimliği belirsiz kişinin yemeğini yemek belki şüphelidir ama böyle birinin yemeğini yemek ve kendisiyle alış veriş yapmak berikisine göre şüpheden oldukça uzaktır. Zira kimliği belirsiz kişinin yemeğini yemek her ne kadar haram sayılmasa da, takvadan uzaktır. Oysa salih kimselerin yemeklerinden yemek peygamberlerin ve velilerin de adetidir. Çünkü Rasulullah (sav) bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır:

"Sakın, takva sahibi olandan başkasının yemeğinden yeme. Senin yemeğini de takva sahibi olandan başkası yemesin."

Eğer söz konusu kişinin üniformalı takımından olduğu, ya da bir şarkıcı ve çalgıcı olduğu deneyimle bilinebiliyorsa, böyle bir durumda adamın üzerindeki giysilerine, durumuna ve şekline hiç bakılmaksızın gereken yapılır. Bu gibi hallerde de sorgulamak zorunlu hale gelir. Nitekim şüphe konusunda bu anlatılmıştı ve en uygun olanı da bu yolun seçilmesidir.

İKİNCİ UNSUR

MALIN KENDİSİNDE BİR ŞÜPHENİN OLUŞU

Mal konusunda şüpheye neden olan gerçeğin, bizzat mal sahibinden değil de, malın kendisinde var olması veya maldan kaynaklanıyor olmasıdır. Örneğin eldeki mal varlığının helal

ve haram olarak birbirine karışmış bulunması gibi. Mesela bir çarşıda gasbedilmiş bir miktar malın piyasaya sürülmesi gibi... Şimdi pazara getirilen böyle bir malı, pazar esnafı gidip satın almaktadır. Bu gibi bir beldede bu tür bir pazardan mal satın alan kimselerin, aldıkları mal ile ilgili olarak 'bunu nereden getirdiniz, kaynağı nedir?' gibilerinden bir soru sormaları gerekmez, bu, vacip değildir. Meğer ki eldeki malın çoğunun gerçekten haramlığı ortaya çıkarsa durum farklılaşmış olur. İşte böyle bir durumda, bu malın kaynağının ne olduğu ve nereden geldiği sorulur ve bu durumda sorulması da gereklidir ve dahası zorunludur. Eğer haram mal çok fazla değilse, sorulmayabilir, araştırma gerekmeyebilir. Ancak buna rağmen böyle bir durumda işin araştırılması takva gereğidir. Yoksa bu, vacip/farz yani gerekli ve zorunlu değildir. Büyük pazarlar adeta /şehir ve kasaba hükmündedirler.

Eğer eldeki mal varlığının fazlasının/çoğunun haramlığı söz konusu değilse, böyle bir durumda meseleyi soruşturmak ve inceden inceye araştırmak gerekmez olduğunun delili şudur: Rasulullah (sav)'in ashabı bu tür pazar ve panayırlardan alış veriş yapmaktan geri durmazlardı. Oysa buralarda faiz paralar, ganimetlerden aşırılmış mallar ve daha nice şeyler getirilip piyasaya sunuluyordu. Buna rağmen sahabe yaptığı her alış verişte bunları inceden inceye sormuyorlardı. Ancak az rastlanan hallerde kimi sahabeden bireysel manada birtakım nakiller yapılmış ve mesele bundan öteye de geçmemiştir.

Böyle bir durum ise kesin belli ve durumu bilinen kişilerle ilgili olarak, şüpheli bir hal sergilemeleri anında olabilmektedir.

Bilindiği üzere müslümanlar kazandıkları bu malları kimi zaman kendileriyle savaştıkları kafirlerden bir ganimet olarak alıyorlardı. Bu savaşlar sırasında bazen müslümanlar,

bu kafirlere ait malları ele geçiriyorlardı. Diğer taraftan müslümanların ele geçirdikleri bu varlıkların, daha önce kafirlerin müslümanlardan savaş sırasında ellerine geçirdiği müslümanlara ait mallar olması da ihtimal dahilindedir. Şimdi bu durumdaki bir malın herhangi bir karşılık ödemeksizin alınması helal değildir. Malın, böyle bir zan üzerine bedava alınamayacağı âlimlerin ittifaklarıyla ortaya konmuştur. Bu durumdaki bir malın, İmam-ı Şafiî'ye ve İmam Azam Ebu Hanife'ye göre de tekrar sahibine iadesi gerekir. Bu gibi bir mal ile ilgili olarak sahabenin veya o dönem müslümanlarının bir araştırma ve inceleme yaptırdıkları kesinlikle anlatılagelmiş değildir.

Hz. Ömer (r.a.), fetih sırasında Azerbaycan'da bulunan ordu komutanlarına yazdığı bir emirde onların dikkatlerini şöyle bir olaya çekmiştir: "Siz, hayvan murdar olduğu halde kesilip etinin yendiği bir ülkede bulunuyorsunuz. Bu bakımdan şer'î anlamda boğazlanmış olan ile olmayanına dikkat ediniz!"

Hz. Ömer'in bu uyarısıyla, kesilen hayvanın nasıl boğazlandığının kesenlerden sorulmasına izin vermiş, hatta emretmiştir. Ancak Hz. Ömer (r.a.) bunların değeri olan paraların nerelerden edinildiğinin araştırılmasını onlara emretmemiştir. Çünkü o ülke halkının ellerinde bulunan paraların çoğu, derilerden elde edilen bir para değildir. Gerçi bu ülkede murdar olarak sunulan hayvanların derileri de satılıyordu ve bu derilerin birçoğu da bu murdar hayvanların derileriydi. Fakat yine de bu paraların alınıp kullanılmasında bir sakınca görülmemişti.

Abdullah b. Mesud ise şöyle demiştir: "Siz, kasaplarının çoğu ateşe tapan mecusilerden oluşan bir ülkede bulunmaktasınız. Bu bakımdan şeriat yönünden boğazlanmış olan ile olmayanına dikkat edin."

Abdullah b. Mesud burada, "çoğu ateşperest olan kasap" ifadesiyle, konunun araştırılıp sorulmasını emretmektedir. Özellikle buna değinmiş bulunmaktadır. Bu konuya ait meseleler tam anlamıyla gereğince anlaşılabilmiş değildir. Bunun anlaşılabilmesi için mutlaka bununla ilgili olarak birkaç örneğin verilmesi gerekmektedir. Burada genelde adet olarak olabilecek birtakım ihtimaller, çoğunlukla karşılaşılabilecek şeyler üzerinde duracağız, birtakım varsayımlardan hareket edeceğiz.

BİRİNCİ VARSAYIM:

Belli bir kimse var, malına haram şeyler karışmış bulunmakta. Örneğin herhangi bir dükkanda gasp yoluyla elde edilmiş veya yağmalanmış malın alınıp satılması gibi... Kadılık görevini yapan, ya da bir başkanlıkta bulunan, vali ya da fakih olan kimselerin maaş olarak aldıkları şeyin zulüm yoluyla gelir sağlayan bir devlet başkanından veya zalim bir idareden almaları gibi... Şimdi bu kimselerin aynı zamanda kendilerine miras yoluyla kalmış bir mal, dükkan ve ticaret yeri de bulunmaktadır. Ya da bir kişi şer'an doğru kabul edilen bir anlaşmayla alış veriş yaptığı gibi aynı zamanda tefecilik de yapmaktadır. Bir de böyle bir tacir bulunmaktadır. Eğer böylelerinin malının çoğu haram ise, onun sunduğu yemeği yemek caiz değildir. Hediyesinin alınamayacağı gibi, sadakası/zekatı da kabul edilmez. Bunların alınabilmesi ya da kabul edilebilmesi için mutlaka araştırılmaları gerekmektedir. Eğer araştırma sonucu işin helallik yönü belirirse, bunda bir sakınca yoktur. Değilse ona yaklaşılmaz.

Şayet maldaki haram şeyler daha az ve alınan şeyde de bir şüphe olabilmesi söz konusuysa, işte bu konu, biraz üzerinde durulmayı gerektirir. Çünkü burada iki durumla karşı

karşıya bulunmaktayız. Bizim daha önceden de değindiğimiz gibi, eğer şer'an boğazlanmış bir hayvan, şer'an kesilmeyip murdar olan on hayvanla karışmışsa, bunların tümünden uzak durmak vacip/farzdır. Çünkü burada iki durum göze çarpmaktadır:

a- Bir bakıma bu, tıpkı yukarıdaki örneğe/on murdara bir temizin karışmasına benzerlik göstermektedir. Şöyle ki mal, tek kişiye aittir ve malın sayısı da bilinmektedir. Özellikle de varlıklı kimselerin elindeki gibi mal fazla değilse, durum böyledir.

b- Diğer bir yönden ele aldığımızda bizim bu örneğimize hiç de benzememektedir. Çünkü murdar bir hayvanın durumu hemen anında ve kesinlikle belirlenir.

Şimdi bu örneğe göre adamın helal malına karışmış bulunan haram mal ola ki adamın elinden çıkıp gitmiştir, o anda o mal elinde olamayabilir. Eğer helal olan mal az ve bu mala karışan haramın da halen onun içinde var olduğu kesinlikle biliniyorsa, işte bunun durumu, adeta on adet haram malın içerisine bir adet helalin karışmış olması örneğindeki gibi değerlendirilir.

Eğer adamın malı çok ise de, ola ki o anda adamın malı içerisinde haram bir şey bulunmamaktadır. İşte bu, bir öncekine göre daha az hafiftir. Ancak bu bir başka açıdan da çok fazla sayıdaki helal ve haramın birbirine karışmasına benzer. Örneğin çarşı, pazar ve panayırlardaki durum gibi... Fakat bu örneğimizde görüldüğü gibi murdar hayvanlar meselesi, bir tek kişiye aitliği sebebiyle durumu daha da ağırlaşmış bulunmaktadır. Böyle bir mala dört elle sarılıp almak ve bundan uzak durmamak takvadan uzaktır, hükmü kesin ve şüphesizdir. Böyle bir durumun günahkarlık olabileceğini düşünmek ve ileri sürmekse adaletle bağdaşmaz. Kaldı ki bu,

nakil açısından da böyledir. Çünkü bir kapalılık ve belirsizlik vardır. Zira karşılıklı olarak birçok benzerlikler taşımaktadır. Evet benzerlik açısından bir karışıklık gösterdiği gibi bu, aynı zamanda nakil yönünden de bir kapalılık sergilemektedir. Çünkü gerek sahabeden olsun ve gerekse sahabeden sonraki tabakadan olsun bu manadaki şeylerde bir çekingenlik gösterdikleri nakledilmemiştir. Elde bu manada bir bilgi de yoktur. Ancak olsa olsa böyle bir durumdaki sakınma ve çekingenlik gösterme sadece takvaya, titizlik ve hassasiyete yorumlanabilinir. Çünkü bu konuya ilişkin haramlık gösteren bir delile rastlanılamaz.

Ayrıca sahabenin bu gibi şeylerden yediklerine ilişkin gelen bilgilere gelince, örneğin Ebu Hüreyre'nin Muaviye'nin yemeğinden yemesi gibi. Buna ne denilir? Eğer eldeki tüm varlığının haramlığı varsayılsa bile, bu hususta da, ola ki sahabe bununla ilgili kendilerince gerekli araştırma ve incelemeyi yaptıktan sonra gidip yemiş olabilirler, böyle bir ihtimal olabilir ve aynı zamanda bizzat kendisinin yemekte olduğu yiyeceğin helal olduğu hususu kendisince mübah olabilecek bir yoldan açıklanmış olabilir ve böyle bir durumda yemiş olabilir.

Bu gibi hususlarda fiillerin/eylemlerin konuya ilişkin ipuçları zayıftır. Kaldı ki daha sonradan gelen İslam bilginlerinin konuya ilişkin düşünce ve yorumları da farklı farklıdır. Nitekim bunlardan kimisi, "Eğer bana sultan/devlet başkanı/ yetkili biri bir şey verecek olursa, verdiğini kesinlikle alırım" demişlerdir. 'Malın çoğunun haramlığı halinde, mübahlık durumu kalkar' türünden olan hükmü bir kenara bırakmışlar, eğer 'alınan şeyin kendisinde bizzat haramlık söz konusu değilse, bunun helal olma ihtimali geçerlidir' düşünce ve kanaatini, hükmünü ortaya koymuşlardır. Bunun için de kanıt olarak, seleften kimi âlimlerin devlet erkanı/sultanlar tarafından verilen ödülleri aldıkları belirtilmiştir.

Eğer haram olan mal varlığı, malın en azını oluşturuyorsa, aynı zamanda o anda da bu haram olan kısmın elinden çıkmış olma ihtimali de varsa, böyle bir maldan yemek haram olmaz. Eğer on murdar hayvanın içerisine bir de şer'an boğazlanmış bulunan bir hayvanın karıştığı meselede/varsayımda olduğu gibi henüz haram varlığı halen orada kesin olarak mevcutsa, işte bu mesele, benim, kendisi için, "Bu konu hakkında diyeceğim bir hüküm yoktur" diye cevap vereceğim bir konudur. Çünkü olayı bilemiyorum/içinden çıkamıyorum. Çünkü bu konu, gerçekten fetva ehliyetindeki müftülerin bile fetva vermede şaşkınlık ve tereddüt gösterdiği meseleler türündendir. Çünkü bu, sayısı belli olan ile sayısı belirsiz olan arasında yer alan ve her iki yöne de benzerlik gösteren girift bir meseledir.

Bir kadından süt emmiş olan birinin, süt annenin kendi köyünde on kadın arasında hangisi olduğu bilinemiyor ve bunlar arasında bir kararsızlık söz konusu ise, süt emenin bu on kadından da uzak durması/evlenmemesi farzdır/bunlarla evlenmek haramdır. Eğer bulunduğu beldede onbinlerce kadın bulunuyorsa, bunlar arasından birinin kendisini emzirdiğini biliyor ve fakat emzirenin kim olduğu bilinemiyorsa, o zaman bunlardan uzak durması gerekmez/evlilik caizdir. Çünkü ikisi arasında dağlar kadar fark vardır. On kişi nerede, onbinlerce kişi nerede... Eğer böyle bir konuda soru bana yöneltilmiş olsaydı, ben, "Bu gibi bir konuda ne diyeceğimi bilemiyorum" diye cevap verirdim. Kaldı ki İslam âlimleri bu konudan daha açık ve net olanlarıyla ilgili olarak bile susmayı ve bir şey söylememeyi tercih etmişlerdir.

Nitekim Ahmed b. Hanbel'e şöyle bir soru yöneltilmiştir: Adamın biri, bir hayvan avlar ve bu avı da başkasına ait bir araziye düşer. Şimdi bu av, acaba avı avlayana mı yoksa, içine düştüğü mülkün/toprağın sahibine mi ait olacaktır? Ahmed

b. Hanbel, bununla ilgili olarak, 'bilemiyorum' diye cevaplamıştır. Bu konuda kendisine defalarca başvurulmuş ise de, yine verdiği cevap, "Bilemiyorum" olmuştur.

Müftü olan yani fetva verecek olan kimse, tüm bu varsayımlardan, işin inceliğini ve hassasiyetini kavrayabilir/idrak ederim manasındaki umudunu kessin.

Abdullah b. Mübarek'e, Basralı bir dostu, "Alışverişlerini/ muamelelerini sultanlarla yapan kimselere yapılabilecek bir muamele ve alış verişin hükmünü sorması üzerine cevap olarak der ki, "Eğer o kimseler sadece ve sadece sultanlarla/devlet erkanıyla muamelede bulunup/alış verişi onlarla yürütüyorlarsa, sen onlarla herhangi bir muamelede bulunma/alış veriş yapma. Eğer sultanlar/devlet erkanı ile aynı zamanda başkalarından da muamelede bulunuyorlarsa, sen böyleleriyle muamelede bulun/alış veriş yap."

Abdullah b. Mübarek'in bu fetvası, bu tür kimselerin elindeki haramın azlığını gözönünde tutarak müsamaha yolunu/ kolaylığı gösteren bir fetvadır/yol ve delildir. Bu fetva ihtimal ki fazla malın olması durumunda da, böyleleriyle alış verişin yapılabilirliliğini gösteren bir müsamaha yoludur, bir delildir. Yani malın fazlası haram olsa bile böyleleriyle alış verişin bir sakınca doğurmayacağına bir delildir, kolaylıktır.

Özetle deriz ki, hiçbir sahabî, kasap -ticaret erbabı ya da fırıncı olsun- fasid bir akitle alış verişte bulundular veya 'bir defa olsun sultanla/devlet erkanıyla muameleleri vardır' diye, tümüyle alış verişlerini terkettikleri görülmemiş ve onlardan bu yolda bir nakil de gelmemiştir. Çünkü böyle bir durumun değerlendirilmesi oldukça zordur/uzak bir ihtimaldir. Kaldı ki bu meselenin kendisi zaten özü itibariyle girift ve içinden çıkılamaz bir bulmaca niteliğindedir.

Eğer, rivayete göre, Hz. Ali (r.a.) böyle bir duruma izin vermiştir ve: "Sultanın/devlet erkanının verdiğini al, çünkü o ancak sana helal olanından veriyor. Çünkü onun malından alınan helal, alınan harama nazaran daha çoktur" diye söylemiştir, buna bir itiraz gelirse ve yine Abdullah b. Mesud (r.a.)'a bununla ilgili olarak soru yöneltilmiş ve soruyu soran kendisine: "Benim bir komşum var, ben onu sadece kötü olarak tanıyorum/iyiliğini bilmiyorum. Zaman zaman bizi davet ediyor veya bizim herhangi bir ihtiyacımız oluyor, kendisinden borç alıyoruz. Şimdi davetine katıldığımız ve kendisinden borç aldığımız bu tür bir komşu ile ilgili olarak ne söylersiniz?" diye sorduğunda, İbn Mesud da: "Seni davet ettiğinde, davetine katıl/icabet et. Eğer herhangi bir ihtiyacın olursa yine kendisinden borç al ver. Çünkü bu gibi bir durumda senin adına bir rahatlık/kolaylık, ona da günah vardır" cevabını vermiştir. Nitekim buna benzer bir fetvayı da Selman Farisî vermiştir. Dikkat edilirse, Hz. Ali, malın çoğunun helallik yönünü gerekçe olarak değerlendirmiştir. İbn Mesud ise, bu konuya işaret yoluyla değinmektedir. Çünkü, "günahı onadır" derken, adamın kendisinin bu durumu/yanlış yaptığını biliyor olmasına ve "sana da kolaylık vardır" derken de 'sen onu gereğince bilmiyor ve tanımıyorsun' diyerek meseleye açıklık getirmiştir. Yine rivayete göre bir adam, Abdullah b. Mesud'a: "Benim faizci bir komşum vardır. Bu adam bizi yemeğe davet ediyor. Biz onun davetine katılalım mı?" diye sorar. İbn Mesud da: "Evet" cevabını verir. Nitekim bu konuyla bağlantılı olarak Abdullah b. Mesud'dan çok değişik rivayetler yapılmıştır. Kaldı ki İmam Şafiî olsun İmam Malik olsun, sultanlardan/devlet erkanından kendilerine gelen ödülleri ve hediyeleri alıp kabul etmişlerdir. Oysa ki bunlar, sultanların olsun, devlet erkanının olsun mallarına haram karışmış olduğunu

da bilen kimselerdi. Şimdi bütün bu gerçeklere karşı siz ne diyeceksiniz?

CEVAP:

Hz. Ali'yle ilgili olarak yapılan rivayet, onun takva açısından gösterdiği titizlik sebebiyle yaşantısına ters düşmektedir. Çünkü Hz. Ali, devlet hazinesinden/bütçesinden mal/maaş almaktan kaçınırdı ve sırf bu amaçla da kendi kılıcını satmıştır. Nitekim boy abdesti alacağı sırada, üzerine giyeceği bir iç gömleğinden başka da bir şeyi yoktu. Gerçi ben, Hz. Ali'nin verdiği iznin bu noktada gayet açık ve net olduğunu inkar ediyor olmadığım gibi, bunun açık bir izin olduğunu biliyorum ve aynı zamanda kendisinin bu gibi şeylerden çekingenlik göstermesinin de bir vera ve takva gereği olduğunu da biliyorum, bunu da red ediyor değilim.

Ancak böyle bir rivayet, eğer Hz. Ali'den sahih olarak gelmiş olsa bile, sultanlara/devlet erkanına ait mallarla ilgili hüküm farklıdır. Ben buna işaret etmek istiyorum. Çünkü sultanın malının oldukça fazla oluşu hükmü, neredeyse sayısız ve 'hesap edilemeyecek oranda' anlamını taşır. Dolayısıyla bununla ilgili açıklamalar ise yakında ele alınacaktır.

Aynı şekilde İmam Şafiî ile İmam Malik'in sultanın malıyla ilgili fiilleriyle bağlantılı olan hususa gelince, bunun da hükmü yakında ele alınacaktır. Burada söz konusu ettiğimiz belirli sayıdaki kimselerin durumu ve bunlara ait mallardır. Çünkü bu gibi kimselerin malları belli bir sayı ve denetim altına alınabilmektedir.

Abdullah b. Mesud'un sözlerine gelince, bu rivayeti sadece Havvat Teymî nakletmektedir. Bu ise rivayeti hafızasında tutma bakımından zayıf biridir. Oysa İbn Mesud ile ilgili olarak bilinen gerçek, onun şüpheli şeylerden oldukça

uzak durduğu ve kaçındığıdır. Çünkü İbn Mesud şöyle derdi: "Sakın hiçbiriniz kalkıp da 'ben, Allah'tan korkarım ve bununla birlikte O'ndan umudumu da kesmem' gibi sözler etmesin. Çünkü helal da haram da açık ve bellidir. Ancak bu ikisi arasında birtakım şüpheli şeyler bulunmaktadır. Bu itibarla, sana şüpheli geleni bırak da şüpheli gelmeyeni al." İbn Mesud bir başka ifadesinde de der ki: "Kalbinizde huzursuzluk meydana getiren şeylerden sakının/uzak durun. Çünkü onlarda günah var demektir."

BAŞKA BİR İTİRAZ:

Eğer, "Malın çoğu haram olunca, ondan almak caiz değildir" sözünü neden söylediniz? Oysa ki o malın haram olduğunu gösteren elde belirgin bir delil ve kanıt da yoktur. Malın, şahsın elinde bulunmuş olması hali ise, malın ona ait olduğunun bir kanıtıdır. Hatta bu türden bir malı elinde bulunduran bu kişiden bir başkası bunu çalmış olsa, bu yüzden eli kesilir/kesilme cezası verilir. Malın fazlalığı sadece genel manada/mürsel olarak bir zanna neden olabilir. Yoksa bizzat belli/ve tayin edilmiş/belirlenmiş bilinen bir mal için geçerli değildir. Ancak bu, tıpkı sokak ve caddelerdeki çamurda haram/necis bir şeyler olabilir galip zannına benzer. Sayısız şeylerin birbirine karışmış olması ve çoğunun da haramlığı daha fazla ise, işte galip zan bu gibi durumlarda söz konusudur. Dolayısıyla böyle bir durumu, Hz. Peygamber (sav)'in, **"Sana şüpheli geleni terket, şüpheli gelmeyeni al/şüpheli olanını şüpheli olmayanına bırak"** mealindeki hadisin genel manası içerisinde değerlendirerek bunu delil göstermek caiz olmaz. Çünkü âlimlerin de ittifakıyla bu hadis, birtakım yerlerle/konularla ilgilidir. Örneğin: Eldeki az sayıdaki şeylerin sayılamayacak kadar fazla olan şeylerle karışması/bu türden helal ve haram karışması gibi, eğer buna ilişkin bir delil varsa

ve bu da bizzat söz konusu mülk içinse, bu mülk konusunda şüpheye meydan vermeyen bir de delil bulunuyorsa/ipucu/alamet varsa, işte böyle bir durumda şüphe doğar/Yani bundan dolayı şüpheli bir durum gerektirir. Oysa ki siz, kesinlikle bunun haram olmayacağını belirttiniz. Şimdi buna ne diyeceksiniz?

CEVAP:

Mal varlığının kişinin elinde bulunması, tıpkı istishapta olduğu gibi zayıf bir delildir. Ancak karşısında onu çürüten kuvvetli/daha güçlü bir delil olmayınca bunun bir tesiri olabilir/geçerliliği vardır. Eğer biz örneğimizde, böyle bir karışmışlığın gerçekliğini kanıtlarsak ve aynı zamanda karışan bu haram maddenin/şeyin de halen var olan mal içerisinde kesinlikle varlığını da kanıtlarsak, o zaman eldeki mal, haramsız değildir, arınmış bir mal olamaz. Böylece biz, karışım sebebiyle malın çoğunun haramlığını gerçekleştirmiş/kanıtlamış oluruz. Ancak böyle bir yargıya varabilmek için de, öncelikle bu malın belli bir şahsa ait olması/elinde bulunmuş olması ve eldeki mevcut varlığının da hesap edilebilir/denetlenebilir olması durumunda mümkündür. Böyle bir durum söz konusu olunca, o zaman, biz mal sahibi olmanın gereği olarak, bu sahipliğin gerektirdiği sözde haklılıktan dönmenin vacipliğini ortaya koyarız. Çünkü durum bu yolda belirmiş olmaktadır. Bu arada Hz. Peygamber (sav)'in, **"Sana şüphe vereni/şüpheli geleni bırak, şüphe vermeyeni/şüpheli gelmeyeni al"** mealindeki hadis böyle bir durum için yorumlanamayacaksa, o takdirde hadisi yorumlayabileceğimiz bir başka yol da yoktur. Çünkü bu hadis, sayısız helale karışmış bulunan az sayıdaki bir haram konusuyla ilgili olarak bir yoruma tabi tutulamaz. Çünkü bu gibi durumlar zaten Rasulullah (sav)'ın döneminde de bulu-

nuyordu. Buna rağmen Rasulullah (sav) ve ashabı onu terkediyor değillerdi.

Yukarıda mealini sunduğumuz hadis-i şerif ne şekilde yoruma tabi tutulursa tutulsun, hadis ancak bizim belirttiğimiz anlamda ve manada yorumlanabilir. Yani yukarıda bizim söz konusu ettiğimiz husus geçerlidir. Eğer hadis, tenzihen mekruh manasında bir yoruma tabi tutulursa, bu da elde herhangi bir kıyas olmaksızın, meseleyi aslından saptırmak, bir başka mecraya götürmektir. Çünkü bu gibi şeylerin haram kılınması, kıyas alametlerinden ve istishabtan pek uzak da sayılmaz. Gerçi fazla oluşun/çokluğun zannın gerçekleşmesi üzerinde bir etkisi vardır. Nitekim eldeki mevcut malın miktarının belli ve denetim altında bulunması durumunda da tesiri vardır. İşte bizim örneğimizde de bu her iki husus bir arada toplanmış bulunmaktadır.

Nitekim İmam Ebu Hanife, "Temiz olan kaplar fazla olmadığı müddetçe, sakın ictihada göre hareket etme!" demiştir. Dikkat edilirse bu örnekte Ebu Hanife, eldeki alamete ve çokluğa bakarak istishab ile ictihadın bir arada uygulanmasını şart koşmaktadır.

Diğer taraftan, "Kişi herhangi bir gayret/ictihad ve çaba göstermeksizin bu kaplardan birini dilediği gibi alır ve bunu da sırf yalnızca istishabı gözeterek söylerse, bu durumda o sudan içmeyi de caiz bulur. Şimdi böyle bir varsayımla yola çıkan kişi, buna göre, sadece malın elde bulunmasıyla, bunu bir alamet/ipucu sayarak yalnızca buna göre caiz görmesi gerekir. Ancak bu, suya benzerlik gösteren/su ile karışmış olan bir su konusunda geçerli olamaz. Çünkü burada istishaptan söz edilemez. Aynı şekilde biz bu konuyu, murdar olan ve kesilmiş bir hayvana benzer durumda olan leşlerin temiz olanlarıyla karışması halinde uygulayamayız. Çünkü murdar/leş olmuş şeylerde de aynı şekilde istishaptan söz edilemez. O şe-

yin kişinin elinde bulunmuş olması, onun murdar olmaması için bir delil ve kanıt olamaz. Ancak mübah olan yiyeceklerde ise el, onun mülk olduğunu gösterir. İşte bu noktada dört gerekçe bulunmaktadır:

a- İstishab,

b- Karışmış olan şeylerin azlık ya da çoklukları,

c- Karışan maddelerin sayılarının ve denetimlerinin belli olması ya da karışmış maddelerde bir genişliğin/çıkar yolun bulunması.

d- Hakkında ictihada gidebilmek için o şeyin kendisinde/aynında belli/özel bir alametin/ipucunun bulunmasıdır.

Dolayısıyla bu dört gerekçenin tümünden kim habersiz olarak bir şey yapmaya kalkışırsa, çoğu zaman yanılır. Çünkü kişi eğer söz konusu gerekçeleri bilemezse, o takdirde benzer olmayan birçok şeyleri/meseleleri, ortak yönleri bulunmayan şeyleri tutar birbirine benzetir/ortak olarak gösterir ve yanılır.

Bizim buraya kadar anlattıklarımızdan şunu çıkarıyoruz. Tek bir şahsın mülkündeki şeylerin helal ve haram olarak birbirine karışması durumunda, söz konusu karışan haram şeyler:

a- Ya daha fazla haram karışmıştır veya

b- Çok az haram karışmış olabilir. Bunlardan her biri de ya;

a- Kesin bir bilgiyle bilinir ya da,

b- Eldeki bir alamete/ipucuna göre veya vehme dayalı olarak zanna dayalı olarak bilinir.

Dolayısıyla iki noktada/yerde konuyu sormak ve soruşturmak vaciptir:

a- Ya kesin olarak haramın çokluğu bilinmelidir. Böyle bir durumda sormak gerekir.

b- Ya da zanna dayanarak haramın çokluğu bilinmektedir. Yine soruşturulur.

Örneğin, herhangi bir Türk ırkına mensup biriyle karşılaşıldı. Adamın elinde mal bulunmaktadır. Bu malın tümünün ganimetten elde edilmiş olabilmesi ihtimali yanında, adamın kimliği bilinmiyor/tanınmıyor. Bu, soruşturulur. Eğer malının en azının haramlığı kesinlikle biliniyorsa, işte bu, kararsızlık konusudur. Selefin çoğunluğu ve aynı zamanda bir çoklarının muameleleri ve durumların getirdiği zorunluluk, bu gibi şeylerin alınıp satılmasının caizliğidir/ruhsat verilmiştir. Ancak bu söylediğimizin dışında kalan diğer üç kısım ise, esas itibariyle herhangi bir sorma ve soruşturmayı gerektirmez.

İKİNCİ VARSAYIM

Eğer bir kişi, herhangi bir kimsenin yemeğine katılsa, ancak davet sahibinin elinde haramdan edinilmiş veya devletten aldığı bir maaşı olduğunu biliyor ya da bir başka haram yerden geldiğini bilmektedir. Fakat bunları bilmesine rağmen şu anda o haram şey, gittiği zatın elinde/evinde ya da malında var mı yok mu, bunu bilememektedir. 'Böyle bir kimsenin yemeğini yiyebilir mi?' 'evet, yiyebilir'. Ayrıca bunu araştırıp sormasına da gerek yoktur. Eğer bir araştırma ya da soruşturma yaparsa bu, mutlaka bir vera/takva yani titizlik gereğidir.

Eğer, o maldan adamın elinde o anda var olduğunu biliyorsa, fakat bu miktar az mı yoksa çok mu olduğunu bilemiyorsa, bu durumda kalan haram maddenin/şeyin daha az olduğu yönünü kabul ederek hareket eder. Ancak daha önceden de anlatıldığı gibi az ile ilgili olan durum yani haramın azlığıyla ilgili durum da oldukça girift bir meseledir, pek içinden

çıkılacak gibi değildir. İşte bu örneğimiz de tıpkı ona benzemektedir ya da ona yakın bir konudur.

ÜÇÜNCÜ VARSAYIM

Hayır işleriyle ilgili, vakıflar ya da vasiyetlerle ilgili bir mütevellinin[146] elinde şayet iki mal/çeşit mal bulunur, bu mütevelli olan kimse istenilen nitelikleri taşımaması sebebiyle, bu mallardan birinde hak sahibi ve fakat birinde ise değildir. İşte durum ve konumu böyle olan bir kimsenin, vakıf sahibince kendisine teslim edilen şeyi alabilme yetkisi var mı yok mu?

İşte bu konu biraz üzerinde tartışılmayı ve düşünmeyi gerektiren bir husustur. Eğer istenilen nitelik ortada ve biliniyorsa, mütevelli de onu biliyorsa, mütevelli olan kişi de adaletle tanınıyorsa, o takdirde herhangi bir araştırma ve soruşturmaya gerek kalmaksızın onu alabilme hakkı vardır. Çünkü burada, mütevelli hakkında şöyle bir kanaat oluşmaktadır: Mütevelli olan kişi, kendisine teslim edilen şeylerden sadece kendisi için hak olanını, hak ettiği ücretini alır ve onu harcaması gereken yerlere harcar. Eğer mütevellinin aranan niteliği bilinemiyorsa (acaba eline geçirdiğini harvurup harman savurur mu, başkaca bir şey yapar mı gibisinden durumu/niteliği bilinemiyorsa), ancak bununla birlikte mütevelli olan şahsın hali/durumu biliniyorsa, bu adam helal ve harama bakmaksızın her şeyi birbirine karıştıran, ne yapacağı bilinemez durumda biri olarak tanınıyorsa, işte o takdirde araştırmak ve soruşturmak gerekir. Çünkü konu ettiğimiz meselede yed/mala sahiplik olmadığı gibi, istishab da söz konusu değildir. Böyle bir şey olsa, durum ona göre değerlendirilebilir. Oysa böyle bir durum burada yoktur.

146 Mütevelli: Birinin yerine geçen. Bir vakfın idaresi kendisine verilmiş olan kimse.

Çünkü Rasulullah (sav) sadaka/zekat ile hediye konusunda bir tereddüde düşünce hemen bunun durumunu sorar araştırırdı. Çünkü o şeyin elde olması, onun hediyeden ayırd edilebileceği manasını taşımaz. Kısaca bir şeyin elde bulunmuş olması, onun hediye mi yoksa zekat/sadaka mı olduğunu belirleyemez. Bu, sormakla öğrenilir. İstishab ile de bu anlaşılamaz. Dolayısıyla bunun tek çıkış yolu sorup öğrenmektir.

Çünkü sorup öğrenmeyi, biz meçhulden/kimliği bilinmeyenden ve bir de yed/mal sahipliği ve müslümanlığı sebebiyle kaldırdık, gerek duymadık. Hatta adamın müslüman olduğu eğer bilinemez ve böyle bir adamın elinden kesilmiş bulunan bir hayvanın eti alınırsa -ki bu adam bir mecusi/ateşperest de olabilir- dolayısıyla kesin olarak müslüman olduğu da bilinemediği için kestiğinin alıp yenmesi caiz olmaz. Çünkü malın elde bulunması, o malın murdar olmadığı manasına gelmez. Aynı şekilde adamın şekli/şemaili de onun müslümanlığının kanıtı olamaz. Ancak insanın bulunduğu ülke/belde ya da kasaba halkının çoğunun müslüman olması hali başkadır. Bu gibi hallerde, üzerinde küfür alameti taşımayan bir kimsenin müslüman olabilme ihtimali ve zannı açısından, ondan alınanın yenmesi caiz olur. Hatta böyle bir durumda yanılabilme imkanı da olsa, yine de caizdir.

İşte bu bilgiler çerçevesinde nerelerde elin/mal sahibi olmanın geçerli olduğunu ve nerelerde de geçersiz olduğunu iyice bilmeli ve işleri birbirine karıştırmamalıdır.

DÖRDÜNCÜ VARSAYIM

Bir kimse, gittiği kasabadaki/beldedeki evlerin gasbedilen evleri de içerdiğini bile bile oradan bir ev satın alabilir. Bunun bir sakıncası yoktur. Çünkü böyle bir karışıklık oldukça fazladır ve gasbedilen edilmeyen arasında ayırdedilme im-

kanı yoktur. Ancak takva gereği ve ihtiyaten olsa da araştırıp soruşturmada bir yarar vardır.

Şayet herhangi bir sokakta on ev bulunuyor, bu evlerden biri ya gasbedilmiş veya vakıftır. Durum belirlenmedikçe ve kesinlik kazanmadıkça buradan satın almak caiz değildir. Mutlaka konuyu araştırmak gerekir bu, vaciptir.

Bir kimse herhangi bir beldeye/şehre ya da kasabaya gider ve burada belli mezhep/görüşlere ait vakıflar, hanlar ve imarethanelerin bulunduğunu görürse, bu şahsın canının istediği gibi, gidip oralarda ikamet etmesi/kalması, hiçbir şey sormadan o vakıflardan yemesi ve içmesi doğru değildir/böyle bir hakka sahip olamaz. Çünkü bu gibi şeylerde durum, tıpkı sayısı belli olan şeylerin birbirine karışması gibidir. Yani mezheplere göre vakfedilen bu şeylerin birbirine karışmış olması, tıpkı sayısı belli olan şeylerin birbirine karışmışlığına benzemektedir. Mutlaka bunların birbirinden ayırdedilmesi gerekir. Eğer ortada bir bilinmezlik varsa, hemen o şeye balıklamasına atılmak olmaz. Çünkü hanlar, imarethaneler ve okullar/medreseler, bir belde içerisinde sayısı belli olan ve bilinen yerlerdir ve kesinlikle de böyle olmak durumundadır.

BEŞİNCİ VARSAYIM

Biz araştırma ve soruşturma yapmanın takva gereği olduğunu belirtmiştik. Bu hususta kişi, yemek ya da mal sahibinin kızıp öfkelenmeyeceğinden eğer emin ise, sorabilir. Aksi takdirde soramaz. Eğer gerçekten adamın yedirdiği yemek ya da elde var olan malının çoğu haram ise, bunun araştırılmasını vacip saydık/gerekli ve zorunlu gördük. İşte böyle bir durumda mal sahibi ya da yemek sahibi kızar, darılır ve kırılır gibisinden bir bahaneye gerek kalmaz, mutlaka soruşturulur. Çünkü zalim/ezen kimseyi

mümkünse daha fazla ve daha çok rahatsız etmek gerekir. Gerçi tecrübeyle sabittir ki böyleleri genel olarak öyle kızıp öfkelenmez/gayet pişkindirler. Sormak ve araştırmak gibi şeylerden pek rahatsızlık duymazlar.

Evet, eğer söz konusu şeyleri/malı, yiyecekleri eğer adamın vekilinin elinden, ya da oğlu veya kölesinin/işçisinin, öğrencisinin veya kendi gözetimi altında bulunan kimilerinin elinden alıyorsa, böyle bir durumda şüphe hali sezdiğinde sormak hakkıdır, bu konumdaki kişilere sorabilir. Çünkü bu ikinci derecedekiler, genelde kendilerine sorulanlar yüzünden kızıp darılmazlar. Ayrıca böyle kimselere helal işlerin yolunu göstermek bakımından da sormak gereklidir.

İşte böyle bir sebebe dayalı olarak Hz. Ebu Bekir (r.a.) kölesine sormuş ve ondan bilgi istemiştir. Hz. Ömer de, kendisine zekat devesi olan sütten içiren kimseye bununla ilgili soru yöneltmiştir. Nitekim Hz. Ebu Hüreyre (r.a.)'ye, elinde fazla bir mal ile gelmesi sebebiyle, valiliği sırasında Hz. Ömer, kendisini, "Edindiğin bu malın tümü helal midir?" diye sorgulamıştı. Çünkü çok malı olması sebebiyle ister istemez böyle bir soru sorma ihtiyacı duymuştur. Çünkü Ebu Hüreyre, atadığı valilerden idi. Özellikle de Hz. Ömer'in, sorgulama esnasında seçtiği kelimelerin yumuşaklığına ve hassasiyetine de dikkatinizi çekmek isterim.

Nitekim Hz. Ali (r.a.):

"Allah katında, devlet başkanının adaletinin üzerinde hoş karşılanan bir şey olmadığı gibi, aynı şekilde yumuşak davranmasından da daha sevimli bir şey yoktur. Diğer taraftan da devlet başkanının zulmünden ve kötülüğünden de Allah tarafından hoş karşılanmayan ve gazapla karşılanan bir şey de yoktur" demiştir.

ALTINCI VARSAYIM

Haris Muhasibî diyor ki: "Şayet herhangi birinin bir dostu ya da bir kardeşi olur ve kendilerine malı ve varlığı hakkında bir şey sorması halinde kızmayacaklarını bilir ve bundan emin olsa bile, sırf takva, hassasiyet ve titizlik gereği ona bir şey sormaması iyi olur/bir şey sorması gerekmez. Çünkü böyle bir durumda ola ki adamın kendisince bilinemeyen bir yönü ortaya çıkar, bu da adamın durumunu başkalarına söylemeye kadar gider, sonuçta adam bundan dolayı toplumda bir dışlanmayla karşı karşıya bulunur. Sonuçta bu hal, o kimselerin birbirlerine kızıp darılmasına kadar varır."

Haris Muhasibî'nin yukarıda söyledikleri gayet güzel şeylerdir. Ancak, soruşturma konusunu bırakmak, eğer farz oluştan değil de, takvadan kaynaklanıyorsa böyledir ve doğrudur. Çünkü bu tür işlerde, kişinin ipliğini pazara düşürmek yanlıştır ve bunlardan sakınmak gerekir. Aynı zamanda bu, karşılıklı kızıp öfkelenmeye de neden olur. Bu, oldukça önemli bir husustur. Çünkü takvadan önce adamın kinini ve düşmanlığını kazanmamak lazımdır. Yine Muhasibî bu sözlerine şu ifadeleri de eklemektedir:

"Eğer dostu ile ilgili olarak herhangi bir şüphe ya da kuşkusu olsa bile, yine de onun malıyla ilgili hiçbir şey sormamalıdır. Arkadaşım/dostum bana helal olan şeyden yedirir ve haram olanından da uzak tutar, diye düşünmelidir. Eğer yine de gönlü rahat edemiyorsa, bu durumda uygun bir dil ile onun yedireceği şeylerinden kendisini uzak tutsun ve soru sormak suretiyle adamı rahatsız ve huzursuz bırakmasın."

Muhasibî daha sonra devamla diyor ki:

"Çünkü ben âlimlerden herhangi birisinin böyle bir iş yaptıklarına rastlamadım."

İşte yukarıdaki sözler Haris Muhasibî'ye aittir. Oysa ki kendisi zahidlikle tanınmış biridir. Bu, onun çok az bir haramın fazlaca mala karışması durumunda gösterdiği hoş görüyle kabul etmeyi gündeme getirmektedir. Ancak böyle bir durum, herhangi bir vehim hali olması ile olabilir. Eğer ortada gerçekleşmiş ve kesin olan bir durum varsa, böyle hareket edilemez, yanlıştır. Çünkü şüphe/şüphelenme sözcüğü kimi deliller sebebiyle vehim manasına da kullanılmaktadır. Bu, yakin/kesinlik anlamına hiçbir zaman gelmez. Dolayısıyla soru sorma sırasında işte işin bu ince noktaları gözden kaçırılmamalıdır.

YEDİNCİ VARSAYIM

Şöyle bir soru akla gelebilir: Malının bir kısmı haram olan kişiye, malında haram olup olmadığının sorulmasının nasıl bir anlamı olabilir ki? Bundan ne tür bir fayda sağlanır? Kaldı ki haram malı helal saymak isteyen biri zaten doğruyu söylemeyecektir. Eğer adamın emin ve güvenilir biri olduğuna inanılıyor, bu hususta kendisine güven duyuluyorsa, o takdirde malının helalliği hususunda da o kişinin dindarlığına güven duyulsun, olmaz mı?

CEVAP:

Benim yukarıdaki soruya cevabım şöyle olacaktır. Çoğu zaman, malı içerisinde haram katışıklığı bulunan birileri, eğer herhangi birilerini ziyafete/yemeğe çağırıyor/davette bulunuyorsa veya birileri tarafından sunduğu hediyenin kabulünü arzuluyorsa, mutlaka bunu bir amaç/çıkar için yapmaktadır. Dolayısıyla böyle bir kimsenin sözüne de güven olmaz. Aynı zamanda böyle birine, malı içerisinde haram bulunup bulunmadığını sormanın da bir yararı yoktur. Bu hususta çıkar yol,

bunu adamın kendisine değil de, onun dışında birilerine sormaktır.

Diğer taraftan eğer adam satıcı/esnaf ise, o yaptığı ticaretinde/alış verişinde kârı ve kazancı amaçlar. Dolayısıyla böyle birilerinin "Benim malım/kazancım helaldir" türünden sözüne güven duymak sağlıklı olmaz, ayrıca, "Senin malın haram mı değil mi?" gibisinden bir soru sormanın da bir anlamı yoktur. Durumun iyice anlaşılabilmesi için mutlaka onun dışında birilerine sormak gerekir.

Eğer elinde mal bulunduran ve malın sahibi olan kimse, herhangi bir şekilde bir töhmet altında tutulan biri değilse, böyle birisine, malının haram ve helalliği konusunda soru sorulabilir. Nitekim mütevelli olan bir kimseye de, elindeki malın nereden ve hangi yerlerden geldiği sorulabilir ve sorulmuştur da. Hatta Rasulullah (sav) efendimiz, kendisine getirilen hediye ve sadaka/zekat hakkında durumun açığa çıkması için bilgi istemiş ve sormuştur. Çünkü böyle bir hareket ne karşısındakine bir huzursuzluk verir ne de aynı zamanda bunu soran da itham altında tutulamaz. Şayet soran kişi, karşısındakine 'helal kazanç yollarını bilmiyorsun!' diye itham ederek, ona doğru kazanç yolunu göstermesi durumunda, yine adamı itham etmiş sayılmaz. Diğer taraftan insanın kendi hizmetçisine/işçisine ve kölesine 'nereden kazanıyorsun?' diye meseleyi sorup araştırmasının da itham ile bir alakası yoktur. İşte bu tür durumlarda sormak ve araştırmak bir yarar getirir.

Eğer elinde malı bulunduran mal sahibi olan kişi, itham altında bulunan biriyse, onunla ilgili bilgi ve açıklamalar bir başkasından sorup öğrenilebilinir. Eğer mal sahibinin durumunu bilen adil bir kimse, 'adamın hali budur, malı da şöyledir...' diye bilgi verirse, bunun doğruluğunu kabul eder. Eğer bu bilgileri veren kişi, fasık/dini gereğince yaşamayan biriyse, bu durumda adamın hal ve tavırlarına bakarak, bundan bir

sonuç çıkarmak/ipucu bulmak suretiyle bir hükme varabilir. Örneğin, 'bu adam durup dururken neden yalan söylemiş olsun ki...' ve 'adamın bundan ne gibi bir kazancı var?...' gibisinden hareketle bir hükme varır. İşte böyle bir durumda da böylelerinin de verdiği bilgiyi kabullenmek caiz olur. Çünkü bu gibi durumlar/adamın fasıklık hali, kendisiyle Rabbi arasında olan bir husustur. Biz ona hükmedemeyiz. Bu hususta aslolan şey, adamın güvenilir olmasıdır. Nitekim öyle durumlar vardır ki, adil bir kimsenin sözünden daha çok, fasık birinin verdiği bilgiye/söze güven duymak daha yerinde ve geçerli olmaktadır. Çünkü bu, "her fasık/dinde gerektiği şekilde görevini yapmayan kimse, yalan söyler" anlamını taşımaz. Aynı şekilde, görünürde adil olarak gözüken kimseler de mutlaka doğru söylerler, diye de bir hüküm ve kural yoktur. Ancak şahidliğin görünürde adil kimselerin şahitliğine bırakılması/geçerliliğin bunların şahitliğinde görülmesi, sadece hükmün bunu zorunlu görmesindendir/hüküm gereği zaruridir. Çünkü insanların kalbinden/içinden ne geçiyor, buna kimse hükmedemez ve kimse bunlara muttali de olamaz.

Kaldı ki İmam Azam Ebu Hanife (r.a.), fasık olan kimsenin şahitliğini kabul etmiştir. Nitekim tanıdığın nice kişiler olabilir de, bu kişilerin hep kötülük yaptıklarını da bilirsin. Fakat durumları böyle olan bir bildik kişi, herhangi bir haberi/bilgiyi sana getirdiğinde, verdiği habere/bilgiye de güvenir, doğruluğunu kabul edersin. Aynı şekilde temyiz hakkına sahip bir çocuğun/ne yaptığını bilen, aldanmayan ve her manada sağlıklı bulduğun bir çocuğun bilgi/haber getirmesi durumunda, sözüne güven duyulur ve söylediklerinin doğruluğundan da emin olunur.

Ancak bilgiyi veren kişi/haber getiren zat, durumu bilinemeyen, kimliği bizce tanınmayan meçhul biriyse, bunun elinden sunulanı yemenin caiz olduğunu biz daha önceleri

belirtmiştik. Çünkü malın o şahsın elinde bulunmuş olması, açık bir şekilde, o malın ona ait olduğunun bir delilidir. Çoğu zaman da şöyle bir söz söylenir: "Adamın müslümanlığı, onun doğruluğu/doğru söylemesi için yeter delil/referanstır." Ancak bu hüküm, biraz üzerinde düşünmeyi gerektiren bir husustur. Çünkü adamın bu ifadesi, ola ki daha önce etkisinde kaldığı bir şey sebebiyledir. Bu bakımdan dikkat ve araştırma gerektirir. Nitekim buna benzer bir grup kimsenin bir araya gelip aynı kanaati ortaya sürmeleri kuvvetli bir zan oluşturur. Ancak böyle bir gruptan sadece bir tek kişinin bırakacağı etki oldukça zayıf ve cılız kalır. İşte bu bakımdan bunun kalpteki etkisine dikkat etmek gerekir. Asıl müftü/fetva yeri bizzat kalbin kendisidir. Bu gibi yerlerde insan gönlüne danışmalıdır. Çünkü kalp, dillerin söylemekten aciz olduğu birçok şeyde hassas ve gizli noktaları görüp yakalar. Mutlaka işin bu yönleri gözardı edilmemelidir.

Kalbe güven duymanın ve kalbin sesine kulak vermenin vacipliği/gerekliliği hususunda, Ukbe b. Haris'ten gelen şöyle bir rivayet bulunmaktadır. Ukbe, Rasulullah (sav)'a gelir ve:

"Ben bir kadınla evlendim. Fakat daha sonra siyah/zenci bir cariye/kadın gelerek, her ikimizi de/eşimi ve beni emzirdiğini ileri sürüyor, fakat o yalancıdır." dedi. Bunun üzerine Rasulullah (sav) **"O takdirde, eşin olan kadını terket"** dedi. Ukbe b. Haris, kadını aşağılamak için: "Fakat, o kadın siyah/zenci bir kadındır" deyince, Rasulullah (sav) de kendisine: **"Nasıl olur ki, kadın her ikinizi de birlikte emzirdiğini söylüyor değil mi? Artık senin için, eşinden sana bir hayır yoktur, ondan ayrıl."** diye buyurdu. Hadisin farklı bir lafzı da şöyledir: **"Nasıl olabilir ki/Kadını nasıl aşağılayabilirsin ki? Söylenen söylenmiştir."**[147]

147 Ukbe b. Haris'ten Buharî rivayet etmiştir.

Kimliği belirsiz/durumu bizce bilinemez olan kişinin eğer yalan söylediği bilinmiyor ve söylediklerinde de farklı bir amaç güttüğü de görülemiyorsa, kuşkusuz bunun kalpte bir etkisi vardır. Dolayısıyla bununla ilgili emir/hüküm de kaçınılmak hususunda bir kesinlik ve güç kazanır. Eğer gönül tam anlamıyla ve huzurlu bir şekilde o şeyi kabulleniyorsa, artık o şeyden sakınmak ve uzak durmak kesinlikle vacip/farz olmuş olur.

SEKİZİNCİ VARSAYIM:

Eğer ortada iki adil tanık, bir konuda şahitlikte bulunurlar ve fakat bu tanıklıklar arasında bir çelişki ortaya çıkarsa, her ikisinin de tanıklığı geçersiz hale gelir ve böyle bir durumda da sorup araştırmak ve incelemek vacip/gerekli olur. Nitekim iki fasığın birbiriyle çelişkili ifadeleri/sözleri de bu manada değerlendirilir ve aynı yol izlenir. Böyle bir durumda artık iş kişinin kalbinin sesini duymasına bağlı kalmıştır. Kişinin, kalbinin sesine uyarak bu iki adilden birinin verdiği bilgiyi/şahitliği ya da iki fasıktan birinin verdiği bilgiyi kabul etmesi mümkündür/bu, caizdir. Aynı zamanda taraflardan birinin tercihi, çokluk gözönünde bulundurularak mümkündür veya tecrübe/deney yoluyla adam o konuda uzmanlık kazanmışsa bu açıdan tercih caiz olabilir veya meseleyi/tanıma bakımından karar ve hüküm caiz olabilir. Ancak söz konusu ettiğimiz bu mesele/varsayımla hareket ettiğimiz bu konu birçok varyantları olan bir meseledir.

DOKUZUNCU VARSAYIM:

Eğer belli ve bilinen bir mal yağmalanırsa ve yağmalanan bu mal türünden de, herhangi bir kimsenin elinde bir miktar bulunursa ve birileri de bunu satın almak isterse, malın da

gasp yoluyla elde olunan bir mal olmaması ihtimali de varsa, malı satmak isteyen söz konusu kişi de salih ve dürüst biriyse, böyle birinden satın almak caizdir/herhangi bir sakınca yoktur. Fakat böyle bir şeyi almamak, titizlik göstermek bir takva gereğidir.

Eğer adamı tanımıyor ve kimliğini bilmiyorsak/meçhul biriyse ve söz konusu gasbedilen üründen bir hayli varsa ve böylece gasbedilmemiş olanların çokluğu kesinse, bu maldan satın alınabilinir/meçhul kimseden o ürün alınır. Eğer söz konusu üründen o bölgede oldukça az rastlanan/bulunan bir ürünse ve artışı da gasp yüzünden ise, bu noktada bunun helal olduğunu, malı elinde bulundurmanın ötesinde başkaca bir delil ve ipucu da yoktur. Burada belli bir ipucu devreye girmektedir. Eşyanın ve türünün elde ediliş şeklinde bir çelişkili durum vardır. Dolayısıyla böyle bir malı satın almamak ve bundan uzak durmak oldukça önemlidir ve takvanın da en başında yer alır. Fakat söz konusu ürün kesinlikle/vacib olarak satın alınamaz, demek de oldukça zordur. Çünkü eldeki ipuçları çelişiktir.

Bu açıdan da ben, şu veya bu manada bir hüküm verecek de değilim/buna gücüm yoktur. Ancak ben işi kalbin fetvasına/gönülden gelecek olan sese bırakıyorum. Kişi bu hususta kalbinin sesini duyarak hangi yön daha ağır basıyorsa, ona göre hareket etmelidir. Eğer kalbinin sesi, 'bu ürün, gasp malıdır' diyorsa, bundan uzak durmalı ve satın almamalıdır. Aksi olursa, satın almasında herhangi bir sakınca yoktur, satın almak helaldir. Gerçi bu tür olayların birçoğunda işler hep girifttir, içinden pek çıkılacak gibi değildir. Çünkü bu, birçok kimsenin kolay kolay içinden çıkamayacağı benzerlikler gösteren meselelerdendir. Bunlardan sakınan ve uzak duranlar, ırzını ve dinini temize çıkarmış olur. Bunlardan edinenler ise, yasak olan bir koruluk kenarında dolaşmaya

benzer ki, her an kendisini tehlikeyle yüzyüze görmesi büyük bir ihtimaldir.

Şöyle bir soru da gelebilir ve denebilir ki: "Hz. Peygamber (sav) kendisine sunulan sütün kaynağını sorup soruşturmuştur. Buna ne buyurulur?"[148] Sütün bir koyun sütü olduğu kendisine anlatıldığında, yine Rasulullah (sav): **"O halde koyun nereden geldi ki?"** diye sormuşlar. Bu da kendisine anlatılınca, artık sorup soruşturmayı bırakmıştır. Şimdi bu gerekçeler çerçevesinde malın kaynağının nereden geldiğini sormak gerekir mi/vacib mi değil mi? Eğer sormak ve soruşturmak gerekliyse/vacipse bunun ilk kaynağını mı, yoksa ikinci ve üçüncü kaynaklarını da mı soruşturmak gerekir? Dolayısıyla bununla ilgili kural/ölçü nedir? diye sorulursa, biz de aşağıda görüldüğü gibi söyleriz.

CEVAP:

Benim bu hususta diyeceğim, bu konuda bir kuralın/ölçü ve takdirin olmadığıdır. Aksine eğer soru sormayı gerektirecek bir durum/şüphe varsa, bu da ya soruşturmanın vacipliğini/gerekli olduğunu, ya takva gereği öyle olduğunu ortaya koyar. Araştırmanın sonucu ise, şüphe doğuran durumun sona ermesine bağlı kalır. Bu ise durumlara ve olaylara göre değişkenlik ve farklılık gösterir.

Eğer ortadaki töhmet ve kuşku, elinde malı bulunduran kimsenin kazandığı malın hangi helal yoldan kazandığı bilinemiyorsa, o zaman izlenecek yol şöyledir: Adama elindeki malı nereden getirdiği sorulur, o da o malı satın aldığını söylerse, artık ortada herhangi bir problem kalmaz. Bu cevapla yetinilir. Eğer 'ben bunu koyunumdan elde ettim' derse, o zaman da, şüphe olayı koyunlar üzerinde yoğunlaşır. Koyunun

148 Kazanç ve maişet kısmının beşinci bölümünde geçti.

nereden kazanıldığı sorulur. Eğer koyunu da 'satın aldım' derse, yine mesele biter ve bununla yetinilir.

Şayet ortadaki kuşku, bir zulümden kaynaklanıyorsa -çünkü bedevî/çöl hayatı yaşayan Arapların birçok mal varlığı böyledir- gasbedilerek elde ettiklerinden kuşku olabilir. Böyle bir durumda 'bunu koyunumdan elde ettim' gibisinden söyledikleri bir değerlendirmeye alınamaz, yine kuşku devam eder. Hatta 'elimdeki bu koyunu önceki koyunum doğurdu' demiş olsa bile yine kuşku devam eder durur. Ancak adam, 'bu, bana babamdan miras olarak kaldı' derse, babasının durumu da meçhul/bilinemiyorsa artık daha fazla araştırmaya gidilemez ve soruşturma yapılamaz. Ancak babasının elindeki tüm varlığının haramlığı biliniyorsa, bundan böyle miras olarak kalan malın haramlığı tescil edilmiş/belirlenmiş olur. Eğer babasının malının çoğunun haramlığı biliniyorsa, dolayısıyla aşırı üreme/çoğalmayla, zamanın değişmesiyle ve miras yoluyla el değiştirmekle de hükümde bir değişiklik söz konusu olmaz.

İşte kişi tüm bu inceliklere dikkat etmelidir.

ONUNCU VARSAYIM

Tasavvuf erbabının/sofilerin bağlı bulundukları ve onlara ait olan bir tekke ile ilgili olarak bana soru yöneltildi. "Söz konusu tekkeye vakfedilen yemekler burayla ilgili hizmetçilerin inisiyatifinde, bu tekkeye vakfedilenlerin dışında başka yönlere yapılan bağışlar da bulunmakta. Bu çalışanlar, farklı yönlere ve işlere vakfedilen bu malları birbirine karıştırıyorlar. Bundan da kim olursa olsun her önüne gelene vererek infak ve harcamada bulunuyorlar. Şimdi bu kimselerin sunduğu bu tür yemeklerden yenmesi helal mi, haram mı yoksa şüpheli mi? Bunların durumları nedir? Söyler misiniz?"

CEVAP:

Ben bu konuyu şöyle açıklamak isterim. Söz konusu sorularınız yedi ana temel üzerinde değerlendirilir ki, şimdi bu yedi ana temeli birer birer açıklayalım.

Birinci temel unsur: Genelde buralarda çalışan hizmetliler bu şeyleri satın alırken geleneklere göre hareket ederek satın alır. Bu gibi şeylerde akdin unsurları pek kullanılmaz. Kaldı ki biz böyle geleneklere dayalı olarak yapılan karşılıklı alım verimlerin sahihliği yolunu tercih etmişiz/seçmişiz. Hele bu gibi bir durum yiyecek ve gıda maddelerinde söz konusu ise, alıp verilen şeyler basit olan türden şeyler ise, burada sadece karışıklık ya da ihtilaf şüphesi vardır. Başka bir husus yoktur.

İkinci temel unsur: Bu gibi yerlerde şuna dikkat olunmalıdır. Orada çalışanların satın aldıkları şeyler, acaba bizzat haram olan malın kendisiyle mi satın alınmıştır ya da bunu borç olarak mı satın alıyor?

Eğer çalışanlar satın aldıklarını bizzat haram malın kendisiyle satın alıyorsa, bu, haramdır. Dolayısıyla böyle bir yemekten yenmesi haramdır. Eğer orada çalışan kimsenin bu şeyleri nasıl satın aldığı kesin olarak bilinemiyorsa, bu durumda genel kural ve çoğunluk durumu göz önünde bulundurularak, adamın daha çok böyle bir şeyi borç karşılığı satın almış olduğudur. Dolayısıyla işin bu galip yönü göz önünde bulundurularak, bundan almak/yemek caizdir. Bu gibi bir durumdan haramlık sonucu çıkartılamaz. Olsa olsa çok uzak bir ihtimal olarak bir şüphe doğabilir. Bu uzak ihtimal de, satın alman şeylerin belki de bizzat haram olan malın kendisiyle alınmış olabileceği ihtimalidir.

Üçüncü temel unsur: Çalışanların satın aldıkları malın nereden satın alındığına bakılmasıdır. Eğer çalışanlar, satın aldıkları şeyleri, malının çoğu haramdan oluşan birinden almışlarsa, bundan yemek caiz olmaz. Eğer sattığı malının azı haram olan kimseden satın almışlarsa, bu, üzerinde durulması gereken bir meseledir. Ki bununla ilgili açıklamalar da daha önce geçmişti. Eğer satıcının durumu bilinemiyorsa, o zaman bundan yemekte herhangi bir sakınca yoktur, yenilebilir, caizdir. Çünkü belki de adam/görevli kişi malı helal olan kimseden bunu satın almış olabilir. Ya da tıpkı kimliği bilinemeyen kimsede olduğu gibi... Bu husus kesinlikle bilinemediğinden, meçhuldan alışveriş yapılmasının caiz olduğu hususu da daha önce anlatılmıştı. Ki genelde durum böyledir. Böyle bir durumdan haramlık sonucu çıkarılamaz, aksine haram olabilme şüphesi 'belki' doğabilir.

Dördüncü temel unsur: Çalışanlar o şeyleri bizzat kendileri için veya orada bulunanlar için satın almış olabilir. Çünkü gerek mütevelliler olsun ve gerekse çalışan kimseler olsun, tıpkı vekil gibi hareket ederler. Bu bakımdan vekilin kendi adına/kendisi için satın almasının caiz olduğu gibi, başkası/çalıştığı yer adına da satın almış olabilir. Ancak böyle bir durum da niyete bağlı bulunmaktadır. Ya niyet olacak veya buna ilişkin açık bir ifadesi bulunacaktır. Eğer satın alma işi, sadece örfe göre oluyorsa, burada herhangi bir söz de cereyan etmiyorsa, ki genelde normal ve örfe göre olan alış verişlerde herhangi bir niyetten söz edilemez. Nitekim kasaplar olsun, fırıncılar olsun ve kendisiyle alış veriş muamelesi yapan başkaları olsunlar, hep bu ölçüye göre bu kimselere bu manada güven duyarak alış verişlerini sürdürürler. Yoksa oraya gelmeyen kimselere güvenerek bu işi sürdürmezler. Tüm yapılan

alış veriş hizmetleri bu çalışanlar eliyle yürütülür ve böyle satın alınan şey de alanın mülküne girmiş olur.

İşte bu dördüncü temel unsurda ne haramlık vardır, ne de burada herhangi bir şüpheden söz edilebilinir. Ancak burada ortaya çıkan şöyle bir gerçekle karşı karşıya kalmış oluruz ki, o da şudur:

Tekkede yiyip içenler, böyle bir durumda çalışan kimsenin mülkünden yemiş olurlar. Yani yapılacak olan tesbit, bu kimselerin yeyip içtikleri burada çalışanların mülküdür, gibi bir durum meydana çıkar.

Beşinci temel unsur: Hizmetçi ya da çalışan kişi, gelenlere/sofilere yiyecek sunar. Çalışan kimsenin sunduğu bu yiyeceği, karşılıksız bir ziyafet veya hediye olarak görmek mümkün olmaz. Çünkü çalışan kişi buna razı olmaz. O bu yiyecekleri sunarken, vakıfta bulunan karşılığına güvenerek ve buna dayanarak sunar/yedirip içirir. Böylece verilen şey, karşılıklı olarak/karşılığında bir şeyler alınarak verilir/sunulur. Fakat bu, herhangi bir satış ya da alış veriş olmadığı gibi, bir borç karşılığı da değildir. Çünkü orada çalışan kişi, eğer yemek verdiği kimselerden verdiği yemeğin karşılığını/parasını isterse, bunun kendisine ödenmesi uzak bir ihtimaldir. Kaldı ki bu gibi yerlerde paranın ödenmeyeceği gelenek olarak bilinir/eldeki veriler bunu gösterirler. Bu daha çok şöyle bir ölçüye benzerlik gösterir. Ortaya bir hibe/bağış gelmiştir. Bundan amaç da karşılığında sevabını almaktır. Yani burada şunu demek istiyorum. Adamın biri ortaya bir hediye/bağış getiriyor ve fakat bunun hediye olup olmadığına ilişkin hiçbir şey söylemiyor. Fakat adamın tavrı ve konumu, adamın bir sevap beklentisi içerisinde olduğu ve bunun için o şeyi getirdiğidir. İşte böyle bir şey sahih/doğrudur.

Gerçi sevap da gerekli ve lazım olan bir şeydir. Ancak burada hizmetçinin ya da çalışanın amacı, oradakilere getirip sunduğu şeylerden bir sevap beklentisi değil, fakat vakıfta olan hakkını bekler. Çünkü oradan alacakları şeylerle, daha önce fırıncıdan, kasaptan ve bakkaldan borç olarak satın aldıklarını gidip ödesin. Bu da vakıf gelirlerinden aldığı şeylerle olabilmektedir. İşte bunda herhangi bir şüphe ve kuşku yoktur. Çünkü hediye edilen şey konusunda veya sunulan yiyeceklerle ilgili olarak herhangi bir söz söylenmesi şartı yoktur. Gerçi bir sevap beklentisi vardır ama, diğeri yoktur. Kaldı ki herhangi bir sevap beklentisi olmayan yani verilen hediyeden bir sevap beklenemez diyen kimselerin bu konudaki sözleri doğru değildir.

Altıncı temel unsur: Gerekli görülen sevap yani verilen şeye olan karşılığın gerekli olduğu konusunda farklı farklı görüşler bulunmaktadır. Kimileri 'umulan karşılığın en azı ne ise o verilmelidir' der. Bir başka görüşe göre ise, 'onun değeri ne ise o verilmelidir' denir. Bir diğer görüşe göre 'bağış yapan kimsenin, neye razı olacaksa sevabı da o kadardır'. Hatta başka bir görüşe göre de, 'bağış yapan kimsenin değerinin çok çok üzerinde bir karşılık bekleme ve isteme hakkı vardır' ve buna bile razı olmayabilir.

Burada en doğru ve çıkar yol şudur: Hibeyi/bağışı yapanın rızasına göre mesele çözümlenir. Eğer adam bu gibi bir şeye rıza göstermiyorsa, getirdiği şey kendisine iade olunur.

Şimdi bizim örneğimizde de tekkede çalışan kimse/hizmetçi, vakıfta hak sahibi olan sakinlerin haklarından alacağı şeye razı olmuştur. Eğer haktan asıl amaç oradakilerin yedikleri şeyler kadar ise, mesele bitmiş demektir. Yani oradakilerin hakkı yedikleri kadar ise, zaten üzerinde durulacak bir

husus da yoktur. Eğer haklarından eksik ise, ancak oradaki çalışanlar da buna razı iseler yine sahihtir.

Tekkede çalışan kişinin/hizmetçinin, elinde farklı bir vakıf ile ilgili mal olup da bu malı da oradaki sakinler/kalanlar gücüyle almış olduğu bilgisidir, böyle bir mal olmaması halinde razı olmayacağı biliniyorsa, şöyle bir durum ortaya çıkar: Bu adam, adeta malının bir kısmı helal ve bir kısmı haram olana rıza göstermiş gibidir. Ancak haram olan mal ise tekkede kalanların eline geçmemiştir. İşte bu, tıpkı değer açısından ortaya çıkan rahatsızlık durumuna benzer. Biz bununla ilgili hükmü de yine önceden anlatmıştık. Yani böyle bir şey ne zaman haramlığı ve ne zaman da şüpheli oluşu gerektirir, bu daha önce açıklanmıştı. Daha önce tüm detaylarıyla ele aldığımız gibi bu, haramlık oluşturmaz. Yani bir hediye, kendisine hediye verilen eliyle harama bir sebep oluşturuyorsa/vasıta kılınıyorsa, böyle bir sebep yüzünden hediye harama dönüşmez.

Yedinci temel unsur: Bu tekkede hizmet gören kişi, fırıncının, kasabın ve bakkalın borçlarını söz konusu tekkeye vakfedilen şeylerin gelirinden ödemeyi yapar, eğer onların paylarına düşen kadarını alır da, yediklerinin değeri öder ise zaten mesele kalmamış demektir. Fakat yapılan ödeme haklarından daha azsa/eksik gelirse, alacaklı kasap, fırıncı ve bakkal da buna razı olurlarsa, kendilerine verilen para ister helal ve ister haram olsun bir şey demeyip, rıza göstererek alırlarsa, işte bu noktada yenilen yemekte bir şüphe ve sıkıntı oluşur. Bu hususta bizim daha önce borçla satın alma konusunda anlattığımız konu yeniden gözden geçirilsin. Bundan sonra da borcun haram parayla ödenmesi meselesi incelensin.

Tüm bu anlattıklarımızla ilgili olarak özetle deriz ki; bütün bunlardan çıkan sonuç, bunların haram olmadığıdır. Fakat bundan yenilirse, bunun şüpheli bir yiyecek olabilme ihtimalinin olduğudur. Böyle bir durumun da vera/takva ile ilgisi yoktur ve takvadan uzaktır. Çünkü söz konusu ettiğimiz tüm bu meseleler/temel unsurlar ne kadar artar/çoğalırsa, her biri için de farklı ihtimaller belirecektir. Dolayısıyla bunların çokluğu sebebiyle haram olma yönü insan üzerinde/nefsinde daha etkin olacaktır.

Örneğin bir haberin/hadisin senedi ne kadar uzarsa, yalan olma ihtimali de ve yanılma payı da o oranda artar ve kuvvet kazanır. Sened zinciri/isnadı yakın olana göre isnadı uzun olanın durumu böyledir.

İşte meselemizde de aynen bu olaydaki hüküm geçerlidir. Bu ise fetva almayı gerektiren hususlardandır. Ancak bizim bunu burada ele almamızın nedeni, birbiriyle karışmış olan ve neredeyse içinden çıkılamayacak durumda bulunan ve bu gibi özellikleri taşıyan meselelerin ve olayların nasıl ele alınabileceği ve çözüm sağlanacağıdır. Diğer taraftan bunların hangi temel ölçüyle ele alınması gerektiğinin bilinmesi açısındandır.

İşte bu nokta, birçok müftülerin bile cevap vermekten aciz kaldıkları ve içinden çıkamadıkları bir meseledir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Bu bölümde, zulüm yoluyla başkalarına ait malları alan kimselerin sonradan tevbe etmeleri durumunda, bu haksızlıklarının sorumluluğundan nasıl kurtulacaklarıdır, bunları alıp inceleyeceğiz. Bunun için bilinmelidir ki, bir kimse eğer yaptıklarına tevbe eder ve yanlışlarından dönerse, halen elinde de o zulüm ve ezme yoluyla edindiği mallar, ya da helal haram karışan şeyler varsa, bu durumda kendisine bir görev düşmektedir. Bu görev;

a- Elindeki haram şeyleri belirlemek ve bunları elden çıkarmaktır.

b- Tesbitini yaptığı ve elinde bulunan haram şeylerin nerelere verilmesi gerektiği...

İşte elinde böyle şeyler bulunan kimselerin, bu iki konu üzerinde mutlaka iyi bir değerlendirme yapmaları gerekir. Şimdi bunları sırasıyla inceleyelim.

BİRİNCİ DEĞERLENDİRME

HARAM ŞEYLERİN TESBİTİ VE ELDEN ÇIKARILMASI MESELESİ

Şu husus hiçbir zaman akıldan çıkarılmamalıdır: Tevbe eden ve yaptıklarından pişmanlık duyup hakka yönelen her kimse, eğer elinde belli ve bilinen haram malın kendisi/aynı halen bulunuyorsa, örneğin gasp yoluyla edindikleri, emanet yoluyla aldıkları veya bir başka yoldan haram olarak edindikleri şeyler mevcutsa, bu kişinin yapacağı iş gayet basittir.

Öncelikli görevi; bir defa haram şeyleri ayırd etmek ve ayırmaktır. Eğer haram ve helal birbirine karışık ve her şey karman çorman ise, burada izlenecek olan yol şöyledir. Elde var olan mal;

a- Ya benzerleri mevcut olan şeylerdendir. Örneğin hububat, nakitler ve yağ gibi...

b- Ya da belli özellikleri bulunan ve birbirlerinden ayırdedilme imkanları olanlardır. Örneğin köleler, evler ve giysiler gibi...

Eğer haram olan maddeler benzer olan/misli bulunan şeylerden ise veya mallarının tamamı içerisinde karışmış türünden ise, örneğin adam herhangi bir ticaret yoluyla bir şeyler kazanmıştır. Adam kâr ve kazanç elde etmek için bunları alıp satarken kiminde yalan söylediği olduğu gibi, doğru söylediği de olmuştur ve bu satıştan olan haram ve helal birbirine karışmıştır. Ya da adam bir miktar yağı gasbederek alır ve kendisine ait olan yağla karıştırır ya da bu gibi bir işlemi hububatta, dirhem ve dinarları/geçer parayla geçmez olanını değer açısından birbirine karıştırır. Bunların da miktarları ya belli ölçülerdedir veya bilinemezdir.

Eğer katılan miktar belliyse, örneğin elindeki mal varlığının yarısının haramdan oluştuğunun bilinmiş olması gibi. Böyle bir durumda bu şahıs, malının yarısını ayırır ve ayırması gerekir. Yani hangilerinin haram olduğunu ayırdederek tesbiti şarttır. Eğer bunu birbirinden ayırdedebilmek gerçekten zor ise, bunun için de iki yol vardır:

a- Kesin olarak bildiği kanaati ne ise öncelikle onu uygulamak,

b- Kesin bir bilgi yoksa, galip zannı/kalbinin sesi hangi tarafta ağır basıyorsa, o yönü tercih etmelidir.

İşte bu her iki duruma göre de İslam âlimleri hüküm belirlemişler ve fetva vermişlerdir. Namazın rekatları konusunda eğer bir kimse bir şüpheye düşerse, öncelikli olarak neye kanaat getiriyorsa, onunla amel eder, eğer kesinlik yoksa, galip zanna göre amel eder, diye fetva vermişlerdir. Bizim namaz ile ilgili hükmümüz/fetvamız sadece kesinlik olan yönünün geçerli olduğudur. Biz başka bir fetvayı caiz görmemekteyiz. Çünkü aslolan zimmetin/borcun halen devam ediyor olduğudur. Dolayısıyla istishab açısından namaz halen zimmet/borç olarak durduğundan yakin ile amel etmek gereklidir. Bunun değişebilmesi ancak bundan çok daha kuvvetli bir alamet/ipucu olması halinde olur. Daha kuvvetli bir alamet yoksa istishab devam eder. Oysa namazların rekat adetleriyle ilgili olarak, güvenilecek herhangi bir alamet de yoktur.

Oysa bizim buradaki örneğimizde, “aslolan adamın elindeki malın haramlığıdır” gibi bir gerekçe ileri süremeyiz. Çünkü bu, aksine oldukça problemli yani dolambaçlı bir meseledir. İşte bu meselede ictihad açısından galip zanna göre meseleyi ele almak caiz olur. Ancak işin takva yönü, meseleyi yakin/kesin bilgi ve kanaatle alıp uygulamaktır. Eğer bu şahıs, kendi açısından vera/takva yolunu tercih ederse, böyle bir kimse için araştırma/inceleme ve ictihad/karar verme yolu, kendi elinde, kesin olarak hangilerine helal hükmünü vermişse, onları bulundurmasıdır. Ötekilerini elden çıkarmaktır.

Eğer kendisi zan ile yola çıkmak istiyorsa, bunun da yolu şöyledir: Örneğin adamın elinde bir ticaret malı bulunmaktadır -ki bunun bir kısmı fesada uğramış/içine bir şeyler karışmıştır- ancak adam biliyor ki, kesin olarak malının yarısı helaldir. Ancak bunun üçte biri haramdır. Buna göre malının altıda birinde şüphe bulunmaktadır. İşte bununla ilgili olarak da galip zannı neye karar veriyorsa, buna göre hüküm verir. Nitekim her türlü malda araştırma ve inceleme yolu budur.

Örneğin adam, elinde bulunan maldan, kesin olarak helal ve haram kararını/hükmünü verdiği şeyleri öncelikle ayıracaktır. Ancak, hakkında tereddütte bulunduğu malı, genel kabul gören görüş içinde haramlık yönü ağır basıyorsa bunu diğerlerinden ayırmalıdır. Eğer helal taraf ağır basıyorsa/galip zan bu yöndeyse, o takdirde malı elinde tutabilir. Ancak işin takva yönü, o malı elinde tutmamak ve çıkarmaktır. Eğer malı hakkında şüpheli bir duruma düşerse malını tutabilir/caizdir. İşin takva yönü ise onu elden çıkarmaktır. Bu örnekte istenen takva, bir öncekisine göre daha kuvvetlidir. Çünkü örneğimizdeki mal hakkında şüpheye düşülmüştür. Ayrıca malın o şahsın elinde bulunması nedeniyle, onu tutması da caizdir. Çünkü malın elinde bulunması yüzünden helallık yönü daha baskın/galip gelir kendisine. Ancak kesin olarak haram karıştığı bilinen bir şeyin sonradan helal olabileceği görüşü zayıftır. Hatta böyle bir durumda, "aslolan malın haram olmasıdır" denilme ihtimali de vardır. Kişi, ancak kendi galip zannına dayanarak helal gördüğünü almalıdır. Kaldı ki taraflardan biri diğerinden daha geçerli değildir. Zaten böyle bir durumda herhangi bir yönü tercih edebilecek durumda değilim. Çünkü bu mesele gerçekten içinden çıkılamaz meselelerden biridir.

Bu arada şöyle bir soru da gündeme gelebilir ve sorulabilir ki, diyelim ki adam, kesin bilgiye dayanarak bir kısım malı elinde alıkoydu. Ancak elinden çıkardığı malının bizzat haram olup olmadığını bilemiyor. Belki de haram olan kısmı, elinde halen var olan malı olabilir. Şimdi bu malı üzerindeki harcama yetkisi/tasarrufu nasıl olacaktır. Eğer bu caiz ise, o zaman şöyle de yapmak caiz olmaz mı? Örneğin bir murdar hayvan leşiyle şer'an kesilmiş dokuz hayvanın etleri birbirine karışmıştır. Böylece sayı ona çıkmış olmaktadır. Bu durumda adam elindeki bu on hayvandan herhangi birisini çıkarıp

atınca, kalanları da elinde tutar ve helal sayar. Bu da caiz olmaz mı bu takdirde? Ancak ola ki elinde tuttuğu hayvanların içerisinde, asıl atılması gereken leş atılmamıştır ve halen onların arasında bulunuyor olabilir. Bu caiz olabilmektedir. Aksine böyle değil de, elinde bulunan ve murdarıyla birlikte ona ulaşan hayvanlardan dokuzunu çıkarıp atsa, elinde sadece birini tutsa, bu, helal olmaz. Çünkü kalan tek bir tanenin haram olan murdar hayvan olabilme ihtimali bulunmaktadır. Şimdi bu varsayımlar karşısında siz ne diyeceksiniz?

CEVAP

Bizim bu konudaki söyleyeceğimiz cevap şöyledir: Eğer ortada, mal, kendisine karşılık olarak çıkarılan bedel ile helal olmamış olsaydı, bu manada bir dengeleme sahihtir, denirdi. Oysa malın arasından çıkarılan bedel yüzünden mal helal olmuştur. Leşe gelince, bunun için herhangi bir karşılık söz konusu değildir. Çünkü ikisi aynı şey değiller. Biz bu karmaşık meseleyi şöyle bir örnekle çözelim.

Varsayalım ki, elde belli/bilinen bir dirhem/para bulunmaktadır. Fakat değeri belli olan bu para/dirhem değeri belirsiz/durumu meçhul bir dirhem/parayla birbirine karışmış oldu. Yani adamın elinde iki dirhemi bulunmaktadır ve bunlardan bir tanesi de haramdır. Bu haram olanı aynısı/tıpkısı olanla birbirine karışmış bulundu. Şimdi bunun çözümü nasıl olacaktır? Nitekim böyle bir soru/benzer bir soru ile Ahmed b. Hanbel de karşılaşmıştır, onun cevabı şöyle olmuştur:

"Bunlarla ilgili durum kendisince kesin belirleninceye kadar, hepsini terketmelidir." Nitekim Ahmed b. Hanbel, bir borçlusuna/kendisinden alacağı olan birine bir kap rehine olarak bırakmıştır. Ahmed b. Hanbel, adama olan borcunu ödeyince, kabı elinde rehin olarak tutan alacaklı, Ahmed b.

Hanbel'e iki kap getirir ve, "Bu ikisinden hangisi senindir, ben ayırt edemiyorum, sana ait olanını seç al" deyince, Ahmed b. Hanbel de bu durumda her ikisini de bıraktı. Bunun üzerine rehin kabı elinde tutan alacaklı Ahmed b. Hanbel'e, "Senin kabın şudur, ben seni denemek istemiştim" demiş ise de Ahmed b. Hanbel, alacaklısına borcunu öder ve kendisine ait olan kabı da bırakır gider. İşte bu, işin takva yönüdür. Ancak bizim bu konudaki görüşümüz/fetvamız, bunun vacip/gerekli olmadığı noktasındadır.

Şimdi de bir başka varsayımla meseleyi ele alalım. Elde bir dirhem/para vardır ve bunun da sahibi biliniyor ve meydandadır. Şimdi bu tip bir kimsenin parası/dirhemi üzerinde konuyu ele alalım.

Biz bu hususta şöyle diyoruz. Eğer böyle bir kimseye karışmış olan iki dirhemden birini versek, adam işin içyüzünü bildiği/gerçekten haberdar olduğu halde alıp buna rıza gösterirse, bu şahsa, almış olduğu öteki dirhem (kendi asıl dirheminin dışındaki dirhemi alması) helaldir. Çünkü bu tarz bir alıp vermede şöyle bir durum ortaya çıkmış bulunmaktadır:

a- Alınan para Allah'ın da kesin bildiği gibi, adamın kendisinden alınan ve sonra da kendisine verilen aynı dirhemin kendisidir. Mesele böyle olursa, o zaman zaten ortada bir problem kalmaz.

b- Eğer böyle değilse, alınan kendi dirhemi değil, başka bir dirhem ise, bu durumda iki arkadaştan her birinin elinde ötekisinin dirhemi bulunuyor demektir. Yani benim dirhemim senin elinde kalıyor, senin dirhemin de bende kalıyor. Böylece yine her ikisinin de ellerinde birer dirhemleri bulunuyor/belki kendilerine ait olan aynı dirhem değildir. Yine burada da değişen bir durum yoktur. Burada başvurulacak ihtiyatî bir tedbir vardır. O da bu manada dirhemleri birbirine karışmış

olan iki şahıs, aynını bilemediklerinden, "Ben dirhemimi sana sattım", diğeri de "ben de sana sattım" diyerek sözle karşılıklı söylemeleridir. İhtiyat gereği bu önemlidir.

Eğer sözle böyle bir alım satım sözünü konuşmamış olsalar, o zamanda ortada bir takas ve değişim gündeme gelmiş olur. Bu da soyut olarak karşılıklı alıp vermeyle olmuş bir şeydir.

Eğer şahıstan gasbedilerek alınan bir para, parayı gasbeden kimsenin/gasıbın nezdinde parası gasb yoluyla alınan kimsenin bir dirhem haklı alacağı varsa/bir dirhemini elden çıkarmışsa, bu arada o harcadığı dirhemin bizzat kendisini elde etmek de oldukça zor ise, gasbeden kimse, onu ödemek zorunda kalır. Ancak hakkı olan bu dirhemi alınca da, karşıdaki şahıs sadece dirhemin alınmasıyla zararı ödemekten kurtulur. İşin bu yönü zaten malı gasb olunan kişi tarafından açıkça bilinen bir gerçektir. Alacağını almıştır. Çünkü kendisine ödeme yapacak olan kişi, sadece almakla ve herhangi bir söz söylemesine gerek kalmaksızın hakkını elde etmiş olur.

Ancak burada asıl problem bir başka açıdandır. Çünkü malı gasbeden kişi, bunu mülküne sokmamıştır. O zaman nasıl bir yol izlenecektir?

Biz burada deriz ki: Bu mesele de yine şöyle olmaktadır: Eğer malı gasbeden kişi, sırf kendisinin olan dirhemi/parayı verir/teslim ederse, bu durumda kendisinin de bir dirhemi başka birinin elinde yok olmuş demektir ki, bunu elde etmenin de imkanı yoktur. Bu, tıpkı kayıp bir şey gibidir. Eğer durum anlatılan gibiyse, bu, Allah'ın da bildiği gibi, o kaybedilenin yerine bir karşılık olmuş olur. Yani gasbedenin elinde kaybedilenin yerinedir. Bu, adeta iki kişinin birbirlerine ait olan birer dirhemlerini kaybetmeleri durumunda, nasıl bir

takas sayılıyorsa, meselemizde de durum, Allah'ın da bildiği gibi bu manada karşılıklı değişim olmuş olur.

Yine tıpkı bizim bu örneğimizde görüldüğü gibi, karşılıklı iki kişi birbirlerine ait olan şeyi/parayı vs. denize atsalar veya yakmış olsalar, böylece söz konusu şeyi yok etmiş olurlar. Dolayısıyla bu da aynen takas yoluyla birbirlerini karşılıklı olarak sorumluluktan kurtulmuş olurlar. Çünkü herbiri ötekisinin parasını yok etmiştir. Nitekim yok etmedikleri zaman da durum farksız değildir.

İşte burada böyle bir sonuca varmak ve bu yönde bir fetva vermek, şu durumdan daha iyi ve yerinde bir iş olmuş olur. Adam, başkasına ait haram olan dirhemi alıyor, tutuyor bunu da bir milyon dirhemin içerisine katıveriyor. Bu bir milyon para da başkasına ait bulunuyor. Dolayısıyla öteki adamın malının harcanması caiz görülmüyor. İşte böyle bir sonuca varmaktansa önceki durum elbette daha uygun ve yerinde bir hükümdür. Çünkü yanlış bir noktaya götüren görüşün uygulanması halinde doğuracağı sonuç, adeta adamın bir milyonunu/milyarını kullanmaktan men etmeye benzer hem de tek lira yüzünden... Dolayısıyla buradaki bu ince nokta hiçbir zaman gözardı edilmemelidir. Kaldı ki bizim burada ele aldığımız konuda sadece mesele ile ilgili lafzı/sözü terketmektir, başka değil. Oysa ki karşılıklı alıp verme de aynen bir alış veriştir. Böyle bir durumu normal ve alışılagelen bir alıp-verme yolu saymayanlar, bu gibi bir alım satımı bir ihtimal durumuna sokmuş olurlar. Çünkü fiil, işin bu noktayı göstermesini zayıflatmaktadır. Eğer bir yerde sözle söylemek imkanı varsa, fiilin o şeyi göstermesi zayıflaşır. Bizim meselemizde bu, teslim almak ve karşıya teslim etmekle olmaktadır. Kaldı ki teslim ve değişim için kesindir. Alım satım mümkün değildir. Çünkü burada satılan şeye işaret mümkün değildir ve bu, aynı olan şeyde de biliniyor da değildir. Kaldı bu, kimi zaman

da alış veriş kabul etmeyen şeyler de olabilir. Örneğin bir batman un başkasına ait bin batman unla karışmış olabilir, aynı şekilde bu, pekmez veya taze/yaş hurma da olabilir. Yani biri diğeriyle alım satımı olmayan her şeyde bu olabilir.

Şöyle bir itiraz olabilir ve denebilir ki; bu tip örnekte olduğu gibi siz adamın hakkı ölçüsünde teslimi caiz görüyorsunuz ve bunu da alış veriş olarak değerlendiriyorsunuz, buna ne diyeceksiniz?

Biz bu hususu şöyle cevaplarız, deriz ki; biz bunu bir alış veriş olarak değerlendirmiş değiliz. Aksine biz bunu, adamın elinde olanı kaçırması/kaybı, olan şeye karşılık/değer olarak kabul etmekteyiz. Böylece adam bunu alır ve kendisine mülk edinir. Bu, tıpkı elindeki yaş hurmaları herhangi bir şekilde telef olan kimsenin eline benzeri geçtiğinde, nasıl ki onu alıp mülk edinmesi caiz ise, bu da aynen böyledir. Ancak bunun böyle olarak kabul edilebilmesi de, mal sahibinin, malına zarar veren/malını telef eden kimseden böyle bir şeyi alıp kabul etmesi halinde durum böyledir. Eğer mal sahibi böyle bir şeye yanaşmıyorsa ve malına zarar verene böylece bir zarar vermek isterse ve: "Ben malımın aynısını/kendisini istiyorum, karşılığında para-pul istemiyorum, eğer durumda bir çıkılmaz hal/müphemlik varsa, bunu aynen böyle bırakır, malımı bağışlamam ve senin malını da böylece işe yaramaz bir konuma getiririm" derse, o zaman durum değişir ve adamın bu tür bir itirazına karşı benim de söyleyeceklerim şunlardır:

Bu gibi bir durum meydana geldiğinde kadı/hakim devreye girer ve zorluk gösteren kimsenin adına alınması gerekeni alır ki, böylece karşı taraf malından helal bir şekilde kullanabilsin. Çünkü asıl alacaklının inat ederek ve zorluk göstererek illa da malımın aynını isterim, demek gibi bir hakkı yoktur ve bu, işi yokuşa sürmekten başka bir şey değildir. Kaldı ki İslam

şeriatı böyle bir tavrın karşısındadır ve böyle bir durumu da uygun görmez.

Böyle bir durum meydana geldiğinde eğer ortada kadı/ hakim yoksa, arandığı halde bulunamazsa, o zaman devreye dindar-dürüst biri girer ve onun yerine yapılması gerekeni yapar. Eğer böyle bir ortam da yoksa, kısaca bu anlamda birini de bulamıyorsa, o zaman bizzat kendisi adına devreye girer ve karşıdaki inatçı kişiye iyi niyetle, ona vermek kasdıyla kendi malından bir miktar/dirhem ayırır ve ayrılan bir miktar/dirhem şahsın belirlenmiş bir malı hükmüne girer. Artık geride kalanı da, adamın kendi malı olması hasebiyle harcaması kendisi için helal olur/serbest hale gelir.

İşte söz konusu bu hüküm, sıvı maddelerdeki karışmışlığa göre çok daha belirgin ve aynı zamanda daha gereklidir.

Yine şöyle denebilir: Efendim, böyle bir durum olmasa da, adamın malını alması kendisi için gerekli olmalıdır ve böylece hakkın ona geçmesi gerekir. Madem ki karşıdaki inatçı kişi, hakkını almamakta direniyor ve karşısındakinin zarara girmesini istiyor, o zaman, bu adam öncelikle neden kendi malının içerisinden bir miktarını/dirhemini ayırsın da, sonradan kalan kısmını kullanabilsin? Buna gerek var mı ki?

Biz böyle bir soruya da şöyle karşılık veririz: Bu konuda yetkili olanlar şöyle diyorlar; Malının içerisine başkasına ait bir şey karışmış bulunan kişi, kendi malından haram olarak katılan kısım kadarı kalana dek, bunda harcama yapabilir. Ancak katılan haram miktarı kadarına ise dokunamaz/harcama yetkisi yoktur, çünkü kendisine haramdır. Yoksa elindeki malın tümünü alıp kullanamaz ve alamaz. Eğer tümünü alacak olursa bu, kendisi için caiz olmaz.

Başkaları da, haram olan miktarı kendi malı içerisinden çıkarmadıkça ve bunu değiştirme niyetini taşımadıkça tevbe

etmek suretiyle alması mümkün olmaz/alamaz, der. Bir üçüncü gruptakiler de şöyle bir görüş belirtiyorlar, diyorlar ki; tasarruf/harcama yapması açısından o maldan alması kendisi için caizdir. Fakat bizzat malı elinde tutan kimse, bunu veremez. Eğer bizzat kendisi onu verecek olursa ve kendisi bundan almaksızın verecek olsa, o zaman da Allah'a karşı gelmiş olur. Dolayısıyla hiçbir grup malın tamamının alınmasını caiz görmemişlerdir.

Bunun da sebebi şuna dayanmaktadır. Eğer mal sahibi ortaya çıkacak olursa, mal sahibinin ortadaki bu şeylerden hakkı olanını alması gerekir, onun böyle bir hakkı doğar. Çünkü ortadaki maldan hakkı/payı olanını alan kimse şöyle bir gerekçe ile almış olabilir: "Elime geçen ve aldığım bu miktar şeyler, belki de malımın aynısıdır..." Kaldı ki bu kısmı tayin etmek/belirlemekle ve başkasına ait olan hakkı ortadan çıkarmakla ve birbirinden ayırmakla da söz konusu ihtimal ortadan kalkmış olabilir. İşte söz konusu olan bu mal, bu türden ihtimaller sayesinde başkasına tercih edilir. Çünkü hakka en yakın olanı kimse, hakkını almada öncelik ona aittir. Tıpkı benzer olan bir şeyin kıymeti/değeri üzerine takdimi, yine ayn olan/kendisi olan şeyin benzerine takdimi gibi. İşte bu açıdan eğer bir yerde, alınan şeyin aynını/kendisini iade etme ihtimali varsa, bu benzerini iadeye/vermeye tercih edilir. Çünkü öncelik kendisindedir. Eğer bu anlamdaki bir kimseye, "Bu, hakkımın ta kendisidir" demesi caiz ise, bu takdirde, başka bir dirhemin sahibi olan kişi için de, "İki dirhemini alır ve o iki dirhemi caiz olur" ve aynı zamanda: "Senin olan hakkını bir başka yerde sana vereceğim" demesi de bu açıdan caizdir.

Söz konusu karışmanın iki taraftan olması halinde durum böyledir. Çünkü bu ikisinden herhangi birisinin mülkünü diğerine göre yok olmuş farzetmek gibi bir durum da asla söz konusu değildir. Ancak bu gibi bir durumda en az olana

bakılması halinde olay farklılaşır. Böyle en az olana bakılınca, bu azın yok olduğu/ortadan çıkıp kaybolduğu takdir olunur. Evet ya bu şekilde durum değerlendirilir veya bizzat başkasının malını kendi malına karıştıran kimsenin durumuna bakılır. Adam bizzat kendi fiiliyle başkasına ait olan bir malı ya da başkasına ait olan bir hakkı kendisininkine karıştırmış olur ve böylece başkasına ait olan hakkı yok etmiş olabilir. Ancak söz konusu her iki ihtimal de oldukça uzak görülen ihtimallerdir.

İşte bizim buraya kadar örneklerle sunmaya çalıştığımız hususlar, bizzat benzerleri bulunan şeylerle ilgilidir ve bu bakımdan da şüphe götürmeyecek derecede açıktır. Çünkü ortada ayn olan eşyanın aynları kaybedildiğinde ve emsali/benzeri de bulunuyorsa, arada herhangi bir akde/akdin varlığı ya da yokluğuna bakılmaksızın bu emsal/benzerler kaybedilen aynların yerine karşılık olarak alınır/geçer.

Eğer herhangi bir ev ile birçok evler birbirine karışıp içinden çıkılamaz hale gelirse veya birçok kölelerle bir köle karışırsa, bunun için karşılıklı anlaşmaya ve rızaya da taraflar yanaşmıyorsa, adam, illa da ben kendi hakkımın aynını/kendisini isterim der ve fakat buna da gücü yetmezse, karşı taraftaki de, adamı tüm mülkünden menetmeyi diliyorsa bu durumda izlenecek bir yol vardır. Eğer ortadaki evler/köleler eşdeğer kıymet taşıyorlarsa, burada kadının/hakimin üzerine bir görev düşmektedir. Kadı tüm evleri ya da köleleri onlardan alıp satar ve elde edilen miktarı da, herkesin payı oranında aralarında paylaştırır. Fakat eldeki evler ya da köleler ayrı ayrı değerde iseler, fiyat farklılıkları varsa, bu durumda satışı isteyene karşı, en az değerle satılanın değerini verir. Fazla olan miktarı da elinde tutar, meselenin açıklığa kavuşmasına veya arada barış/anlaşma oluşuncaya kadar kimseye herhangi bir ödeme yapamaz. Kadı beklemeye girer. Çünkü mesele, çözülmesi zor olan bir meseledir.

Eğer bulunulan yerde bir kadı bulunamıyorsa/hakim yoksa, diğer taraftan böyle bir işten kurtulmayı isteyen ve elinde de malın tümünü bulunduran bu kişi, bizzat kendi adına bu görevi üstlenir. Çünkü maslahata uygun olanı da budur. Bunun dışındaki ihtimaller ise hepsi de zayıf olan ihtimallerdendir. Biz o zayıf olan ihtimalleri de tercih etmiyoruz. Kaldı ki daha önce geçen bilgiler arasında illete/sebebe dikkat çekilmişti. Nitekim bu manadaki bir illet buğday gibi hububata ilişkin olan şeylerde gayet açık ve ortadadır. Oysa nakitlerde hububatta olduğu gibi pek açık olmayıp biraz daha giriftlik ve kapalılık bulunmaktadır. Oysa bu durum, diğer eşyalarda çok daha girift ve içinden çıkılamaz bir haldir. Çünkü eşyanın bir kısmı, diğer bir eşyanın bir kısmına karşılık/bedel olamaz. İşte tam karşılığı olamaması yüzünden bunların satımı yönüne gidilmiştir. Şimdi söz konusu ettiğimiz bu meselenin çok daha iyi anlaşılabilmesi için, konuyu birkaç meseleyle/örnekle açıklığa kavuşturalım.

BİRİNCİ MESELE

Herhangi bir kişi, birkaç kişiyle birlikte başka bir malın vârisi/mirasçıları olurlar ve sultan/devlet yetkilileri de miras bırakan kişiye ait olan taşınmazlardan bir bölümünü gasb yoluyla edinirse, sonradan da bu taşınmazdan bir bölümünü/parçasını söz konusu şahsa verirse, durum ne olur? Sultanın miras malından kalan bu şeylerden bir parçasını sadece bir tek kişiye vermesiyle bu, ona ait olamaz. Bunda tüm mirasçıların hakkı vardır ve hepsine ait olmuş olur. Eğer devletçe/sultan tarafından alınan taşınmazın yarısı söz konusu şahsa verilirse, bu verilen yarı pay da, adamın mirastaki payı/hakkı kadar ise, buna rağmen yine de diğer mirasçıların bu payda hakları vardır. Çünkü bu şahsa verilen yarı mülk, kesinlikle ona aittir, denilecek manada bir açıklığa sahip değildir. Çünkü

paylaşımda nerenin kime düşeceği belirsizdir. Bu açıdan, bu verilen buna aittir, denecek bir durum da yoktur. Yani kalan ve gasbedilen yarısı diğerlerine aittir gibi bir sonuca varılamaz. Çünkü bu gibi bir durum bizzat devlet yetkililerinin niyetiyle belirlenemez ve gasbedilen kısım da diğerlerine aittir, onların paylarıdır da denilemez. Böyle bir hüküm yersiz ve geçersizdir.

İKİNCİ MESELE

Eğer herhangi bir adamın eline zalim bir devlet başkanınca/sultan tarafından bir mal geçse, daha sonradan da bu zalim devlet başkanı tarafından kendisine sağlanan bu imkanlardan ötürü tevbe etse, fakat o edinmiş olduğu mal varlığının gelirleri de halen elinde bulunuyorsa, bunlardan da bir hayli imkanlar/yararlar edinmişse, ne yapmalıdır?

Böyle bir durumla karşı karşıya bulunan bir kimse, o malın elinde bulunduğu uzun süreyi değerlendirmeli ve bu aradaki kazancını gözden geçirmelidir. Nitekim gasp yoluyla ele geçirilip de bundan herhangi bir yarar/menfaat sağlanan veya bu yoldan kendisi için bir artış elde olunan şeylerin de durumu aynen yukarıdaki gibi değerlendirilir. Çünkü başkasından gasp yoluyla ele geçirdiği şeyler konusunda sadece tevbe etmekle vebalden kurtulamaz. Mutlaka o gasbettiklerini kendi helal olan malı arasından çıkarması gerekir. Aynı zamanda buna bağlı olarak elde ettiği kazanç ve artışı da kendi malından ayırması gerekir. Çünkü tevbesinin kabulü buna bağlıdır.

Diğer taraftan kölelere ait ücretlerin, giysi/elbiselerin ve kapların ve ayrıca belli ve alışılagelen bir ücretleri/belli bir bedelleri olmayan şeylerin ücret ve değerlerinin tesbiti de, zor olması ve kesin bir şeyin/örneğin olmaması bakımından da

meselenin tam olarak bilinememesi ve anlaşılamaması açısından da, konu ictihada ve tahmine bırakılır. Mesele iyi bir araştırma, inceleme ve kesin bir tahmin sonucuyla sonuçlandırılır. Nitekim bu manada takdir ve kıymetlendirilmesi söz konusu olan her şeyde değerlendirme ictihada/iyi ve derin bir inceleme ve gayrete bağlı olarak değerlendirilir. Gerçi bu hususta takva yolunun tutulması ise en iyi yoldur. Çünkü bu yoldan en uzak ihtimaller de gözönünde bulundurulmak suretiyle bir değerlendirme yapılabilir/yapılır.

Bir kimsenin gasbetmiş olduğu mala dayanarak borç ile alıp bu tür bir akid yoluyla elde ettiği ve bu şekilde parasını ödeyerek edindiği şeyler ise, kendisinin mülkü olur. Yani bu kişi her ne kadar borca alıp da ödemeyi gasbettiği maldan yapmışsa da, bundan ötürü kazancı kendi mülkü olmuş olur. Fakat yine de bunda bir şüphe vardır haliyle. Çünkü daha önce bununla ilgili olarak hüküm geçtiği gibi bunun ana sermayesi haramdan oluşmaktadır. Eğer elde ettiği kazancı, söz konusu olan gasp mallarının aynlarıyla/kendileriyle akidler yapılmış, akid ya da sözleşme bunun üzerinde icra edilmişse, bu manadaki akitler/sözleşmeler fasid akittirler.

Ayrıca şöyle bir görüş de ileri sürülmüştür, denmiştir ki, kendisinden mal gasbedilen kimsenin gasbedilen malı sayesinde bir iş gereği elde olunan kârın, kendisinden mal gasbedilene verilmesi daha yerinde olur. Ancak mesele kıyas açısından değerlendirildiğinde, söz konusu akitler geçersiz kılınır. Verilen para tekrar geri alınır ve bunun karşılığında da alınan mal yerine iade olunur. Eğer eldeki alınıp verilen şeyler oldukça çok ve fazla ise, bu yüzden iadesi güçleşir ve bundan acze düşerse, bu durumda elinde bu yüzden haram mal oluşmuş olur. Malı gasb yoluyla elinden alınan kimse, gasbedilen malı kadarını o kişiden alır, arta kalanı ise haramdır. Dolayısıyla bu haramdan kurtulmak için bunu sadaka olarak vermek üzere

elinden çıkarması vacib olur. Elde olunan bu fazlalık/kâr ne malı gasbedene helaldir, ne de malı gasbedilene helaldir. Her ikisine de helal değildir. Böyle ortada olan bir malın hükmü, tıpkı başkasının eline geçen her haram mal gibi haramdır. Hüküm açısından onlardan herhangi bir farkı da yoktur.

ÜÇÜNCÜ BİR MESELE

Herhangi bir kimseye birinden miras yoluyla bir mal kalır, fakat mirasçı olan kimse, kendisine bu malı miras bırakan şahsın bunu helalden mi yoksa haramdan mı edindiğini bilemiyorsa, ortada malın şu veya bu yoldan edinildiğine/kazanıldığına ilişkin olarak da bir alamet ve iz yoksa, tüm İslam bilginlerinin ittifakıyla böyle bir mal helaldir.

Eğer söz konusu mal içerisinde bir haramın varlığı biliniyorsa veya bunun miktarında bir şüphe varsa, o takdirde, meseleyi iyice araştırmak ve incelemek suretiyle ne oranda haram tesbit etmişse, o oranı o malın içerisinden çıkarır, elinde kalan miktarı da kendisi için helaldir. Ancak böyle bir şey bilinemiyor/kendisi bu manada bir bilgi sahibi de değilse, ancak kendisine o şeyleri miras bırakan kimse, devlet erkanıyla birlikte çalışmış ve bu mal varlığını da onların yanında edinmiş olabilir. Fakat o sure içinde onların sayesinde kazandığı para/mülkleri de harcamış ve elinde hiçbir şey kalmamış olma ihtimali de vardır. Çünkü aradan çok uzun bir süre geçmiştir. Bu süre gözönünde tutulduğuna böyle bir ihtimal de ortaya çıkar. İşte bu da o mal hakkında yine bir şüphe demektir. Dolayısıyla bu şüphe yüzünden o maldan uzak durmak bir titizliğin ve hassasiyetin eseridir ki, iyi ve güzeldir. Ama ondan uzak durmak hususunda herhangi bir zorunluluk yoktur/vacip değildir.

Kendisine miras kalan kişi, miras kendisinden devr alınan kimsenin bir kısım malının zulüm yoluyla edindiği biliniyorsa, o takdirde miras alan kimse, yine iyi bir araştırma ve inceleme sonucu, yani ictihad yoluyla o miktarı, söz konusu miras malından çıkarıp ayırması gerekir. Ancak kimi âlimlere göre, kendisine miras kalan için böyle bir gereklilik/zorunluluk yoktur, asıl vebal o malı miras bırakana aittir.

Buna delil olarak da şu hususu örnek göstermişlerdir: Sultanlara ait/devlet yetkililerine ait bir iş ve hizmet görürlerken bu sırada ölen bir kimsenin malıyla ilgili olarak sahabeden biri şöyle söylemiştir: "İşte şimdi bu şahsın malı temizlendi/helal oldu." Sahabi bununla bu malın mirasçıları için helal olduğunu söylemek istiyordu. Bu, zayıf bir ihtimaldir. Çünkü kendisinden bu tür bir rivayet yapılan sahabinin adı verilmiyor. Belki de bu söz, sahabeden işin hep kolayına kaçan tarafını savunan biri/hassasiyet göstermeyen biri tarafından söylenmiş olabilir. Çünkü sahabe arasında bu türden işin kolayına gidenler bulunmaktaydı. Ancak biz, böyle bir sahabinin adını vermek istemiyoruz. Çünkü Rasulullah (sav) ile olan sohbetine saygı amacıyla adını zikretmekten kaçınıyoruz.

Haramlığı kesin olan bir mal, nasıl olur da, o malı elinde bulunduranın ölümüyle mübahlık/helallik kazanır? Bu, hiç olacak şey mi? Böyle bir hüküm nereden alınabilinir ki? Evet, eğer ortadaki mal hakkında haramlığı konusunda bir kesinlik yoksa, o zaman, "vâris yani mirasçı bilmediği bir şey yüzünden hesaba çekilemez" denebilmesi caiz olsun. Çünkü kendisine o mal miras kalan kişi, o malda bir haramın olduğunu kesinlikle bilmemektedir, işte bilmediğinden dolayı da kalan mal böyle bir mirasçıya helaldir.

HARCAMA KONUSUNDA İKİNCİ DEĞERLENDİRME

Bu ikinci değerlendirmede, haram olan ve karışmış bulunan diğer mallar arasından ayrılıp çıkarılan söz konusu malların nereye ve kimlere harcanabileceği konusu anlatılacaktır. Bir kimse, eğer malına haram karışmışsa, bu şahıs, haram olan malı kendi malından ayırdığı zaman, kişi üç yol izleyebilir:

1- Söz konusu malın belli ve bilinen bir sahibi bulunmaktadır. Dolayısıyla bu malın sahibine verilmesi/harcanması gerekli/vaciptir, farzdır. Bu mal, onun vârislerine verilir. Eğer adam ortada yoksa, adamın gelişi beklenir veya yeri biliniyorsa, o malı kendisine ulaştırılır. Eğer söz konusu maldan bir kâr ve menfaat elde olunmuşsa, bu yoldan bir artış elde edilmişse, elde olunan bu artışlar da adamın/mal sahibinin gelmesine kadar onun adına bir yerde toplanıp biriktirilir.

2- Eldeki haram olan malın asıl sahibi bilinemiyor, ancak çıkıp gelmesine ait de bir işaret yok ve bundan da umut kesilmiştir. Ancak öldüğünde vârislerinin olup olmadığı hususu da bilinememektedir. İşte bu türden ortada olan bir malın sahibine iadesi imkanları da ortadan kalkmış bulunmaktadır. Dolayısıyla mesele iyice aydınlığa çıkana kadar, o mal bekletilir. Bazen de, o malın sahipleri o kadar çoktur ki, işte bunun yüzünden onun dağıtılmasında/verilmesinde bir sıkıntı doğar. Örneğin ganimet malından yağmalanan mal gibi. Çünkü ortada böyle bir ganimet malı var ama, gaziler artık dağılmışlar, bunların hepsinin yeniden bundan haberdar olunarak toplanıp biraraya getirilmeleri imkanı da yoktur. Böyle bir imkanın var olduğunu bir an için kabul etsek bile, elde bulunan tek bir dinarı/lirayı mesela, mevcut bin ya da ikibin gazi/asker arasında paylaşımı nasıl olacaktır? İşte böyle bir ganimet için çıkar yol, bunun sadaka olarak verilmesidir.

3- Eldeki mal, fey/ganimet ya da cizye malı olabileceği gibi, müslümanların işlerine harcanmak üzere bekletilen bir mal türünden de olabilir. İşte bu türden olan bir malın sarf/ harcama yerleri şu yerler olabilir; köprü yapımları, mescidler/ camiler, yol boylarında insanların güvenlerinin sağlanması için yapılan yerler ve burada hizmet görenler için, ilim erbabı ve bunların okulları için, Mekke'ye giden yolların yapımı için ve benzeri müslümanlara ve insanlığa yarar ve hizmet getiren her şey için sarfedilebilinir, harcanır. Çünkü bu gibi şeyler ve yerler genelde insanlar için ortak yarar sağlayan ve oralardan gelip geçecek olan tüm müslümanlar için yarar sağlayacaktır.

Birinci kısmın hükmüyle ilgili olarak, nerelere verilmesi/ harcanması gereklidir noktasından herhangi bir şüphe yoktur.

İkinci kısım -ki bunun tasadduk yani sadaka olarak verilmesi gerekiyordu- ile üçüncü kısma gelince, bu kısımda da köprü, mescid ve okul gibi benzeri kamu yararı için olan şeyler ele alınmıştı. Bu iki kısımla ilgili mallar hakkındaki kullanım ve harcama yetkisinin, bir kadıya verilmesi gerekir. Ancak kadılar içinde gerçekten dindar ve güvenilir biri varsa, görev böylesine verilir ve mal da buna teslim edilir. Eğer sorumluluğu üzerine alan kadı/hakim bunun yenmesini kendisi helal sayan/rüşvet yiyen biriyse, malı buna teslim eden kimse sorumluluk altına girer. Yani aslında ödemek zorunda olmadığı/böyle bir mecburiyet altına girmeyeceği bir malı teslim konusunda ilk defa bir araştırma yapmadan söz konusu bir kadıya teslim ederse, teslim eden -malın kaybı, yenmesi halinde- ödemek zorunda kalır. Çünkü kendi üzerinde kararlaşmış bulunan bir garantörlük/kefillik meselesi böylesinden nasıl kalkabilir ki? Aksine bu garantörlük üzerinde olan kişinin, beldesinden âlim ve dindar olan birini hakem olarak ataması gerekir. Çünkü hakem tayin etmek, münferiden herhangi birilerini seçip malı ona vermekten çok daha iyidir. Bunu yap-

madığından sorumluluk altına girer ve ödemek mecburiyetinde kalır. Eğer adam, böyle bir hakemi bulamazsa, bununla ilgili görevi bizzat kendisi yürütür/yürütmelidir. Çünkü asıl amaç, eldeki o malın harcama yerleridir.

Bizim bizzat belirli bir harcama yapanı/sarfedeni aramamızın/uzmanını araştırmamızın nedeni, asıl öncelikli olarak harcamaların nerelere yapılması gerektiğini bilmesi ve bu konuda uzman olması açısındandır. Eğer kendisinden daha iyi olarak bu işi yürütebilecek biri bulunamaz, böyle birilerinin bulunmasında güçlük doğarsa, bu bulunamadı diye, temel olarak harcama yapılması gereken o mal, asıl olması bakımından harcama dışı bırakılamaz, terkedilemez.

BİR SORU:

Haram olan bir şeyin sadaka olarak verilebilirliliğine dair delil nedir? Bir kimse kendisine ait olmayan ve kendi mülkü bulunmayan bir şeyi sadaka olarak nasıl verebilir? Kaldı ki kimi âlimler, böyle bir şeyin haram olması nedeniyle sadaka olarak verilmesinin caiz olmadığını söylemişlerdir. Nitekim anlatıldığına göre Fudayl b. İyad'in eline iki dirhem para geçer. Fudayl eline geçen iki dirhemin haram olduğunu öğrenince, hemen her ikisini de alıp orada bulunan taşların arasına fırlatır ve, "Ben ancak, helal olan bir şeyi sadaka olarak dağıtabilirim. Çünkü ben kendi adıma hoşlanmadığım ve razı olmadığım bir şeyi, benim dışımda kalan birine de uygun görmem." demiştir. Şimdi bütün bu gerçekler karşısında ne diyeceksiniz?

CEVAP:

Bizim bu hususlardaki görüşümüz şöyledir, biz diyoruz ki, evet böyle bir şeyin bir dayanağı ve bir ihtimali bulunmak-

tadır. Ancak biz burada, elimizdeki hadise, esere/sahabeden gelen delile ve kıyasa dayanarak bunun aksini tercih ettik. Şimdi bunları sunmaya çalışalım.

Haber/Hadis noktasından konuyu tercih edişimiz şundandır: Rasulullah (sav)'a kızartılmış bir koyun takdim edilir, ancak, koyun, kendisinin haram olduğunu bir mucize olarak Rasulullah'a söyleyince, bunun üzerine Rasulullah (sav): **"Bu koyunu götürün, esirlere yedirin"** buyurmuşlardır.[149]

Yine Yüce Allah tarafından, **"Elif, Lâm, Mîm. Rumlar, (Arapların yakın bulunduğu bölgeye) en yakın bir yerde yenilgiye uğradılar. Oysa ki onlar, bu yenilgilerinden sonra birkaç (3-9) yıl içinde galip/üstün geleceklerdir. Allah, dilediğine yardım eder. O, mutlak güç sahibidir, çok esirgeyicidir."**[150] mealindeki bu âyetler nazil olduğunda, müşrikler Allah Rasulünü yalanladılar da sahabeye, "Siz adamınızın ne söylediğini görmüyor musunuz, iddiasına göre Rumlar/Bizanslılar pek yakında İranlılara galip/üstün geleceklermiş. Siz buna ne diyeceksiniz?" diyerek müslümanları küçük düşürmek istiyorlardı. İşte bunun üzerine Rasulullah (sav)'ın da izniyle Hz. Ebu Bekir müşriklerle bahse tutuştu. Yüce Allah tarafından Rasulullah'ın doğruluğu gerçekleşince, Hz. Ebu Bekir (r.a.) onlardan develeri alıp Rasulullah (sav)'a getirdi. Rasulullah (sav) da: **"Bu haramdır, bunu sadaka olarak dağıt"** buyurmuşlardır.[151]

---

149 Ensar'dan bir zattan bu hadisi Ahmed b. Hanbel rivayet etmiştir. Lafızları farklı olmakla birlikte hadisin isnadı ceyyid/sahihtir.

150 Rûm, 30/1-5.

151 "Delailu'n-Nübüvve" kitabında Beyhakî rivayet etmiştir. Ravî İbn Abbas'tır. Ancak bu rivayette: "Bu iş Rasulullah'ın izniyle idi" ifadesi yoktur. Hadis Tirmizî tarafından da Hasen olarak rivayet edilmiştir. Hakim de sahihliğini belirterek hadisi rivayet etmiş ve ancak Hakim'in rivayetinde de: "Bu, haramdır, bunu sadaka olarak dağıt" ifadesi yoktur.

Bunun üzerine bu adam, bir abidin yanına gider ve durumu ona aktarır. Abid de ona: "Git, aldığın bu paranın beşte birini Muaviye'ye ver, kalan beşte dördünü de sadaka olarak dağıt." der. Abidin bu tarz fetvası Muaviye'nin kulağına gelince, Muaviye, kendisinin neden böyle düşünemediği hususuna, böyle bir çözümün aklına neden gelmediğine oldukça üzülür. Nitekim Ahmed b. Hanbel, Haris el-Muhasibî ve gerçekten hassas ve titiz hareket eden birtakım takva sahibi kimseler de bu konuda böyle görüş beyan etmişler/fetva vermişlerdir.

Kıyas açısından delilimize gelince, o da şu gerekçedir. Şimdi ortada olan böyle bir mal ya tamamen kaybına göz yumulacak veya bir hayır yoluna harcanması sağlanacak olma durumundadır. Şimdi böyle bir durumla karşı karşıya kalınınca yapılacak şey şudur: Kimi zaman öyle olur ki, mal sahibinin bulunmasından umut kesilmiştir. Dolayısıyla elde olan ve o şahsa ait bulunan böyle bir malı alıp çöpe/denize atmak yerine, hayır yoluna bunun harcanması elbette çok daha yerinde bir şeydir. Eğer biz söz konusu malı/parayı tutup denize/çöpe atsak, böyle yapmakla biz hem asıl mal sahibini ve hem de kendimizi böyle bir imkandan yoksun bırakmış olacağız. Bu da zorunlu olarak gösteriyor ki bu tür bir malın hayır yoluna harcanması çok daha yerinde bir iştir. Eğer ne sahibine ne de bize yarar getirmeyecek bir duruma sokarsak o takdirde istenilen yarar elde edilmemiş olur. Oysa biz bu malı/parayı herhangi bir fakirin eline sıkıştırıversek, bu şahıs bunun sahibine duada bulunacaktır. Dolayısıyla bu yüzden sahibi için bir bereket ve dua meydana gelecektir. Fakir de, bununla bir ihtiyacını giderecek, bir eksiğini kapatacaktır. Mal sahibinin haberi ve ihtiyarı/arzusu olmadan onun adına verilmiş bir sadakadan dolayı ona bir ecrin meydana gelmesini, mal sahibinin reddi söz konusu değildir. Bu manada

düşünülemez. Çünkü sahih olarak gelen bir haberde/hadiste Rasulullah (sav) şöyle buyurmuşlardır:

"Kuşkusuz ziraatçılık yapan ve fidan/ağaç diken bir kimsenin meydana gelen ürünlerinden insanların ve kuşların bu meyvelerden ve ziraatten, sahiplerinden habersiz olarak yemeleri yüzünden bir ecir vardır."[152]

Çünkü insanların ve kuşların ekinlerden ve bağ bahçelerden alıp yemeleri genelde sahiplerinin izni olmadan olmaktadır. İşte bu açıdan da sahipleri için ecir ve mükafat vardır.

"Peki öyleyse, 'Biz ancak, temiz ve helal olanını sadaka olarak veririz' diyenlerin bu ifadeleri karşısında siz ne diyeceksiniz?" diye bir soru gelirse, bu, şu açıdandır: Biz ecri ve mükafatı kendimiz için istersek, bu söz konusudur. Oysa biz şimdi burada, bir zulümden, başkalarına haksızlıktan kurtulmayı istiyoruz, bunun peşindeyiz. Yoksa şu anda biz bir ecrin peşine düşmüş değiliz. Bizim buradaki endişe ve tereddüdümüz, 'eldeki bu tür bir malın tümüyle kaybolup gitmesi mi yoksa sadaka olarak dağıtılması mı iyidir?...' gibi bir problemin çözümüyle uğraşmaktayız. Bu incelemenin sonucunda da bu tür bir malı sokağa atmaktansa, alıp sadaka olarak dağıtmanın daha yerinde olacağı tarafını tercih etmiş bulunduk.

Bir de, "Biz kendi adımıza/nefsimiz için razı olmadığımız şeyde, başkası için de buna razı olamayız" diye de bir ifade geçti. Şimdi siz buna ne diyeceksiniz. Çünkü bu da aynen bir öncekisi gibidir. Yani bizim böyle bir mala ihtiyacımızın olmaması nedeniyle bu, bizim için haram olmaktadır. Fakir ve yoksul içinse, şer'i delil bakımından bu, ona helaldir. Yani herhangi bir durumda eğer maslahat gereği o şey helal olmayı

152 Farklı lafızlarla bu hadisi Buharî rivayet etmiştir.

gerektiriyorsa, o takdirde o şeyin helal kılınması vacip olur. Böylece o şeyin helal kılınmasıyla, biz de söz konusu fakir ve yoksul için onun helal kılınmasına razı olur/onay veririz.

Şimdi biz de buna karşılık deriz ki: Fakir ve yoksul biri, bu maldan alınca, bunu hem kendisi için, hem de bakımıyla yükümlü bulunduğu kimseler için, eğer onlar da fakir ve yoksul iseler harcayabilir. Çünkü adamın kendi aile bireyleri, başkalarına göre buna daha layıktırlar ve öncelikli hak bunların olmuş olur. Eğer bizzat mal, kendisi elinde bulunan şahıs kendisi de ihtiyaç içerisinde ise, o da bundan ihtiyacı kadarını alabilir. Çünkü bu da aynı zamanda fakir bir kimsedir. Bu duruma rağmen adam bunu bir başka fakire çıkarıp bunu sadaka olarak verirse bu da caizdir. Şimdi bunun da dayanağını/temelini öğrenmek için konuyu birkaç mesele başlığı altında açıklamaya çalışalım.

BİRİNCİ MESELE

Herhangi bir kimsenin eline bir sultandan/devlet yetkililerinden birinden bir mal düşerse, bir kısım bilginlerin görüşüne göre, bu mal yeniden sultana/yetkili kimselere iade olunur. Çünkü sultan ya da devlet yetkilisi elinde bulundurduğu malın durumunu çok daha iyi bilir. Böylece onlara ait sorumluluk tekrar onlara verilmiş olur. Çünkü o kimsenin alıp böyle bir malı sadaka olarak vermesinden yetkiliye yeniden iadesi daha hayırlıdır. Nitekim bu görüş Muhasibî'nin de tercih ettiği görüştür. Çünkü Muhasibî, "O şahıs, eline gelen böyle bir malı nasıl sadaka olarak dağıtabilir ki? Ola ki malın belli bir sahibi bulunmaktadır. Eğer böyle bir şey caiz görülürse, o zaman sultandan/yetkililerden çalıp, sonra da çalınan bu şeyi sadaka olarak dağıtmak da caiz olabilirdi. Oysa böyle bir durum söz konusu değildir." demektedir.

İkinci bir grupta bulunanların görüşleri de şöyledir. Söz konusu mal, tekrar sultana verildiğinde, sultan bu malı asıl sahibine iade etmeyecek/vermeyecekse ve bu da biliniyorsa, verileni sadaka olarak dağıtır. Çünkü sadaka olarak vermeyip de, tekrar sultana/yetkiliye onu iade etmek, bir bakıma zalime yardım etmek manasına gelir, ayrıca zulme giden sebeplerin artmasına bir nedendir. Bu malın tekrar sultana/yetkiliye verilmesi durumunda hak sahibi olan mal sahibinin hakkının kaybı söz konusudur.

Burada tercih edilen ve izlenmesi gereken yol/işlem de şudur: Eğer genelde sultanlar/yetkililer kendilerine iade olunan bu tür malları sahiplerine iade etmedikleri biliniyorsa ve bu adet olarak da böyle ise, o zaman, mal bunlara verilmeyip asıl sahibi adına, malı elinde tutan sadaka olarak dağıtır, bu da asıl sahibi için bir hayır olur. Ancak bunun eğer bilinen belirli bir sahibi varsa, malı sultana vermek yerine, bu bilinen sahibi adına onu hayır olarak vermesi en uygun olanıdır. Ancak genelde bu tür malların belli ve tanınan bir sahipleri bulunmaz. Böyle olunca bu tür bir mal, tüm müslümanların hakkı olmuş olur. Dolayısıyla müslümanlara ait olan bir hakkı tekrar sultana/yetkiliye vermek malın kaybına sebeptir. Eğer ortada malın, belirli ve bilinen bir sahibi varsa, buna rağmen bu malı alıp yeniden sultana/yetkililere vermek, hem malın boşa gitmesine/kaybına sebeptir, hem de o zalim sultana/yetkili veya yetkililere bir yardımdır. Aynı zamanda fakir ve yoksulların asıl mal sahibine yapacakları duaya ve bu dua bereketiyle oluşacak nimetlere de bir engeldir. İşin bu manada bir gerçek olduğu da açık ve ortadadır.

Eğer herhangi bir adamın eline mirastan bir şeyler düşmüşse ve miras bırakan kişinin de sultandan/yetkililerden herhangi bir şeyler almak gibi bir adetinin olmadığı da biliniyorsa, ancak ortada kendisine mal miras kalan kimse de

yoksa, bu durumdaki bir mal adeta yitik durumdaki bir mala benzer. Nasıl ki yitik/kayıp bir malın sahibi bilinemiyorsa, ortada kalan miras malının da mirasçıları ortada yoksa, aynı konuma düşer. Şimdi elinde bu manada bir miras malı bulunan üçüncü şahıs, bunu, sahibi adına, kendisi buna malik olmadığı halde, kalkıp sadaka olarak harcama yapamaz. Ancak bu kişi o malı kendi adına mülk edinebilir. Hatta bu adam zengin bile olsa o malı mülk edinmesinde bir sakınca yoktur. Öyle ki adam bu malı mübah olan bir yoldan kazanmıştır. Bu mübahlık ise, o malın kaybolmuş olması halidir. Ancak bizim meselemizde söz konusu mal mübah olan bir yoldan/kaybolma yolundan edinilmiş bir mal değildir. Durum böyle olunca da bu, o şeyin mülk edinilmesine bir engeldir. Ancak bunun sadaka olarak dağıtılmasına engel bir etkisi yoktur.

İKİNCİ MESELE

Eğer herhangi bir kimsenin eline sahipsiz bir mal geçerse, biz böyle bir kimseye, fakir ve yoksulluğu nedeniyle ihtiyacı olan kadarını almasını caiz/uygun bulduk. Ancak burada söz konusu, "ihtiyacı kadar olanını" ifadesi üzerinde durmak gerekecektir. Bu konuda kimi âlimler, bunun ölçüsü, "Hem kendisi ve hem de bakmakla yükümlü bulunduğu aile bireyleri dahil olmak üzere bir yıl yetecek kadar olan bir miktardır." demişlerdir. Eğer söz konusu şeyle bir şeyler/ev-barınak satın almaya veya ailesini geçindirebileceği bir ticaret yapmaya gücü yeterse, adam bununla bu işi yapar. İşte bu görüş, Muhasibî'nin görüşüdür ve onun tercihi budur. Buna rağmen Muhasibî der ki: "Eğer kendi adına tevekkül edebilme gücünü nefsinde bulabiliyorsa, elindeki bu tür malın tamamını sadaka olarak vermesi ve helalinden Allah'ın lütuf ve keremini beklemesi daha yerinde bir harekettir. Eğer herhangi bir gücü yoksa, o takdirde, elindeki o mal ile

bir ev/barınak satın alabilir ya da bunu sermaye edinmek suretiyle, iyi yoldan kendisi için bu sayede geçimini sağlayacak bir iş kurar. Hangi gün kendisi için bir helal geçimlik bulursa, helali bulduğu gün, ondan yer/içer ve fakat elindeki o diğer maldan yemez/yememelidir. Ne zaman elindeki helal mal biterse, o zaman tekrar elinde bulunan diğer şeye geçer/ondan alıp yiyebilir. Ne zaman belirli bir helal eline geçerse, daha önce harcadığı şey kadar, o helal kazancından sadaka olarak dağıtır/dağıtsın. Dolayısıyla elinde bulunan ve sahibi bilinmeyen mal da elinde başkasından alınmış borç gibi bir mal olarak dursun/değerlendirilsin.

Diğer taraftan elinde bulunan mal varlığından kuru ekmeği yemeli ve bunun yanına katık olarak et katmamalıdır. Eğer böyle davranması gücünden herhangi bir kayıp olmayacaksa ve bununla gücü yerinde kalırsa, böyle yapmalıdır. Eğer sırf ekmek/kuru ekmek yemekle gücünü kaybedebilme ihtimali kesinse aşırıya gitmeden ve çok bolluk içerisine girmeden ekmeğinin yanında katık olarak eti de yiyebilir."

Muhasibî'nin buraya kadar anlattıklarına artık bizim ekleyeceğimiz bir şey yoktur. Ancak burada Muhasibî'nin, 'Eğer bundan yapmış olduğu harcamayı, onun adına bir borçlanma olarak görmesi...' konusu üzerinde biraz durmak gerekir. Yani durum onun ileri sürdüğü gibi değildir. Gerçi işin takva yönü böyle olmasını, harcadığını kendi adına borç kaydetmesini gerektirir. Helal bir şey kazandığında ise, diğerinden yaptığı harcama kadar buradan/kazandığı helaldan sadaka olarak verir, yani onun misli kadarını verir. Oysa fakirin elinde bulundurduğu bu tür bir haram maldan kendisine yapmış olduğu harcama, kendine sadaka olarak alması halinde, ileride eline bir helal geçince bunun kadarını sadaka olarak dağıtması vacip/farz ya da gerekli değildir. Özellikle malı elinde bulunduran kişi, böyle bir harcamayı fakirlik yüzünden ken-

disi için yapmışsa, aynı şekilde bunu sadaka olarak vermesi de gerekli değildir. Özellikle de eline geçen bu tür bir mal, bir miras yoluyla geçmişse hiç gerekmez. Kaldı ki adam bu malı ne gasb yoluyla ve ne de herhangi bir kesb/kazanç yoluyla da edinmemiştir ki, bu konuda adam için iş zorlaştırılsın ve hesap sorulsun. Böyle bir durum burada yoktur.

ÜÇÜNCÜ BİR MESELE

Herhangi bir adamın elinde helal, haram ya da şüpheli bir mal bulunuyorsa, eldeki tüm bu mallar da adamın ihtiyacından fazla değilse ve adamın da bakmakla yükümlü bulunduğu çoluk çocuğu varsa, şöyle bir yol izlenir: Bu adam, helal olan kısmını bizzat kendisi için ayırmalıdır. Çünkü eldeki delil, insanın öncelikle kendisini koruması, kölesinden, bakmakla yükümlü bulunduğu ailesinden ve küçük çocuklarından daha önemlidir. Fakat çocukları arasında büyük olanları varsa, çocukları haramın da ilerisinde daha büyük tehlikeye sürükleyebilecek bir durum yoksa, onları da bu haramdan korumalıdır. Yani adam kendisi helalden yiyebilir, diğerlerine ise haram olanından yedirebilir. Büyük çocuklarını bundan koruması gerekir. Büyük çocuklarına bu haram olandan yedirmediği takdirde daha kötü şeyler olacağı gibi bir durum varsa, o takdirde ihtiyaç kadarını onlara da yedirebilir. Özetle deriz ki, bir kimsenin başkası için sakıncalı gördüğü bir şeyi, kendisi için daha fazlasıyla sakıncalı görmelidir. Çünkü kendisi, bile bile bu şeyleri almakta, oysa aile bireyleri çoğu zaman bu bakımdan mazurlu sayılabilirler. Onlar meseleyi bilmedikçe mazur görülürler. Zira aile bireyleri bizzat senin bakımınla yükümlü değiller. Burada ilk sorumluluk aile reisinindir. Buna göre helali önce kendi adına almalı, sonra da bakımıyla yükümlü olanlara vermelidir.

Düşünün elinde böyle bir imkan bulunan bir adam, evin zorunlu ihtiyaçları olan hacamat yapan kimsenin ücretini, boyacının, bez ağartıcısının/çamaşırcınm, kandil/lamba-elektrik masraflarının, boya, badana, temizlik gibi işlerin giderleri, araba giderleri, odun-kömür ve kalorifer yakıt masrafları türünden giderler arasında bocalar durursa, helal olan paradan öncelikli olarak onlar bu maddelerden/kalemlerden hangisine harcama yapmalıdır? Bu kişi, helal olan kısımdan öncelikli olarak yiyecek ve giyecek kısımlarına harcamalıdır. Çünkü insanın bedeniyle alakalı bulunan kısmı öncelikli olarak haramdan edinilmeli, bedenin yeme, içme ve giyimi helalden sağlanmalıdır. Çünkü insan her şeyden önce buna muhtaçtır ve bunlarsız olamaz. Özellikle de bunu elinde bulunduran kimse buna daha layıktır, bunda hak sahibidir. Eğer ortadaki problem yiyecek ve giyecek arasında hangisinin helalden edinilmesi tercihi noktasında ise, o zaman bir ihtimal olarak, helal kısmını yiyeceğe ayırmalıdır, denmelidir. Çünkü bu, insanın etine ve kanına karışmaktadır. Dolayısıyla haramla gelişip büyüyen her et için en uygun olanı ateşte/cehennemde yanmaktır. Bu açıdan haramdan sakınıp helal yiyeceklerden azıklanmak gerekir.

Giysi/elbiseye gelince, bunun yararı, insanın avret mahallini örtmesidir/örtülmesi zorunlu olan yerleri kapatmak içindir. Bir de vücudu sıcak ve soğuklardan korumak, başkalarının bakışlarından ve kontrollerinden korumaktır. İşte buna göre en sahih olan görüş budur.

Ancak bu konuda Haris Muhasibî de farklı bir görüş getirmektedir. Onun görüşleri de şöyledir: Böyle bir durumda yiyeceklere değil, elbiseler için öncelik gereklidir. Helalden giyecekler için hisse ayrılmalı, giyecekler helal ile satın alınmalıdır. Çünkü giyecekler insan üzerinde bir süre kalır. Oysa yiyecekler öyle değildir, insan üzerinde kalmaz. Nitekim şöyle

bir rivayet vardır. Bu rivayete göre, on dirheme satın alınan ve dirhemlerden birisi haram olan bir elbiseyi üzerinde taşıyan kimsenin namazını Allah kabul etmez.[153]

Muhasibî'nin ileri sürdüğü bu deliller birçok ihtimalleri de taşımaktadır. Çünkü bu hadisin benzeri rivayetler, midesinde haram bulunan ve vücudu haramdan beslenen kimseler için de aynı zamanda tehdit içeren rivayetler bulunmaktadır.[154] Elbette insanın bedeninin -eti ve kemiğiyle- helalden gelişmesi rivayet edilmesi gereken, titizlik gösterilmesi icabeden bir husustur. İşte Hz. Ebu Bekir Sıddîk (r.a.), bilmeden içtiği sütü bunun için parmağını ağzına sokarak çıkarmak istemiş ve kusmasını sağlamıştır. Çünkü bu içtiği şey sebebiyle bir et ve kan yeşerme imkanı bulmasın ve bedeninde böyle bir şey olmasın istemiştir.

Şöyle bir soru akla gelebilir ve sorulabilir ki: "Madem ki bütün bunlar adamın amaçlarına harcanmaktadır. Durum böyle olduğuna göre, adamın bunu kendi nefsine harcamasıyla bir başkasına vermesi arasında nasıl bir fark vardır? Bu iki durum ile hangisi arasında farklı bir husus yer almaktadır ve farkların kaynaklandığı nokta nedir? Söyler misiniz?

Buna diyeceğimiz şudur: Biz böyle bir durumu Rafi b. Hadic/Hudayc ile ilgili gelen rivayetten öğreniyoruz. Kendisi vefat edince, geride miras olarak bir deve ile hacamat yapan/kan alma işini yapan bir köle bıraktı. Bu husus Rasulullah (sav)'tan sorulunca, kendileri kan alarak kazanç elde eden kimsenin bu kazancını yasaklamıştır. Bu hususta Rasulullah (sav)'a defalarca başvurulmuş ise de, hepsinde de bundan menetmiştir. Daha sonra Hz. Peygamber (sav)'e, 'yetimleri var

153 Abdullah b. Ömer'den Ahmed b. Hanbel rivayet etmiştir. Hadis önceden de geçmişti.

154 Bu hadis de daha önceden geçmişti.

geride...' diye söylenmiş, Rasulullah (sav) da bunun üzerine şöyle buyurmuştur:

"Kölenin hacamat yoluyla elde ettiği kazancıyla saman alıp deveye yediriniz."[155]

İşte Rasulullah (sav)'ın bu ifadeleri, insanın yemesi gerekli olan ile hayvana yedirilmesi gereken açıklanmış bulunmaktadır. Madem ki farkın ne olduğu hususundaki yol belirlendi/bu yol açılmış oldu. Bizim anlattığımız bu hususların detaylarını da sen buna göre kıyasla.

DÖRDÜNCÜ BİR MESELE

Herhangi bir kimsenin/müslümanın elinde haram bir mal varsa, eğer bu malı fakirlere sadaka olarak dağıtıyorsa, bunu onlara bol bol dağıtsın. Eğer kendi adına bir harcama yapıyorsa, o kişinin bu haramdan kendisi için yaptığı harcamalarda mümkün olduğunca kısıtlı hareket etsin. Kendisi için fazla açılmasın. Kendi ailesine/bakımıyla yükümlü bulunduğu kimselere harcıyorsa, iktisatlı hareket etsin. Yani ne fazla kısıtlasın, ne de fakirlere verdiği gibi bol bol dağıtsın, ikisi arasında orta bir yol edinsin. Bu hususta izlenecek olan yol şu üç halde olmalıdır:

a- Kendisine misafir olarak gelen kişi eğer fakir biriyse, bu kimseye bol bol yedirsin/versin.

b- Eğer kendisine gelen kimse zengin biriyse, elinde haram mal bulunan kimse bu maldan o zengin kişiye yedirmemelidir. Ancak gelen adam/zengin misafir bir çölde ise veya adam geceleyip çıkıp gelmişse ve başka bir şey de yoksa, o zaman bundan yedirebilir. Çünkü böyle bir durumda fakir, yani o vakitte o kişi fakir sayılır.

---

155 Hadisi Abaye b. Rifaa b. Hadîc'ten Ahmed b. Hanbel ve Taberanî rivayet etmişlerdir. Hadis lafız açısından farklıdır ve hadis muzdarip hadislerdendir.

c- Kendisine misafir olarak gelen kişi, takva sahibi fakir bir adam ise, misafir olarak geldiği evde kendisine sunulan şeyin haram olduğunu biliyorsa, kesinlikle bundan uzak durabilecek durumda biriyse, ev sahibi yemeği/sofrayı ortaya getirip kendisine de durumu açıklarsa ev sahibi misafirinin hakkını gözetmekle birlikte kurulan sofradaki şeylerin haramdan oluştuğunu da söyleyerek misafirini aldatmamış/kandırmamış olur.

Dolayısıyla müslüman bir kimsenin din kardeşine onun hoşlanmayacağı bir şeyi ikram etmesi yakışık almaz. Ayrıca, "Nasıl olsa bu kardeşim bunu bilmiyor, o halde bu ona zarar vermez" gibisinden bir yola da başvurmak doğru değildir. Çünkü haram olan bir şey, eğer midede yer ederse/mideye girerse, bu, kalbin katılaşması üzerinde etkin olur. Bunu yiyen kimse bilmese de kalbin katılaşmasına neden olabilir, bu açıdan sakınmak gerekir. İşte Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer'in yediklerinden ve içtiklerinden ötürü parmaklarını boğazlarına sokarak kusmak istemeleri bundandır. Çünkü her iki sahabî ve Rasulullah'ın ilk iki halifesi bilmeden süt içmişlerdi. Gerçi biz böyle bir şeyi fakirler için helal olarak belirttik ve böyle fetva verdik. Bunu helal kılmamızın gerekçesi, buna ihtiyacı olmaları açısındandır. Çünkü bu da, adeta domuz ve içki gibidir. Nasıl ki insanın mecbur kalmadıkça bunları yemesi helal değildir, işte burada da durum aynen böyledir. Madem ki biz 'bunlar zaruret gereği helaldir' diye belirttik. Bu bakımdan bunlar helal olan şeylere girmezler/o listede değerlendirilemezler.

BEŞİNCİ BİR MESELE

Eğer herhangi haram ya da şüpheli bir şey kişinin ana babasının elindeyse, bu durumda kişi, onların verdiği yiyeceklerinden yememelidir, kaçınmalıdır. Eğer onlarla birlikte ye-

mediği zaman, kendisine kızacaklarsa, o zaman bizzat ve kesin haram olan şeylerde onlarla beraber olmamalıdır, onlara katılmamalıdır. Hatta ana ve babasını bundan menetmelidir. Çünkü, "Kulun Allah'a karşı günah işlemesi halinde, böyle bir mahluka/kula itaat yoktur."

Şayet durum böyle değil de, baba ve anasının elinde şüpheli bir şeyler var diyerek, takva göstermek suretiyle onlarla birlikte yemekten kaçınıyorsa/uzak duruyorsa, burada asıl takva, kişinin ana ve babasının rızasını almasıdır. Hatta bu vacib yani farzdır. Ancak burada şunu gözetmelidir; onlara katılmalı, doğrudan katılmamazlık etmemelidir. Eğer yumuşaklıkla da olsa, onlara katılmadığı için hoşnutsuzluk devam ediyor ve kendisi de buna güç yetiremiyorsa, onlarla birlikte sofraya otursun ve fakat az yesin. Lokmalarını küçük küçük yapsın. Ağzındaki lokmalarının çiğnemesini geciktirsin, aşırı yemekten sakınsın. Çünkü aşırı yemek, buna istekle saldırmak demektir. Buna dikkat etmelidir.

Ayrıca gerek erkek kardeşler olsun ve gerekse kızkardeşler olsun onların da durumu anne ve babanınkinden pek farklı değildir, hatta onlara yakın derecede bir hakka sahiptirler. Çünkü kardeşlerin haklarıyla ilgili olarak da aynı şekilde güçlü uyarılar bulunmaktadır. Aynı şekilde annesi, çocuğuna haram şüphesi olan maldan bir elbise giydirirse, çocuk da böyle bir elbiseyi redderse, anne kızacaksa, çocuk annenin giydirdiğini kabul etsin ve annesinin yanında onu giyinsin. O gidince veya kendisi oradan ayrılınca hemen o elbiseyi üzerinden çıkarsın. Mümkün olduğunca o elbise üzerinde iken onunla namaz kılmasın, ancak annesinin bulunması durumunda kılabilir ama, tıpkı huzursuz bir kimsenin kılışı gibi namazını o elbise ile kılabilir. Eğer bir yerde takva ile ilgili sebepler çatışıyorsa, mutlaka insanın bu ince ve hassas olan noktalara dikkat etmesi gerekmektedir.

Anlatıldığına göre Bişr'i Hafi'ye annesi tarafından bir hurma teslim edilir. Ancak Bişr bu hurmayı yemek istemez, annesi de ona: "Benim senin üzerindeki analık hakkım için sen bundan yiyeceksin" diye ısrar edince, o da bunu yer. Sonra da, kendisi bir odaya/dama çekilir, arkasından da annesi onu izler, bakar ki oğlu yediklerini çıkarmaya/kusmaya çalışıyor.

Bişr'in böyle bir yolu seçmesinin sebebi, bir taraftan annesinin rızasını kazanarak onu memnun etmek ve diğer taraftan da midesini korumaktır.

Ahmed b. Hanbel'e: "Çocuğuna şüpheli bir şeyi yedirme veya giydirmede ana ve babaya itaat etmek gerekir mi? diye Bişr Hafi'ye sorulduğunda, o, onlara itaat edilmez, diye fetva vermiştir. Sizin buna karşı diyeceğiniz nedir?" diye sorulunca, bunun üzerine Ahmed b. Hanbel, "Bu, oldukça ağır bir fetvadır" buyurmuştur.

Yine Ahmed b. Hanbel'e, "Muhammed b. Mukatil Abadanî'ye bu konuda aynı şekilde bir soru yöneltilmiş, o da, anne ve babana iyilikte bulun, demiştir. Siz buna ne dersiniz?" diye sorulur. Ahmed b. Hanbel de, "Eğer beni bağışlarsan, buna cevap vermemeyim" diye karşılık verir ve devamla: "Sen her ikisinin de söylediklerini dinlemişsin/duymuşsundur" demiş ve sonra da şöyle söylemiştir, "İnanın onların her ikisiyle de amel etmek ne kadar da iyi ve güzel bir şeydir."

ALTINCI BİR MESELE

Herhangi bir kişinin elinde sırf haram olan bir mal bulunmaktadır. Böyle bir kimseye hac gerekmez, aynı zamanda bu kimseye malî bir kefaret/ceza da gerekmez. Çünkü bu adam müflis/iflas etmiş hükmündedir. Bunun zekat vermesi de farz değildir. Çünkü zekatın manası, kendisine ait bulunan ve şer'an zengin sayılan bir kimsenin kendi malının onda

birinden dörtte birini zekat olarak çıkarmasıdır. Oysa elinde haram/sırf haram mal bulunan kimsenin elindeki tüm malı çıkarması gereklidir. Bunu da eğer mal sahibi biliniyorsa, tümünü ona iade etmekle olabilir, eğer sahibi bilinemiyorsa, fakir ve yoksullara harcamakla olacaktır.

Ancak elinde şüpheli bir mal bulunur da ve bu malın helal olabilme ihtimali de varsa, bu nitelikteki bir malı elinden çıkarmadığı takdirde, bu kimseye -eğer mal hacca gidip gelmeye yetecek miktarda ise- hac farz olur. Çünkü eldeki malın helal olması da mümkündür. Oysa hac farizası ancak, insanın fakir/yoksul olması halinde insanın zimmetinden düşer. Oysa bizim bu adamımız bu manada fakir değildir. Kaldı ki Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır:

"Yol bakımından gidebilenlerin o evi haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkar ederse bilmelidir ki, Allah bütün alemlerden müstağnidir."[156]

Elinde bu tür bir mal bulunan kimse, genel kabule göre o malın haram olduğu kanaatinde bulunsa bile, ihtiyacından arta kalanından sadaka vermesi gerekli olduğunda, bu takdirde sadaka yerine zekatın vacipliği/farz oluşu o kimse için daha yerindedir. Eğer bu kişiye herhangi bir keffaret gerekliyse, bu şahıs hem keffaret orucunu tutmalı ve hem de söz konusu şüpheli maldan bir köle satın alarak azad etmelidir ki, böylece kesinlikle cezadan kurtulmuş olduğu anlaşılabil-

---

156 Al-i İmran, 3/97.
Bu ayet, biz müslümanlara hac ibadetinin farz olduğunun delilidir. Bu bakımdan hacca gitmek için bir yol bulabilenler, hacca gitme imkanını elde edenler demektir ki, bu imkan ölçüsünün ne olduğu konusunda mezheplerin görüşleri farklı farklıdır. İmam Şafii'ye göre söz konusu imkan, vasıta ve yol masraflarının/giderlerinin kaşılama kudreti; İmam Malik'e göre, yürüme ve çalışıp kazanma iktidarı; İmam Azam Ebu Hanife'ye göre ise, bu söylenenlerin tümüdür. (Çeviren)

sin. Nitekim kimi fakihler de, "Bu durumdaki bir kimsenin üzerine gerekli/farz olan yedirmek değil, oruç tutmalarıdır. Çünkü bu durumdaki bir kimse, kendisinin zenginliğini gösteren belli bir serveti yoktur." demiştir. Muhasibî ise, "Sadece yedirmek, keffaret için yeterlidir" diyor.

Bizim bu konudaki tercihimiz de şöyledir: Biz haram şüphesi olan her türlü maldan kaçınmanın vacipliğini/farz olduğunu belirttik, hükmümüzü buna göre verdik ve böyle bir malın da mutlaka elden çıkarılması gerektiğini söyledik. Çünkü tüm anlattıklarımız çerçevesinde, galip zanna göre haram olabilme ihtimalidir. Dolayısıyla bu kimse hem oruç tutacak ve ayrıca eldeki paradan da yedirecek, her ikisini birlikte yapmalıdır ki, keffaret borcundan kurtulabilsin. Bizim bu kimsenin oruç tutmasını istememiz, adamın hükmen iflas etmiş biri olarak kabul edilmesindendir. Yedirmesine gelince, çünkü haram olan malın tamamını elden çıkarması kendisi için vaciptir, sadaka olarak dağıtması gerekir. Diğer taraftan bu malın adama ait olması ihtimali de bulunmaktadır. Bu takdirde de, keffaret cihetine de malın harcanması gereği olur.

YEDİNCİ BİR MESELE

Herhangi bir kimsenin elinde haram bir mal bulunmaktadır. Adam bu haram olan malı ihtiyaç için elinde bulundurmaktadır. Buna rağmen bu adam bir nafile hac yapmak istiyor. Eğer nafile hacca gitmek isteyen bir şahıs, yaya olarak bu nafile haccı yaparsa bunda herhangi bir sakınca yoktur. Çünkü adam, haccetmezse elindeki haram malı, ibadet olmayan bir şeyde yiyecektir. Ancak adamın bu malı böyle bir ibadet için yolda yemesi daha yerindedir. Eğer adam yürüyerek hacca gidebilecek bir durumda değilse, mutlaka gidebilmesi için bir bineğe ihtiyaç varsa ve bu ihtiyaç elindekinden fazla

bir harcamayı gerektiriyorsa, dolayısıyla yolda bu türden bir ihtiyacını gidermek için fazla mal almak caiz değildir. Nitekim memlekette bulunduğu sırada, ileriye dönük olarak da bir binek alması caiz olmaz. Örneğin adam, "Memleketimde beklersem, ileride olur ki elime helal mal geçebilir ve haramın arta kalanıyla da zengin sayılabilirim" varsayımıyla beklemesi ve yaya olarak haram bir mal ile haccetmesinden daha iyidir. Çünkü helal ile ibadet yapabilme ihtimali vardır.

SEKİZİNCİ BİR MESELE

Herhangi bir müslüman, içinde haram şüphesi bulunan bir mal ile haccetmek için hareket etse, bu şahıs kesinlikle azığının mutlaka helal maldan olmasına gayret göstersin. Eğer bunu başaramaz/buna gücü yoksa, o takdirde ihrama girdiği andan itibaren ihramdan çıkacağı zamana kadar bunun helal olmasına dikkat ve özen göstersin. Eğer buna da gücü yoksa, o takdirde bari arefe gününde bunun helal olmasına dikkat göstersin ki, Allah'ın huzurunda kıyama/vakfeye durduğunda ve dua ettiğinde, yemesi, içmesi ve giyimi haramdan olmamış olsun ve midesinde bir haram lokma bulunmamasına oldukça dikkat ve özen göstersin, çok gayret sarfetsin, sırtında haram bir giysi bulunmasın.

Gerçi biz böyle bir şeyi sırf ihtiyaç yüzünden caiz gördük. Çünkü bu da bir tür zarurettir. Bu bakımdan biz bunu asla helal olan mallar kısmına sokmadık.

Eğer adam buna kadir değilse, sürekli olarak gönülden/kalben üzüntülü bir hal sergilesin, korku içinde bulunsun, istemeyerek ve zaruret gereği mecbur kaldığı şeylerin de sıkıntısını ve tasasını üzerinde taşısın, yani 'üzerimde haram olan bir şeyi taşıdığımdan, helal bir mal edinemediğimden...' diye hep hüzünlü olsun. Ola ki bu yüzden Yüce Allah, kendisine

bizzat rahmet nazarıyla bakar ve çektiği hüzün ve üzüntüleri sebebiyle de, korkuları ve rahatsızlıkları için de ona merhametiyle muamelede bulunur.

DOKUZUNCU BİR MESELE

Ahmed b. Hanbel'in kendisine adamın biri: "Babam öldü, geride de mal bıraktı. Fakat babam, muamelesinden rahatsız olduğu biriyle muamelede bulunurdu. Bu konuda ne yapmam gerekir?" diye sorar. Ahmed b. Hanbel de, "Onun malından, ne kadar kâr ettiyse, o miktarını bırakırsın, tamamdır." der. Bu defa aynı kişi: "Babamın aynı zamanda borç ve alacakları da vardır" der. Ahmed b. Hanbel: "Babana ait olan borçlarını öder ve alacaklarını da tahsil edersin" diye cevap verir. Bunun üzerine adam, "Sen bu konuda böyle mi hüküm veriyorsun?" diye sorunca, Ahmed b. Hanbel de ona, "Sen, babanı borçlusuyla yarın hesaplaşır bir halde bırakmak ister misin?" diyerek karşılık verir.

Ahmed b. Hanbel'in yukarıda verdiği hüküm/anlattığı şey doğrudur. Çünkü Ahmed b. Hanbel'in bu ifadesi, miras olarak kalan malın içerisinde haram ihtimali bulunan malın iyice araştırılarak ortaya çıkarılması ve o malın helalinden ayrılmasına yönelik bir inceliktir. Söyledikleri de bunu gösterir. Çünkü Ahmed b. Hanbel, "Kâr miktarını ondan çıkarır" diyor. Bununla malın/ana paranın kendisinin mülkü olduğunu belirtmek istiyor. Yani kötü alış veriş karşılığında elde olunan fazlalıktan böylece kurtulabilme yolunu gösteriyor. Çünkü fasid akidlerle yapılan alışverişlerdeki takas yolu, mübadele gibi hususlar tasarrufun artması ve iadenin zorlaşması gibi sebeplerle ortaya çıkan şüpheli durumlar böylece çıkarılmış ve şüphelerden arındırılmış olacaktır. Diğer taraftan da borçların ödenmesi meselesinde de kesinlik ön plana çıkarılmıştır. İş şüpheli bir konumda yüzüstü bırakılmış değildir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Bu bölümde özellikle sultanlar/devlet yetkililerince verilen/ödenen maaş ve hediye ile ilgili hususlar ele alınacak ve alınan bu şeylerden nelerin helal ve nelerin haram olduğu hususu açıklanacaktır.

Bir defa şu nokta çok iyi bilinmelidir ki, sultan ya da herhangi bir devlet yetkilisinden alınan bir mal/eşya hususunda şu üç noktaya dikkat olunmalıdır.

a- Söz konusu olan mal, sultanın ya da devlet yetkilisinin eline nereden geçmiştir?

b- Sultan ya da yetkili bu malı almada ya da buna hak kazanmada hangi nitelik/özellik içerisinde hakketmiştir?

c- Sultanın eline geçen bu mal, sultanın kendisine ya da ortaklarına oranla bunu hak edip etmeme açısından neye göre buna hak kazandığının biliniyor olması?

İLK DEĞERLENDİRME

Biz bu ilk değerlendirmede, sultanın eline geçen malın ne şekilde ve nasıl geçtiğini inceleyeceğiz.

Sultan/devlet yetkilileri için sahipsiz olan toprağı değerlendirmek dışında, onlara helal sayılan her şey ile onların vatandaşlarla kendileri arasında müşterek olan diğer varlıkların incelenmesi iki kısımda değerlendirilir.

Birinci kısım: Kafirlerden alınan mal ve eşyadır ki, bunlar da onlardan ganimet olarak düşmanın yenilgiye uğratılmasıyla elde olunan şeylerdir. Bir başkası da yine kafirler-

den alınmalıdır ki, buna ganimet değil, fey deniliyor. Çünkü fey; kafirlerle herhangi bir savaşa tutulmaksızın, onların savaşsız olarak teslim olmalarıyla, onların mallarından kazanılan bir tür ganimettir. Ancak biri savaş yoluyla, biri savaş olmaksızın ele geçmiştir. Bir de cizye/haraçtan elde olunan mal ile, karşılıklı sulh/barış yoluyla kazanılan maldır ki, bu, karşılıklı şartları ve akitleri değerlendirilerek edinilen mallardır. İşte tüm bu mallar birinci kısım mallar içerisinde değerlendirilen şeylerdir.

İkinci kısım: Bu da müslümanlardan alınan maldır ki, müslümanlardan alınan malın ancak iki kısmı helaldir. Şöyle ki:

1- Miras olarak alınan mallar, belli/muayyen bir sahibi bulunmayan ve ortada kalıp kaybolmakla yüzyüze bulunan mallar ve bir de sorumlusu bulunmayan vakıf mallardır. Sadakalara gelince, bunlar artık günümüzde bulunmamaktadır.

2- Birinci kısmın dışında kalıp da, müslümanlardan zorla alınan vergiler, müsadere yoluyla alınan mallar ve rüşvetin her türüyle kazanılan şeylerin tamamı haram mallardır.

Sultan ya da devlet yetkililerince herhangi bir fıkıh bilginine veya bir başka kimseye bir maaşın verilmesi, bir yardımın yapılması, hediye ve sıla-i rahim veya bir hil'at/onur elbisesi verilir ya da giydirilirse/bu konuda bir ferman/karar yetkililerden gelirse, bu tür bir malın/maaşın ya da eşyanın durumu şu sekiz durumdan biri içerisinde değerlendirilir, başka değil. Şimdi biz söz konusu bu sekiz durumu maddeler halinde belirtelim. Şöyle ki:

1- Verilmesi istenen şeyin ya alınan cizyeden/haraç vergisinden ödenmesiyle olur,

2- Ya da miras yoluyla elde olunan şeylerden ödenmesi istenmiştir,

3- Veya vakıflardan elde olunan gelirlerden ödenmek istenmiştir,

4- Ya sultan tarafından/yetkililerce değerlendirilen/ihya edilen bir topraktan elde olunan gelirlerden ödenmek istenmiştir.

5- Veya sultan/yetkililerce satın alınan bir mülkün gelirinden ödenilmesi istenmiş olur,

6- Yahut müslümanlardan haraç/vergi toplamakla görevli bir kimsenin topladıklarından ödenmesini istemiş olabilir.

7- Ya da herhangi bir tüccar/işadamınca bunun ödemesinin yapılmasını istemesi yoluyladır,

8- Yahut da bütçeden/hazineden bunun ödenmesini istemiş olması yoluyla olur.

Şimdi maddeler halinde sunduğumuz bu sekiz şıkkın her biri üzerinde kısaca duralım.

Birinci madde: Haraç/cizye olarak alınan şeylerden ödenmesidir ki, alınan cizyenin zaten beşte dördü, müslümanların yararına olan/kamuya ait olan işler için kullanılır, bunlara ayrılmıştır. Geri kalan beşte birinin ise, yine harcama yerleri belli olan bölümleridir. Şimdi beşte biri olarak ödenmesi istenen yerlerden ve kendisinde bir yarar beklendiği için oralara yapılacak olan beşte dört harcamalardan olarak, müslümanların yararına olanı düşünmesi açısından değerlendirerek verilmesini istemiş ve bunun için bir karar yazmışsa ve bu hususta da mümkün olan oranda da ihtiyata uymuş ve bu yolu gözetmişse, işte bu açıdan verilen şey/maaş helaldir. Yeter ki alınan vergi şer'an/dinî açıdan öngörülen uy-

gun bir yoldan alınmış olsun ve bu miktar bir dinarın üzerinde veya dört dinardan fazla olmamalıdır. Bu şarta uyularak yapılması istenen işlem yapılmış olsun. Böyle olması halinde helaldir. Kaldı ki bu konu bile yine ictihada gerek duyulan bir noktadır. Nitekim sultanın da bu konuda kendi ictihadına dayanarak böyle bir şeyi yapabilme yetkisi bulunmaktadır; ancak, bu noktada gözetilecek bir husus vardır. O da kendisinden haraç/cizye-vergi alınan zimmî/gayri müslim azınlık kimselerin ödedikleri bu verginin haram kazançtan ödenmediğinin öğrenilmiş olması şartını da gözardı etmemek gerekir. Bu kişi aynı zamanda zalim bir sultanın memuru konumunda bulunmamalı, içki satan biri olmamalı, çocuk ve kadın olmamalıdır. Çünkü çocuk ile kadından/zimmî çocuk ve kadından cizye/haraç-vergi alınamaz.

İşte bu konular, zımmîler vergilendirilirken/kendilerinden cizye alınırken dikkat edilmesi ve uyulması gereken hususlardır. Onlardan cizye alınırken alınacak miktara, bunun harcanacağı kimselerin/yerlerin nitelik ve özelliklerine ve buralara ne oranda/miktar ve ölçüde harcanacağına riayet edilmeli ve bu yollar gözetlenmelidir. Çünkü bu hususta tüm bu söylediklerimize uyulması vacip/farz ve gereklidir.

İkinci madde: Ödenmesi istenen maaş, miras yoluyla elde olunanlardan ve bir de kaybolmaya yüz tutmuş olan mallardan istenmiş olabilir ki, zaten bunlar kamu yararı içindir. İşte burada dikkat edilecek olan husus şudur. Geride gerek miras yoluyla ve gerekse sahipsiz olarak kalan malların/şeylerin tümü mü, çok fazlası mı veya en azı mı haramdır? Bu hususa dikkat olunmalıdır. Bununla ilgili hüküm ise daha önce anlatılmıştı. Eğer bırakılan bu tür bir mal, haram değilse, o takdirde, kendisine bundan ödeme yapılmak istenen kimsenin durumuna/niteliğine dikkat edilir. Yani ona yapıl-

mak istenen bu ödeme, gerçekten bir ihtiyaç gereği mi değil mi, bu araştırılır. Sonra da bu şahsa veya şahıslara ne miktar ve ne ölçüde ödeme yapılması gerektiği değerlendirilip tesbiti yapılır.

Üçüncü madde: Ödenmesi istenen maaş, vakıf mallarından ödenmek istenebilir. Dolayısıyla eldeki vakıf malları da tıpkı miras yoluyla edinilen mallar gibi bir incelemeye tabidir. Şu farkla ki, vakıf mallarında malı vakfedenin şartına bakılır. Dolayısıyla vakfedilen maldan alınan, yani harcanmak istenen kısım, vakfın/vakfedenin istediği tüm şartları içermiş olmalı ve buna bağlı kılınmış olmalıdır.

Dördüncü madde: Ödenmek istenen maaş, hediye vs. gibi şeylerin, sultan tarafından yeniden işletilen/önceleri sahipsiz olan arazinin işletilen kısmın ürününden ödenilmek istenmesidir. Bununla ilgili olarak herhangi bir şarta itibar edilmez. Çünkü madem ki bu sahipsiz ve muattal kalmış olan toprağı/araziyi, vs.yi sultan yeniden işletmeye açmış, ihya etmiştir, dolayısıyla mülk kendisinindir. Mülk kendisinin olduğu için de, sultan ya da yetkili kimse, bundan dilediğine dilediği kadarını verebilme hakkı vardır.

Ancak bu gibi yerlerde şuna dikkat edilmelidir: Bu tür işletmeye sokulan topraklarda çalıştırılan ücretliler, genelde egemen güç tarafından zorla çalıştırılır veya ücretleri haram bir gelirden ödenmiş olabilir. Kaldı ki bir arazinin/toprağın uzun süre sahipsizliği nedeniyle işletilmez halde bırakılmasından sonra yeniden işletmeye sokulması için birçok hizmetler gereklidir. Örneğin bu arazi içerisinde su kanalları ve arkların açtırılması, duvarlarla muhafaza altına alınması, toprağın işletilerek tesviyesi gibi görevleri bizzat sultanın/yetkilinin

kendisi değil, mutlaka birilerine yaptırılır. İşte sultan/yetkili kimseler bu işlemleri, çalıştırdıkları kimselere zoraki/karın tokluğuna yaptırmışlarsa, dolayısıyla yetkili kimseler bu malın sahibi konumuna gelmiş olmazlar. Çünkü artık o toprak haramdır. Eğer çalıştırılanlar ücret karşılığında burada çalıştırılmışlarsa, sonra da bunlara ait ücretler haram olan bir maldan ödenmişse, işte bunda şüpheli bir durum vardır.

Nitekim bu gibi hususları bu manadaki mekruh şeylere bağlamayı ele almış ve gerekli uyarıda da bulunmuştuk.

Beşinci madde: Ödenmek istenen maaş, hediye vs. gibi şeylerin, sultanın/yetkilinin borçlanarak aldığı araziden/topraktan veya hil'at elbisesinden, ya da bu manada bir at veya daha bunun gibi şeylerden verilme ya da ödeme yapma olabilir. Çünkü bunlar onun mülküdür. Kaldı ki, sultanın ya da yetkilinin kendi mülkünde istediği gibi tasarruf/harcama yetkisi vardır. Ancak sultan borçla edinmiş olduğu bu malların ödemelerini daha sonradan haram olan şeyden yapacaksa, böyle bir durum bazan haram olmasına sebep olabileceği gibi bazan da malın şüpheli konuma girmesine sebeptir. Nitekim bununla da ilgili detaylı bilgiler daha önce verilmişti.

Altıncı madde: Maaş, hediye vb. gibi ödenmesi istenen şeyin, müslümanlardan haraç/vergi toplatılan vergi görevlisine veya bölüşmeye tabi mallarla müsadere yoluyla alınan malları toplayan görevli kimselere bunu ödetmesidir ve ödemeyi onlardan isteyerek yaptırtmasıdır. İşte bu, üzerinde hiçbir şüphe izi bulunmayan kesin ve katıksız haramdır. Nitekim günümüzde ödenen maaşların birçoğu bu özelliktedir. Sadece bunun dışında kalan ise, Irak arazisinden/toprak gelirlerinden ödenen maaşlar müstesnadır. Çünkü bu topraklar, İmam

Şafiî'ye göre, müslümanların kamu yararına harcanmak üzere vakfedilen topraklardır. Dolayısıyla bundan gelen gelirden alman maaşlar helaldir.

Yedinci madde: Söz konusu ödemeyi, sultanın, sadece kendisiyle alış veriş muamelesi yapan kimse ya da kimselere ödetmesidir. Eğer böyle bir alım-satım işi yapan kişi, sultandan/yetkililerden başkasından herhangi bir alış veriş muamelesi yapmıyor, yalnızca onunla bunu sürdürüyorsa, bunun malı, tıpkı sultanın hazinesindeki mal hükmündedir. Eğer bu şahıs, daha çok sultanların dışındakilerle de bu tür bir muameleyi yürüten biriyse, o zaman bu adamın sultanın emriyle ödemek zorunda kaldığı şey, sultanın üzerinde/zimmetinde bir borç olur. Bu şahıs daha sonra bu ödediği miktarı sultanın/yetkilinin hazinesinden/kasasından alır/alacaktır.

Sekizinci madde: Söz konusu ödemenin hazineden/devlet kasasından ödenmesi istenmiş olabileceği gibi, yanında hem helal ve hem haram mal toplanmış bulunan bir vergi memuruna/valiye de bunun ödetilmesi istenebilir. Eğer sultanın/yetkili kimsenin haramdan başka bir gelirinin olduğu bilinemiyorsa, böyle bir maldan ödenen maaş, vs. kesinlikle katıksız haram olur.

Eğer kesinlikle hazinede/devlet kasasında haram ve helal malın birlikte bulunduğu biliniyorsa, bu takdirde, bundan kendisine maaş veya bir başka amaçla teslim edilen kısmın aynen helal/helalin kendisi olabilme ihtimali yanında, buna yakın bir ihtimal olabilir düşüncesi de akla gelebilir. Ancak verilenin haramdan verilmiş olması ihtimali de bulunmaktadır. Bu ihtimal ise daha çoktur. Çünkü sultanlara ait malların çoğu çağımızda genelde haram olmasının galebe çaldığıdır.

Böylelerinin ellerinde helal yoktur veya yok denecek kadar azdır.

Nitekim İslam âlimlerinin bu konuda farklı görüşleri bulunmaktadır. Bir kısmı, "Kendi adıma kesin olarak haramlığını bilmediğim bir şeyi alabilirim" diye görüş belirtirlerken, bir başka gruptakiler de, "Kesin helalliği gerçekleşmedikçe, böyle bir şeyi almak helal olmaz. Çünkü aslolan şey, şüpheli bir şeyin helal olmadığıdır" görüşünü ileri sürmüşlerdir. Ancak her iki görüş de keskindir ve aşırıdır. Burada izlenecek olan yol, bizim daha önce belirtmiş olduğumuz görüştür. Bizim o hükmümüz şöyleydi: Eğer çoğu haram ise, dolayısıyla alınması haramdır. Eğer çoğu helal ise ve bu helalin içinde kesin olarak haram olduğunu da biliyorsak, daha önceden de belirttiğimiz gibi, işte bu, bizim hakkında kesin bir şey diyemeyeceğimiz ve kararsız olarak kaldığımız bir noktadır.

Sultanların/devlet yetkililerin malları arasında helal-haram karışımı mal bulunduğunda, eğer bunlardan alınacak şeyde bizzat haram olan şeyin kendisini/salt haram söz konusu değilse alınabileceğini, bunun haram olmayacağını caiz görenler vardır. Bunların dayanakları birtakım sahabî ile ilgili olarak gelen rivayetlerdir. Bilindiği gibi Rasulullah (sav)'ın vefatından sonra hayatta olan birçok sahabî vardı. Bunlardan kimileri zalim devlet başkanları ve idarecilerin döneminde yaşamış, onların emri altında görevler yapmışlar, bunlardan mal da almışlardır. Nitekim bu gibi sahabiler arasında şu isimleri sayabiliriz: Ebu Hüreyre, Ebu Said Hudrî, Zeyd b. Sabit, Ebu Eyyûb Ensarî, Cerîr b. Abdullah, Cabir, Enes b. Malik, Misver b. Mahreme... Bu isimlerden Ebu Said Hudrî ile Ebu Hüreyre Mervan'dan ve Yezid b. Abdulmelik'ten mal ve benzeri şeyler almışlardır.

Ayrıca Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbas da zalim Haccac'dan mal almışlardır. Nitekim tabiînden/ikinci kuşak-

tan birçok müslüman da onlardan mal ve maaş almışlardır. Örneğin Şabî, İbrahim Nehaî, Hasan Basrî, İbn Ebu Leyla gibi zatlar... Nitekim İmam Şafiî de Harun Reşid'den bir defada bin dinar almıştır, kaldı ki İmam Malik de oldukça büyük/çok sayılabilecek malı halifelerden almıştır.

Diğer taraftan Hz. Ali'nin de şöyle bir ifadesi bulunmaktadır:

"Sultanın sana verdiği şeyi al, çünkü onun sana verdiği şey, helal maldandır. Çünkü sultanların helalden elde ettikleri haram olanından çok çok fazladır."

Ancak sultanlardan ve devlet ricalinden gelebilecek olan ve gelen hediyeleri almayıp reddedenler, sadece takva ile hareket ettiklerindendir. Çünkü bu kimseler, 'ola ki helal olmayan bir şeyi alırız da, dinimize bu, bir zarar getirir' endişesi duyduklarından uzak durmuşlardır. Kaldı ki sen Ebu Zer Gıfarî'nin Ahnef b. Kays'a söylediği şu sözleri görmüyor/duymuyor musun... Ebu Zer demiştir ki:

"İlgililer tarafından gelen hediyeleri helal olduğu sürece alın. Eğer verilen şeyler, karşılığında dininizi almak içinse, o verileni almayın, terkedin."

Ebu Hüreyre (r.a.) de der ki: "Bize verildiğinde, verileni alırdık, verilmediğinde ise, istemezdik."

Said b. Müseyyeb'in anlattığına göre: "Muaviye, Ebu Hüreyre'ye hakkı olanını verdiğinde sesini çıkarmaz, susardı. Fakat vermediği zaman ise Muaviye hakkında atıp tutardı."

Şabî yoluyla Mesruk'tan gelen rivayete göre demiştir ki: "Yetkililerce verilen hediye ve bahşişler, hediye alanların/verenlerin de, ta onları sürüyüp cehenneme sokana kadar, peşlerini bırakmaz." Yani alınan bu tür hediyeler, bundan böyle hediye ve bahşiş kabul edenleri haram işlemeye kadar götürebilir. Yoksa bizzat alınan hediye ya da bahşişin kendisinin

haramlığı değil, bu tür şeyler giderek insanı haram işlemeye kadar götürebilir olmasındandır.

Nafii'nin, Abdullah b. Ömer'den yaptığı rivayete göre Muhtar Sakafî, Abdullah b. Ömer'e mal/eşya gönderirdi, o da gönderilenleri kabul ederdi ve sonra da şöyle derdi: "Ben herhangi bir kimseden bir şey istemiyor/dilenmiyorum. Ancak Allah'ın rızık olarak bana gönderdiğini de geri çevirmiyorum." Nitekim Muhtar Sakafî tarafından kendisine bir deve hediye edilmişti de, kendisi bunu alıp kabul etmiş ve bu deveye de, "Muhtar'ın devesi" adı takılmıştı.

Ancak Nâfii'nin yukarıda Abdullah b. Ömer ile ilgili olarak rivayet ettiği hususlar, "Abdullah b. Ömer, Muhtar Sakafî'nin hediyesi dışında kimsenin hediyesini geri çevirmez/reddetmezdi, tek reddettiği/kabul etmeyip geri çevirdiği hediye Muhtar Sakafî'den gelenler olmuştur" tarzındaki rivayetle çelişkili bulunmaktadır. Kaldı ki Muhtar'dan gelen hediyelerin reddini gösteren sened daha kuvvetli bulunmaktadır.

Yine Nâfii'den gelen rivayete göre demiştir ki, "İbn Mamer, Abdullah b. Ömer'e altmış bin dirhem gönderdi. Abdullah b. Ömer de bu parayı yoksullara dağıttı/paylaştırdı. Daha sonra kendisine bir dilenci geldi ve bir şeyler istedi. O da, daha önce yoksullara dağıttığı paradan birazını birinden borç olarak aldı ve gelen dilenciye verdi."

Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan, Muaviye'nin yanına geldiğinde, Muaviye kendisine: "Ben sana öyle bir ödül sunacağım ki, senden önce Arap toplumundan hiçbir kimse böyle bir ödül kimseye verilmediği gibi, senden sonra da daha değerlisiyle kimseye ödül verilmeyecektir" demiş, çıkarıp Hz. Hasan'a dörtyüz bin dirhem vermiş ve Hz. Hasan da bunu almıştır.

Habîb/Hubeyb b. Ebu Sabit diyor ki: "Ben, Muhtar Sakafî'nin Abdullah b. Ömer ile Abdullah b. Abbas'a verdiği

hediye ve bahşişleri görmüştüm, her ikisi de kendilerine verilenleri alıp kabul etmişlerdi. 'Verilenler nelerdi?' diye sorulunca da, 'Onlar mal ve giysilerden oluşuyordu' demiştir."

Zübeyr b. Adiyy'den yapılan rivayet ise şöyledir; "Selman Farisî şöyle dedi, 'Eğer senin bir dostun veya devlet erkanından ileri gelen bir adamın varsa veya esnaf/işadamı bir dostun bulunuyorsa, faizli muameleden de çekinmiyorsa, bunlar seni, yemek veya benzeri bir şeye davet ederlerse veya sana bir şey verirlerse, bunu kabul et. Çünkü böyle davranmada senin için bir rahatlık/huzur ve kolaylık var, onlara da bunun günahı...'"

Eğer böyle bir hüküm faizli muamele yapanlar hakkında sabit ve geçerliyse, zalim kimselerin durumu da aynen böyledir.

Cafer-i Sadık'tan, o da babasından rivayet ederek, diyor ki: "Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin -Allah'ın salat ve selamı üzerlerine olsun- Muaviye'den gelen hediyeleri kabul ederlerdi."

Hakîm b. Cubeyr diyor ki: "Said b. Cubeyr'in yanına uğramıştık. Kendisi aşağı Fırat bölgesindeki vergileri toplamakla görevlendirilmişti. Bu arada kendisi, öşür ve vergi toplamakla görevli yardımcılarına, "Yanınızda bulunanlardan bize de yedirin/gönderin yiyelim" diye haber yolladı. Emrinde çalışan vergi/öşür toplamakla görevli memurlar da, yanlarında bulunan yiyeceklerden bize gönderdiler. Bu yemekten hem kendisi ve hem biz yedik."

Alâ b. Zuheyr Ezdî diyor ki, "İbrahim Nehaî, Hulvan bölgesinde vergi toplamakla görevli bulunan babam Zuheyr'in yanına geldi. Bunun üzerine babam kendisine hediye/bahşiş verdi. O da verileni kabul etti." Nitekim İbrahim Nehaî, "Vergi toplamakla görevli bulunan memurların verdiği hediyeleri kabul etmenin bir sakıncası yoktur. Çünkü bu görevi

üstlenenlerin topladıklarından ihtiyaçlarını ve rızıklarını sağlama hakları vardır/bundan maaşlarını alırlar. Kaldı ki bu gibi vergi görevlilerinin kasalarına helal ve haram mal birlikte girer. Dolayısıyla bunların sana verdikleri helal olanından, helal olan malındandır. Kaldı ki bunların hepsi de zalim sultanlardan hediyeler ve bahşişler almışlardır. Hepsi de Allah'a masiyet hususunda bu zalimlere yardımcı olanlara çok ağır ithamlarda ve saldırılarda bulunmuşlardır. Yani aldıkları onları susturmamıştır.

Yine bu fırkanın ileri sürdüğüne göre, seleften bazılarının, bu türden hediye ve bahşişleri almadıklarına dair gelen rivayetler, bunun haram olmasından dolayı almamış olduklarına dair bir delil değildir. Böyle bir şeyi göstermez. Ancak bu, olsa olsa işin vera yani takva yönünü gösterir. Kaçınmaları sadece bu işte hassas, titiz davrandıklarından ve takvaya sarılmalarındandır. Yoksa haramlık açısından değildir. Diğer taraftan Raşid halifeler ve Ebu Zer ve daha başkaları zahid kimselerden idiler. Bunlar mutlak helal olandan bile sakınmalarının sebep ve gerekçeleri, sadece zühd açısındandır. Bizi sakıncalı olan bir işi yaptırmaya kadar götürebilir diye, yemeleri halinde hakkında bu açıdan endişe ettikleri helallerden uzak durmaları da, işin takvası ve veraı açısındandır.

Dolayısıyla söz konusu gruplardan birinin sultan ve benzerlerinden gelen şeyleri almaları, bu işin caiz olduğunu gösterdiği gibi, sakınanların ve buna yaklaşmayanların tavrı da, bu verilenlerin haram olduğunu göstermez, bunun için bir delil oluşturmaz. Ayrıca Said b. Müseyyeb'ten rivayet olunan ve kendisinin, maaşını beytülmale bıraktığını ve hatta bu miktarın otuz bin kusur dinara ulaşmasına rağmen almadığını belirten/gösteren rivayetler ile, Hasan Basri'ye atfen söylenen, "Namaz vakti daralmış bile olsa, ben bir kuyumcunun ibriğinden abdest alamam, çünkü ben onun malının temelinin

nereye dayandığını bilemiyorum" tarzındaki ifadelerin tümü takvaya dayanır. Ayrıca takva açısından işin böyle olduğu da inkar edilecek bir husus değildir. Dolayısıyla bu gibi hususlarda, onların hassasiyet gösterdiği noktalarda onlara uymak, onların hoşgörü gösterdiği hususlarda onlara uymaktan çok daha iyidir. Kaldı ki onların genişlik tanıdığı ve musamaha ile baktığı konularda onlara uymak ve onları o konularda taklid etmek de haram olan bir şey değildir.

İşte zalim sultanın mal varlığından almanın caiz olduğunu ileri sürenlerin şüpheli gördükleri nokta burasıdır, öyle mi?

CEVAP:

Bu tür kimselerin söz konusu şahısların hediye ve bahşişlerini kabul etmediklerine ilişkin gelen nakiller oldukça az ve sınırlıdır. Oysa ki bunların reddettikleri ve kabul etmediklerine ilişkin olarak gelen bilgiler çok daha fazladır. Yani gelen hediyeleri kabul edenlerin sayıları, kabul etmeyenlerin yanında çok az/devede kulak kalır. Yine karşı çıkanlara oranla çıkmayanların sayıları da oldukça fazladır. Eğer verilenleri kabul etmeyenlerin kabul etmeyiş sebebi takvaya dayandırılırsa, kabul edenlerin dayanakları da farklı üç ihtimale göredir. Bu ihtimaller de bu insanların takva derecelerine göre yine farklılıklar gösterir. Çünkü mesele sultanlar açısından değerlendirildiği zaman, burada vera yani takva yönünden elde dört derece belirir.

İlk derece: Seleften gerçekten titiz ve hassas davranıp da takvayı elden bırakmayan kimselerin gösterdikleri hassasiyettir. Bu açıdan bu kimseler sultanlara ve yetkililere ait olan hiçbir şeyi almazlar, almak da istemezler. Tıpkı Raşid halifelerin yaptıkları gibi. Nitekim Hz. Ebu Bekir (r.a.), bey-

tülmaldan aldıklarının tümünü hesaplar ve bunun altıbin dirheme ulaştığını görür. Dolayısıyla kendisini hazineye karşı altıbin dirhem borçlandırmıştır. Hatta bir gün Hz. Ömer (r.a.) beytülmaldaki birikimi bölüştürüyordu. Bu sırada kızı içeri girip, bir dirhem aldı ve gitti. Küçük kızının aldığı bu dirhemi tekrar ondan almak için Hz. Ömer yerinden kalkıp peşine düşünce, omuzları üzerindeki abası yere düştü. Ancak küçük kızcağız hemen eve girdi ve ağlamaya başladı, aldığı dirhemi de çocukluk sebebiyle ağzına soktu. Hz. Ömer, parmağını kızının ağzına sokarak dirhemi çıkardı. Çıkardığı dirhemi de tekrar haraç paralarının içerisine attı. Sonra da Hz. Ömer şöyle konuştu:

"Ne Ömer'in kendisinin ve ne de ailesinin yakın ve uzak hiçbir müslümanın hakkından fazla bir hisse almaya hakları yoktur."

Beytülmaldeki dağıtım işi bittikten sonra, Ebu Musa Eş'arî oraları süpürüyordu. Bu sırada yere düşmüş bir dirhem buldu ve oradan geçen Hz. Ömer'in bir çocuğuna/oğluna o dirhemi verdi. Hz. Ömer de, çocuğunun elindeki bu dirhemi görünce, nereden geldiğini ona sordu. Çocuğu da "bunu bana Ebu Musa verdi" deyince, Hz. Ömer de bunun üzerine Ebu Musa'ya:

"Ey Ebu Musa, sen Medine'de, Ömer'in ailesinden daha düşük birini görmedin mi ki bunu benim çocuğuma verdin? Acaba sen, Hz. Muhammed'in tek kişi kalana dek hepsinin de bizden haksızlıkta bulunduğumuz için hesap sormasını mı istedin?" diyerek azarladı. Sonra da o dirhemi tekrar beytülmale iade etti. İşte, ortadaki malın helal olmuş olmasına rağmen, Hz. Ömer'in sergilediği tavır... Ancak kendisi bu kadarına bile layık olmadığı endişesini ve korkusunu taşıyordu. Bu açıdan da dinini korumak ve böylece en az olanıyla yetinmek istiyordu. Bunun için de Rasulullah (sav)'ın:

"Sana şüpheli geleni bırak, şüpheli gelmeyeni al."[157] hadisine uymak istiyordu ve bir de yine Rasulullah (sav)'ın: **"Kim şüpheli olanını terkederse, o kimse ırzını ve dinini korumuştur."** buyruğuna uymuştur.[158]

Diğer taraftan da Hz. Ömer (r.a.), Rasulullah (sav)'ın ağzından saltanata, hükümranlığa varan mallarla ilgili tehditleri kendisinden dinlemişti. Bu açıdan da oldukça hassas ve titiz hareket ediyordu. Çünkü Rasulullah (sav), Ubade b. Sâmit'i sadaka/zekat toplamakla görevli olarak gönderdiğinde, ona şöyle bir uyarıda bulunmuştu:

"Ey Ebul Velid! Allah'dan kork! Yarın kıyamet gününde boynunda/omuzunda taşımakta olduğun bağıran bir deveyle, ya da ensende taşıdığın böğüren bir sığır ile veya ensende taşıdığın meleyen bir koyunla Allah'ın huzuruna gelmeyesin." Ubade: "Ey Allah'ın Rasulü! Gerçekten yarın böyle olacak mı kıyamet gününde?" diye sorunca, Rasulullah (sav) da: **"Evet, varlığım elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki aynen böyle olacaktır. Ancak Allah'ın kendisine rahmetiyle muamele ettiği kimseler müstesna"** diye buyurdu. Ubade de, "Seni hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki, bundan böyle hiçbir konuda bir görev yüklenmeyeceğim."[159] dedi.

Rasulullah (sav) şöyle buyuruyor:

"Kendimden sonra, sizin adınıza tekrar şirke düşeceğinizden bir endişe duymuyorum. Tek endi-

---

157 Helal ve Haram bahsinin birinci bölümünde bu hadis geçmişti.

158 Numan b. Beşîr'den Buharî ve Müslim. Bu hadisin baş tarafı, Helal ve Haram kitabının ikinci bölümünde geçmişti.

159 Tavus'tan mürsel olarak Şafiî Müsned'inde, İbn Ömer'den muhtasar olarak "Mu'cem"de Ebu Ya'lâ rivayet etmiştir. İsnadı sahihtir.

şem sizin için, sizin dünyalık konusunda kendinizden geçmenizdir/dünya yarışına girmenizdir."[160]

İşte bu açıdan Hz. Ömer (r.a.), beytülmala ait maldan söz eden uzunca bir hadiste, şuna işaret eder: "Ben kendi konumumu, bu mal ile ilgili olarak, yetimin malı üzerinde velayet yetkisi bulunan bir kimse durumunda görüyorum. Eğer varlığım yerindeyse/imkanım varsa, o yetim malından uzak duruyorum. Eğer ihtiyaç içindeysem, ondan yiyeceğimi iyilikle yiyebileceğim kadarını alıp yiyorum/aşırı gitmiyorum."

Anlatıldığına göre Tavus'un bir oğlu, babasının ağzından Halife Ömer b. Abdulaziz'e bir mektup yazar. Halife Ömer b. Abdulaziz de, çıkarıp kendisine üçyüz dinar verir. Haliyle durumu öğrenen Tavus, kendisine ait olan bir taşınmazını satar ve bu paradan üçyüz dinarını Ömer b. Abdulaziz'e gönderir.

İşte Ömer b. Abdulaziz gibi bir halifeye karşı Tavus'un davranışı... Bu hareket, gerçekten en üstün bir takva örneğidir.

İkinci derece: Sultanın ya da yetkilinin malını, eğer o sultan ya da yetkili kişi, helal bir kaynaktan almış olduğu biliniyorsa, o takdirde bu kimsenin malından alabilir. Bu arada sultanın/yetkilinin elinde başka bir haram malın varlığının olabileceği hususunun ise herhangi bir zararı yoktur. Nitekim tüm nakledilen eserler/rivayetler bu esasa göre değerlendirilir. Hatta konuya ilişkin eserlerin tamamı ya da çoğu bu manadadır. Aynı zamanda sahabenin büyüklerine ilişkin olsun, bunlardan takva hususunda titizlik gösterenlerle ilgili bulunsun hepsi bu bağlamda değerlendirilmiştir. Örneğin Abdullah b. Ömer gibi. Kendisi takva konusunda bir hayli titiz ve hassas olarak hareket edenlerdendir. Şimdi bu durumdaki biri nasıl

---

160 Ukbe b. Amir'den Buharî ve Müslim rivayet etmişler'dir.

olur da sultana ait bir malda istediği şekilde tasarruf edebilir ki? Çünkü kendisi onları tenkid konusunda oldukça sert davranan biriydi ve onların mallarını da en çok yerenlerin başında gelirdi.

Bunun sebebini şöyle aktarabiliriz. Ashab, ölüm döşeğinde hasta yatan İbn Âmir'in evinde onu ziyaret için bir araya gelmişlerdi. Bu arada kendisi yani İbn Âmir, aldığı valilik sebebiyle kendisine haksızlık ettiğini, bundan ötürü de Allah katında hesaba çekileceğini ileri sürerek nefsini kınadı. Çevresinde ziyarette bulunanlar da dediler ki, "Biz senin adına hep iyilik ve hayır umarız. Çünkü sen görevli bulunduğun bölgede tüm yol boylarınca kuyular açtırdın, hacıları susuz bırakmadın ve sen yapacağını gereğince yaptın." Ancak ziyaretçiler arasında yer alan Abdullah b. Ömer ise bir şey söylemeden sessizce duruyordu. İbn Âmir onun sessiz durduğunu görünce, "Ey İbn Ömer, sen ne dersin?" diye onun düşüncesini sordu. İbn Ömer de: "Eğer kazanılan, helalden kazanılmışsa ve yapılan harcama ve nafakan da helal ise, ben de aynen söylenenlere katılırım. Gerçi yakında huzura gidince, ne olduğunu göreceksin." diye söyler.

Başka bir rivayette de İbn Ömer'in şöyle söylediği belirtilmiştir, "Habis/pis, murdar ve haram olan bir şey yine kendisi gibi habis/pis, murdar ve haram olan için keffaret/kurtarıcı olamaz. Çünkü sen Basra valiliğinde bulundun. Sandığım kadarıyla sen o görevde hep kötülüklere bulaşmışsındır/kötülüklerden-yanlış işlerden pek kurtulduğunu sanmam."

Abdullah b. Ömer'in bu sözleri üzerine İbn Âmir şöyle dedi: "O halde sen benim için bir hayır duada bulunmayacak mısın?"

Abdullah b. Ömer de bunun üzerine şöyle dedi, Rasulullah (sav)'ın şöyle buyurduklarını işitmiştim:

"Allah, temizlik yapmadan/abdestli olmadan kılınacak bir namaz ile çapul yaparak, aldatma yoluyla elde olunan bir maldan verilen sadakayı da kabul etmez."[161]

Oysa sana gelince, sen Basra gibi bir yerin valiliğinde bulunmuşsun, sıkıntılı bir iş/yanlış ve haksız bir iş yapmadığın ne malum?..

Görüldüğü gibi İbn Âmir'in durumuyla ilgili olarak Hz. Ömer'in oğlu Abdullah'ın görüşleri ve İbn Âmir'in "hayır" durumuyla ilgili ifadesi yukarıdaki ifadelerden başkası olmamıştır.

Yine İbn Ömer/Hz. Ömer'in oğlu Abdullah -Allah her ikisinden de razı olsun- Haccac-ı Zalim dönemine ilişkin olarak diyor ki: "Hz. Osman'ın şehid edilerek, evinin yağmalandığı günden bu yana ben bugüne dek doyasıya bir yemek yemiş değilim."

Rivayete göre, Hz. Ali'nin içinde kendisine ait kavut bulunan bir kabı/testisi ya da çömleği vardı. İhtiyaç duyduğunda bunu açar ve bundan içerdi. Hz. Ali'nin böyle yaptığını görenler kendisine: "Sen, yiyecek ve içeceği bol olarak bulunan Irak'ta bulunduğun halde hâlâ bununla mı yetiniyorsun?" deyince, O da demiştir ki: "Ben çömleğimin ağzını cimrilik sebebiyle mühürlüyor değilim. Ancak ben, içine hoşlanmayacağım bir şeyin düşmesinden/karışmasından ve bir de mideme istemediğim bir şeyin girmesinden endişeliyim onun için."

İşte bu hal, onların yaşadığı bir hal idi. Onların yaşantıları böyleydi. Nitekim Hz. Ömer'in oğlu Abdullah, eğer elinde sevdiği ve hoşuna giden bir şey var idiyse, hemen onu elden çıkarırdı.

---

161 İbn Ömer'den Müslim rivayet etmiştir.

Nafi adındaki bir kölesi, İbn Ömer'den, İbn Âmir tarafından otuz bin dirheme satın alınmak istenince, bunun üzerine İbn Ömer, "İbn Âmir'in dirhemlerinin başımı döndürmesinden/beni şımartacağından endişe duyarım." diyerek, kölesini satın almak isteyen İbn Âmir'e, Nâfi adındaki kölesini satmak istemez ve kölesine de, "Bundan böyle sen özgürsün" diyerek, onu herhangi bir karşılık almadan hürriyetine kavuşturur.

Ebu Said Hudrî: "Dünyanın bizi kendisine meylettirmediği hiçbir kimse bizden yoktur. Bizden kim varsa, dünya onu peşine takmıştır. Peşine takamadığı tek kişi Hz. Ömer'in oğlu Abdullah idi." demiştir.

İşte şu açıklamamız da gösteriyor ki, ister İbn Ömer olsun ve ister onun gibi bir yaşantısı olan olsun, kesin helal olduğunu bilemedikleri bir şeyi aldıkları görülmüş değildir. Onlar böyle kesin olmayan şeylerden hep uzak kalırlardı.

Üçüncü derece: Sultandan almak istedikleri ve aldıklarını, sırf fakir ve yoksullara dağıtmak veya beytülmalden alacaklı olanların haklarını vermek üzere, bu tür bir niyetle almaktır. Çünkü sahibi kesin bilinmeyen ortadaki mallarla ilgili uygulama/hüküm şöyledir. Eğer söz konusu sultanın vermek istediği mal, kendisinden alınmazsa, o da o malı dağıtmaz/mal da dağıtılmamış olacaktır. Dolayısıyla sultan o mal ile bir haksızlığa yardımcı olabilir veya bir zulüm yapabilir. Bu açıdan biz bu tür bir mal ile ilgili olarak deriz ki:

Bu tür ortada olan bir malın böyle kimselerin elinde bırakılmayıp, onlardan alınarak, uygun yerlere harcanması çok daha yerindedir. Bu tür bir mal ile haksızlık yapacak ve zulmedecek olan bu kimselerin elinde bu mal bırakılmamalıdır. Kaldı ki bu manada görüş belirtenler de bazı İslam âlimleri olmuştur. Nitekim bununla ilgili detaylı açıklamalar da ge-

lecektir. Diğer taraftan selef âlimlerinin kendi dönemlerinde sultandan aldıkları şeyler de bu anlamda yorumlanmalıdır.

Bunun içindir ki Abdullah b. Mübarek şöyle diyor: "Doğrusu günümüzde Abdullah b. Ömer ile Hz. Aişe'yi kendileri için delil göstererek ilgili kimselerden hediye ve benzeri şeyler alanların, hiç de onlara uydukları yoktur. Onların yaşantılarını kendilerine örnek edinen de olmuyor. Çünkü İbn Ömer aldıklarını dağıtmış, hatta, bir gün almış olduğu altmışbin dirhemi böyle dağıtmış, sonradan gelip de kendisinden yardım isteyen birine de, daha oradakiler dağılmadan, onlardan birinden borç alarak, isteyen kimseye borçlanmak suretiyle bağışlamıştır. Nitekim Hz. Aişe (r.a.) de bunun benzerini yapmıştır."

Cabir b. Zeyd de, kendisine bu manada gelen bir malı almış ve bunu sadaka olarak dağıtmıştır. Sonra da bununla ilgili olarak şu görüşünü belirtmiştir: "İstedim ki böyle bir mal, getirenlerin elinde kalmasın, onlardan alayım ve bunu sadaka olarak dağıtayım. Böyle yapmam benim açımdan, bu malı onların eline bırakmaktan daha hayırlıdır."

Nitekim İmam Şafiî (r.a.) de Harun Reşid'den kabul ettiği hediyeleri ve sadakaları bu anlamda değerlendirerek almış ve aldıklarını da hemen yakınlarına dağıtmıştır. Kendisi için bir tek kuruş bile alıkoymamıştır.

Dördüncü derece: Sultandan alınan/gelen şeyin kesin helal olduğunun bilinmemesidir ki bu, dağıtılmaz, aksine öylece bırakılır. Ancak aldığı malı, varlığının çoğu fazlası helal olan bir sultandan/yetkiliden alınmışsa, bu, tıpkı şuna benzer. Bilindiği gibi sahabe dönemindeki halifelerin/yetkililerin mal varlıkları bu türden idi. Yani Raşid halifelerden sonra sahabe ve tabiin dönemlerindeki halife-

lerin mal varlıkları böyleydi. Onların malının fazlası/çoğu haramdan oluşuyor değildi. Bunun böyle olduğunun gerekçesi de Hz. Ali'nin söylediği bir ifadedir. Çünkü Hz. Ali, **"O kimsenin aldığı malının çoğu helaldir/haram olanı azdır."**

Nitekim birtakım İslam âlimleri de, çoğunluğu/fazla olan yönü gözönünde bulundurarak bunun helal olmasına cevaz vermişlerdir. Ancak biz bu konuda çekimser davrandık. Bir takım kimselerle ilgili tek tek rastlanabilecek hususlarda çekimseriz. Oysa sultana ait olan bir mal, istisnai vakalar olarak görülemez. Çünkü sultanlara/yetkililere ait malların genelde haddi hesabı olmaz. Bu itibarla kesin olarak haramlığı bilinmeyen hususlarda ictihada dayalı olarak bunun alınabileceğinin caiz olması uzak bir ihtimal olmasa gerek. Çünkü burada çoğunluk gözönünde bulundurulmuştur. Ancak bizim karşı çıkıp yasakladığımız şey, eğer malın fazlası/çoğu haramdan oluşmuşsa ortaya çıkar.

Eğer burada dört derece/madde içerisinde sunduğumuz bu hususlar iyice anlaşılmışsa, bu takdirde, günümüzde zalimler tarafından ödenen maaş ve benzeri şeyler, buradakilerle kıyaslanamazlar. Çünkü günümüzdekilerin durumu onlardan iki yönden farklı bir husus sergilemektedir ve bu da kesindir. Şöyle ki:

Birinci farklılık: Günümüz sultanlarının/idareci ve yetkililerin mal varlıklarının ya tümü haramdır veya tümüne yakın olan kısmı haramdan oluşmuştur/edinilmiştir. Nasıl haram olmayabilir ki? Helal olan mallar ya sadakalar/zekat yoluyla elde edilen şeylerdir, ya da fey ve ganimet olarak kazanılanlardır. Oysa bugün bunların varlığından söz edilemez. Bunlardan/bu kalemlerden yetkililerin elinde olan bir

mal varlığı yoktur ki, geriye sadece kala kala bir cizye/vergi kalmıştır. Bu vergiler de türlü entrikalarla, işkence ve zulüm yollarıyla halktan zorla alınan şeylerdir ki, bunların onlardan uygun olmayan yollardan alınması zaten haramdır. Çünkü bu vergiyi/cizyeyi toplayanlar, hem aldıkları/topladıkları şeylerde ve hem kendilerinden vergi topladığı kimselerle ilgili olarak şer'i çizgiyi bir kenara bırakmışlar ve hadlerini aşmışlardır. Oysa bu alınanların da şartları ve kuralları vardır, kendilerinden cizye alınanlar için yapılması öngörülen şartlar yerine getirilmemektedir. Diğer taraftan müslümanlara yüklenen ve tahsil olunan vergi, müsadereler yoluyla alınanlar, akla-hayale gelmedik zulüm ve işkence yollarından edinilen varlıklar da bu cizye ve benzerleriyle orantılandırıldığında, bu, onların binde biri bile değildir. Durum böyle olunca günümüzde bunların helal varlığı diye bir şeyi olur mu?

İkinci farklılık: İlk asırdaki yapılan zulümler/haksızlıklar, bunlar genelde Raşid halifeler dönemine yakın olduklarından, yaptıkları zulüm ve haksızlıkların farkındaydılar. Diğer taraftan o dönemdeki idarecilerin çoğu, sahabe ve tabiin gönüllerini kendilerinden yana çalmak istiyor ve onlara karşı bir minnet altında bulunuyorlardı. Bunun için de hep onların gönüllerini kazanalım istiyorlardı. Sahabe ve tabiine karşı görünürde öylesine saygılıydılar ki, istiyorlardı ki, onlar kendilerinden hediye ve benzeri şeyler kabul etsinler, verdikleri bahşişler onlar tarafından alınsın ve kabul edilsin dilerlerdi. Nitekim o dönem yöneticileri herhangi bir sahabî ya da tabiin kendilerinden hiçbir şey istemeden ve onlara boyun eğmeksizin hediye ve benzeri bahşişler gönderirlerdi. Dahası eğer sahabe ya da tabiin tarafından hediye ve bahşişleri kabul edilirse, bundan büyük bir memnunluk ve minnettarlık duygusunu sergiliyorlardı ve mutlu oluyorlardı.

Sahabe ve tabiin de onların gönderdiği hediye ve bahşişleri alırlar ve fakat hemen bunu fakir ve yoksul olan kimselere dağıtırlardı. Aynı zamanda onların çıkarları ve amaçları doğrultusunda konuşmadıkları gibi, onlara bu manada itaat da etmezler, onların oyuncağı ve aleti de olamazlardı. Gidip yetkililerin meclislerinde oturmazlar ve yanlarında bulunarak onların çevrelerinde insanların toplanmalarına da aracı olmazlardı. Aynı zamanda onların saltanat ve hükümranlıklarının devamını da istemezlerdi. Dahası yanlışlıklarını gördüklerinde onlara karşı aleyhlerinde pervasızca konuşurlar ve gerektiğinde onlara beddua etmekten de geri durmazlardı. Onların İslam'a ve şeriata aykırı tavır ve hareketlerini, işlerini gördüklerinde gözlerini budaktan çekinmeden aleyhlerinde istedikleri tarzda konuşurlardı, yanlışlarının karşısına dikilirlerdi.

Kısaca bunlar, dönemlerindeki yönetim kadrolarınca kendilerine verilen hediyelerle, dinlerini dünyalık adına satmazlar ve ne söylenmesi gerekiyorsa, yine de söylerler ve en ağır şekilde tenkidlerini yöneltirlerdi. Bu açıdan onlardan hediye almadıklarında onlar için bir sakınca yoktu, bu, onların dillerinin kilitlenmesine sebep olmazdı. Ya günümüzde durum nasıl? Günümüzde idareciler ve devlet adamları birilerine bir şeyler verirken, onun kendilerine kul ve köle olmalarını, kendilerine boyun eğmelerini, haksızlıklarına ses çıkarmamalarını isterler, yani alanlar, verenlere satılmış oluyorlar. Dolayısıyla başkalarından bir şeyler almaya alışan bu kimseler, efendilerinin etrafında dört dönüyorlar, onların amaçları ve istekleri doğrultusunda hareket ediyorlar, onların nerede toplantıları varsa, onlarla birlikte oralara koşuşturuyorlar. İdareciler, birilerine bir şeyler verdiklerinde isterler ki onlar, kendilerine hayır dua etsinler, yanlarında veya gıyaplarında hep onları övsünler, onları tezkiye ederek yanlış ve zulümle-

rini milletten gizlesinler, evet hep bunu isterler ve böylelerini de bulurlar. Günümüz idarecilerinin ve devlet adamlarının hediye dağıtımında gözettikleri ve izledikleri yol şöyledir:

a- Başta idarecilerden ve yetkililerden isteyerek, kendisinin onurunu kırmaya da sebep olsa, bir şey demeyecek, onur kırıcılığına tahammül edecek,

b- Böylece efendisinin hizmetinde sadık biri olacaktır,

c- Her platformda ve her vesileyle efendisine dua edecek ve hep onu övüp duracak,

d- Herhangi bir yardım isteğinde veya çağrıda derhal onun yanında yer alacak ve ne ister, nasıl isterse itirazsız emrinde olacaktır.

e- Efendisinin nerede bir toplantısı, bir işi varsa, derhal orada hazır bulunacak, toplantılarında boy gösterecek, onun arzusu dışında bir durum sergileyecek,

f- Düşmanlarına karşı efendisini savunacak, yardımcı olacak, yanlışlarını ört-bas edecek, ona karşı sevgi ve dostluğunu her vesileyle açıkça gösterecektir.

g- Hiçbir yanlışını, zulmünü, haksızlığını, yanlışlarını ve çirkinliklerini açığa vurmayacak, tüm yaptığı kötülükleri iyi gösterme gayretinde olacaktır.

İşte yukarıda yedi madde halinde sunulan şeylerden herhangi birisini bu yağdanlık takımından biri ihlal ederse, bir yanlışlık yaparsa, efendilerinden zırnık alamazlar.

Hatta böyle bir kimse, fazilet, derece ve değer bakımından İmam Şafii (r.a.)'nin değerinde birileri de olsa, yine de vermezler.

Durum böyle olunca, sultanlardan olsun, yetkililerden olsun, helallikleri kesin olarak bilinmedikçe, bunlardan hiçbir şey kabul edilemez, hediyeleri ve benzeri ikramları alınamaz. Çünkü sonuçta bunlardan bir şeyler alındığında, yukarıda yedi madde halinde belirttiğimiz durumlara insanı götürür.

Helal durumunda konu böyle olunca, ya bir de kesin olarak haram olduğu biliniyor veya şüpheli olduğu biliniyorsa, bunun için ne söylenebilir ki? Doğrusu böylelerinin elinden bir şeyler alma, mallarından edinme cüretkarlığını gösterenler kim olurlarsa olsun, sonra da kalkıp kendilerini sahabeye benzetirlerse, Tabiin gibi gösterirlerse, bu adeta melekleri, kir pas içinde olan demircilere benzetmek gibidir.

Böylelerinden bir şeyler almak, hep onlarla haşir neşir olmayı, onların arzularını gözetmeyi gerektirir. Onların istedikleri doğrultuda çalışmayı ister. Onların tayin ettikleri adamlarının kulu kölesi durumuna gelinmesini arzularlar. Onlardan gelebilecek her türlü aşağılığa ve zillete katlanmayı, hep onlara övgüler döktürmeyi, hep onların kapılarında dört dolanmayı isterler. Bundan sonraki bölümde ele alacağımız gibi bunların tümü isyandır. Buna göre önceden de belirttiğimiz gibi yetkililerin mal girdileri, helal olanı olmayanı anlaşılmıştır. Şöyle var sayalım ki, adam evinde oturduğu halde, hakkı olan böyle bir şey kendiliğinden ona getirilip sunulursa, hiçbir aracı olmadan gelip onu bulmuşsa, bir övgü ve bir tezkiye olmaksızın, onlara yardımcılığı söz konusu olmadan olmuşsa, bu takdirde bu manada gelen şeyin alınmasında bir haramlık yoktur. Ancak aşağıdaki bölümde de ele alacağımız gibi, bazı sebepler açısından alınmasında kerahet vardır, rahatsızlık vericidir.

İKİNCİ DEĞERLENDİRME

ALINAN ŞEYİN MİKTARI VE ALANIN ÖZELLİĞİ

Biz bu değerlendirme başlığı altında ikinci olarak alınan şeyin miktarı ile bundan alan kimsenin niteliği ya da özelliği üzerinde duracağız.

Söz konusu malların, kamu yararına yönelik olarak harcama yapılacak olan mallar olduğunu varsayalım. Örneğin ganimet mallarından ayrılan beşte dördü ve miras olarak kalan mallar gibi..

Ancak bu iki maddenin dışında kalan mallar, eğer bir vakıf ise, ya da bir sadaka ise veya fey'den kalan beşte bir kısmı veya ganimetten ayrılan beşte bir kısmı ise bunda kesin hak sahibi oldukları belirlenmiş olan kimselere aittir.

Sultanın ya da yetkililerin ihya ettikleri/yeniden işletmeye soktukları araziden veya satın aldığı şeylerden olup da bunların mülkü olanına gelince, sultan ya da yetkililer bundan dilediği kadarını dilediği kimselere verebilirler.

Burada özellikle üzerinde durulacak olan mallar, kaybolmaya yüz tutmuş mallar ile kamu için kullanılacak olan mallardır. Bu tür mallar yalnızca amme yararı/kamu faydası görülen işlerde kullanılır ve bunlara yönelik olarak harcama yapılır. Başka bir kaleme bundan harcama yapmak caiz değildir. Ya da bu tür bir mal gerçekten kazanma gücü olmayan ve ihtiyaç içerisinde bulunan aciz kimselere de verilebilir. Ancak herhangi bir maslahat/yarar görülmeyen zengin bir kimseye bu maldan verilmesi meselesine gelince, böyle bir zengine beytülmale/hazineye ait maldan verilmesi caiz olmaz/doğru değildir. İşte sahih olanı da budur. Gerçi bu konuya ilişkin âlimlerin farklı görüşleri olsa da sahih olanı bu tür bir yerden zengine bir şeyin verilmemesidir. Çünkü farklı görüş ileri sürenler de, Hz. Ömer'in: "Her müslümanın hazinedeki maldan

bir payı ve hakkı vardır" sözüne dayanarak böyle söylemektedirler ve delil olarak bunu göstermektedirler. Çünkü madem ki zengin de olsa müslümandır ve müslümanların nüfusunun artmasına sebep olan bir bireydir, bu açıdan verilir, demişlerdir.

Ancak Hz. Ömer (r.a.), yukarıdaki sözü söylemiş olmasına rağmen, beytülmalde bulunan maldan müslümanların tümüne dağıtmış/harcamış değildir. Aksine Hz. Ömer, bu harcamayı yaparken, verdiği kimselerde olmasını istediği özellikler varsa ve belli niteliklere sahip iseler, böylelerine vermiştir.

Herhangi bir kimse eğer bir kamu görevine atanırsa, yapacağı iş ve hizmetlerle tüm müslümanlara/kamuya yararlı olacaktır. Oysa bunun yanında kendi geçimini sağlamak için bir başka işte çalışırsa, asıl görevini bu arada ya eksik yapacak veya yapamayacaktır. Çalışmadığı takdirde, sorumluluğu altındakiler geçim sıkıntısı çekeceklerdir. İşte bu durumdakilere devlet bütçesinden/hazineden ya da beytülmalden yeteri kadar/geçinebileceği miktarda maaş ödenir. İşte kendilerine ödeme yapılacak olan kimseler arasına tüm âlimler/bilginler de dahildir. Burada âlimlerin tümü derken, bunlardan özellikle din alanıyla ilgili ilimlerde hizmet verenleri demek istiyorum. Yani fıkıh, hadis, tefsir, Kıraat/Kur'an ile ilgili ilimlerle uğraşan ilim adamları ve ayrıca dince sakıncası olmayan ve öğrenilmesinde zaruret olan tüm ilim dallarında hizmet verenlere de bu manada ödeme yapılır/maaş ödenir. Bu sınıfa girecek olanlar, örneğin öğretmenler, müezzinler, söz konusu ilimler alanında öğrenim gören tüm öğrenciler bu manada hazineden yardım ve maaş alma hakkına sahiptirler. Eğer söz konusu öğrenim gören kimselere kendilerine yetebilecek imkan sağlanamazsa, onlar ilim tahsil edemezler.

Yine bu maaşlı kategoriye valiler ile askeri erkan denilen üst ve ast subaylar da girerler, bu grup da devlet bütçesinden

maaşlarını alırlar. Çünkü dünyaya ait iş ve hizmetlerin yürütülebilmesi, sorunların çözümlenebilmesi, bunların verecekleri hizmetlere bağlıdır. Dolayısıyla bunlar devlet/ümmet hizmetinde olan maaşlı kimselerdir, askerlerdir. Ordunun bel kemiğidirler. Çünkü bunlar ülkeyi canları pahasına da olsa, her türlü silahı kullanmak suretiyle ülkeyi düşman tehlike ve saldırılarına karşı koruyan, ülke içerisinde anarşi ve teröre fırsat tanımayan, İslam düşmanlarının heveslerini kursaklarında bırakan uyanık görevlilerdir, askerlerdir.

Devlet bütçesinden maaş alacak olanlar sınıfına şu kalemlerdekiler de dahildir; devletin yazışmalarını düzenleyenler, hesap işleriyle uğraşan hesap uzmanları ve bu sınfta görülen herkes, vekiller/bakanlar, devlet adamları da buradan maaşlarını alırlar. Dolayısıyla devletin gelir gider vb. gibi işlerini yürütebilecek ve bu manada kendilerinin hizmetine ihtiyaç duyulan herkes bu bütçeden maaşlarını alırlar. Ancak burada bizim söz konusu ettiğimiz haraç/vergiden maaş alması gerekenler, eğer söz konusu kimseler helal olan malın yönetimini yüklenmişlerse, ellerinde helal dışında haram bir mal yoksa böyledir. Çünkü beytülmaldeki varlık, kamu yararı içindir. Kamu yararı olan şeyler de ya kişinin dünyasıyla ilgilidir veya diniyle alakalıdır. Çünkü âlimler ve bilginler sayesinde din ayakta sapasağlam kalma imkanını kazanacağı gibi, ordu/askerler sayesinde de dünyanın korunması sağlanır. Bu açıdan din ve mülk/idare ikiz kardeş gibidirler. Biri olmadan diğeri olmaz.

Doktorlar da aynen maaş alacaklar sınıfına dahildirler. Gerçi her ne kadar hekimlik ilminin bir açıdan din ilmiyle bir bağlantısı yok ise de bu, insan sağlığını ilgilendiren bir alandır ve buna bağlı diğer hususları da ilgilendiren bir sahadır. Nitekim sağlık olmadan insan, inancını da gereğince yaşayamaz. Bu açıdan din sağlığa tabidir. İşte bütün

bu açılardan ötürü gerek beden sağlığı açısından olsun ve gerekse ülke sağlığı bakımından olsun, bu anlamda kendilerine ihtiyaç duyulan ilimler konusunda çalışanlara ve doktorlara da bütçeden maaş ödenir. Söz konusu mallardan kendilerine bir ödenek ayrılır. Bu, verilmelidir ki, onlar da müslümanların problemleriyle ve tedavileriyle ilgilensinler. Burada, "Müslümanların tedavisi ve problemleriyle ilgilensinler" derken, onlardan herhangi bir ücret almaksızın ve bir problem çıkarılmaksızın ücretsiz tedavi etmelerini kastediyorum. Ayrıca bu şahısların da devlet bütçesinden maaş alabilmeleri için illa da ihtiyaç içinde olmaları şartı da yoktur. Hatta böyleleri zengin de olsalar, kendilerine ihtiyaç duyulması bakımından maaş ödenmesi caizdir. Çünkü raşid halifeler, ister muhacirler olsun ve ister ensar olsun, hepsine bütçeden yardım etmişlerdir, buna rağmen kendilerine bütçeden bir şeyler ödenen kimselerin ihtiyaç içinde oldukları da biliniyor değildi. Ayrıca yetkilinin durumuna göre ve eldeki mal varlığının çok ya da azlığına göre yetecek/geçimini sağlayacak kadarını vermesi gerekir. Dolayısıyla yetkili eldeki imkana göre vermek istediği kimselere az ya da çok verebilme hakkına sahiptir.

Nitekim Hz. Hasan (as) Muaviye'den bir defada dörtyüzbin dirhem almıştır. Hatta Hz. Ömer (r.a.) da, bazı kimselere saf gümüşten 12 bin dirhem kadarını yıllık olarak vermiştir. Nitekim Hz. Aişe validemizi de Hz. Ömer, yıllık onikibin dirhem saf gümüş alanlar listesinde tesbit etmiş, bunlar arasında ona da yer vermişti, ayrıca Hz. Ömer (r.a.) yine bazılarına yıllık olarak onbin dirhem ve bazılarına da altıbin dirhem maaş veriyordu. İşte Hz. Ömer böyle bir değerlendirmeyle herkese kendi konumlarına ve derecelerine göre bir maaş ödemekteydi. Söz konusu mal/ayrılan miktar, o sicilde kayıtlı bulunanlara aitti ve bu, o kimselere kuruşuna kadar ödenirdi. Eğer

devlet başkanı bu tür kimselerden herhangi birisine fazladan çokça bir şeyler verirse, bunu vermesinde herhangi bir sakınca yoktur. Ayrıca devlet başkanı ya da yetkilisi, belli birtakım özellikleri bulunan kimselere söz konusu maldan hediyeler, ödüller vb. gibi şeyler tahsis edebilir, bu, onun yetkisi dahilindedir. Nitekim salih selef dönemlerinde bile bu yapılmıştır. Ancak yetkililer bu tür davranışlarda bulunurlarken mutlaka toplumun maslahatını ve yararını gözetmeliler ve bu noktayı hiç de göz ardı etmemeliler. Yetkililerce herhangi bir bilim adamı ya da bir başarı elde ederek cesaret gösteren birilerini şu veya bu manada bir şeylerle ödüllendirirse, bu tür bir davranışla aynı zamanda halkın duygularını kabartmak ve onların da bu tür işlerle meşgul olmalarını teşvik etmek ve onlara benzemeye çalışmak gibi bir şey de yatar. Bu nokta da unutulmamalıdır.

İşte bunların yararı, yani hediye, ödül gibi şeylerin verilmesinin faydası, belli kimselere belli ödeme imkanının tanınması tüm bu açılardan fayda sağlar. Çünkü bütün bunlar özellikle sultanın/yetkili kimselerin kendi karar ve yetkilerine dayanan şeylerdir. Ancak burada zalim sultanlar açısından iki şeye dikkat olunmalıdır:

Birincisi: Eğer adam zalimse, halkı eziyorsa, bu gibi bir sultanın/devlet başkanı ya da yetkilinin yapması gereken şey, hemen görevini bırakmasıdır. Çünkü bu kimse ya görevden alınmış olmalı veya mutlaka görevden alınması gereken biri olmuştur. Adam böyle ise, şimdi böyle birilerinin elinden bir şeyler alıp yemek hiç helal olabilir mi? Çünkü bu adamın kesinlikle gerçek manada sultan olmadığı/devlet başkanı olmadığı ortadadır. Bir gün mutlaka görevine son verilecektir.

İkincisi: Böyle zalim ve başkalarını ezen bir devlet başkanı ya da yetkililer, kamuya/müslümanlara ait olan bir hakkı herkese vermek istemez, onların haklarına el koyar. İşte böyle bir konumda bulunan bir sultandan ya da devlet başkanı ve yetkililerden fertlerin herhangi bir şey alıp kabullenmeleri nasıl caiz olabilir ki? Böyle kimselerin beytulmalde/hazinede olan hisseleri kadarını almaları acaba caiz olabilir mi? Yoksa böyle bir şey temelden caiz değil mi? Yoksa herbirinin kendilerine verilen miktarı almaları caiz midir? Şimdi bu hususları açıklayalım. Şöyle ki:

Birinci duruma gelince: Bizim bu noktada görüşümüz şöyledir: Herhangi bir kimsenin alacağı bir hakkı varsa, o bundan men edilemez. Çünkü cahil ve zalim sultana/başkana, güç ve kuvvet oranında ne kadar yardımcı olunursa, gücünü ne kadar artırırsa, kendisinin görevden alınması da o kadar zorlaşır. Eğer söz konusu sultan ya da devlet başkanının alınmasında bir sıkıntı varsa, bundan ötürü büyük bir fitne doğacak ve durumun önüne geçilecek gibi değilse, bu takdirde böyle bir kimseyi görevinin başında bırakmak vacib/farz olur. Böyle birine itaat de diğer adil emirlere itaat gibidir. Çünkü emirlere itaat olunması hususunda emir ve uyarı vardır.[162] Aynı zamanda devlet yetkililerine yardımdan menetmekten el çekilmesine, engel çıkarılmamasına ilişkin hükümler ve uyarılar bulunmaktadır.[163]

---

162 Emirlikle ilgili olarak bk. Buharî ve Müslim, ilgili bölümler.

163 Men ve yasaklamayla ilgili olarak bak Buharî ve Müslim. Burada müslümanları herhangi bir şekilde bir barış ölçüsünde de olsa aralarını ayıran bir kimse, öldüğünde cahiliye ölümüyle öleceğinden söz edilmektedir. Buharî ve Müslim İbn Abbas'tan bu manada rivayette bulunmuşlar, ayrıca Müslim de Ebu Hüreyre'den ve İbn Ömer'den bu manada rivayetler yapmıştır.

Ancak bizim görüşümüze göre hilafet vazifesi, bunu Abbasilerden devamını sağlayan ve bunu garanti altına alanlara ait bulunmaktadır. Bunlar adına işi yürütenlere aittir. Velayet/valilik ise ülkenin farklı bölgelerinde saltanat sürdüren sultanlar/devlet yetkililerinindir. Ki bunlar da halifeye biat yoluyla bağlı bulunan kimselerdir. Biz bu konuyla ilgili hükümleri, "Mustazhar Billah" adına kaleme aldığımız ve adına da, "el-Müstazhârî" dediğimiz eserde ele aldık. Biz bu kitaptaki bilgileri de Kadı Ebuttîb tarafından kaleme alınan ve: "Keşfu'l-Esrar ve Hetku'l-Estar" adını verdiği kitabından aldık. Kadı Ebuttîb adı geçen kitabını Batınî gruplardan olan Rafızîlerin çeşitli gruplarına bir reddiye/cevap olarak yazmıştır. Çünkü kendisi bu eserinde konuya ilişkin olarak işin maslahat yönüne işaret etmiştir.

Burada belirtmemiz gereken sözün özü şudur; halkın işlerini ve menfaatlerini biz gözönünde bulundurarak, sultanlarla ilgili olarak şartları ve nitelikleri değerlendiririz. Eğer bizler kalkıp günümüzdeki velayet yetkililerinin/valiliklerin geçersizliğinden söz eder ve bu doğrultuda bir hüküm/fetva verecek olursak hemen işi ta başından geçersiz, temelden yoksun olarak kabul etmiş oluruz. Oysa herhangi bir şeyde kâr arzusuyla sermaye/kapital elden çıkarılamaz. Aksine günümüzdeki velayetler genelde baskıyla ve millete rağmen ayakta durmaktadırlar. Yani egemen güçler bugün iş başındadırlar. Dolayısıyla güçlü olan kimseler kime onay ve geçit verirlerse, halife/devlet başkanı da o olmaktadır. Herhangi birileri güç ve zor kullanarak başta kalmayı /velayeti elinde tutar ve buna rağmen yine de halifeye itaatini sürdürürse, o zaman hutbeyi onun adına okutur ve parayı da onun adına basar. Yani bu hususlarda ona itaatkardır. Bu kişi bu manada hükmü geçerli bir sultandır, bölgenin çeşitli yerlerinde yargı yetkisi bulunan ve hüküm koyabilen bir yetkilidir, velayet sahibidir.

Biz bunun gerçek yönlerini ve detaylarını, "el-İktisad fi'l-İ'tikad" adlı eserimizde ele almıştık. Bu açıdan biz burada işi uzatmak istemiyoruz.

Diğer probleme gelince, o da sultan/yetkili kişi, hazineden verirken bundan hak sahibi olan herkese vermezse, kendince birilerine verirse, şimdi böyle olan bir yetkiliden o kimsenin bu verileni kabul etmesi caiz mi değil mi? Bu konuda İslam bilginleri farklı dört görüş sergilemişlerdir; kimisi aşırı giderek, hepsi ondan alacaklar demişlerdir. İşte asıl üzerinde ihtilaf olunan ve farklı görüşlerin ileri sürüldüğü nokta budur. Âlimler bu hususa ilişkin olarak dört mertebe sergilemişlerdir:

1- Oldukça ileri gidenlerdir ki, bunlar, bir kimsenin sultandan ya da yetkiliden aldığı her şeyde, bütün müslümanların hakkı ve alacağı vardır. Hepsi de onda ortaktırlar. Dolayısıyla sultandan bir şeyler alan kimse, acaba kendisinin aldığı bu şeyler arasından payına bir kuruş mu yoksa binlerce kuruş mu düşecek, bilememektedir. Durum böyle olunca bu kimse hepsini de bırakmalı ve hiçbir şey almamalıdır.

2- İkinci gruptakilerin ileri sürdükleri husus da, bu şahıs sadece ondan/sultan ya da yetkiliden günlük ihtiyacı kadarını/azığını alabilir. Çünkü insanın günlük azığı ölçüsü, hak kazandığı bu miktardır ve bu miktar müslümanlara ihtiyaçları sebebiyle verilir.

3- "Sultan tarafından bu kimselere yıllık geçimleri verilir diye fikir beyan eden bu gruptakilerin gerekçeleri şöyledir: Her gün her gün gidip ilgililerden nafakasını almak oldukça zor bir iştir. Oysa zaten adamın bu malda hakkı vardır. Şimdi bir malda hakkı bulunan birinin bunu terketmesi hiç olacak iş midir?

4- Adam, sultan ya da yetkili kimse tarafından kendisine verileni alır. Bundan almayıp da geri kalanlar ise ezilenlerdir, zulme uğrayanlardır.

İşte kıyas bakımından geçerli olan da budur. Çünkü sultanın elinde bulunan mal ganimet ve miras malı gibi değildir ki, tüm müslümanlar arasında müşterek/ortak olmuş olsun. Bu tür bir malda müslümanlar arasında bir müştereklik/ortaklık yoktur. Ancak ganimet öyle değildir. Bu, bilindiği gibi savaşa katılanlar arasında paylaştırıldığı gibi, miras olarak kalan mal da vârisler arasında paylaştırılır. Dolayısıyla böyle bir durum söz konusu olmadığına göre, o malın onların mülkü olması da söz konusu olamaz. Ganimet savaşa katılanların, miras da vârislerin mülküdür. beytülmaldeki varlığın müslümanların ortak malı olmamasının bir örneği şudur.

Eğer Beytülmalden pay sahibi olan bir müslüman ölene dek bundan hiç almamış olsa, adamın ölmesi üzerine, bundan beytülmaldeki payından miras kalmıştır, dolayısıyla bu, vârisleri arasında bölüştürülür diye bir hüküm yoktur ve bu, vacib de değildir. Ancak bu hak henüz kesin olarak belirlenmiş bir hak değildir. Bunun kesinleşmiş olabilmesi için adamın onu alması/kabzı gerekir. Aksine bu, tıpkı sadakalar/zekat gibidir. Sadakalardan/zekattan fakir ve yoksul kimselere ne zaman payları verilirse, işte bu verilen onların mülkü olmuş olur. Şimdi bir kimse, mal sahibi başka hak sahiplerinin haklarını vermeyip onlara zulmediyor diye, berikisi kendisine verildiği zaman bundan menedilemez. O, bu verileni alır. Çünkü başkalarına ait olan hakkı, tümüyle malı vermek suretiyle dağıtmıyor gerekçesiyle kendisi almamazlık edemez. Aksine bu adam, herkese verseydi, herkesi kapsayacak manada maldan dağıtsaydı ve diğer insanlardan ayrı olarak farklı bir tercih sebebiyle eldeki maldan kendisine fazlaca vermiş olsaydı, bu kimsenin tercihen kendisine verilen bu fazlayı alması caiz olurdu. Çünkü bahşiş ve ödül dağıtmada üstünlük ve farklı bir dağıtım caizdir.

Ancak Hz. Ebu Bekir (r.a.) böyle bir dağıtımda eşitliği gözetirdi. Bunu gören Hz. Ömer (r.a.), bu konuda itirazda bu-

lununca, Hz. Ebu Bekir: "Onların fazileti/değer ve üstünlüğü ancak Allah katındadır. Dünya ise sadece bir geçimliktir." diye cevap vermiştir. Ancak Hz. Ömer (r.a.), kendi halifeliği döneminde bu değerlendirmeyi uygulamış ve bu açıdan da farklı tarzda ödemeler yapmış, bahşiş ve ödüller vermiştir. Nitekim Hz. Ömer (r.a.), Hz. Aişe (r.a.) annemize onikibin dirhem verirken, Hz. Zeyneb'e onbin dirhem, Hz. Cuveyriye'ye altıbin dirhem ve aynı şekilde Hz. Safiyye'ye de altıbin dirhem vermiştir.

Diğer taraftan Hz. Ömer (r.a.), Hz. Ali (r.a.)'ye belli bir toprak ayırmıştır. Nitekim Hz. Osman (r.a.) da, Hz. Ali'ye Irak'ta elde olunan Sevad bölgesi arazisinden/bahçelerinden beşte birini tahsis etmiştir. Hz. Osman (r.a.)'ın, Hz. Ali'ye böyle bir tahsiste fazlalık yaparak ona ayırması, bu, onu başkalarına tercihinin sebebidir. Hz. Ali de bu verileni ondan alıp kabul etmiştir, bunu reddetmemiştir. Çünkü bütün bunlar ictihat açısından caiz olan/olabilir şeylerdendir. Çünkü bu tür ictihadlar hakkında ben, "Bu tür ictihadî meselelerde herbir müctehid isabetli karar almıştır" demekteyim. Çünkü herhangi bir mesele, eğer bizzat onun kendisiyle ilgili olarak açık bir nass yok ise veya buna yakın bir meselede hakkında bir nass bulunmuyorsa, buna göre değerlendirilir ve hüküm böyledir. Yani bu söylediklerimiz de bu anlamda celi/açık bir kıyastır. Tıpkı bu meselede ve aynı zamanda içki içme cezasıyla ilgili meselede olduğu gibi. Çünkü sahabe, içki cezası olarak kırk sopa uygulardı. Kısaca hepsi de sünnete/uygulamaya uygundur ve haktırlar.

Dolayısıyla ister Hz. Ebu Bekir olsun ve ister Hz. Ömer olsun, hepsi de sahabenin ittifaklarıyla yaptıkları şeylerde isabetli karar vermişlerdir, yerinde uygulamalardır. Burada tek görülen fark şudur: Hz. Ebu Bekir döneminde fazla almış olan bir kimseden, bu fazlalık geri alınarak daha az alana ve-

rilmiş değildir. Yani Hz. Ömer böyle bir uygulamaya gitmemiştir. Çünkü Hz. Ömer'in döneminde de fazla alan bir kimse, kendisine verilen fazlayı almam diye herhangi bir çekingenlik göstermemiştir, verileni alıp kabul etmiştir. Bu hususta her sahabînin bu paylaşımdaki kanaatleri ortaktır. Çünkü hepsi de her iki farklı görüşün de hak olduğuna inanıyorlardı.

İşte bu sunduğumuz hususlar birer düstur/kanun olarak alınmalı ve öyle değerlendirilmelidir. Özellikle üzerinde tartışma yapılıp da ictihad sahibinin doğru olarak isabet ettiği ihtilaflı meselelerde bir örnek olarak kabul edilmelidir. Ancak herhangi bir mesele ki, bir müctehid o hususta nassa aykırı hareket ederse ve ortada celi/açık kıyas olduğu halde farklı bir hüküm sergilerse, bunu da bir gaflet ile veya kötü bir rey/ictihad sonucu işlerse, bu da söz konusu müctehidin ortaya koyduğu hükmü geçersiz kılacak/bozabilecek bir kuvvette ise, işte biz böylesi bir ictihad için, "Her bir müctehid isabet etmiştir" diyemeyiz. "Aksine asıl isabetli olan delile göre isabet ettiren veya bu nass manasındaki hükme isabet ettirendir" diyoruz.

Özetlemek gerekirse, tüm bu anlatılanlardan çıkan sonuç şudur: Herhangi bir kimse ki, gerek din ve gerekse dünya ile alakalı bir özelliğe ve niteliğe sahip bulunur da, bundan dolayı sultandan/yetkililerden bir ödül, terekelerden veya cizye/vergiden elde olunan şeylerden bir maaş alıyorsa, bu kimse sırf bunları bu gibi birinden aldı diye fasık olamaz ve sayılamaz. Fasık kabul edilebilmesi için bu şahsın ona hizmette bulunması ve onun yaptıklarına yardımcı olması, onlarla düşüp kalkması, onları öve öve dilinden düşürmemesi vb. gibi durumlarda fasık olarak kabul edilebilir. Çünkü genelde adam durup dururken birilerine yardım etmez, çıkarıp mal vermez. Verirken mutlaka bir amaca bağlı olarak verir. Nitekim biz işin bu yönünü de yakında ele alacak ve açıklayacağız.

ALTINCI BÖLÜM

ZALİM SULTANLAR VE YETKİLİLER

Bu bölümde zalim sultanlarla oturup kalkmanın helal ve haram sınırları nedir, ne değildir, bunları öğreneceğiz. Bir de bunlarla oturup kalkmanın, meclislerine katılmanın, kendilerine ikram ve saygıda bulunmanın hükmü nedir ne değildir? İşte bu hususları bu altıncı bölüm içerisinde ele alacak ve bunları öğreneceğiz.

Özellikle bilinmesi gereken husus şudur: Bilindiği gibi zalim devlet adamlarıyla, valilerle, onların memur ve amirleriyle oturup kalkmayla ilgili olarak üç durum söz konusudur.

a- Bu birinci durum, en kötü olanıdır ki, onların huzuruna girip çıkmak ve onlarla hemhal olmaktır. Bu en kötü ve en şerli olanıdır.

b- Birincisine göre biraz daha düşük derecede olandır ki, bu tür devlet erkanının senin yanına gelip gitmeleridir. Seninle oturup kalkmaya kalkışmalarıdır.

c- En sağlıklı olan yol ve durumdur ki, onlardan hep uzak kalmaktır, ne onların seni görmesine fırsat verilmeli ve ne de sen onları görmelisin. Şimdi bu üç konuyu teker teker ele alarak açıklamaya çalışalım.

Birinci durum: Bir kimsenin bu gibi insanların huzuruna girip çıkması ve onlarla kalkıp oturmasıdır ki bu, şeriat açısından oldukça kötüdür ve yerilen bir husustur. Hatta buna ilişkin olarak öyle ağır ve tehdit içeren hükümler vardır ki, bunların hepsi de haberler/hadisler ile açıklanmıştır. Ayrıca büyüklere ait konuya ilişkin ifadeleri de oldukça fazladır. İşte biz bu örneklerden alıntılar yapacağız ki, bunun şeriat noktasından ne kadar kötü ve yanlış bir şey olduğu öğrenilebilsin. Sonra da bu gibi ilişkilerin haram olan yönlerini sunmaya gayret göstereceğiz. Mübah/olabilirlik kısımlarını, nahoş/iyi görülmeyen yönlerini birbir anlatacağız. Bu açıklamaları da ilim açısından açıkça öngörülen fetvaları aktararak açıklamalarda bulunacağız.

HABER/HADİSLERDEN ÖRNEKLER

Rasulullah (sav) efendimiz zalim devlet idarecilerini, emirleri tanıtırken, onlar hakkında şöyle buyuruyorlar:

"Onlardan uzak duran kurtulur/kurtulmuştur. Kim de onlardan tümüyle bağlarını koparırsa selamet bulur veya neredeyse selamete kavuşur. Kim de dünyalıklarında onlarla birlikte düşüp kalkarsa, o da onlardandır."[164]

Bunun sebebi de şudur: Onlarla tüm bağlarını koparanlar, onların işlediği günahlardan kurtulmuş olurlar. Eğer o saltanat sahiplerine hepsini kuşatacak manada bir azap gelecek olursa büsbütün onlardan uzak duran kimse, bu azaptan kendisini kurtaramaz. Çünkü gidip onlarla tartışmaması, onları uyarmaması yüzünden, bu görevi terk sebebiyle o da

164 İbn Abbas'tan zayıf bir senedle Taberânî rivayet etmiştir. Ve: "Kim onlarla beraber kalkıp oturursa helak olur" demiştir.

azap görecektir. Çünkü Rasulullah (sav) başka bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır:

"Benden sonra birtakım yalan söyleyen ve halka zulmeden/halkı ezen birtakım emirler/idareciler geleceklerdir. Kim onların yalanlarını doğrular ve onların zulümlerine yardımcı olursa, o benden değildir, ben de ondan değilim. Aynı zamanda bu kimseler kevser havzının başına gelemeyeceklerdir."[165]

Ebu Hüreyre (r.a.) anlatıyor, Rasulullah (sav) şöyle buyurmuştur:

"Allah katında kurranın/ilim adamlarının en buğzedileni/iğrenci, emirleri/idarecileri ziyaret edip duranlardır."

Bir başka rivayette ise şöyle ifade ediliyor:

"Emirlerin/idarecilerin en hayırlıları âlimlerin ayağına kadar ziyarete gelenlerdir. Âlimlerin en kötüleri ise, emirlerin/idarecilerin ayağına gidenlerdir."

Başka bir rivayette ise şöyle buyuruluyor:

"Âlimler/bilginler sultanlarla/idarecilerle oturup kalkmadıkları sürece Peygamberler adına Allah'ın kulları üzerinde emin/güvenilir vekilleridir. Ancak ne zaman idarecilerle düşüp-kalkarlarsa o zaman peygamberlere ihanet etmiş olurlar. O takdirde böylelerinden sakının ve onlardan ayrılın/bağları kesin."[166]

---

165 Nesaî, sahihliğini belirterek Tirmizî ve Ka'b b. Acere'den de Hakim rivayet etmişlerdir.

166 "Duafâ" kitabında Ukaylî zikretmiş, Hafs el-İbreî tercemesinde de: "Bunun hadisi mahfuz değil, demiştir.

Yukarıdaki haber/hadis Enes (r.a.) tarafından rivayet olunmuştur.

BÜYÜKLERİN SÖZLERİ/ASAR

Bununla ilgili olarak büyük zatların yani sahabe ve tabiinin de söyledikleri vardır. Şimdi de onlara yer vereceğiz.

Huzeyfe b. Yeman (r.a.) şöyle diyor:

"Sizi fitne olabilecek yerlere gitmekten menederim/Sizi bu konuda uyarırım!" Kendisine 'nedir o fitne yerleri?' diye sorulması üzerine, şöyle der:

"O fitne yerleri emirlerin/idarecilerin kapılarıdır. Herhangi biriniz bir idarecinin yanına gider gelir de, onun yalanlarını tasdik eder/doğrular. Böylece onda bulunmayan özellikleri onda oldu gibi söyler."

Ebu Zer de Seleme'ye diyor ki:

"Ey Seleme! Sakın idarecilerin eşiklerini aşındırıp durma! Çünkü onlar dünyalık olarak sana ne verirlerse, senin dininden de ondan daha üstününü alıp götürürler."

Süfyan da diyor ki:

"Cehennemde bir vadi var ki, bu vadide yalnızca idarecileri ziyaret edip duran kurra/âlimler cezalandırılacaklardır."

İmam Evzaî de şöyle diyor:

"Allah tarafından en çok buğzedilen/sevilmeyen insan, idarecilerin eşiğinden ayrılmayan âlimler/bilginlerdir."

Semnun diyor ki:

"Meclisine gidilip de bulunmayan ve sorulduğunda, kendisi idareci/emirle birliktedir, diye hakkında bilgi verilen âlim/bilgin gerçekten ne kötü âlimdir!"

Dinlediğime göre zatın birinden şöyle dendiği belirtilmiştir, "Âlimin dünyaya düşkünlüğünü gördüğünüzde, diniz bakımından kendisini töhmet altında bulundurun. Çünkü bizzat ben kendim üzerinde bunun denemesini yaptım. Ben ne zaman bir idarecinin/sultanın huzuruna girip çıkmış isem, hemen bunun ardından kendimi hesaba çekmişimdir. Gördüğüm/vardığım sonuç şu olmuştur: Onlara sert davranmamama ve arzularına boyun eğmememe rağmen, yine de kendi adıma nefsimde bir sıkıntı ve aşağılıklık sezmekteydim."

Ubade b. Samit de diyor ki:

"İbadete düşkün kurra/âlimin idarecilere karşı sevgi göstermesi nifak/münafıklık belirtisidir. Böyle birinin zenginleri seviyor gözükmesi de riyadan ibarettir."

Ebu Zer Gıfarî (r.a.) diyor ki:

"Herhangi bir toplumun sayılarının (nüfusunun) artmasına yardımcı olan kimse, onlardandır." Yani zalimler topluluğunda yer alan bir kimse, onların varlık sayılarının çoğalmasına sebep demektir.

Abdullah b. Mesud da diyor ki:

" 'Kişi, herhangi bir idarecinin/sultanın huzuruna dindar olarak girer ve fakat ayrılırken dinini orada bırakıp ayrılır, neden?' diye sorulması üzerine der ki: 'Çünkü böyle biri

Allah'ın gazabına karşın sultanın memnun kılınmasına öncelik tanımıştır.'"

Ömer b. Abdülaziz, bir adamı vali olarak atadı. Daha sonra Ömer b. Abdulaziz'e, "Bu adam, Haccac adına çalışan bir görevli vali idi" diye bildirilince, derhal o kişinin görevine son verdi. Bunun üzerine adam kendisine, "Ben gayet basit bir şey için onun adına hizmet gördüm" diye bir mazeret ileri sürmek istemişse de, Ömer b. Abdulaziz, "Senin adına o kişiye bir gün ya da daha az bir süre için de olsa, hizmette bulunman, kötülük ve fenalık olarak sana yeter" buyurur.

Fudayl b. İyad diyor ki:

"Bir kimse iktidar sahiplerine yakın olduğu oranda Allah'tan da uzak kalır."

Said b. Müseyyeb zeytinyağı ticaretiyle uğraşırdı ve şöyle derdi: "Doğrusu böyle bir ticaret yapmak beni sultanların/idarecilerin ayağına varmaktan uzaklaştırıyor."

Vuheyb de şöyle konuşuyor: "İdarecilerin kapılarını aşındıran şu adamlar var ya, işte onlar bu ümmet için kumarbazlardan da tehlikelidirler."

Muhammed b. Seleme de şöyle diyor: "Pisliğe konan bir sinek, idarecilerin kapılarını aşındıran şu ilim sahibi kimselerden daha güzeldir."

Zuhrî, sultan ile düşüp kalktığı bir sırada, onun bu halini gören dindar bir kardeşi, kendisine şu uyarı mektubunu yazar:

"Ey Ebu Bekr (Zuhrî)! Allah bizi afiyette daim kılsın. Özellikle seni fitnelerden uyarmak isterim! Sen öyle bir duruma düştün ki, seni bilen ve tanıyan herkesin senin için Allah'a dua etmeleri ve merhamet dilemeleri gerekmektedir. Sen ar-

tık yaşlandın. Allah'ın nimetleri ise senin belini bükmüştür. Çünkü senin Allah'ın kitabını değerlendirmen/yorumlaman ve peygamberinin sünnetini bilmen, Hz. Muhammed'in sünnetini anlaman çok farklıdır. Kaldı ki Yüce Allah âlimlerden de söz almış değil midir... Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmuştur: **"Onu mutlaka insanlara açıklayacaksınız; onu gizlemeyeceksiniz."**[167]

Şunu unutmamalısın ki, senin işlediğin en basit suç, yüklendiğin en hafif yük şunu dile getiriyor. Sen, zulüm ürpertici durumunu uysal gösteriyor, onunla yakınlık kuruyorsun. Bu hareketinle sen önü getirilen ve hakkı ödenmemiş olan bir şeyde veya sana yaklaştırıldığında bir bâtılı terk etmemekle, azgınlık ve sapkınlığın yolunu kolaylaştırıyorsun. Onlar seni bir eksen yaparak, zulümlerini bu eksen çevresinde döndürmektedirler. Yine onlar seni bir köprü haline getirerek, yapacakları kötülükleri işlemek üzere senin üzerinden geçip gidiyorlar. Seni bir basamak yaparak, yapacakları sapıklıkları onun üzerine basarak işliyorlar. Senin yüzünden diğer ilim sahipleri hakkında da şüpheye düşmeye başlıyorlar. Seni kullanmak suretiyle kendini bilmez cahillerin gönüllerini kazanmak istiyorlar. Doğrusu senin adına yıktıklarının yanında yaptıklarının hiçbir değeri yoktur, ya da oldukça basittir. Kaldı ki, onların senin dinine verdikleri zarar yanında sana verdikleri şeylerin adından bile söz edilemez. Çünkü yapılanın yanında dinden yıkılanın ve tahrib edilenin haddi hesabı yoktur. Acaba Yüce Rabbimizin haklarında, **"Nihayet onların peşinden öyle bir nesil geldi ki, bunlar namazı bıraktılar; nefislerinin arzularına uydular. Bu yüzden ileride azgınlıklarının cezasını çekecekler."**[168] hükmü geçerli olanlardan olmadığına dair güvencen ve teminatın ne-

167 Al-i İmran, 3/187

168 Meryem, 19/59

dir, söyler misin? Çünkü sen asla hiçbir konuda bilgisiz olmayan/cahil bulunmayan biriyle muamelede bulunuyorsun ki O (Allah), asla gaflete düşmeksizin seni korumaktadır. İşte bu uyarılar ışığında dinini gözden geçir/tedavi et! Çünkü dinin sakatlanmış, yara almıştır. Oysa ki o senin azığındır, hem de elindeki azığın odur, oysa yolculuk hayli uzundur. Kaldı ki Yüce Allah: **"Ne yerde, ne de gökte hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz."**[169] buyurarak, tüm yaptıklarımız denetim altında olduğu gerçeği dile getiriliyor. Vesselâm."

İşte bu hadisler, haberler, büyüklere ait güzel söz ve ifadeler, idarecilerle olur olmaz düşüp kalkmanın fitne unsuru olduğu ve türlü bozgunculukların ve kötülüklerin de buralardan kaynaklandığı belirtiliyor ve bu, delillerle ortaya konmuş bulunuyor. Ancak biz bütün bunları fıkıh açısından detaylı olarak açıklayacağız, böylece nelerin sakınca oluşturduğunu ve nelerin oluşturmadığını, nelerin hoş karşılandığını ve nelerin karşılanmadığını, nelerin de mübah olup olmadıklarını açıklayacağız. İşte bunları açıklamak üzere diyoruz ki:

Sultanın/idarecilerin huzuruna girip çıkanlar dört bakımdan tehlikeye maruzdurlar:

a- Fiilleri bakımından Allah'a karşı gelmiş olurlar,

b- Onların yanında sessiz kalmaları açısından isyan etmiş olurlar,

c- Sözleriyle günah işlemiş ve hata yapmış olurlar veya

d- İtikadları/inançları açısından bir yanlış yaparlar, hata işlerler. Şimdi bu dört maddeyi teker teker ele alarak açıklamaya çalışalım.

169 İbrahim, 14/38

FİİLEN DEVLET ADAMLARININ HUZURUNA GİRMEK

A- Herhangi bir kimse sultanların ya da yetkililerin yanına fiilen giderek, bu şekilde işleyegeldikleri hatalara ve isyana gelince, bu meseleyi şöylece açıklama imkanına sahibiz.

Bilindiği gibi sultanların ya da devlet adamlarının yanına varıldığında, çoğu kez, bunlar tarafından gasbedilmiş bulunan yerlerde, kendilerine gelenleri kabul ederler. Dolayısıyla sahiplerinden gasp yoluyla zorla alınmış bulunan bu gibi yerlerde gezip tozmak, buralara sahiplerinin izni olmaksızın girip çıkmak haramdır. Ancak sakın ola ki şu tip sözlere de aldanmamalı insan. Çünkü diyorlar ki:

"İnsanın bu tür yerlere girip çıkması tıpkı bir hurma danesini veya ekmek kırıntısını almaya benzer, önemsiz bir şeydir. Genelde halk bu tür şeylerle müsamahalı/toleranslı hareket eder."

Evet, bu söz, gasp yoluyla alınmamış olan mallar/mülkler için geçerlidir ve doğrudur. Oysa sahibinden zorla gasbedilerek alınanlar için böyle bir şeyin doğruluğundan bahsedilemez. Kısa süreli bir ziyaret sırasındaki oturma süresi de kısadır. Bu, mülkten herhangi bir eksilmeye veya değerini düşürmeye de neden olacak bir davranış da değildir. Çünkü burası gerçekten toleransla bakılması gereken bir yerdir, nitekim bir taşınmazdan geçmek de aynen böyledir. Dolayısıyla bu tür bir hüküm her bir fert için aynen geçerlidir. Bu, bireyler için geçerli olduğu gibi, aynen toplum için de geçerlidir, oysa gasp denilen olay, o mülkün tümünde geçerlidir. Mülkün tümünde böyle bir şey olmadığına göre, böyle tek tük durumlar için müsamaha/tolerans gereklidir. Zaten mülkün sahibi de bu tür münferid olaylara ses çıkarmaz. Kaldı ki mülk sahibi herhangi bir şekilde orada bir âlimin/değerli bir insanın gelip

oturacağını bilebilse, çoğu kez bunu iyi karşılar, hoşnutsuzluk göstermez. Ancak bu gibi bir durum herkesin katılımıyla tamamen bir yol haline getirilmiş ve böylece adamın mülkünün tümünde bir problem oluşturmuşsa ve yol haline getirilmişse, böylece haramlık yönü mülkün tümünü kapsar. Bu bakımdan adamın mülkünün yol haline getirilmesi caiz olmaz. Bunu da, o mülkü yol edinerek oradan geçen her bir kimse, tek bir adım atmaktadır, bu da adamın mülkünde zarara, değerinin düşmesine, eksikliğe neden olmaz, gibi bir gerekçeyle söylüyorsa, işte bu, caiz değildir. Çünkü orada tüm halkın geçişi, adamın mülkünü elinden çıkarmasına sebep olmaktadır. Bu, tıpkı şu örnektekine benzemektedir. Öğrenim için çocuğu hafifçe dövmek uyarmak mübah ise de, bu vurma işinde işi ileriye götürmemek ve münferid bir olay olarak değerlendirmek gerekir. Aynı zamanda bunu yalnızca eğitenin kendisi yapmalıdır. Yoksa eğitici yanına birkaç kişiyi de alarak, çocuğu öldüresiye dövmek gibi bir eylem olmamalıdır. Buna asla göz yumulamadığı gibi izin de verilemez. Aksi takdirde hepsinin kısas yoluyla cezalandırılmaları gerekir. Oysa çocuğa vurulan her bir vuruş, kişilerce tek tek olsaydı, o zaman kısas gerektirmezdi.

Zalim kişinin, gasbedilmemiş ve fakat işlenmeyen/ölü bir toprakta olduğunu varsayarsak, bu zalim idarecinin burada kurduğu çadır ya da gölgelik, haram malından oluşan bir çadır veya gölgelik ise, bu durumda onun yanına girmek caiz değildir. Çünkü bu kimse haramdan yararlanmakta ve ondan edindiğiyle gölgelenmektedir. Ancak bütün bunların helalden oluştuğunu varsayarsak, dolayısıyla huzura giren bir kimse, sırf o zalimin huzuruna girmekle Allah'a karşı gelmiş olmaz ve o zalime, "es-selamu aleyküm" diye selam vermekle de asi olmaz. Ancak huzura giren kimse, zalimin önünde eğilirse, secde eder gibi hareket ederse, rukua eğilir gibi boyun eğerse, selam verirken ve onun hizmetinde bulunurken ayakta adeta

put gibi durursa, adam bu davranışlarıyla böyle bir zalime ikramda bulunmuş demektir. Bu ikramı da adamın elinde bulundurduğu yetkileri ve bu yetkiyle halka zulüm yapmasına sebep oluşturan bir kimseye saygı göstermiş olur ki, işte bu, yanlıştır, Allah'a isyandır. Çünkü zalim bir kimseye karşı tevazu göstermek günahtır.

Hatta herhangi bir kimseye, zalim olmamasına rağmen, sırf adamın zenginliği yüzünden olarak, saygı gösterir, tevazuda bulunursa, dininin üçte ikisi gider/eksilir. Ya bir de zalim olan birine karşı tevazuda bulunursa, böylesinin akıbeti nice olur ki? Zalim olan kişiye yalnızca selam verilebilir. Başka değil. Fakat zalimin elini öpmek, ya da hizmetinde bulunmak için el etek öpmek, yerlere kadar eğilmek ise Allah'a karşı günah işlemektir. Meğer ki böyle bir zalimden korku dolayısıyla olmasın. Eğer ondan gelebilecek bir tehlike ve korku varsa, o takdirde durum farklıdır. Sırf şerrinden ve ondan gelebilecek kötülüklerden emin olmak için görünürde saygı gösteriyor gibi hareket eder. Bir de âlim kişilere ikramda bulunmanın, aynı şekilde adil olan devlet başkanının/idarecilerin veya herhangi dinî bir durumları sebebiyle saygıya değer bulunan kimselerin ellerini öpmenin ve kendilerine ikramda bulunmanın bir sakıncası yoktur.

Nitekim Ebu Ubeyde b. Cerrah (r.a.), Hz. Ali'nin ellerini öpmüştür. Ebu Ubeyde, Şam'da kendisiyle karşılaştığında böyle bir davranış sergilemiş ve Hz. Ali de bu el öpme durumunu yadırgamamıştır.

Ancak kimi selef âlimleri daha da ileri giderek, zalim idarecilerin kendilerine verdikleri selamları bile almamışlardır. Onlarla karşılaşmaları halinde, sırf onları küçük düşürmek amacıyla, hemen onlara sırtlarını çevirmişler, iltifatta bulunmamışlardır. Bunlar bu tür davranışları, Allah'a bir yakınlık aracı olarak değerlendirmişlerdir. Eğer onlara hiçbir şey

söylemeden, sessiz kalma meselesine gelinecek olursa; bu konuda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Çünkü selamın karşılıksız bırakılmaması, selamın alınması vacip bir husustur. Dolayısıyla karşıdaki kişinin zalim olması, ona selam verilmesini düşürmez, selam vermek gerekir. Eğer zalim idarecilerin huzuruna giren bir kimse, sadece ona selam vermekle yetinse bile, bu defa onun gösterdiği minderde/koltukta oturmakla karşı karşıya kalacaktır. Eğer bu şahısların varlıklarının çoğu da haram ise, onların minderlerinde/koltuklarında da oturmak caiz/doğru değildir.

İşte bütün bu anlattığımız hususlar, bizzat insanın fiillerini ilgilendiren hususlardır ve konu bu yönüyle burada değerlendirilmiştir.

SESSİZ KALMA BAKIMINDAN GÜNAHA GİRME

B- Konunun sessiz kalınması durumunda değerlendirilmesi de şöyledir: Bilindiği gibi devlet adamlarının huzuruna girip çıkan kimse, onların yanlarında ve meclislerinde yer alan şahıslar, onların ipek yaygı ve sergilerini, gümüş kaplarını göreceklerdir. Kaldı ki gerek kendilerinin ve gerekse erkek çocuklarının giydikleri ipek giysilerin giyilmesi haramdır. Dolayısıyla bu gibi kötü ve haram olan davranış ve hareketleri onlarda gözleyen ve gören insanlar, eğer onlarda gördüklerini halka gizlerlerse, halktan o yönlerini saklamaya çalışırlarsa, işlenen kötülükte bu sessiz kalanlar da aynen ortaktırlar. Hatta bu tür ileri gelen ekabir/kendini beğenmiş idareciler kimi zaman çok iğrenç sözler, sinkaflı laflar edecekler, yalan söyleyecekler, şuna buna sataşacaklar, eza ve cefalarda bulunacaklardır. İşte onların bu gibi durumlarını gören ve bilenlerin bütün bunlar karşısında sessiz kalmaları gerçekten haramdır. Hatta bu adamların haram olan giysiler

giydiklerini, haram şeyleri aldıklarını, yediklerini görecektir, dolayısıyla önlerinde ve yanlarında haram ne varsa girip çıkanlar bütün bunları göreceklerdir. İşte kişinin gördüğü tüm bu manzaralar ve gerçekler karşısında sessiz kalması veya kalmaları caiz değildir.

Bunu görenlerin görevi ve kendileri için vacip/farz olan husus, derhal onlara iyiliği emredip, kötülüklerden de menetmektir. Dilleriyle olsun bunu söylemeleri ve uyarmaları gerekir. Evet eğer gerçekten güç kullananların engelleme imkanı yoksa, bari diliyle olsun, uyarıda bulunmalıdırlar.

BİR ENDİŞE:

Eğer, "Adam canından olur" korkusunu yaşıyor diye böyle bir endişeden söz edilirse ve, "Adam, sırf bunun için susuyorsa, mazeretli sayılır" diye itiraz olunursa, bu, doğrudur. Ancak ortada herhangi bir mazeret/geçerli bir neden yokken, adamın kalkıp nefsini mübah olmayan bir şeyle karşı karşıya getirmesi uygun değildir. Adam böyle bir şeyden müstağnidir. Eğer ortada bir mazeret varsa, bu olabilir. Eğer adam böyle birinin yanına girmeseydi ve böyle bir şeyi görmeseydi, dolayısıyla kendisine hisbe anlamında böyle bir görev de düşmeyecektir. Dolayısıyla bir mazeret sebebiyle bu, ondan kalkar demenin bir anlamı olmazdı.

Buna göre ben de derim ki: "Bir kimse herhangi bir yerde bir fesadın/kötülüğün varlığından haberdar olsa ve bunu da önlemeye güç yetiremeyeceğini de bilse, o zaman bu şahsın oraya gitmesi, gözlerinin önünde o tür haramların cereyan ettiğini görmesi caiz değildir, görüp sessiz kalması doğru olmaz. Aksine onları görmekten uzak durması ve sakınması gerekirdi.

SÖZLE İŞLENEN HATALAR

C- Bu da zalim kimselere, idarecilere hayır duada bulunmak, onu övmek, propagandasını yapmak, ya da zalimin işlediği bâtıl ve uygunsuz bir davranışını bizzat konuşarak onu onayladığını belirtir manada konuşmak veya başıyla onu onaylıyormuş gibi hareket etmek veya yüzündeki sevinç ifadeleriyle onu benimsediği izlenimini vermek, ona karşı sevgi, saygı ve dostluk gibi onu her yönüyle onaylayan tavırları açıkça sergilemektir. Onunla bir araya gelmeyi büyük bir özlemle beklemek, böylelerin uzun ömürlü olmalarını ve uzun süre devlet sürmelerini istemek gibi durumların tümü bu manada ve bu madde içerisinde değerlendirilir. Kaldı ki bu tür adamların yanına girip çıkanlar, genelde sadece selam vermekle yetinmezler. İşi konuşmaya kadar vardırırlar. Konuştuklarında da işte bizim sıraladığımız şeyleri hep konuşup dururlar.

Bu gibilerin lehine olarak hayır duada bulunmak doğru değildir. Ancak şöyle denebilir: 'Allah seni ıslah etsin, Allah sana iyilik yapmayı nasip etsin, Allah kendisine itaatte ömrünü uzun kılsın' türünden dualar yapılabilir. Ancak böylelerine, 'Allah seni korusun, Allah sana uzun ömürler versin, içinde bulunduğun nimetlerini artırsın' gibisinden dualar etmek ve bunların da başına, 'efendim, velinimetim' türünden bir şeyler eklemek suretiyle iltifatta ve dualarda bulunmak caiz değildir. Çünkü Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur:

"Kim, herhangi bir zalimin uzun ömürlü olarak yaşamasına dua ederse, bu kimse, Allah'ın arzında O'na isyan edilmesini istemiş olur."

Eğer hemen duanın ardından bir de bu zalimi övmeye başlarsa, bu durumda adamda olmayan birtakım özellikler sayıp dökecektir ki, böylece kendisi yalancı, münafık/ikiyüzlü ve zalimlere ikramda bulunan/değer veren konumuna gelmiş

olur. İşte bu üç davranış da, yani yalancılık, münafıklık/ikiyüzlülük ve hakketmeyen kimseye ikramda bulunmak birer günahtır.

Nitekim yine Rasulullah (sav) şöyle buyurmuştur:

"Gerçekten fasık/dine karşı umursamaz tavır takınan bir kimse övülünce Allah ona gazapta bulunur/onu rahmetinden uzak kılar."

Başka bir haberde de şöyle buyurulmuştur:

"Kim bir fasıka/dine karşı bigane ve düşmanca hareket edene ikramda bulunursa, o kimse İslam'ın ortadan kalkmasını açıkça ilan etmiş olur."[170]

Eğer daha da ileri giderek adamın söylediklerini doğru bulur, yaptıklarında adamı tezkiye ederek temize çıkarırsa, sırf o fasık kimseyi ve zalimi bu manada tasdik ettiğinden ve bir de ona yardımcı olduğundan Allah'a karşı isyan etmiş bir konuma gelir. Çünkü adamı tezkiye etmek/yaptıklarından ötürü onu iyi değerlendirmek ve temize çıkarmak, ona övgüde bulunmak onun yapacağı masiyete/kötülüklere yardımcı olmak anlamını taşır. Bir de onu bu tür işlere daha çok teşvik anlamını taşır. Nitekim böylelerini yalanlamak, yermek ve yaptıklarını doğru bulmamak, o kimselerin o tür işlerden uzaklaşmasına ve yasaklanmasına nedendir ve aynı zamanda kötülükleri çağrıştıracak başkaca işlere bulaşmaktan adamı engellemektir, güçsüz kılmaktır. Bir tek kelimeyle, dil ucuyla da olsa, masiyet işleyene bu masiyetini işlemede yardımcı olmak, aynen o masiyeti/hata ve yanlışı işlemektir.

Süfyan Sevri (r.a.)'ye: "Bir çölde susuzluktan ölmek üzere olan bir zalim kimseye yardımda bulunmak ve buna bir yudum su içirmek doğru olur mu olmaz mı?" diye sorulunca, cevap olarak: "Hayır, doğru değildir. Bırak onu, ölene dek öylece

170 Bu hadis aynen öncekiler gibi daha önceden geçmişti.

kalsın. Çünkü ona bir yudum su vermek, işleyeceği zulümlerde ona yardımcı olmak anlamını taşır." demiştir.

Ancak bir başkası da şöyle demiştir: "Böyle bir zalime, nefesi kendine gelene kadar verilir, hafif canlanır gibi olunca, su geri çekilir. Böylece adam ölünceye kadar, yudum yudum içirilebilir."

Eğer zalime karşı sergilenen tavır, açıkça ona sevgi gösterme noktasına gelmişse, bir an önce ona kavuşmayı ve ona olan özlemini iple çekiyor ve bunu net bir şekilde söylüyorsa, adamın uzun bir ömür yaşamasını ve o görevinde kalmasını diliyorsa, eğer adam bu söylediği sözlerde yalancı konumunda ise, o zaman yalan işlemiş ve ikiyüzlülük etmiş münafık konumuna gelmiş olur. Eğer söylediklerinde doğru ve samimi ise, bu defa böyle birini sevdiğinden ve onun uzun ömürlü olmasını arzuladığından ötürü Allah'a karşı isyan etmiş ve hata etmiş olur.

Oysa zalim birine yapılacak olan gerçek tavır; Allah için buğzetmek, kin gütmektir. Çünkü Allah için böylelerine buğzetmek vacip/farzdır. Masiyeti/Allah'a karşı gelmeyi benimseyen, uygun bulan bir kimse ve bundan hoşnut kalıp da memnun olan gerçekten Allah'a karşı asi olmuş olur.

Bir kimse, eğer bir zalimi sırf yaptığı zulüm ve haksızlıkları yüzünden seviyorsa, bu kişi onu sevmesi yüzünden zalim ve asi konumuna gelmiş olur. Eğer ona olan sevgisi bir başka sebebe bağlıysa, bu durumda da, adama neden buğzetmediğinden dolayı asi konumuna gelir. Çünkü böyleleri için asolan ve vacip olan şey, onlara buğzetmektir.

Herhangi bir adamın hem iyi ve hem de kötü yönleri varsa, o zaman adamda bulunan iyi/hayır işleme özellikleri yüzünden kendisini sevmek vacip olduğu gibi, şer/kötü yönü açısından da ona buğzetmek gerekir.

Eğer zalim ve haksız idarecilerin huzuruna giren kimse diyelim ki kendisini bütün bu saydıklarımızdan sıyırdı -ki bu, pek de mümkün olmayan bir şeydir- bu defa kalbinde bir şeyler depreşir ve harekete geçer. Çünkü bakacak ki böyle zalim ve haksızlığıyla ün salmış biri bolluk ve nimet içinde yaşıyor, Allah'ın nimetleri adeta üzerine yağmış gibidir, bundan ötürü ruhen/gönülce rahatsızlık duymaya, kalbi bozulmaya başlar. Böyle olunca da Rasulullah (sav)'ın ashabına/muhacirlere koyduğu yasağı çiğnemiş olur. Çünkü Rasulullah (sav) muhacirlere şöyle uyarıda bulunmuştu:

"Ey Muhacirler! Sakın ola ki dünyalık içinde yüzenlerin yanına girip çıkmayın! Çünkü onların huzurlarına girip çıkmak, Yüce Allah'ın size verdiği rızkın küçümsenmesine kadar iş varır."[171]

Tüm bu ayıranlarda şuna da dikkat çekilmektedir. Eğer bir kimse bu tip zalim ve despot kimselerin huzuruna girip çıkarsa, başkaları da kendisini örnek alabilirler ve onlar da aynını yapmaya kalkışırlar. Böylece bizzat kendisinin bu hareketi, zalimin çevresinde birçok kimselerin toplanmasına ve ona güç katmalarına neden olabilir. Eğer bu tavır ve hareketiyle başkaları tarafından kendileri güzel bir örnek gibi görülecekse, bu, aynı zamanda yanlarına girip çıktığı zalimleri bir bakıma onore etmek anlamına gelir ki, başkaları da böylelerini örnek alarak aynı yolu izleyebilirler.

İşte tüm bu tür hareketler ya mekruhtur/hoşnutsuzluk doğururlar veya gerçekten sakıncalıdır. Nitekim Said b. Müseyyeb, Abdulmelik b. Mervan'ın oğulları Velid ile Süleyman'a biat etmeye çağrılınca, şöyle demiştir:

---

171 Abdullah b. Şuhayr'dan Hakim farklı lafızlarla rivayet etmiş ve isnadı da sahihtir, demiştir.

"Birbiri ardında gece ve gündüz gelip gittiği sürece ben her ikisine de biat etmeyeceğim/onay vermeyeceğim. Çünkü Hz. Peygamber (sav) bu anlamda birlikte iki biadı/onayı yasaklamıştır." Bunun üzerine Abdulmelik, Müseyyeb'e, "O halde şu iki kapıdan birinden gir -ki bu bir çocuğuna ait bulunuyordu, dolayısıyla, onun bu kapıdan girdiğini görenler, böylece birine onay verdiğini sanacaklardı- ve diğer kapıdan da çık git - bu da diğer oğlunu temsil ettiğinden, onun o kapıdan çıktığını görenler, bu defa buna onay verdi, diye aldanacaklardı- dedi. Bu teklif karşısında Said b. Müseyyeb dedi ki:

"Hayır! Allah'a yemin ederim ki, halktan hiçbirinin beni kendilerine örnek alarak, aldanmalarına göz yumamam."

Said b. Müseyyeb'in bu direnmesi karşısında Abdulmelik b. Mervan tarafından kendisine ceza olarak yüz sopa vuruldu. Aynı zamanda kendisine bir rahip giysisi/siyah bir aba giydirildi."[172]

Böylelerinin huzuruna ancak iki mazeret halinde girilebilir.

a- Onlar tarafından zorunlu ve icbarî anlamda bir emirle, herhangi bir ikram söz konusu olmaksızın çağırılmaları halinde olabilir. Ancak katılmadığı takdirde, bu durumda ilgililer tarafından, eza görecekse veya onlar adına vatandaşlar/raiyye arasında büyük bir sıkıntıya sebep olacaksa, bu durumda da hükümet etme ve siyaset yapmada oldukça zorlanacaklarsa, o zaman davetlerine istemeyerek katılmak vacip olur. Ancak onlara itaat etmez. Burada sadece halkın maslahatını gözeterek hareket eder ki, velayet/idare etme açısından bir sıkıntı doğmasın ister.

b- Kendisi dışındaki bir müslümanı ezilmekten ve zu-

172 Yahya b. Said'den rivayetle Sahih bir isnad ile, "Hilye" adlı eserinde Ebu Nuaym rivayet etmiştir.

lümden kurtarmak veya kendi canını kurtarmak için onların huzuruna girebilir. Bu da ya onlara nasihatta bulunmak, emri bilmaruf ve nehyi anilmünker için olur veya zulme ve haksızlığa uğradığını anlatmak için olabilir. Bu şartlar altında yalan söylememek ve ona övgü yağdırmamak şartıyla girebilir, ruhsattır. Eğer kendisince yapılabilecek bir öğüdün dinlenebileceği seziliyorsa, bunu da yerine getirmelidir. İşte böylelerinin huzuruna girebilmenin hükmü bundan ibarettir.

SULTANIN/İDARECİLERİN SENİ ZİYARETLERİ

İkinci durum: Bizzat şahsın sultan ya da devlet yetkililerince bulunduğu yerde ziyaret edilmesi durumudur. Böyle bir durumda mutlaka verdiği selamına karşılık vermek gerekir. Adamın şahsı ziyarete gelmesi ve bu manadaki ikramı nedeniyle ayağa kalkarak gelen yetkiliyi ayakta karşılaması ve böyle bir ikramda bulunması, onun ikramına karşılık olarak haram sayılmaz. Çünkü adamın ilme ve dine olan saygı ve hürmeti açısından, övgüye ve saygıya hak kazandığı bir gerçek olduğu kadar, zulmü ve halkı ezmesi nedeniyle de, uzaklaştırılmayı hak etmiş olmaktadır. Kısaca ikrama karşı ancak ikram ile cevap verilir, cevap da selam ile yapılır. Evet sultanın ya da yetkili kimsenin ikramına ikram ve selamına da selam ile karşılık verilir.

Eğer ziyarete gelen yetkili ya da sultan yalnız ise ve ziyaret edilen kimsenin de yanında başkaları da yoksa, o zaman ziyaret edilen âlimin ayağa kalkmaması yerinde bir hareket olur. Sadece selamını alır. Böylece o yetkiliye karşı dinin izzet ve saygınlığını net bir şekilde haykırdığı gibi, bu hareketiyle de onun zalimce davranışının da hakareti hakkettiği açıkça sergilenmiş olur. O âlim zat, sergilediği bu tavrıyla, adeta gelen yetkiliye: "Senin dine karşı olan hareketlerin yüzünden

sana buğzediyor ve seni bu anlamda sevmiyorum" diye bir durumu ortaya koyarken, bir de, "Senden benim böyle yüz çevirmem ve uzak kalmayı tercih etmem, Allah'ın dininden ve O'nun hükümlerinden yüzçevirdiğinden dolayı, Allah da böylelerinden yüz çevirdiğinden, ben de bu anlamda sana önem vermek istemiyor ve sırt çeviriyorum" gibisinden bir anlam ortaya koyar.

Eğer âlimin huzuruna gelen yetkili ya da sultan bir heyet ve grup ile birlikte gelmişse dolayısıyla çevresinin ve yetkililerin gözleri önünde onu küçük düşürmemek için, gereken saygıda kusur göstermemek gerekir. İşte böyle bir niyetle ayağa kalkmanın herhangi bir sakıncası yoktur. Eğer ayağa kalkmayıp ona saygıda bulunmaması halinde, bu tavır vatandaşlar arasında bir huzursuzluğa neden olmayacaksa ve bundan dolayı ilgililerce bir sıkıntıyla yüz yüze kalmayacaksa ve bu da biliyorsa, o zaman ayağa kalkarak ona saygısını göstermeyi bu anlamda bir tavrı sergilemeyi terketmesi daha yerinde bir hareket olur. Şimdi kendisini ziyarete kadar gelen bir idareciye/sultana böyle bir fırsat doğmuşken, ona öğütte bulunması vacip/zorunlu hale gelir. Bu arada gelen yetkilinin yaptığı birtakım işlerin haram olduğunu biliyor ve fakat, idareci ya da yetkililer tarafından bunun böyle olduğu da bilinemiyorsa, kendisine öğüt verilmesi durumunda bunu bir daha işlemeyeceği gibi bir durum da söz konusu ise ve böyle bir beklenti varsa, o zaman o sakat işlerini ona anlatmalı, terketmesini sağlamaya çalışmalıdır. Çünkü bu durumda kendisine öğütte bulunmak vacib/farz olur.

Ancak israf, aşırı savurganlık ve zulüm, halkını ezmek gibi haramlığını bildiği bir şeyin kendisine hatırlatılması, anlatılması gibi şeylere gelince, bunları anlatmanın ona bir yararı olmaz. Ancak burada âlimin yapacağı şey şudur: İdarecilerin işledikleri zulüm ve haksızlıkları, günahları ve hataları hatır-

latarak onu korkutması, uyarması gerekir. Bunu da yaparken, eğer korkutma ve uyarı ona bir yarar sağlayacak ve üzerinde bir tesir bırakacaksa yerine getirmelidir. Eğer şeriat/din açısından uygun bir yol ve yöntem varsa, bu yolu izlemek suretiyle, gelen idareciye işin uygun olanını/maslahatı göstermelidir. Yani ziyaret edilen zat, eğer böyle bir yoldan zalim bir kimse herhangi bir masiyete/hata ve yanlışa bulaşmadan yapabilme imkanını elde edebilecekse, derhal âlim olan zat bunu yapmalıdır. Çünkü böyle yaptırmakla, zalimin amacına ve hedefine zulüm yaparak ve halkı ezerek ulaşmasını önleyecek ve daha basit bir yoldan adam arzularını ve isteklerini yerine getirebilecektir.

Eğer gerçekten böyle bir umut varsa, o zaman âlimin onu bu manada uyarması ve kendisine bu yolu göstermesi vacib/farz olur. Yetkiliye ya da idareci ve sultana işin bilinmeyen yönü hakkında bilgisiz olduğu noktayı öğretmiş olur. Yine cüretkarca yaptığı haksızlıklarını gündeme getirerek onu korkutmalıdır, kendisini zulümden uzaklaştıracak ve fakat kendisince bilinmeyen yolu da ona gösterecektir. Kısaca âlim için kendisini ziyarete gelen devlet büyüklerine karşı üç uyarıda bulunma görevi vardır ve bu kendisine vacib/farzdır.

a- Bilmediği konularda kendisine bilgi vermek ve o konularda onu uyarmak,

b- Cüretkar bir biçimde sıkılmadan yaptığı uygunsuz davranışlarını gözlerinin önüne sererek, Allah korkusunu hatırlatmak ve uyarmak,

c- Kendisini zulümden uzaklaştıracak ve fakat kendisinin gafil olduğu, bilmediği yönleri ona öğretecektir.

Evet, işte bu üç uyarı yapılınca, adamda konuşulanlar bir etki bırakacaksa, bunu yapmak gereklidir. Diğer taraftan bu, herhangi bir mazeret nedeniyle ya da bir mazeret olmaksızın

devlet büyüklerinin yanına girmelerine kesin gözüyle bakılanlar için de aynen gerekli ve geçerli bir görevdir. Bu, her âlimin görevleri arasındadır.

Muhammed b. Salih anlatıyor: Söylediğine göre, kendisi Hammad b. Seleme'nin yanında bulunuyormuş. Evinde sadece bir hasır varmış, Hammad bu hasır üzerinde oturur Kur'an okurmuş. Yanında öğrenmiş olduğu ilimlerin derlendiği kağıtların içinde taşındığı bir dağarcığı... Abdest aldığı bir ibriği... Henüz yanında bulunduğum sırada kapısı çalındı. Baktık ki gelen Muhammed b. Süleyman. İçeri alındı. Muhammed b. Süleyman huzura gelip oturdu. Oturduktan sonra dedi ki: "Neden senin huzuruna geldiğimde, içime bir korku doluyor?" Muhammed b. Süleyman'ın sorusunu, Hammad b. Seleme şöyle cevapladı, "Çünkü Rasulullah (sav) şöyle buyurmuşlardır:

"Doğrusu âlim olan kimse, eğer ilmiyle Allah rızasını amaçlıyorsa, her şey/herkes ondan korkar. Eğer ilmiyle dünyalık elde etmek/kasa doldurmak isterse, kendisi her şeyden korkar hale gelir." "[173]

Hammad'ın kendisine Rasulullah (sav)'ın hadisleriyle cevap vermesinden sonra, Muhammed b. Süleyman kendisine, kırkbin dirhem sundu ve, "Bunları al da, sana bir yardımcı olur" dedi. Ancak Hammad kendisine, "Sen bu paranı al, kimlere haksızlık ettiysen ve zulümde bulunduysan, götür de onlara dağıt" diyerek kabul etmedi. Hammad'ın verilenleri kabul etmeyeceğini gören Muhammed b. Süleyman: "Allah'a yemin ederek söyleyeyim ki, ben bu parayı, bana kalan mirastan getirip verdim" dedi. Ancak yine Hammad, "Benim bu paraya herhangi bir ihtiyacım yoktur" diye karşılık verince,

173 Bu, mu'dal bir hadistir. "Sevap" adlı kitapta Vasile b. Eska'dan Ebuşşeyh İbn Hibban farklı kelimelerle, benzerini Ebu Hureyre'den, "Duafa" kitabında Ukaylî rivayet etmiştir. Her iki rivayet de/hadis de münkerdir.

Muhammed b. Süleyman da, "Öyleyse bu parayı al da sen ihtiyaç sahiplerine dağıt bari" dedi. Hammad yine ona, "Ben bunları adalete uyarak dağıtsam bile, belki birileri çıkar da, bundan herhangi bir pay almışsa, 'Hammad, aldıklarını adil bir paylaşımla bölüştürmedi' diyerek beni töhmet altında bulundurmalarından korkarım. Sonuçta da bu yüzden günahkar kalırım, al onu benden uzaklaştır" diyerek, verilenleri kabul etmedi ve iade etti.

DEVLET BÜYÜKLERİNDEN HEP UZAK KALMAK

Üçüncü durum: Zulmeden ve haksızlık yapan sultanlardan ve devlet büyüklerinden tamamen uzak durmaktır. Ne sen onları gör, ne de onlar seni görmeliler. Zaten olması gereken de ve vacib olanı da budur. Çünkü kurtuluş ancak böyle davranmakla mümkündür. Bu arada, böyle zalimce ve vatandaşlarına haksızlık ederek işi götüren devlet büyüklerine de buğzedilmesi gereğine de inanmalıdır. Onların sürekliliğini/uzun ömürlü olmalarını istememelidir. Hiçbir nedenle onları övmemeli, durumları hakkında bilgi ve haber edinmeye kalkışmamalıdır. Aynı zamanda onlarla biraraya gelmekten uzak bulunmalı, onlara yakın olmadığı için, elde edemediği imkanları düşünerek herhangi bir şekilde üzülmemelidir. Çünkü bu gibi şeyler, insan böylelerini ve konumlarını düşündüğünde ve hatırladığında akla gelebilir. Hatta onların hal ve durumlarını hiç bilmemesi ve öğrenmemesi çok daha yerindedir. Eğer, onların bolluk ve nimetler içerisinde yüzdüklerini bir an olsun aklına getirecek olursa, kişi derhal Hatem-i Esam'ın sözlerini hatırlamalıdır. Çünkü o bununla ilgili olarak der ki:

"Benimle krallar arasında sadece bir gün vardır. Oysa dünkü günden söz edilirse, artık bir daha onunla ilgili lezzeti tadamayacaklardır/bulamayacaklardır, o geçmiştir. Gerek

ben olayım, gerekse onlar olsun, ikimiz de gerçekten bir korku içindeyiz yarın için. Acaba yarın ne ola ki? Asıl aramızdaki fark içinde bulunduğumuz bugündür. Acaba bugün neler olabilecek, bugünden ne umutlar beslenir bilinemez."

Yine Ebu Derda'nın söylediği şu ifadeleri de hatırlamak gerekir, der ki: "Varlıklılar yer ve içerler, biz de aynen yer ve içeriz. Giyerler, biz de giyiniriz. Onların birtakım fazla varlıkları bulunuyor, ona bakıp dururlar, biz de birlikte onlara bakarız. Onlar bunlar yüzünden hesaba çekileceklerdir. Bizim böyle bir hesaba çekilme endişemiz ve korkumuz da yoktur."

Eğer herhangi bir kimse, zalimin zulmünü ve haksızlığını, isyankarın da masiyetini/yanlışını bilebiliyorsa, o zaman bu, kendisinin onların durumunda ve yerinde olmasına engel olmalı ve oluşturmalıdır. Çünkü bu, onlar için vacip/gereklidir. Çünkü istemediği bir durumun kendisinden sadır olması/meydana gelmesi, bu kuşkusuz kalpten bir derecenin eksilmesine sebep olacaktır. Oysa ki masiyetten mutlaka tiksinilmesi ve bundan hoşlanılmaması gerekir. Dolayısıyle insan ya bunlardan habersiz olacak/gafil bulunacaktır, ya da bunlara rıza gösterecektir veya bunlardan tiksinecektir. Dolayısıyla insan eğer biliyorsa, o, gafil değil demektir. Bundan bir memnunluk duymak gibi anlamsız bir şey de olamaz. O halde kesinlikle insanın o şeylerden hoşlanmaması ve tiksinti duyması gerekir. Dolayısıyla bu zalimlerin her birinin Yüce Allah'ın hakkına olan tecavüzlerini adeta kendi hakkına olan bir tecavüz ve saldırı gibi değerlendireceksin, başka değil.

BİR SORU:

İnsanın bir şeyden hoşlanmaması ve tiksinti duyması, insanın arzusuna ve seçimine kalan bir şey değildir. Böyle olduğuna göre, bundan sakınmak nasıl vacib/farz ya da gerekli

ve zorunlu olabilir, diye bir itiraz gelirse, cevabımız şöyle olacaktır:

CEVAP:

Mesele senin anladığın gibi değildir. Gerçek şudur: Doğrusu seven bir kimse, gayet doğal olarak, sevgilisince nelerin hoş karşılanmadığını bilir ve bunları hisseder, onun karakterine aykırı düşen şeylerden kendisini uzak tutar. Doğrusu Allah'a karşı gelmekten rahatsızlık duymayan bir kimse, Allah'ı sevmiyor demektir. Aslında Allah'ı sevmeyenler de, O'nu gereğince bilmeyen ve tanımayanlardır. Oysa marifet/Allah'ı tanımak ve emirlerine bağlı kalarak yasaklarından uzak durmak vacip/farzdır. Dolayısıyla Allah için sevmek de vacip/farz olan bir husustur. Eğer bir kimse gerçekten Rabbini severse, o takdirde, Allah'ın hoş karşılamadıklarını hoş karşılamaz ve Allah'ın sevdiklerini sever.

BİR SORU:

Bilindiği gibi selef âlimleri sultanların ve devlet büyüklerinin yanına girip çıkarlardı, peki siz buna ne diyeceksiniz, diye sorarsanız, buna da cevabımız şöyle olacaktır:

CEVAP:

Evet, durum söylediğin gibidir. Ancak önce o âlimlerden sultanların huzuruna girip çıkmanın nasıl olması gerektiğini öğren de sonra girmeye bak. Nitekim anlatıldığına göre Hişam b. Abdulmelik haccetmek üzere Mekke'ye gelmişlerdi. Mekke'ye girer girmez hemen: "Bana sahabeden birini bulup getirin" diye emir buyurdu. Bunun üzerine kendisine: "Ey Müminlerin Emiri! Sahabenin tümü ölüp gittiler, şu anda za-

ten onlardan hayatta kalan yok ki, nasıl getirebiliriz?" dediler. Bunun üzerine Hişam: "Öyleyse bana sahabeden birini göreni getirin" emrini verdi. Gidip kendisine Yemenli Tavus'u getirdiler. Tavus, Hişam'ın huzuruna geldiğinde, hemen Müminlerin Emiri'nin bulunduğu minderin dibinde ayakkabılarını çıkardı ve Müminlerin Emirine de "Ey müminlerin emiri" diye selam vermedi. Sadece, "Ey Hişam sana selam olsun/es-Selamu aleyke ya Hişam!" dedi. Saygı ifadesi olacak olan ona ait unvanı da söylemedi, hemen yanıbaşına oturuverdi. Sonra da: "Nasılsın ey Hişam?" diye durumunu sordu.

Müminlerin Emiri olan Hişam, böyle bir davranışı kendisine karşı bir laubalilik kabul ederek fena halde kızdı, neredeyse Tavus'u öldürmeye bile karar veriyordu. Hemen bu arada devreye girenler, şu anda Allah'ın ve Rasulünün Harem sınırları içerisinde bulunduğunu hatırlattı. Böyle bir şeyi yapmanın imkansızlığı hatırlatıldı. Hişam, daha sonra Tavus'a: "Seni böyle hareket etmeye sevk eden sebep nedir?" diye sordu. Tavus meseleyi anlamamış gibi, "Ne yaptım ki?" diye karşılık verince, Melik çok daha fazla öfkelendi ve, "Sen içeri girdin ayakkabılarını neredeyse burnumun dibinde çıkardın, ellerimi öpmedin, bana Müminlerin Emiri diye değil de, adımla selam verdin, beni çağırman gereken unvanlarımla çağırmadın. Sana izin vermeden geçip karşıma oturuverdin, sonra da bana dönerek, 'Ey Hişam nasılsın?' diye soruyorsun. Nedir bütün bu yaptıkların? Neden bana karşı böyle davrandın?" dedi.

Tavus da bunun üzerine ona şöyle cevap verdi: "Senin burnunun dibinde ayakkabılarımı çıkarmam konusuna gelirsek, oysa ben her gün en Yüce ve Aziz olan Rabbimin huzurunda beş defa çıkarıp duruyorum, fakat o bana böyle davranmıyor ve beni azarlamıyor, bana kızmıyor. 'Neden elimi öpmedin?' konusuna gelince, ben müminlerin Emiri Hz. Ali

b. Ebu Talib'ten dinlemiştim, diyordu ki: "Bir kimse şehvet arzusu sebebiyle hanımının eli, şefkat sebebiyle de çocuklarının eli dışında kimsenin elini öpemez, helal değildir." İşte ben bu yüzden el öpmem. Ayrıca 'Neden bana, Selam sana ey Müminlerin Emiri diye selam vermedin?' sorusuna gelince, çünkü halkın tümü senin müminlerin emiri olmandan razı ve hoşnut değiller. Dolayısıyla ben de o sıfatla selam vererek yalan söylemek durumuna düşmek istemedim, bunu hoş görmedim. Bir de, 'Neden beni unvanımla çağırmadın?' diye soruyorsun. Yüce Allah Peygamberlerini ve veli kullarını kendi adlarıyla, 'Ey Davud', 'Ey Yahya' ve 'Ey İsa' diye çağırırken, düşmanlarını ise unvanlarıyla, 'Ebu Leheb'in iki eli kurusun' diye çağırmıştır. 'Karşıma geçip izinsiz olarak karşımda oturuverdin, neden?' diye sormana gelince, yine ben müminlerin Emir'i Hz. Ali (r.a.)'den dinlemiştim, o şöyle diyordu, 'Eğer cehennemlik birilerini görmek istersen, o zaman kendisi oturduğu halde çevresindekileri ayakta bekleten birine bakın.' İşte bütün bu sebeplerden ötürü ben böyle davrandım."

Kendisinden bu gibi değerli ifadeleri dinleyen Emir Hişam, Tavus'a: "Bana biraz öğütte bulun!" deyince, Tavus da, dedi ki "Ben yine müminlerin Emiri Hz. Ali'den dinlemiştim, diyordu ki: 'Doğrusu cehennemde dağ misali yılanlar, katır misali akrepler vardır ki, kendi vatandaşlarına karşı adaletli olarak hareket etmeyen Emirlere sokar.' "

Tavus bu sözlerini bitirince kalktı ve oradan ayrılıp uzaklaştı.

Süfyan Sevrî (r.a.) anlatıyor, diyor ki: "Mina'da Ebu Cafer Mansur'un huzuruna girdim. Kendisine götürülmem üzerine bana dedi ki, "Varsa, ihtiyacın bize bildir..." Ben de ona, "Allah'tan korkmanı dilerim, çünkü sen yeryüzünü zulüm ve cefa ile doldurdun" dedim. Süfyan devamla diyor ki, bunun üzerine Ebu Cafer başını önüne eğdi, bir süre böyle bekledik-

ten sonra başını tekrar kaldırarak, "Varsa bir ihtiyacın, bize bildir, dedi." Ben de kendisine dedim ki: "Sen bu makama muhacir ile ensarın kılıçları/gücü sayesinde ulaştın. Oysa bu makamı sayelerinde elde ettiğin insanların çocukları bugün açlıktan ölüyorlar. Allah'tan kork da, onlara karşı merhametli davran ve görevini yerine getir, onların haklarını gözet." Bunun üzerine yine başını eğdi, bir süre öyle bekledikten sonra başını kaldırarak: "Varsa bir ihtiyacın, onu bize bildir" dedi. Ben de kendisine tekrar şöyle söyledim, "Ömer b. Hattab (r.a.) hac görevini yaptı. Bu yolculuk sırasında yaptığı harcamalarla ilgili, malî işlerle ilgili sorumluya, 'ne kadar bir harcamada bulundun?' diye sordu. O da: 'On küsur dirhem kadar bir harcamada bulunduk' dedi. Oysa ben size bakıyorum da, develerin yüklenip taşımakta güçlük çekeceği kadar çok mal görmekteyim" diye konuştu ve çekip gitti.

İşte bu zatlar eğer herhangi bir zorunluluk karşısında böylelerinin huzuruna çıkmışlarsa, onlara karşı takındıkları tavırları da ortadadır. İşte onların zulümlerine rağmen Allah için böylelerinden intikam almak üzere bu zatlar canlarını dişlerine takarak, ölümü de gerektiğinde göze alarak giderlerdi.

İbn Ebu Şemîle, Abdulmelik b. Mervan'ın huzuruna çıkar ve halife de ona konuşmasını söyler. Bu zat da şöyle konuşur: "Halk, kıyamet gününde, onun dehşetinden, vereceği sıkıntı, acı ve tasalarından kendilerini kurtaramazlar. Ancak kim, kendi nefsini küstürmek suretiyle Rabbini hoşnut kılarsa, onlar kurtulabilirler." Bu ifadeler üzerine Halife Abdulmelik ağlamaya başlar ve şöyle der:

"Ben yaşadığım müddetçe senin bu söylediklerini hep gözlerimin önünde bulunduracağım."

Hz. Osman b. Affan (r.a.), Abdullah b. Amir'i vali olarak atadığı zaman, Rasulullah (sav)'ın ashabı kendisini tebriğe

geldiler. Ancak Ebu Zer Gıfarî, onun dostu olmasına rağmen, biraz gecikerek gelmişti. Çok iyi dost olmaları nedeniyle, Abdullah b. Âmir, Ebu Zer'i gecikmesi yüzünden sitemde bulundu. Bu sitemler üzerine Ebu Zer Gıfarî şöyle konuştu:

"Rasulullah (sav)'ın şöyle buyurduklarını dinlemiştim, diyordu ki: **"Kişi, herhangi bir yetki/idarî görev yüklenince, Allah da -adil davranmaması halinde- ondan uzaklaşır."**[174]

Malik b. Dinar Basra Emir'inin huzuruna çıkar ve kendisine, "Ey Emir! Bazı semavi kitaplarda okumuştum, Yüce Allah şöyle buyuruyor: "Sultandan/idarecilerden daha ahmak ve bana karşı gelenden de daha cahil biri yoktur! Ey kötü idareci! Bana itaatkar olan ve benim ululuğumu bilenden daha üstün kim olabilir ki söyler misin? Ey kötü idareci/çoban! Ben sana sağlıklı ve semiz koyunlar teslim ettim. Sen onların etini yedin, yününü de elbise yaparak giyindin, sonra da onu, etinden sıyrılmış kemikler yığını olarak bırakıverdin." diye bunları hatırlatır.

Bunun üzerine Basra valisi kendisine: "Seni bize karşı böyle cesurane saldırtan ve seni bizden koruyan nedir biliyor musun? Neye güvenerek böyle konuşuyorsun?" diye sorgular. O da: "Hayır, bilmiyorum" deyince, Vali: "Seni böyle konuşturan cesaret, senin bizim varlığımıza göz dikmemen, tamahkar olmaman ve elimizde bulunanı hiçe sayarak terketmendir." buyurur.

Ömer b. Abdulaziz, Süleyman b. Abdulmelik ile birlikte vakfe yapıyorlardı. Bu arada gök öyle bir gürledi ki, Süleyman gök gürültüsünü işitince dehşete ve korkuya kapılarak, başını eğerinin önüne koydu. Onun bu halini gören Ömer b. Abdulaziz kendisine, "Bu ses, O'nun rahmetinin sesidir.

174 Bu hadisin dayandığı bir asla rastlayamadım.

Rahmetinin sesi böyle korkuttuğuna göre, acaba azabının sesini duyunca ne hale geleceksin?" diye uyardı. Daha sonra Süleyman b. Abdulmelik, 'acaba bu gök gürültüsüne karşı halkın tepkisi nasıldı' diye, vakfede bulunan halkın yüzlerine doğru baktı ve, "Ne kadar da çok insanlar buraya toplanmışlar?" dedi. Ömer b. Abdulaziz de: "Ey Müminlerin Emiri! İşte o gördüklerinin tümü senin düşmanlarındır" diye karşılık verince, Süleyman da ona, "Allah seni onlarla imtihan etsin" diye cevap verdi.

Yine anlatıldığına göre, Süleyman b. Abdulmelik Mekke'ye gitmek üzere çıktığı yolculukta, önce Medine'ye gelmişti. Bu arada Ebu Hazım'a birilerini gönderterek, onu huzura çağırdı. O da kalkıp, Süleyman'ın huzuruna geldi. Süleyman ona: "Biz neden ölümü sevmeyiz?" diye sorar. Ebu Hâzım da, "Çünkü siz ahiretinizi harabe haline getirdiniz ve dünyanızı da mamur duruma soktunuz da ondan. Dolayısıyla böyle mamur bir duruma getirdiğiniz bu dünyanızı bırakıp harabeye dönüştürdüğünüz ahiret yurduna gitmek istemiyorsunuz" dedi.

Yine Süleyman Ebu Hâzım'a: "Allah'ın huzuruna gidiş nasıl olacaktır?" diye bir soru yöneltti. Ebu Hâzım kendisine: "Ey Müminlerin Emiri! İyilik yapan ve durumu iyi olan bir kimse, yıllarca kayıplara karışıp da, sonradan ailesi efradına kavuşan gibi olacaktır. Kötü ve günahkar olan kimse ise, efendisinden kaçıp giden ve sonra yakalanıp getirilen bir kaçak köle gibidir." buyurdu.

Emir Süleyman bu sözleri duyunca ağlamaya başlar, der ki, "Keşke Allah katında durumumun nice olduğunu bilebilseydim!"

Ebu Hâzım da, "Durumunu Allah'ın kitabına sun ve sana göre değerlendir" diyerek devam etti "Rabbimiz şöyle buyuru-

yor, **"İyiler muhakkak cennet içinde olurlar, kötüler de cehennem içinde.""**[175]

Ebu Hazım ile Süleyman b. Abdulmelik arasındaki konuşma şöyle sürdu:

Süleyman, "Söyler misin? Allah'ın rahmeti neredеdir?" Ebu Hâzım: "Allah'ın rahmeti ihsan sahibi olanlara çok daha yakındır" dedi. Bu defa Süleyman: "Ey Ebu Hâzım! Söyler misin Allah'ın en sevgili kulu kimdir?" diye sordu. Ebu Hâzım da, "Takva sahipleridir. Yani iyiliklerde bulunup salih amel işleyen, Allah'ın emirlerine bağlı ve yasaklarından uzak durandır" dedi. Süleyman, "O halde amellerin hangisi daha değerlidir?" sorusunu yöneltti, Ebu Hâzım da: "Haramlardan uzak kalınarak bu şartlar altında eda olunan farzlar elbette çok daha önemlidir." cevabını verdi. Süleyman sorularını şöyle sürdürdü, "Öyleyse hangi söz daha çok dinlenilmeye değer?" dedi. Ebu Hâzım da: "Kendisinden hem korktuğun ve hem de hakkında umutlu olduğun kimseye karşı doğru sözü açıkça haykırmandır." diye cevapladı. Bu defa, "O halde müminlerin en akıllısı kimdir?" dedi. Ebu Hâzım da: "Allah'a taatı sürdüren ve halkı da buna davet edendir." Süleyman bu defa ona, "Peki söyler misin, en çok zararlı olan mümin kimdir?" dedi. Ebu Hâzım da: "Zalim kardeşinin arzusu doğrultusunda hareket edendir ki, böylece ahiretini dünyasına satan, dünyayı ahirete tercih eden konumuna düşendir." cevabını verdi.

Yine Süleyman b. Abdulmelik sorularını şöyle sürdürdü: "Şimdi bizim içinde bulunduğumuz bu halimize ne buyurursun?" Ebu Hâzım şöyle cevapladı: "Bu sorunuzu cevaplamasam olmaz mı?" Halife Süleyman: "Bu söylemen gereken şey, bir nasihattir, öğüttür, söylemen gerekir, çünkü ben senden

175 İnfitar, 82/13-14.

bunu öğrenmek ve hakkımda gerekeni yapmak istiyorum" dedi. Ebu Hâzım da cevabını şöyle sürdürdü:

"Ey Müminlerin Emiri! Senin ataların, halkı kılıç zoruyla baskı altına aldılar. Bu mülkü de zor kullanarak sahiplendiler. Bu konuda müslümanlarla herhangi bir istişarede bulunmadıkları gibi, onların rızasını da almadılar. Hatta onlardan kimilerini büyük bir katliamla öldürerek hayatlarına son verdiler. Bugün hepsi de ahiret alemine göçtüler. Keşke sen onların söylediklerini ve onlar için söylenenleri bilebilseydin!"

Bu arada orada oturanlardan biri söze karışarak: "Ne kötü şeyler söyledin!" diyerek güya yağcılık saikiyle Ebu Hâzım'ı susturmak istedi. Ebu Hâzım da şöyle cevapladı: "Yüce Allah, halka gerçekleri açıklamaları ve hiçbir şeyi gizlememeleri için âlimlerden söz alınmıştır" dedi.

Süleyman yine sorularını sürdürdü ve dedi ki: "O halde bu fesadı ve bozgunu önlememiz, durumu düzeltmemiz nasıl mümkün olabilir?" Ebu Hâzım: "Elindeki helalden alıp, hakkı olanların hakkını vermekle mümkündür" dedi. Süleyman: "Kim böyle bir şeyi başarabilir ki?..." deyince, Ebu Hazım da: "Kim cennet peşinde ise ve cehennem ateşinde yanmaktan korkuyorsa, işte o kişi bunları başaracaktır." diye karşılık verdi. Daha sonra Süleyman, Ebu Hazım'a: "Ne olur, benim için dua buyur" dedi. Ebu Hazım da şöyle dua etti:

"Allah'ım! Eğer Süleyman senin velin ve dostun ise, ona dünya ve ahiret hayrını kolaylaştır. Eğer senin düşmanınsa, onu perçeminden yakala, istediğin ve razı olduğun hedefe ve işe yönelt!"

Yine Süleyman, "Bana bir vasiyyet/tavsiyede bulun" dedi. Ebu Hazım da şöyle dedi: "Sana tavsiyede bulunuyorum ve lafı da uzatmadan kısa kesiyorum. Rabbine karşı saygılı ol! Yasakladığı yerlerde seni görmekten O'nu uzak tut, sana em-

rettiği şeylerde bulunmamaktan geri dur. Rabbin seni böyle bir şey yapar görmesin!"

Ömer b. Abdulaziz de Ebu Hazım'a, "Bana öğütte bulun" diye söyledi. Ebu Hazım da: "Yerine ve yatağına uzan, sonra ölümü başının ucunda gör/bil. Sonra da o ölüm anında nasıl olmayı istiyorsan, onu düşün. O an ne yapmak istiyorsan, işte ona tutun. Öyle bir anda neyin olmamasını da istiyorsan, tüm o şeyleri de o andan itibaren terket. Belki de o an çok yakındır." diyerek kendisine öğütte bulundu.

Bedevînin biri, Süleyman b. Abdulmelik'in huzuruna girdi. Süleyman kendisine: "Ey Arabî/Bedevî konuş!" dedi. O da bunun üzerine şöyle konuşmaya başladı:

"Ey Müminlerin Emiri! Ben seninle birtakım şeyler konuşmak istiyorum; ama, hoşuna gitmese de buna katlanmaya bak. Eğer söylediklerimi kabullenirsen, bunun arkasında istediklerin var."

Süleyman b. Abdulmelik, bedevîye yönelerek dedi ki: "Ey bedevî, kendisinden öğüt alma umudunda olmadığımız ve tuzağına düşmekten emin olmadığımız kimselere karşı bile biz cömertçe davranıyor ve kendilerine geniş imkanlar vermeye tahammül edebiliyoruz. Durum böyle olunca, bir aldatma ve tuzak işine karışamayacağından emin olduğumuz ve kendisinden öğüt beklediklerimiz için nasıl olur da onları müsamaha ile karşılamayalım. Bu, hiç olacak bir şey mi?"

Süleyman b. Abdulmelik'in bu sözlerinin üzerine bedevî dedi ki:

"Ey Müminlerin Emirî! Senin çevrende öyle adamlar toplanmışlardır ki, tercihlerini senden yana değil, hep kendi çıkarlarından yana kullanıyorlar. Bunlar dünyaları uğruna dinlerini feda etmişlerdir. Allah'ın gazabına rağmen seni memnun etme görüntüsünü sergiliyorlar. Allah korkusu gö-

rünümü altında, O'nun adını kullanarak senden korkuyorlar da, fakat senin yaptığın yanlışlara rağmen bunlara göz yumarak Allah'tan korkmamaktadırlar. Bu kimseler, dünyalıkları adına ahiretlerine savaş açan kimselerdir. Dolayısıyla, Yüce Allah'ın sana emanet olarak tevdi ettiği görevlerde, sakın ola ki sen bunlara güvenme! Çünkü bunlar emanetleri ayaklar altına almaktan geri durmadıkları gibi, ümmeti de ayaklar altına alarak, ezmektedirler, bundan bile geri durmamaktadırlar. Doğrusu sen, onların işlediklerinden sorumluluk taşıyorsun. Oysa senin yaptığın şeylerden dolayı onlar bir sorumluluk taşımamaktadırlar. İşte bu bakımdan onların dünyalarını uygar kılacağım diye, kendi ahiretini berbat etme. Çünkü en aptal insan, başkasının dünyası için kendi ahiretini satandır."

Bu konuşmadan sonra Süleyman b. Abdulmelik ona dedi ki: "Ey bedevî! Sen bir kez gerçekleri konuşmayı/çekinmeden söylemeyi aklına koymuşsun. Dolayısıyla iki kılıçtan biri durumunda olan dilin, diğer kılıcından çok daha keskindir".

Bedevî de ona şu karşılığı verdi: "Evet, ey Müminlerin Emiri! Ancak benim konuştuklarım senin lehine/iyiliğinedir, aleyhine/kötülüğüne değildir."

Anlatıldığına göre Ebu Bekre adındaki zat, Muaviye'nin huzuruna gider ve kendisine: "Ey Muaviye! Allah'tan kork! Şunu iyice bilmelisin ki, geçen her gün ve gelen her yeni bir gün senin aleyhine sürüp gitmektedir. Geçeni de geleni de seni giderek dünyadan uzaklaştırıyor. Ahirete de seni yaklaştırıyor. Öyle ki gece gündüz seni izleyip durmaktadır, onun elinden kurtulabilmen de mümkün değildir. Senin adına bir nirengi noktası dikmiştir ki, o nirengi noktasını geçip kurtulman da imkansızdır. Doğrusu o nirengi noktasına ulaşman da oldukça süratli görülmektedir. Dolayısıyla senin izin sıra peşini bırakmayan da neredeyse seni yakalayacaktır. Kaldı ki gerek biz ve gerekse şu an içinde yaşadığımız imkanların

tümü yok olup elimizden çıkacaktır. Sonunda varmak zorunda bulunduğumuz hedef ise yerinde bakidir. Eğer bir hayır işlemişsen, nihayet gittiğin yerde de karşında onu bulacaksın. Şayet yaptıkların kötü ve şer ise, gideceğin yerde de karşında ondan başkasını bulamayacaksın."

İşte ilim ehlinin idarecilerin huzuruna gitmelerinde, devlet büyükleriyle buluşmalarında takındıkları tavır böyleydi. Ben burada ahiret hayatını ve oradaki durumu hep göz önünde bulunduran manadaki ilim adamlarından söz ediyorum. Oysa kendilerini dünyaya adamış bulunan sözde ilim adamlarına gelince, onlar devlet büyükleriyle görüşmelerinde onların gönüllerini kazanmak suretiyle, dünyalık peşinde koşarlar. Böyleleri idarecilerle kalkıp otururlarken, onlara hep işin ruhsat olan yönlerini göstermekle, işi amacından saptırırlar. Çünkü bu gibi sözde ilim adamları, türlü zeka oyunlarıyla ve hilelerle, kendi amaçları doğrultusunda uygun gördükleri şeylerde genişlik tanıyan fetvalar vererek, güya kolaylık yollarını gösterirler. Eğer vaaz ve öğüt sırasında, bizim daha önce belirttiğimiz manada herhangi bir konuşma yapar veya öğütte bulunurlarsa, onlar bununla bir ıslahı, toplumu ve idarecileri hizaya getirmeyi amaçlamazlar. Tek hedefleri makam, mevki ve idareciler ya da belli kesimler katında yer edinmektir. İşte bu tür bir davranışta iki manada aldatma vardır. Bu ikisiyle de sadece ahmaklar aldanabilirler. Şöyle ki:

a- Devlet adamlarıyla kalkıp oturmaktaki kasdının sadece onlara öğüt vermek ve onları düzeltmek olduğu görüntüsünü vermektir. Oysa çoğu zaman bu hareketleriyle kendisi bile aldanır ve yaptıklarının gerçekten öyle olduğuna inanmaya başlar. Oysa kendilerini böyle bir işe yönelten asıl saikin şuur altında gizli kalan duygularını, şöhret ve ün edinme isteklerini tatmindir, onlarca tanınmış olmayı istemektir. Böylece her kesimden kabul görmeyi başarmak arzusudur.

Böyle birilerinin gerçek hedefinin idarecileri düzeltmek olduğunu öğrenmemiz, samimiyetini bilmemiz için bir yol vardır. İlimde aynı derece ve üstünlükte olan ve herkesçe de bu anlamda kabul gören birinin yerine geçmesi halinde ve o adamın yaptıkları sayesinde gerçekten düzelme emareleri görülüyorsa, söz konusu kişi bu gelişimden mutluluk duyuyorsa samimiyeti ortaya çıkmış olur. Fakat, adam, ben orada olsaydım, benim konuşmalarım ve öğütlerim çok daha etkili olurdu, gibilerinden kalbinde bir his seziyor ve buna göre davranıyorsa işte bu kimse gerçekten aldanmış, kendini beğenmiş bir mağrur kişidir.

b- İdarecileri gidip görmenin, onlarda kalkıp oturmanın durumunu, kendi açısından değerlendirerek, herhangi bir müslümanı ezilmekten ve onlar tarafından zulmedilmekten kurtarmak ve bir aracı olmak kasdıyla gidip geldiklerini söylemeleridir. Doğrusu böyle bir gerekçe de yine bir aldanma belirtisidir. Nitekim bunun da ölçüsü, bizim daha önce anlattığımız hususlardır. O hususlar gözardı olunmamalıdır.

Buraya kadar vermiş olduğumuz bilgiler sonucu, madem ki idarecilerle, devlet adamlarıyla nasıl oturulup kalkılması gerektiği yolu öğrenilmiş oldu. Artık bundan böyle herhangi bir durumda onlarla karşı karşıya gelinmesi halinde ve direkt olarak onlardan gelen imkanların alınıp alınmaması konusunda gereken yolu çizelim. Biz bu noktayı birkaç örnekle açıklamak ve sunmak isteriz.

BİRİNCİ ÖRNEK

Yetkililerce/idareciler tarafından sana herhangi bir mal gönderilip, senden bu gönderilen şeylerin fakir ve yoksullara dağıtılması istenirse, ancak söz konusu gönderilen malın belli/bilinip tanınan bir sahibi de varsa, o takdirde böyle bir

malı ya da nakdi almak helal olmaz. Şayet belli bir sahibi bilinmiyorsa, o takdirde böyle bir malın ya da nakdin hükmü, daha önceden de anlattığımız gibi, o malın yoksul ve miskin kimselere sadaka olarak dağıtılmasıdır, bunun dağıtılması vaciptir. O zaman verilenleri alabilir ve başkalarına dağıtmayı da üstlenebilirsin. Dolayısıyla bunu almakla da Allah'a karşı hata yapmış/karşı gelmiş konumuna düşmezsin. Ancak kimi ilim adamları, yine de sultandan/idarecilerden gelen bu tür bir malın ya da nakdin alınmaması taraftarıdırlar. Fakat bu gibi durumlarda en uygun olana göre hareket edilir. Biz de deriz ki:

"Bu manada idarecilerden gelen bir malın -eğer gelebilecek üç endişe söz konusu değilse– alınması daha yerindedir." Bu üç gaile/endişe de şunlardır:

Birinci endişe: İdareciler tarafından sunulan malın ya da nakdin alınması halinde, bu adamlar üzerinde, mallarının/verdiklerinin temiz ve helal olduğu düşüncesini doğurursa uygun olmaz. Çünkü idareciler böyle bir düşünceden hareketle, eğer verilen şeyler helal olmasaydı, âlim kimse buna elini uzatamazdı ve bunun dağıtımını üstlenerek buna bir manada garantörlük edemezdi, tarzında düşünürdü. Eğer gerçekten böyle bir durum söz konusu ise, o idarecilerden verdiklerinin alınmaması gerekir. Çünkü bir kimsenin, "ben bunu alır da doğrudan yoksullara dağıtırım, bundan da bir hayır alırım" diye düşündüğü ve almasını umduğu hayır, böyle bir haramı alma cesaretini göstererek işlediği günaha değmez.

İkinci endişe: Başka âlimler olsun, işi bilmeyen cahil takımı olsun, berikisinin aldığını gördüklerinde, bu alınan şey demek ki helaldir, olmasaydı, filan zat almazdı, diyerek

onlar da aynı yolu izlemeyecekse almalıdır. Böyle bir endişe varsa, kendisinin yüzünden böyle "olabilirlik/caizlik" anlamını çıkarmaya sebebiyet vermemelidir. Çünkü onlar da böyle verilen bir şeyi alırlar da, sonra dağıtmaları gerektiği halde yoksullara dağıtmazlar. İşte bu ikinci endişe öncekine göre çok daha büyük ve önemli bir endişedir.

Çünkü birtakım kimseler, İmam Şafiî'nin böyle bir şeyi aldığını gördüklerinden dolayı, kendileri için de bunun alınabileceği anlamını çıkarmışlardır. Oysa aldıklarını başka fakir ve yoksullara dağıtma niyetini taşımamışlardır. Bunda gaflete düşmüşlerdir. Yani Şafiî merhum tarafından alınan bu tür şeylerin başkalarına dağıtıldığını düşünmek akıllarına gelmemiştir. Dolayısıyla örneklik eden ve bu manada birilerine benzemek isteyen kimseler, bu tür kimselerden kesinlikle sakınmalılar ve uzak durmalılar. Çünkü onları örnek olarak kabul eden birçok insanları da dalalete sevketmiş olabilirler. Bundan sakınmak gerekir.

Vehb b. Münebbih'in anlattığına göre: "Zatın biri, bir idareci tarafından huzura getirtilir ve tüm halkın huzurunda kendisinden domuz etini yemesi istenir hatta zorlanır. Ancak gelen zat, tüm baskılara rağmen yemez. Bu defa kendisine bir koyun eti sunulur ve yemesi için kılıçla tehdit edilir. O alim zat bunu da yemez. Kendisine niçin koyun etini yemediği, sorulunca şu cevabı verir:

"Halk, benim buraya getirilme amacımın, bana domuz etinin yedirilmesi olduğunu biliyor. Eğer ben buradan sapasağlam çıkıp gitsem ve verdiğiniz koyun etini yemiş olsam bile, sonradan bana koyun etinin getirildiğinden habersiz olduklarından benim de et yediğim bilindiğine göre, halk, bu zat domuz etini yedi, diyerek, koyun etinden yediğimi bilmediklerinden dalalete düşerlerdi. İşte bu endişeyle ne onu ve ne de diğerini yemek istemedim."

Vehb b. Münebbih ile Tavus, Haccac-ı Zalim'in kardeşi Muhammed b. Yusuf'un yanına varırlar. Kendisi bu sırada valilik görevinde bulunuyordu. Yanına vardıkları gün soğuk bir gündü. Meclis/oturum da herkese açıktı. Bu arada Vali Muhammed b. Yusuf hizmetlisine/kölesine: "Şu örtüyü/şalı ya da sarığı getir ve onu Ebu Abdurrahman'a yani Tavus'a ver" dedi. O sırada bir kürsü/sandalyede oturan Tavus'un sırtına atıverdi. Tavus da, o şal sırtından düşene dek, omuzlarını silkeleyip durdu. Bu duruma Muhammed b. Yusuf oldukça öfkelendi. Bu durumu gören ve yanlarında bulunan Vehb b. Münebbih, Tavus'a: "Keşke adamı kızdırmasaydın da, verdiği şalı alıp, onu bir yoksula sadaka olarak verseydin, olmaz mıydı?" diye sitemde bulundu. Tavus da: "Evet, eğer benden sonra onun, 'Tavus, verdiğim şalı aldı, benim yaptığım gibi o da yapmadı' diyeceğini bilseydim, o zaman dediğini yapardım. Fakat o bunu başka türlü değerlendirecektir" dedi.

Üçüncü endişe: İdarecilerden herhangi bir şey alınması halinde, insanın kalbi ona doğru meyledebilir, böyle bir endişe doğabilir. Çünkü adam, başkaları arasında seni tercih etmiş ve sana böyle bir tahsiste bulunmuştur. Evet, insanın kalbinde bu türden bir şeyler doğacaksa, o zaman bu endişe sebebiyle onlardan gelecek şey kabul edilmez. Çünkü bu, öldüren bir zehir demektir, bu, onulmaz bir yara ve dert demektir. Zalimleri sevmeye yönelten şeyler gerçekten bu anlamda değerlendirilmelidir. Çünkü insan gerçekten birilerini severse, kesinlikle ona karşı düşkün olur, giderek ona yağcılıkta bulunur ve taraftar gözükür.

Nitekim Hz. Aişe (r.a.) diyor ki:

"Doğrusu nefisler, kendilerine iyilikte bulunanlara karşı doğal olarak bir eğilim gösterirler."

Rasulullah (sav) da şöyle buyurmuşlardır:

"Allah'ım! Kötü bir kimsenin bana bir iyiliğini dokundurma ki kalbim/gönlüm kendisine meyleder duruma gelmesin."[176]

Rasulullah (sav) bu ifadeleriyle, gönlün iyilik yapanlara karşı bir eğilim içinde olduğu gerçeğini açıklıyordu.

Anlatıldığına göre bir emir, Malik b. Dinar'a onbin dirhem göndermiştir. O da tamamını yoksullara dağıtarak elden çıkarır. Bu arada Muhammed b. Vasi, ziyaretine gelir ve kendisine:

"Şu yaratığın sana sunduklarını ne yaptın?" diye sorar. Malik b. Dinar da: "Gerçeği öğrenmek peşindeysen, bunu yanımdaki arkadaşlarıma sor" der. Onlar da: "Malik tümünü dağıttı" derler. Bunun üzerine Muhammed b. Vasi: "Allah aşkına söyler misin? Sen bu şahsı sana bu paraları göndermezden önce mi sonra mı daha çok sevmeye başladın, söyler misin hangisi?" der. Malik b. Dinar: "Hayır, şimdi daha çok sevmeye başladım" cevabını verir. Muhammed b. Vasi de: "İşte korktuğum başıma geldi. Çünkü ben bundan endişe duyuyordum." der. Nitekim dediği de doğrudur.

Çünkü insan birilerini sevince, onun uzun ömürlü olmasını da ister, onun bulunduğu görevden ayrılmaması, sıkıntı çekmemesini ve ölmemesini de diler. Aynı zamanda yetki alanının çok daha genişlemesini ve varlığının fazlasıyla artmasını da diler. İşte bütün bunlar zulme ve haksızlığa giden yolları istemek anlamını taşırlar. Oysa bu şeyler yerilmiş olan şeylerdir.

---

176 İbn Merduye, "Tefsir" de Kesîr b. Atıyye yoluyla bilinmeyen birinden, "Müsned-i Firdevs"te Ebu Mansur Muaz'dan "Kitabu Tadyî'il-Umr ve'l-Eyyam" eserinde Ebu Musa el-Medinî mürsel olarak Ehl-i Beyt yoluyla rivayet etmiştir. Hepsinin isnadları zayıftır.

Selman-ı Farisî ile Abdullah b. Mesud: "Herhangi bir kimse, görmediği ve yanında bulunmadığı bir şeyden memnunluk duyması halinde, tıpkı ona tanıklık etmiş gibidir" demişlerdir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Zulmedenlere meyletmeyin. Aksi halde size ateş dokunur (cehennemde yanarsınız)."[177]

Bu ayetin yorumunda, "Onların yaptıklarına onay vermeyiniz" denmiştir. Eğer sen zalimlerden gelen bir şeyi alırken, onlara karşı sevgin ve saygın artmayacaksa, durumunda hiçbir değişiklik meydana getirmeyecekse, o takdirde almanda herhangi bir sakınca yoktur, denmektedir.

Anlatıldığına göre Basralı bir abid, nüfuz sahibi kişilerden aldıklarını hep dağıtır dururmuş. Kendisine: "Sana bu şeyleri verenlere karşı kalbinde bir sevgi oluşmasından korkmuyor musun?" diye sorulunca, o da şöyle demiş: "Eğer herhangi birileri, elimden tutup beni cennete soksa, sonra da bu adam Rabbine karşı gelse, kesinlikle kalbim böylesini sevmez. Çünkü o kimsenin elimden tutarak beni cennete sokması için görevlendiren Rabbim, kendisine karşı gelmesi sebebiyle ona buğzetmemi istiyor ki, bu da bir nevi O'na şükretmek demektir. Çünkü böyle biri sebebiyle benim cennete girmemi sağlamıştır.

Tüm bu anlattıklarımızdan çıkan gerçek şu ki; böyle bir dönemde bu gibilerinden verdiğini almak, kesin/aynen helal olsa bile, yine de sakıncalıdır ve yerilmiştir. Zira söz konusu endişeler her an mevcuttur.

İKİNCİ ÖRNEK

Şöyle bir soru akla gelebilir ve denebilir ki: "Madem ki idarecilerin verdiklerini kabul edip yoksullara dağıtmak ca-

177 Hud, 11/113.

izdir/olabilmektedir. Acaba bunların mallarını çalmak caiz midir? Ya da onun adına verilen bir emaneti gizleyip inkar etmek ve bunları da alıp halka dağıtmak caiz olabilir mi?"

Biz bunun caiz/doğru olmadığını söyleriz. Çünkü bu gibi malların, çoğu zaman, belli ve bilinen bir sahibi olabilir. Dolayısıyla idareci/yetkili kimse ya da sultan da, belki o malı sahibine iade etmek kararındadır. Dolayısıyla ilgililerin mallarını böyle bir niyetle aşırmak, bizzat onun tarafından kişiye gönderilmesi gibi değerlendirilemez. Çünkü aklı başında bir insan, bir devlet büyüğünün, sahibini bilip tanıdığı bir malı alıp da başkasına gönderemez, sadaka olarak dağıtamaz. Eğer bir devlet büyüğü böyle bir malı veriyor/dağıtıyorsa, bu, onun sahibinin olmadığının bir göstergesidir. İşte akıl sahibi biri bu gerçeği zaten anlar ve bilir. Eğer, ilgili kişinin durumu bu manada problem doğuruyorsa ve malı ile ilgili kesin bir durum söz konusu değilse, böyle bir idareciden bir şeyler alıp kabul etmek caiz değildir. Çünkü kesin bilememektedir.

Ayrıca, bir kimse nasıl olur da böyle birinden mal çalabilir ki?... Belki de o mal, adamın kendisine aittir, adam onu şu veya bu şekilde satın alarak mülküne geçirmiştir. Çünkü madem ki o mal, şu anda o devlet büyüğünün/sultanın elinde bulunmaktadır, dolayısıyla bu, o malın ona ait olduğunu gösterir. Dolayısıyla bu açıdan o malı çalmanın hiçbir fetvası, çıkış yolu yoktur.

Diğer taraftan eğer bir yitik bulunsa, sonra da bunun sahibinin de orduda görevli biri olduğu anlaşılsa, ihtimal ki o ordu mensubu söz konusu şeyleri satın almış da olabilir veya bir başka yoldan da edinmiş olabilir. Bu bakımdan o bulunan şeyin ona iadesi/geri verilmesi vacib/farz olur. Buna göre idarecilerin/devlet büyüklerinin mallarını çalmanın caiz olmadığını söyleyebiliriz. Evet, bunu ne onların kendilerinden ve ne de emanet olarak yanlarında bıraktıkları kimselerden

çalma hakkımız yoktur, çünkü caiz değildir. Aynı şekilde onların emanet/vedia olarak bıraktıklarını da inkar etmek caiz olmaz. Bu kimselerin mallarını çalanlara had/hırsızlık cezası uygulanır, ki onların bu cezanın uygulanması vacib/farzdır. Meğer ki hırsız, çaldığı şeylerin onların mülkü olduğunu iddia ederse, durum farklılaşır. Çünkü böyle bir durum karşısında had/hırsızlık cezası düşer.

ÜÇÜNCÜ ÖRNEK

Devlet yetkilileriyle/idareci ve sultanlarla şu ya da bu manada muamelede bulunmak haramdır. Çünkü bu tür adamların mal varlıklarının çoğu genelde haramdır. Aynı şekilde verilen şeye karşılık olarak onlardan alınanlar da haramdır. Eğer bunlar semeni/parayı helal olduğu bilinen bir yerden verirlerse, o zaman da, geride, kendilerine bu eşya teslim edilenlerin durumunun değerlendirilmesi gerekecektir. Eğer kendilerine semen/para teslim edilenlerin, bununla Allah'a isyan edecekleri biliniyorsa, örneğin onlardan ipek giysi alacaklar ve aynı zamanda bunu alanlar, bu elbiseleri giyenler takımındansa, işte bu, haramdır. Mesela, gidip üzümün şarapçıya satılması gibi. Burada asıl tartışma böyle bir alış 'sahih mi değil mi?' noktasındadır. Adam alacağı ipeklileri kendisi de giyebilir, belki hanımları için alıp onlara giydirebilir gibisinden bir kuşku varsa, bu, hoşnutsuzluk doğuran bir şüphedir ki, mekruhtur. Bu tür alış veriş mekruhtur. Ancak bunun böyle olması durumu, söz konusu malın kendisiyle gerçekten Allah'a isyan edilen mal türünden ise, geçerlidir. Örneğin ipek ve üzüm gibi.

Ancak bizzat bir haram işlemek söz konusu değilse durum nedir? Örneğin böyle birilerine at satmak gibi. Özellikle böyle bir at alım satımı, müslümanlara karşı bir savaş dönemine

rastlıyorsa veya mallarının yağma edildiği bir sırada oluyorsa böyle bir sakınca akla gelebilir ve düşünülebilir. Çünkü düşmana at satmak, bir bakıma onlara yardım etmek anlamını taşır. Bu ise sakıncalıdır.

Bu kimselerden verilen şeylere karşılık altın ya da gümüş alınmasına veya bu anlama gelebilecek bir şeyin alınmasına gelince, dolayısıyla bunların kendisiyle Allah'a karşı gelmek ve isyan söz konusu değildir, ancak bunlar bu konuda bir araç olarak kullanılabilirler. Dolayısıyla bu da onların yapacakları zulümlerine bir yardım sağlayacağından ve bir bakıma dolaylı bir yardım gibi görüldüğünden mekruhtur. Çünkü onlar, bu adamların zulümlerine verdikleri mallarla, hayvanlarla veya başkaca sebeplerle dolaylı ya da dolaysız yardımcı olmaktadırlar. Nitekim böyle bir rahatsızlık onlara verilen hediyeler için de geçerlidir. Onlar adına, kendilerinden hiçbir karşılık almadan ücretsiz olarak çalışmak da böyledir. Hatta onların ve çocuklarının öğreniminde, yazıp çizmelerinde, yazışma işlerini ve hesap işlemlerini öğretmek de aynen bu kategoriye girer.

Bunlara ve çocuklarına Kur'an öğretilmesine gelince, bunda bir kerahet yoktur. Ancak sadece ücret alınması bakımından bir kerahet bulunmaktadır. Çünkü bu, haramdır. Fakat ödenen ücretin helal bir kaynaktan ödendiği biliniyorsa, bunda bir sakınca yoktur, alınabilir. Eğer bu gibi kimselerin adına bir vekil tayin edilir de, bu vekil de onlar adına, kendilerinden herhangi bir karşılık ve ücret almaksızın bir şeyler satın alırsa, bu, onlara bir bakıma yardımcı olmak anlamına geldiğinden mekruhtur. Eğer onlar için, gerçekten kendileriyle Allah'a karşı gelinecek bir şeyi satın alma gibi bir şey için vekalet verilirse, vekil de onların bu amaçlarını biliyorsa, örneğin oğlancılık için onlara genç delikanlı satın almak, yargı ve giyim maksadıyla ipekliler almak, zulüm yapmak ve adam

öldürmek amacıyla binit almak gibi şeylerin tümü haramdır. Bir kimse onlara böylece alet olamaz. Yani ne zaman ki alınıp satılan şeylerde onlar için bir haram işleme amacı belirirse, o şeyin alınıp satılması haram olur. Ancak böyle bir belirginlik yoksa, durum ve ortamın öngördüğü şartlara göre bir hüküm verilmesi gerekiyorsa, bir kesinlik yoksa, o zaman da mekruhluk devreye girer. Haramlık söz konusu olmaz.

DÖRDÜNCÜ ÖRNEK

Haram bir mal ile inşa edilen pazarlarda ticaret yapmak da haram olur. Buralarda kalmak da aynen haramdır. Eğer bir ticaret erbabı buna rağmen buraya yerleşir de, şer'i yoldan kazanç elde etmeye çalışırsa, adamın kazancı haram olmaz. Fakat oraya yerleşmesiyle günah işlemiş olur. Halk da böyle birinden alış veriş yapabilir. Ancak halk, bu pazar dışında başka pazar yerlerinin olduğunu biliyorsa, gidip oralardan alış verişte bulunmaları daha iyi olur. Çünkü böyle yapmakla orada bulunan kimselere yardımcı olmuş olurlar. Müşteriyi artırır. Helal kazanç ile yapılmış bulunan çarşı ve pazarlardan dükkanların kiralanması bu sayede sağlanmak suretiyle, buraya gelip gidenlerin çoğalmasına ve müşterilerin artmasına sebep oluştururlar. Böylece giriş ve çıkışında ilgililere haraç/vergi ödenmeyen pazar ve çarşı yerleri, giriş ve çıkışlarda halktan vergi alınan yerlerden daha büyük bir revaç kazanır. Hatta kimi bilginler, meseleyi çok daha ilerilere kadar vardırmak suretiyle, devlet idarecilerinden kiralanan/alınan topraklarda çalışmak suretiyle ziraatçılık yapan çiftçiler ve toprak sahiplerinden de, kendilerinden haraç alınması nedeniyle alış verişin kesilmesini istemişler, bunlarla yapılacak bir alış verişi bile uygun görmemişlerdir. Çünkü çiftçiler olsun, toprak sahipleri olsun aldıklarını haraca veriyorlar. Böylece ilgililere bir bakıma yardım etmiş bulunuyorlar.

Ancak böyle aşırılığa varan bir görüş, dinde taşkınlığa sebep olur. Aynı zamanda bu, müslümanlar için bir sıkıntı doğurmak anlamını taşır. Çünkü artık genel anlamda tüm işlenen topraklardan haraç/vergi alınmaktadır. Kaldı ki halk bu topraklardan yararlanmaktadır ve halkın topraksız yaşaması da mümkün değildir. Bu açıdan böyle bir yasak koymanın da hiçbir anlamı yoktur.

Eğer böyle bir şey caiz ise, o zaman mal sahibinin kendi toprağını ekip biçmesinin de haram olması gerekir. Çünkü ekilmesi halinde ilgililer bundan bir haraç/vergi almaktadırlar. Toprak sahibi bu haracı/vergiyi ödememek için kendi toprağını bu açıdan ekip biçmemelidir. Bunun da haram olması gerekir. Oysa böyle bir yol yanlıştır.

Bu konu oldukça uzun süren bir husustur. Çünkü böyle yapılması halinde bu, aynı zamanda geçim ve gelir kapılarının kapanması anlamını taşır. Böyle bir yanlışa gitmemek gerekir.

BEŞİNCİ ÖRNEK

Devlet büyüklerinin/sultanların memurlarından olan kadılar/hakimler, vali ve çalışanlarıyla alış veriş yapmak da haramdır. Bunlarla bu manadaki muameleler de aynen sultanlarınki gibidir. Hatta bunlarla muamele sultanlarınkinden de ağır bir vebal taşır.

Kadılar/Hakimlerin durumuna gelince, bunlarla yapılacak olan muamele ve alış veriş hususu daha tehlikelidir. Çünkü bunlar maaş olarak aldıklarını, özellikle haramdan gelen gelirler yoluyla sağlıyorlar. Bu, açık ve ortada olan bir gerçektir. Dolayısıyla bu hareketleriyle zalimler kervanına katılanların sayısının artmasına yol açıyorlar. Taşıdıkları kıyafetlerle halkı aldatmaktadırlar. Çünkü eski dönemlerde ka-

dılar/hakimler genelde âlim kisvesi altında boy gösterirlerdi. Hep ilim adamlarıyla oturup kalkarlar ve zalim idarecilerin yanlarında bulunarak onların verdiği maaşları, ödülleri alırlardı ki, bunların malları da haramdır. Durum böyle olunca da genel olarak ve karakter gereği de bu tür kimseler, makam, mevki sahibi ve güçlü kimselere benzemek isterler ve buna uygun bir kapasite içindedirler. Böylece bu adamlar, halkın kendilerini örnek alarak idarecilere uymalarını ve onlara karşı durmamalarını sağlamış olmaktadırlar.

İdarecilerin ve devlet büyüklerinin emri altında çalışanlara ve etrafında bulunan dalkavuklarına gelince, bunların mal varlıklarının çoğu kesin bilinen manasıyla gasb yoluyla elde edilen mallardır. Dolayısıyla bu gibi insanların elinde bulunan mallar için neredeyse pek helal bir yön bulunmamaktadır. Çünkü helal mallarına bu tip insanların, haram daha çok ve sayılamayacak kadar karışmış olmaktadır. Böyle bir kuşku oldukça fazladır.

Tavus diyor ki: "Ben bizzat olayın gerçek yönünü bilsem ve görmüş olsam da, gidip de onların yanında tanıklıkta bulunamam. Çünkü aleyhinde tanıklıkta bulunacağım kimseye gidip zulüm ve işkence etmeyeceklerinden emin değilim."

Özetle söylemek gerekirse bugün vatandaşların bozulmaları, onları idare edenlerin bizzat kendilerinin dürüst olmamaları ve düzenbaz olmalarındandır. İdarecilerin bozulması da âlimlerin bozulmalarına dayanmaktadır. Eğer gerçekten kötü kadılar/hakimlerle kötü ilim adamları olmasaydı, idareciler çok az bozulurlardı. Çünkü, kadılarla ilim adamları tarafından ağır bir tenkitle karşı karşıya kalacaklarından endişe ederlerdi. İşte bunun içindir ki Rasulullah (sav) şöyle buyurmuşlardır:

"Bu ümmetin kurrası/âlimleri idarecilere meyletmedikleri müddetçe, ümmet Allah'ın himayesi ve denetimi altında varlıklarını sürdüreceklerdir."[178]

Hadiste, "kurra" ifadesi, âlimler anlamındadır. Çünkü âlimler/bilginler Kur'an ve Sünnet ile ilgili kaynakları ve eserleri okuya okuya ilim öğrenmiş bulunurlar. Kur'an'ın mana ve kavramını Sünnet ile bağlantılandırarak ele alırlar. Oysa Kur'an ve Sünnetten kaynaklanmayan ilimler, sonradan icat edilen yenilikler türünden şeylerdir ki bunlar selef döneminde yoktu.

Nitekim Süfyan şöyle diyor: "Sakın ola ki idarecilerle olsun, idarecilerle düşüp kalkan kimselerle olsun, şu ya da bu anlamda bir iş yapma, bir muamelede bulunma."

Süfyan sözlerine şöyle devam ediyor, diyor ki: "Kalem/yazım işleriyle ilgili kimseler, sicil işlerini tutanlar, bir de kargı işlerle görevli kimselerin tümü, birbirlerinin yardımcısı ve ortağı konumundadırlar, kısaca tüm daireler birbirleriyle bağlantılıdırlar."

Süfyan burada doğruyu söylemektedir. Çünkü Rasulullah (sav) içki konusunda on kişiye lanet okumuştur ki, bunlar arasında içki imal eden de bulunmaktadır.[179]

Abdullah b. Mesud (r.a.) diyor ki: "Faiz yiyen, yediren bu ikisine bu manada tanıklıkta bulunan ve bunları kayda geçiren kimseler Hz. Muhammed'in diliyle lanetlenmişlerdir."[180]

---

178 "K. Fiten" eserinde Hasan'dan Mürsel olarak Ebu Amr ed-Danî, "Müsnedu'l-Firdevs"te Deylemî, Ali ve İbn Ömer'den farklı bir lafızla rivayet etmiştir. Her iki rivayetin de isnadları zayıf.

179 Tirmizi ve İbn Mace Enes'ten rivayet etmişler, Tirmizî, hadis gariptir demiştir.

180 Müslim ile Sünen sahipleri rivayet etmiş, lafız Nesaî'ye aittir. Ancak bunda "şahidi" ifadesi farklıdır. Ebu Davud'da yine farklı lafızla rivayet etmiştir. Tirmizî'de de aynı şekilde gelmiş olup, Tirmizî sahihliğini belirtmiştir. Aynı şekilde hadis az bir farkla İbn Mace'de de yer almaktadır.

Nitekim aynı hadisi Hz. Cabir ile Hz. Ömer de Rasulullah (sav)'tan rivayet etmiştir.[181]

İbn Sîrîn gibi bir zat da diyor ki:

"Devlet idarecilerine/büyüklerine ait bir yazışmayı içeren bir zarfı, içindekinin ne olduğunu kesin olarak bilmediğin müddetçe, onun adına yüklenip götürme!"

Nitekim Süfyan (r.a.), kendi önünde bulunan bir kalemin, halife tarafından alınarak, kendisiyle bir şey yazılmasına engel olmuş ve, "Sen onunla ne yazacaksın, ben bunu öğrenmedikçe, bana ait olan bir divit/kalemle bunun yazılmasına izin veremem." demiştir.

Dolayısıyla zalim ve haksızlıkta bulunan devlet büyüklerinin çevresinde yer alanların tümü, hizmet edenleri ve onlara tabi olanlar da olmak üzere hepsi zalimdirler. Dolayısıyla bütün bu insanlara Allah için buğzetmek vacip/farzdır, gereklidir.

Osman b. Zaide'nin anlattığına göre, döneminin ordusuna ait bir asker/subay kendisinden bir yol sorar, o da sağırlığını bahane ederek, cevap vermemek için susmayı tercih eder. Çünkü yolu göstermemek istemesinin sebebi, ola ki adam, birilerine zulüm ve haksızlık etmeye gidiyordur, yolu göstermesi halinde, aynı işe ona ortak olabilir, endişesinden kaynaklanan bir husustur.

Ancak bu da işi abartmak ve aşırıya gitmektir. Çünkü seleften bu anlamda anlaşılabilecek hiçbir bilgi ve nakil gelmemiştir. Zira selef, günahkar ticaret erbabı ya da fitne çıkaranlar ya da hacamat yapanlar, ya da hamamcılar, kuyumcular/dökümcüler ya da boyacılar, ya da zanaat sahibi kimselerin hepsiyle görüşmüşler, oturup kalkmışlardır. Oysa genelde bu tip insanlar yalan söylerler ve kötü işler de yaparlar, fasıktır-

181 Hadis için bkz. Müslim, Tirmizi, İbn Mace.

lar. Ama selef âlimleri bunlarla görüşme ve konuşmada hiçbir sakınca görmemişlerdir. Hatta zimmîlerle/müslümanların idaresi altında yaşayan azınlık kafirlerle bile gerektiğinde iş yapmışlar ve oturup kalkmışlardır. İşi bu kadar da karamsarlığa ve zora koşmamışlardır.

Ancak bu insanlar, asıl tavırlarını haksız yere yetimlerin ve yoksulların mallarını yiyen ve sürekli olarak müslümanlara eza ve cefada bulunanlara karşı sergilemişlerdir. Yoksa herkese değil. Çünkü bu kötü adamlar yaptıklarıyla özellikle İslam şeriatının yok olmasına ve ortadan kalkmasına yönelik birbirleriyle adeta yardım ve yarış içine girdiklerinden, bunlara karşı böyle bir tavrın sergilenmesi gereği vardır. Onların bu şekildeki hareketlerinin de iki dayanağı bulunmaktadır. Şöyle ki:

a- Sadece zarar ve günah kişinin kendisine ait kalabilir,

b- Yaptığı haksızlıkla sadece kendisine değil, başkalarını zarara sokar ve haksızlık eder.

İşte bu bakımdan fasıklık ve küfür, sadece kişinin kendi şahsını ilgilendirir ve günah o şahsa ait olur. Çünkü bu, Allah'a karşı işlenen bir suçtur, bunun da hesabını O görecektir. Oysa idarecilerin zulüm yoluyla yaptıkları şey, başkalarının hakkına tecavüzdür. Bu bakımdan bu gibilerine karşı takınılacak tavrın da o oranda ağır olması gerekir. İdarecilerin işlediği suçların yaygınlığı ve genelliği ve halka karşı işledikleri haksızlıkların ve tecavüzlerin fazlalığı ya da azlığı durumuna göre, bunların Allah katındaki cezaları da o oranda artar. Dolayısıyla bu gibi kimselerden hemen her bakımdan sakınmak ve onlarla olan bağları tamamen koparmak, onların uyarılması için en uygun olan yoldur. Aynı sebeplerle onlarla muameleleri de askıya almak yerinde bir hareket olur. Çünkü Rasulullah (sav) şöyle buyurmuştur:

"Kıyamet gününde zalim polise, elindeki kamçını bırak da cehenneme öylece gir! denir."[182]

Yine Rasulullah (sav) şöyle buyurmaktadır:

"Kıyametin alametlerinden biri de, ellerinde sığır kuyruğu misali kamçılar taşıyan kimselerin ortaya çıkmasıdır."[183]

İşte zalim ve gaddar kimseler adına hizmet görenlere karşı takınılması gereken tavrın hükmü budur. Dolayısıyla bu tip insanlar arasında yer alanların durumları belirlenmiştir. Bu bakımdan onları bilenler ve tanıyanlar bilir ve tanırlar. Çünkü belli birtakım özellikleri taşırlar. Şayet buna rağmen bilinemeyenler varsa, onlar da şu özellikleri sayesinde bilinip tanınırlar. Adamlar ya üzerlerine geniş geniş giysiler/abalar giyerler, ya da farklı ve uzun bıyık bırakırlar veya onları tanıtan birtakım özellikler taşırlar. İşte bu ve benzeri bir özellik taşıyan birileri görüldüğünde, derhal bunlardan uzak durulması ve kaçınılması gerekir.[184]

Ancak kendisinde bu anlamda bir özellik bulunan hemen herkes hakkında böyle bir karara ve hükme varılmamalı ve suizanda bulunulmamalıdır. Çünkü adam öyle giyinmekle veya o anlamda bir özelliğe bürünmekle kendi kendine yazık

182 Enes'ten Ebu Ya'la, zayıf senedle rivayet etmiştir.

183 Ahmed b. Hanbel ve Ebu Umame'den sahih isnadla Hakim, Ebu Hüreyre'den de Müslim rivayet etmiştir. Lafızlar farklıdır.

184 "Günümüzdekiler ise, düzgün yakalı ve ütülü gömlekler, kravatlı boyunlarla, ütülü pantolon ve öğrenim görmüşlükle, prof. unvanlarıyla, üzerlerindeki siyah cübbelerle, filan veya falan odanın, müessese ve kurumun başkanları, yöneticileri ve holding sahibi olmalarıyla tanınıp bilinirler. Aynı zamanda resmi ünvanla halkını ezmeye and içmiş, kurtarıcı pozisyonunda ve ellerindeki delikli demirlerin ya da elektronik çağın kameralarının baskısıyla ve gizli ajan kameralarla aynen milleti ezerler ve zulmederler. İşte müslümanların tümüyle bunlarla olan bağlarını koparmaları, bunlara destek olmamaları, ırkçılarla birlikte milletin evladına kan kusturulmamalıdır. İşte bu özelliktekiler görüldüğünde dikkat edilmelidir. (Çeviren)."

etmiş olan bir zavallıdır. Böyle bir durumdan da sakınmak gerekir. Çünkü insanın suret ve siretinin/tavır ve hareketlerinin yanlışlığı, katılığı giderek insanın kalbini de etkiler. Dolayısıyla bir kimse deli değilse, delilik sergilemez. Çünkü fasık olan kimselere ancak onlar gibi fasık ve kötü olanlar benzemek isterler. Evet fasık olan birileri kimi zaman salih ve dürüst bir kimse rolünü oynayabilir ve böylelerine benzemeye çalışabilir. Ancak salih bir kimsenin fasık ve zalim olanlara benzemeye kalkışmalarının bir anlamı yoktur. Çünkü böyle bir hareket, onların sayılarının artması gibi bir gösterge oluşturur. Bundan kaçınmak gerekir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyuruyor:

"Kendilerine yazık eden kimselere melekler, canlarını alırken: "Ne işte idiniz" dediler."[185]

Bu ayetin iniş sebebi, hicret etmeyip de Mekke'de müşriklerle birlikte kalan ve onların da baskısıyla kendi din kardeşlerine karşı Bedir Savaşı'nda savaşanlarla ilgilidir. Çünkü müslümanlar, hicret etmemekle, müşriklerin yanında kalmakla ve onların yanında kendi din kardeşlerine karşı savaşmakla/savaştırılmakla, bir bakıma müşriklerin gücünü ve sayılarının fazla olmasını sağlamıştır.

Anlatıldığına göre Yüce Allah Yuşa' b. Nun (as)'a şöyle vahyetmiştir: "Ben senin kavminin iyilerinden kırkbin kişiyi, kötülerinden de altmışbin kişiyi helak edeceğim." Bu vahiy üzerine Hz. Yuşa: "Rabbim, kötüleri anladım da, acaba iyilerin vebali/günahı neydi ki, onları da helak ediyorsun?" diye sorar. Allah da şöyle buyurur: "O iyi kimseler, benim gazapta bulunduğum şeylere ve kimselere gazapta bulunmadılar, onlarla beraber oturup yediler ve içtiler."

---

185 Nisa, 4/97.

Böylece gerçek anlaşılmış bulunmaktadır. Zalim ve haksız kimselere karşı buğuzda bulunmak, Allah için onlara gazap etmek/onları sevmemek vacip/farzdır. Nitekim Abdullah b. Mesud, Rasulullah (sav)'tan rivayet ettiğine göre şöyle buyurmuştur:

"Doğrusu Allah, İsrailoğulları âlimlerine, sırf zalimlerle birlikte hareket edip, oturup kalktıkları yiyip içtikleri için lanet etmiştir/rahmetinden uzaklaştırmıştır."[186]

ALTINCI ÖRNEK

Zalim idareciler tarafından inşa edilmiş bulunan köprüler, tekke ve zaviyeler, mescidler ve çeşmeler konusuna gelince, bu gibi şeylerde biraz ihtiyatlı davranmak gerekir ve konunun araştırılması gerekir.

Köprüler: Bu, halkın ihtiyacı için yapılmıştır. Dolayısıyla böyle bir ihtiyaç gereği inşa edilen köprülerden geçiş caiz olmakla birlikte mümkün olduğunca bundan uzak durmak ve ihtiyat gereği geçmemek daha yerinde bir harekettir, takva gereğidir. Eğer gerçekten aynı görevi yapan ve orada bulunan bir başka köprü varsa, o takdirde zalimler tarafından inşa edilenden sakınmak çok daha yerinde bir hareket olur. Eğer ikinci bir geçiş köprüsü olsa da, bu gibi zalimler eliyle inşa edilmiş bulunan köprüden geçmeyi caiz gördük. Çünkü bu gibi yerlere yapılan belli harcamaların sahibinin kim olduğu bilinemiyorsa, o zaman bunun hükmü, o malların bu tür kamu yararı olan hizmetlere sarfedilen mallardan buraya harcama

---

186 İbn Mesud hadisini Ebu Davud, Tirmizî ve İbn Mace rivayet etmişlerdir. Fakat Tirmizîde yer alan lafız buradakinden farklıdır. Tirmizî, lafızları farklı hadis için, Hasen 'garip' ifadesini kullanıyor.

yapıldığı varsayılarak geçişi caiz görmüşüzdür. Çünkü köprü de bir hayırdır. Ancak bu köprü için taşınan kireç ve taş, çakıl, vb. gibi şeyler bilinen belli bir evden/yerden, bir kabristandan, belli bir camiden alınıp getirilmişse, hiçbir zaman bu köprüden esas itibariyle geçiş caiz değildir. Meğer ki ortada benzeri anlamda başkasının malından zaruret gereği alınma mecburiyeti doğmuşsa o takdirde bu tür şeylerden inşa edilen köprüden geçiş helal olur. Daha sonra da sahibi bilinen o malın sahibine gidilip kendisinden helallik dilenmelidir.

Mescidlere gelince: Şayet cami ya da mescid başkasından gasbedilen bir toprak üzerinde inşa edilmişse veya başka bir camiden gasbedilerek alınan ahşap malzemeden inşa edilmişse, ya da belirli bir kimseye ait bir mülke inşa edilmişse, aslında/kesinlikle bu tip bir camiye girilmesi caiz değildir. Aynı şekilde cuma namazının burada kılınması için de girilmesi caiz olmaz. Şayet imamlık görevinde bulunan kişi, mescidin içinde namaza başlarsa, cemaat olanlar da cami dışında bu imamın arkasında namaza dursun/durabilir. Çünkü gasbedilerek inşa edilen mescid içerisinde namazın kılınması halinde, farz borcunun düşmesine yeterdir. Çünkü bu tarzda kılınan bir namazın caizliği, uyanlar açısından geçerlidir.

İşte biz böyle bir gerekçeye dayanarak, gasbedilmiş bir cami içerisinde namaz kıldıran imama uymasını uygun bulduk. Gerçi gasbedilmiş bir yerde namaz kılan bir kimse, her ne kadar bu hareketiyle günahkar ise de, namazı caizdir. Eğer söz konusu mescid, sahibi belirsiz olan bir kimseye ait bir mal ile inşa edilmişse, yerin sahibi bilinemiyorsa, bu noktada takvaya en uygun olanı, namazı bir başka cami varsa, orada kılmaktır. Şayet o cami dışında bir başka cami yoksa, o zaman burada cuma ve cemaat namazlarını kılar. Çünkü cuma ve cemaati terketmek doğru değildir. Çünkü bu şekilde sahibi

belirsiz olan bir yerde veya bir malzemeyle yapılmış bulunan mescide yapılan harcamalar, ola ki kamu yararına olan ve maslahat için ayrılan mallardan olmuş olabilir. Bu da uzak bir ihtimal olarak gözardı olunmamalıdır. Zaten belli bir sahibi yoksa, o tür kullanılan mal ya da malzeme müslümanların menfaatleri için harcanan türden bir mal konumunda kabul edilir ve dolayısıyla bu tip mescid ya da camilerde namaz kılınabilir.

Eğer herhangi büyük bir camide, sultana/devlet başkanına ayrılmış özel bir yer bulunuyor ve bu sultan da zalim bir kimse ise, böylece zalim birine içinde ayrı yer belirlenmiş olan büyük bir camide, bir kimse namaz kılarsa, bundan mazur sayılmaz. Cami ne kadar büyük olursa olsun, takva gereği burada namaz kılmamak yerinde olur.

Ahmed b. Hanbel'e, "Bizler toplu halde bulunuyorken ve ordugah içerisinde olmamıza rağmen, cemaatle namaz kılmaya seni sevkeden şey nedir, bu konuda nasıl bir delile dayanarak cemaati terkediyorsun?" diye sorulunca, o da şu cevabı verir:

"Benim delilim, Hasan Basrî ile İbrahim Teymî, Zalim Haccac'tan korktuklarından ve kendilerine dince yasak olan bir şeyi yaptırabilir endişesinden ötürü, cemaate gitmeyi terkettiler. Ben de aynı endişeyle ve korkuyla bu şekilde hareket etmekteyim."

Cami duvarlarının süslenmesi, kireçle badana yapılması ve sıvanması gibi hususlara gelince, bunlar var diye camilere girilmemezlik edilmez. Çünkü bunlar engel değildir. Çünkü bu gibi süs türünden olan şeylerin namaz yönünden herhangi bir faydası yoktur. Sadece bunlar zinet ve süsten ibaret olan şeylerdir. Ancak bu konuda en iyisi bu gibi şeylere bakmamaktır.

Camilere serilen sergilere gelince, eğer bu sergilerin belli bir sahibi bulunuyorsa, bu takdirde bunların üzerine oturmak haramdır. Eğer belli bir sahipleri yoksa, bu yayılan sergiler, kamuya ait olan türden mallar buraya serilmişlerse, serilmeleri caiz olduğu gibi, üzerlerine oturmak ve namaz kılmak da caiz olur. Ancak takva açısından en iyisi bunları sermemektir. Çünkü yine de şüpheden uzak değildir.

Su, çeşme ve benzeri su ile alakalı olan hususlara gelince, bunun da durumu az önce anlattıklarımızın durumu gibidir. Takva gereği böyle bir su ile abdest alınmamalı. İçilmemeli, içine girip gusledilmemelidir. Fakat başkaca bir imkan yoksa ve bu arada namazın vaktinin çıkması da söz konusuysa, bu su ile abdest alınabilir. Aynı şekilde Mekke yolu üzerinde yapılmış bulunan sarnıçlar/akarsular da bu hükme tabidirler.

Yol boylarındaki hanlar, tekke ve medreselere gelince, eğer bu tip yerler, gasp yoluyla alınmış bulunan bir toprak üzerinde inşa edilmişlerse, bu binalarda kullanılan tuğla ve kiremit türünden şeyler de belirli bir yerden taşınıp getirilmiş ise ve asıl sahibine de geri verilmesi/reddi mümkünse, dolayısıyla bu gibi yerlere girmeye izin yoktur. Eğer sahibiyle ilgili olarak bir anlaşmazlık var ve bilinemiyorsa, bu takdirde böyle olan bir mal, bir hayır için bekletilir. Ancak işin takva ciheti ise, bundan uzak kalınmasıdır. Fakat eğer her şeye rağmen buraya girilirse, sırf girilmekle insan fasık/günahkar olamaz.

Şayet söz konusu bu yapılar, devlet büyüklerinin ve sultanların emrindekiler tarafından yapılmış binalar ise, buralarda kalmak çok daha ağır bir vebal getirir. Çünkü bu kimselerin genelde kendilerine ait malları yoktur. Bunlar kamu yararına sarfedilmesi gereken malları da, genelde o tip işlerde harcamazlar. Bu itibarla bunların ellerindeki mal varlıkları genelde haram olan mallardır. Çünkü hizmetli durumunda bulunan

kimselerin genelde kamuya ait olan malları alıp gerektiği yerlerde kullanmaları gibi bir görevleri yoktur. Bu görev sadece sultanlar ve devlet yetkililerinin görevidir. Bu açıdan bunlarla ilgili mallar konusunda da titiz davranmak gerekir.

YEDİNCİ ÖRNEK

Şayet gasbedilen toprak/arazi gerçekten başkalarına aitse ve bunun üzerinde de herhangi bir yol ya da cadde geçirilmişse, kesinlikle buralarda gezmek ve yürümek/geçmek caiz değildir. Eğer böyle bir arazinin belli bir sahibi yoksa, o takdirde bu gibi yerlerden geçiş caizdir. İmkan varsa, bir başka yolu tercih etmek takva gereğidir. Eğer yapılan çarşı/sokak ya da cadde mübah bir yerde ise ve üzerine de bir kemer yapılmışsa, o takdirde, böyle bir yerden geçmek caiz olduğu gibi, bir gölgelik mahiyetinde yapılmış bulunan kemerin altında oturmak da caizdir. Ancak burada oturmak başkaca herhangi bir tavanın altında oturmak suretiyle birilerine bir rahatsızlık vermiyorsa caizdir. Tıpkı herhangi bir meşguliyet veya bir problem nedeniyle burada durup beklemek gibi. Eğer böyle bir tavandan sıcağın, yağmurun veya bir başka şeyin tesirinden korunmak için duruyorsa bu, haramdır. Çünkü buna sahibinin izni olması gerekir. Zira bir tavan eğer yapılmışsa, mutlaka bu gibi bir amaçla yapılmış bulunmaktadır.

İşte üzeri, tavanı ya da çevresi gasbedilmiş mübah olan bir arazide veya camideki durum, yani buralara giriş ve çıkış durumu yukarıda anlatıldığı gibidir ve böyle bir hüküm geçerlidir. Yoksa sadece bu gibi yerlere adım atmakla, geçmekle bu tür tavanlardan veya çevreleyen duvarlarından faydalanmış olmaz. Faydalanılması için buralarda kalmak ve beklemek gerekir. Ancak farklı bir amaçla buralara girmişse, örneğin sıcaktan, soğuktan, yağmurdan veya herhangi bir şeyden sak-

lanmak, gizlenmek ya da gözden kaybolmak için girip yararlanılmışsa bu, haramdır. Çünkü bu tür bir hareket, haramdan faydalanma anlamını taşır. Sadece gasb yoluyla edinilmiş bir toprak üzerinde oturmakla bir haramlık söz konusu değildir. Çünkü haramlık, o şeye temas etmek değil aksine o şeyden faydalanmaktır. Buna göre toprak, üzerinde karar kılmak ve yerleşmek için gereklidir, tavan ise herhangi bir şeylerden gölgelenmek ve korunmak amacına bağlıdır. Bu açıdan ister üzerinde kalınmak/istikrar için olsun, ister tavanından gölgelenmek vb. gibi bir amaçla olsun ikisi arasında herhangi bir fark ve ayırım söz konusu değildir.

YEDİNCİ BÖLÜM

ÇEŞİTLİ MESELELER

Yedinci bölümde çoğu zaman ihtiyaç duyulan ve fetva istenerek cevap aranılan kimi konulara açıklık getirecek ve bu meseleleri açıklayacağız.

BİRİNCİ SORU:

Sofilerin hizmetinde bulunan birileri çarşı ve pazara çıkarak, buralardan yiyecek veya içecek toplamaktadır ya da para toplayarak, bu topladığı para ile yiyecek ve içecek satın alıyor. Acaba bu gibi yiyeceklerden kimler yiyebilir? Kimler için helal olabilir? Sofilerden başkaları da bundan yiyebilirler mi, yiyemezler mi? Yoksa sadece sofilerin mi yemeleri gerekir?

CEVAP:

Benim bu konuda söylediğim ifade şudur: Eğer sofiler bu gibi yiyecek ve içeceklerden yerlerse, bunun hiçbir sakıncası yoktur, çünkü bunun onlar için toplandığına hiçbir kuşku yoktur.

Ancak bunların dışındakilerden herhangi birileri, orada çalışan kimselerin/hizmetlilerin arzuları ve rızalarıyla yerlerse, onlar için de bu, helaldir. Fakat helal olmakla birlikte yine de insanı kuşkulandıran bir yön bulunmaktadır. Fakat bu gibi

yiyecek ve içeceklerin sofiler dışındakilere helal olma nedeni şu bakımdandır: Bilindiği gibi, sofilere/tekkedeki çalışanlara verilen bu şeyler, onların harcamaları için verilmektedir. Fakat bu yardımı yapan kimseler sofi takımından kimseler olabileceği gibi, başka kimseler de olmaktadır. Yani toplanan şey, sadece sofilerden toplanan bir şey değildir.

Bu olay aynen şu örnektekine benzer: Şimdi ihtiyaç içerisinde olan bir aile reisi veya bir bakıcı bulunmaktadır. Başkaları bu adama yardımda bulunurlarken, adamın ihtiyaç içerisinde olduğunu, çoluk ve çocuğunun bulunduğunu bildiklerinden, onlara bakmakla yükümlü olan kişiye yardımlarını yapmaktadırlar. Dolayısıyla bu adamın kendisine verilenleri alması açısından, aldığı şeyler bizzat onun mülkü durumuna gelmektedir. Yoksa bakmakla yükümlü olduğu çoluk çocuğunun mülkü değildir. Bu, onların ihtiyaçlarını bu yoldan gidermiş olmaktadır. Dolayısıyla bunun ihtiyaç içerisinde olan çocuklara, aile bireylerine yedirebileceği gibi, bunlar dışında herhangi birilerine de yedirebilir. Çünkü verilenler onun mülkü olmuş olmaktadır. Dolayısıyla birileri çıkıp, 'Efendim, o yedirdiği veya verdiği mal, yardımı yapanın malıdır, ondan verilmiştir' gibi bir söz söylemesi olacak şey değildir. Buna dayanarak da, 'Efendim, sofilerin hizmetinde olan bir kimse, elindekilerle alım satım yapma ve harcama yetkisine sahip bulunamaz' gibi bir gerekçe de ileri sürülemez. Çünkü bunun şöyle bir sakıncası vardır.

Yani "Sadece aldım-verdim" gibi karşılıklı alış verişle bu iş bitiyor değildir. O halde buna cevaz vermek de yanlıştır, gibisinden bir gerekçe ileri sürmek oldukça zayıftır. Diğer taraftan bu gibi bir gerekçeye dayanarak zekat, sadakalar ve hediyeler için bir hüküm verilmez. Ayrıca, 'Efendim, hizmetli durumdaki kimse, o malı ya da parayı toplarken, o sırada tekkede kimler bulunuyor idiyse, toplanan şeyler

onların mülkü haline gelmiş olur' gibisinden bir gerekçeyle bunu engellemek de uzak bir ihtimaldir, böyle bir şey de olamaz. Çünkü kuşkusuz bu hizmetliler, topladıkları şeylerden, o anda orada hazır bulunanlara yedirip içirdikleri gibi, daha sonra gelenlere de aynen yedirip içirirler. Dolayısıyla bunlardan hepsinin veya herhangi birisinin ölmüş olmaları veya olması halinde, onların paylarının vârislerine dağıtılması gerekir gibisinden bir hüküm de yoktur. Bu, vacip/farz da değildir. Ayrıca, 'Efendim bu toplanılan şeyler, sadece tasavvuf cihetine ve o maksada harcanacaktır, bir başka yöne harcanması olamaz' demek de mümkün değildir ve 'bu toplanan şeyler için belli bir hak sahibi de belirlenemez' gibisinden bir gerekçe ileri sürmek de olamaz. Bu tıpkı, mülkü bir yöne sarfetmek gibidir ki, dolayısıyla bu mülkün tasarrufu konusunda herkesin ayrı ayrı ve teker teker tasarruf yetkisi vardır, denilemez. Çünkü böyle bir gerekçe ileri sürülürse, bu durumda ta kıyamete kadar doğacak olanlar da dahil olmak üzere, sayısız kimselerin bu yetkiyi elinde bulundurmaları gerekir, demek olur. Bu, olamaz ve mümkün de değildir. Yani bu gibi mal varlıklarının tasarrufu yalnızca devlet büyüklerine ve sultanlara, yetkililere aittir ve dolayısıyla bu gibi yerlerde hizmetli durumunda bulunanların böyle bir harcamayı yapmaları, ilgililere vekaleten yerine getirmeleri caiz değildir, gibisinden bir şeyler söylenemez.

Bütün bu gerekçelerin geçersizliği ortada olduğuna göre, o zaman geçerli olan tek bir çıkar yol vardır. O da, bu hizmetlilerin topladıkları şeyler, bizzat kendilerinin mülküdür, başkalarının değil. Buradaki hizmetliler, gelenlere tasavvuf erbabı olma ve mürüvvet sahibi bulunmaları şartıyla, oradaki sofiyeyi yedirip içirebilirler. Eğer bu sofiler, bu hizmetliyi bu şeyden menederlerse, yani başkasına yedirmekten menederlerse, o takdirde, o şahsın onlar adına kendisini ortaya koya-

rak bir şeyler toplamaktan uzaklaştırmış olurlar. Bu durum karşısında ailesi ve ihtiyaç içinde olan kimseleri ölen bir kimse, nasıl ki onların ölümüyle eldeki imkanlarını yitirirse, bu hizmetliye acımamakla, o da artık bundan böyle onlar adına hizmetten vazgeçer, gerekeni yapmaz. Kısaca hizmetli, tasarruflarında serbest olmalı ki, o tekkenin ihtiyaçları böylece karşılanmış olabilsin.

İKİNCİ SORU:

Sofiler adına vasiyet edilen bir malın, kimlere harcanması ve verilmesi caiz olabilir?

CEVAP:

Benim bu konuda söyleyeceğim şudur: Tasavvuf bâtınla, insanın iç dünyasıyla ilgili bir olaydır. Dolayısıyla kişinin iç dünyasını öğrenmesi mümkün olamaz. Aynı zamanda tamamen olduğu gibi, onun hükmünü tüm iç yüzüyle ortaya koymanın da, belli bir kural altına almanın da bir imkanı yoktur. Aksine burada mutlak anlamda kullanılan, "Sofi" ismine bakılarak, örfteki duruma göre birtakım görünürdeki işaretlere dayanılarak hüküm verilebilmektedir. Yoksa gerçek bir şeylere dayanarak değil.

Bu hususta genel kural şudur: "Herhangi bir kimse, bir sofi tekkesine, bir sıfata/niteliğe sahip olmak şartıyla, iner ve bunların arasına katılırsa, bu katılımdan dolayı, o tekke erbabınca hor karşılanmaz ve kendisi hakkında bir hoşnutsuzluk söz konusu olmazsa, işte bu kimse de böylece onlardan sayılmış olur." Ancak bu hususta daha detaylı bir şeyler aranırsa, o takdirde, bu gibi kimselerde beş niteliğin bulunması şarttır. Şöyle ki:

1- Adamın salih ve dürüst biri olması gereklidir,
2- Fakir ve yoksul biri, ihtiyaç içinde biri olmalıdır,
3- Sofilerin giyim tarzıyla giyinmiş bulunmalı, özel giysilere sahip olmalıdır,
4- Herhangi bir zanaat ve sanatı olmamalı ve bununla uğraşır bulunmamalıdır.
5- Sofilerle bir arada bulunma maksadı ihtiyaç ve yoksulluk amacına bağlı bulunmalıdır.

Ayrıca yukarıda sayılan niteliklerden herhangi birinin ortadan kalkması durumunda, o kişi aynı zamanda sofilik unvanını da yitirir. Dolayısıyla bir sıfatın varlığı, mutlaka peşinde diğer sıfatların olmasını da zorunlu kılar, birinin yok olmasıyla, diğeri de kayba uğrar. Örneğin fasıklık gibi, bir kötü vasıf, kişideki sofilik isminin kalkmasına nedendir. Çünkü sofi adı kullanılınca, akla, salih, dürüst ve belli özelliklere sahip kişi gelir. Dolayısıyla bir kimsenin üzerinde, sofiye ait türden giysi ve alametler bulunsa bile, eğer bir fasıklık yönü belirirse, bu kişi, sofi için vasiyet edilen şeylerden hak sahibi olma ve pay alma hakkına sahip değildir. Biz bu söylediklerimiz arasında işlenen küçük günahları gözönünde bulundurmuyoruz.

Sanat ya da zanaat sahibi olanlarına gelince veya herhangi bir kazançla meşgul ise, bu tür kimselere de böyle bir maldan pay verilemez, bunda onların bir hakları yoktur. Aynı şekilde bölge başkanları, çiftlik sahipleri, vali, iş adamı, herhangi bir işyerinde çalışan sanatkar veya kendi evinde çalışan bir sanatkar da sofi için vasiyet edilen bir malda hak sahibi olmayacakları gibi, ücretli olarak çalışan bir kimse de yine bundan bir pay alamaz. Çünkü bunların tümü, sofiye bir vasiyet yoluyla bırakılan mal ve eşyada bir hak sahibi olamazlar. Üzerlerinde sofiye ait giysi ve sembol taşımaları veya onlar-

la birlikte kalkıp oturmaları da bu konuda geçerli bir sebep sayılamaz, böyle bir gerekçeyle bunlara herhangi bir pay ya da hisse verilemez. Ancak ciltçilik ve terzilik gibi veya bu iki mesleğe benzer bir hizmet görüp de, bunlarla sofiye yakışır şeyler yaparlarsa, bunu herhangi bir dükkanda veya işyerinde ya da bir sanat içerisinde yürütmüyorlarsa, mesleğe hizmet için yapılıyorsa, böyleleri vasiyet edilen maldan mahrum bırakılmazlar, bunlara da payları ve hakları oranında verilmesi gereken şey verilir. Eğer bu kimseler, bu özelliklerine rağmen sofilerle birlikte yatıp kalkıyorlarsa ve diğer özellikleri de taşıyorlarsa, o takdirde bunlara söz konusu maldan paylarına düşen miktar, hakları olarak verilir, bunlar bundan menedilemezler.

Eğer bir iş ve sanat görebilme ve yapabilme gücünde olduğu halde, doğrudan böyle bir şey yapabilecekse de, çalışmıyorsa, bu kimseye de bu vasiyetten payı verilir, kendisi bundan menedilmez.

Vaaz, irşad ve ders verme gibi bir görevi yürütenlerin durumuna gelince: Bu isim ve unvanlara sahip bulunan kimselerin ayrıca tasavvuf ismiyle anılmalarının bir sakıncası yoktur. O isimlerle birlikte bu ismi almasının bir tenakuzu ve çelişikliği olamaz. Yeter ki ders veren kimselerin üzerinde sofiye ait semboller/giysiler, onlarla birlikte bir arada bulunma ve fakir olmalılar. O takdirde bu gibi kimselere güzel Kur'an okuyan sofi, iyi sofi bir vaiz, sofi bir âlim ya da sofi bir müderris/eğitimci/profesör gibi isim ve unvanlarla anılmalarının bir sakıncası yoktur ve bir çelişki de oluşturmaz. Ancak sofi başkan/ya da çiftlik sahibi ve varlıklı sofi, sofi vali veya sofi iş adamı/tüccar gibi bir isim almaları bir çelişkidir, bu, yanlıştır ve bir tenakuz oluşturur.

Fakirlik durumuna gelince: Eğer fakir ve yoksul olan biri, aşırı derecede varlık elde ederek, büyük bir servetin sahibi olur ve bu da ortada belirgin halde bulunursa, buna rağmen böyle bir servet sahibinin sofiye vasiyet yoluyla bırakılan şeylerden pay almaları caiz olmaz. Ancak adamın herhangi bir varlığı olup da, gelirleri giderlerini karşılayamıyorsa, o zaman böyle bir kimsenin hakkına engel olunmaz, ona da payı olan miktar verilir. Ayrıca adamın mal varlığı var, fakat elindeki bu imkan, zekat verebilecek miktarda değil, aşırı bir gideri de yok, yine de bu kimseye de sofilere vasiyet yoluyla bırakılan maldan, payına düşeni verilir. Hakkı engellenemez.

Aslında bütün bunların kesin delilleri yoktur. Bunlar sadece âdetlere ve geleneklere göre değerlendirilir.

Sofilerle birlikte olmak ve onlarla beraber yaşamak meselesine gelince, aslında bunun bir etkisi vardır. Ancak bir de aynen onların sembollerini ve giysilerini üzerlerinde taşıdıkları halde sürekli olarak onlarla kalmayıp kendi evlerinde kalanlar, cami ve mescidlerde barınanlar, onların ahlak ve yaşantısını oralarda sürdürenler de bulunmaktadır. Bunların pay ve hisselerine gelince, bunlar da söz konusu böyle bir vasiyette pay sahibidirler ve ona ortaktırlar. Bu tür kimseler, her ne kadar tekkelerde sürekli olarak onlarla beraber bir arada olamıyorlarsa da, aynı sembol ve giysilerle dolaşmaları yeterlidir. Tekkede birlikte bulunma zorunlulukları yoktur. Ancak bu gibileri üzerlerinde bağlı bulundukları tekkenin/sofiye kesiminin sembol ya da giysilerini taşımıyorlarsa, fakat bunun dışındaki diğer özellikleri bulunduruyorlarsa, o zaman yapılan vasiyetten bunlar bir pay alamazlar ve bunda hak sahibi değiller. Meğer ki aynı tekkede onlarla birlikte oturup kalkmamış olsun. Eğer böyleyse, bunlara da bu şeylerden payları ve hisseleri verilir. Birlikte aynı çatı altında barınmaları nedeniyle, bunlar da aynen oradakilerin hükmüne tabidirler.

Çünkü onlarla birlikte kalmak ve onların sembollerini ya da giysilerini takınmak ve giyinmek, hüküm açısından onlarla aynı muameleye tabidirler. Bu iki nitelikten birinin olması halinde yeterlidir, hak sahibi olabilir. İşte sofilerin giysileri ve sembolleri gibi bir durumda olmayan fakih ya da fakirin hükmü bu anlattığımız gibidir. Eğer bunun dışında bir durum sergiliyorsa, bu takdirde sofi sayılmaz. Eğer sofilerle birlikte düşüp kalkıyorsa ve aynı zamanda kendisinde başkaca olması gereken özellikler de bulunuyorsa, o zaman bu gibi kimselerin hüküm açısından onlarla aynı şekilde muamele görmeleri çok da uzak bir ihtimal değildir. O da onların hükmüne tabidir.

Eğer adam, şeyhlerinden birisinin elinden bir hırka giymişse, sırf şeyhin elinden hırka giymiştir diye, sofilere vasiyet edilen bir malda hak sahibi olması için yeterli sebep oluşmuş değildir. Eğer kendisinde söz konusu şartlar bulunuyorsa, o takdirde, mutlaka şeyhin elinden bir hırka giymesi şartı da aranmaz, bunun bir zararı yoktur.

Ancak adam evliyse, eviyle tekke arasında mekik dokuyor, bazan evinde ve bazan da bunlarla birlikte kalıyorsa, sırf evliliği ve evine gidip gelmesiyle oradaki hakkından mahrum edilemez, o da aynı kimseler safında değerlendirilir.

ÜÇÜNCÜ SORU:

Sofilere ait herhangi bir tekke için vakfedilen malın ve burada kalanlar için vakfedilenlerin konumuna gelince, bunun da açıklaması şöyledir: Herhangi bir tekke ve bu tekkede kalanlara harcanmak üzere yapılan bir vakıftan hem bu tekke sakinleri ve hem tekke dışında olanlar yararlanabilirler. Bu, önceki meseleye göre daha geniş çerçevelidir. Yani kendileri için herhangi bir şey vasiyet edilene göre, vakıf yoluyla bırakılandan yararlanabilme imkanları daha geniştir. Çünkü

vakıflarda, bunun gelirleriyle tekke ve tekkedekilerin ihtiyaçları ve maslahatları karşılanır, bunun için vakıftan harcama yapılabilir.

Bu itibarla sofiler dışındaki insanların da, sofilerle birlikte onların sofralarından yararlanmalarında, onların razı olmaları halinde, bir ya da iki kez, onlarla birlikte yiyip içmelerinde bir sakınca yoktur. Çünkü yiyecekler konusundaki durum, genelde hoşgörü ve müsamaha üzerine kurulmuştur. Nitekim ortak/müşterek olan ganimetler konusunda bile tek olarak tasarrufta bulunmak caizdir. Hatta kendisini davet etmeleri halinde, söz konusu vakıf malından, sofiler için şiir vb. gibi ilahî okuyan şahıs da yararlanabilir, bundan yiyebilir. Herhangi bir sakıncası yoktur. Çünkü bu, onların maişetlerinin maslahatı gereği bir iştir. Oysa sofi için vasiyet edilerek bırakılan şeylerden, sofiye ilahî vb. gibi şeyler okuyan kimselere bundan harcama yapmak caiz değildir. Ancak vakıf böyle değil, vakıftan onlar için harcama/tasarruf yapılabilir.

Aynı şekilde bu kimselerin yanlarına ve meclislerine katılan valiler, devlet adamları, tacirler/işadamları, kadı/hakimler ve fakihler de aynen bu vakfedilen şeylerden alabilirler/yiyebilirler. Çünkü bunun bir amacı bulunmaktadır. Böylece o sofiler, bu kimselerin gönüllerini kendilerine meyletmek isterler. Bu itibarla bunların rızasıyla/hoşgörüsüyle onlar da vakfedilenlerden yiyebilirler. Çünkü asıl vakfı yapan kimse/vakıf, sofinin âdet ve geleneklerini gözönünde bulundurarak ve buna inanarak yapacağı vakfı bu niyetle vakfeder. Dolayısıyla gelenekler ve örfe göre ne yapılması gerekirse, bu da öyle cereyan eder. Ancak böyle bir şeyde herhangi bir süreklilik olmaz. Çünkü sofi olmayan bir kimsenin sürekli bir şekilde sofilerle kalkıp oturması ve yaşaması, onlarla birlikte yiyip içmesi, onlar buna rıza gösterseler bile caiz olmaz/doğru değildir. Çünkü tekkede kalan sofilerin, kendilerinden olma-

yan birilerinin aralarına katılması konusunda vakfedenin bir şartı bulunmadığı gibi, sofilerin de vakfedenin şartını değiştirme hakları yoktur.

Fakihlere gelince, şayet bunlar da onların tipinde giyinip kuşanıyor ve onlara ait sembolleri taşıyorlarsa ve onların gibi bir ahlak ile ahlaklanmışlarsa, bu takdirde, onların tekkelerine inebilir, oralarda konaklayabilir ve onlara ait şeylerden yiyip içebilirler. Adamın fakih olması, aynı zamanda onun sofi olmasına bir engel değildir. Kimi ahmakların ifadelerine gore; ilim sahibi olmak/bilgili bulunmak, tasavvuf için bir hicaptır/engeldir. Oysa asıl engel bizzat cehaletin ve bilgisizliğin kendisidir, başka değil. Asıl hicap ya da engel, uygun olmayan ve kötü olarak kabul edilen ilimlerdir, yoksa övgüye değer ilimler böyle bir nitelemeye dahil değildir.

Eğer söz konusu İslam hukukçuları, sofinin sembol ve giysilerini üzerinde taşımıyor ve onların ahlakıyla ahlaklanmamışsa, bu takdirde sofiler, böyle birilerinin kendi aralarında konaklamasına ve kalmasına izin veremezler. Buna rağmen tekke sakini sofiler, kendileri gibi giyinip kuşanmayan ve kendilerinin sahip bulunduğu ahlak ile ahlaklı bulunmayan/onların sahip bulunduğu disipline sahip olmayan kimselerin tekkelerinde konaklayıp beraberce yiyip içmelerine izin verirlerse, o zaman onların bu yiyeceklerden yemeleri de helal olmuş olur. Yeter ki onlara bağlı oldukları görülmüş olsun. Çünkü adamların kılık ve kıyafetleri, sembol açısından onlara benzememeleri yanında şayet fakirlik ve yoksulluk içerisinde iseler, bu da yeter sebeptir. Fakat bunun da yeter sebep olabilmesi için, söz konusu tekkenin sembolünü/giyim esaslarını taşıyanların buna rıza göstermeleri gerekmektedir.

İşte bu tür hususlar, aslında geleneklere ve âdetlere göre cereyan eder. Geleneksel uygulamalar nasılsa, bu da öyle cereyan eder. Ayrıca birtakım karşılıklı olarak yerine getirilme-

si gereken şeyler de bulunmaktadır ki, bunların olumsuz ya da olumlu manada etkinlikleri de gizli değildir. Çünkü bunların birçok yönleri ortaklık taşıdığından benzerlik göstermektedir. Dolayısıyla bu tür şüphe sonucu doğuran şeylerden sakınmak, aslında bizim daha önceden de açıkladığımız ve şüpheliler bölümünde ele aldığımız gibi, o kimseler dinlerini temize çıkarmış ve arındırmış olurlar. İşte bu açıdan şüphelilerden uzak durmakta yarar vardır.

DÖRDÜNCÜ SORU:

Rüşvet ile hediye arasındaki fark nedir? Çünkü her ikisi de karşılıklı rıza ile olmaktadır. Buna rağmen, yine rüşvet olsun, hediye olsun, mutlaka bir amaca yönelik olarak verilmektedir. Bunlardan birisi haram kabul edilirken, rüşvet haram görülürken, hediyenin haram kabul edilmemesinin anlamı nedir? Açıklar mısınız?

CEVAP:

Benim bu konuda söyleyeceklerim şöyledir: Eğer herhangi bir kimse malını şu ya da bu manada harcıyorsa, mutlaka bir amaca yönelik olarak harcar. Fakat amaç, ya ileriye dönük bir şey içindir. Örneğin herhangi bir sevap kazanmak, kıyamet gününde iyi bir netice elde etmek amacı için olabilir. Ya da hemen acilen olabilecek bir amaç için harcama yapılabilir. Acil bir amaç için olan da, ya belirli bir amacın elde edilebilmesi için ya mal ile olur veya bizzat fiil/eylem ve yardım yoluyla olabilir ya da kendisine bir şeyler hediye edilen kimsenin gönlünde bir yer edinmek suretiyle onun gönlünü kazanmak için olabilir. Ya bizzat bir sevginin kazanılması, ya da kişinin sevgisini kazanmak yoluyla bunun arkasından bir şeyi amaçlamak için olur. Bunların tümü beş kısımdır.

a- AHİRETTE BİR SEVAP BEKLENTİSİ

Kendisine bir şeyler verilen kimse, ya muhtaç olduğundan dolayı verilmiştir, ya bir âlimdir, ilme hizmeti açısından verilmiştir veya dinî bir ekole olan mensubiyetinden dolayı verilmiş olabilir ya da gerçekten adam kendisi bizzat dindar ve salih, dürüst biridir de, bunun için kendisine bir şeyler verilmiş olabilir.

Eğer kendisine herhangi bir yardım yapılan şahıs, kendisine yapılan bu yardımın ihtiyaç içinde olduğu düşüncesiyle verilmişse ve fakat kendisi de gerçekten ihtiyaç içinde değilse, bunu alması kendisi için helal olmaz. Eğer kendisine yapılan yardım, taşımış olduğu şeref ve soy saygınlığı adına verilmişse, fakat kendisinin böyle bir soyluluk iddiasında bulunması da yalan ve uydurma ise, işin bu yönü biliniyorsa, bu verileni alması kendisi için helal olmaz. Eğer kendisine mali yönden yardımcı olan kişi, âlim biridir zannıyla yardımda bulunulmuş ise, fakat kendisi de o manada bir âlim değilse, yine o verileni alması helal olmaz. Kendisine o yardımı yapanın inandığı manada bir âlim olması hali müstesna. O takdirde alması helaldir. Eğer, yardımı yapan kimse, âlim sandığı zatın ilimde mükemmel ve olgun biri olduğu zannıyla vermişse, fakat adamda bu kemal ve olgunluk yoksa, yine gönderilen bu yardımı alması kendisi için helal sayılmaz. Şayet adam dindardır, salih biridir diye, kendisine bir yardım yapılmışsa ve fakat adam gizli bir fasık ise, bu halinin, yardımı yapan tarafından bilinmesi halinde, kendisine böyle bir yardımı yapmayacağını biliyorsa, o takdirde yapılan yardımı alması helal değildir. Böyle gerçekten iç alemi öğrenilip de herkesin gönlünü çalabilecek salih kimseleri bulabilmek oldukça azdır. Çünkü birçok kimselerin iç alemleri bilinince, etraflarında kimse kalmaz. Ancak yüce olan, Cemil ve Celil olan Allah kendilerini bu manada örtmekte ve gizlemektedir. Çünkü O'dur halkı

halka sevdiren. Çünkü genelde asıl takva sahipleri yapacakları alışverişlerinde, kendileri için başkalarını vekil tayin ederlerdi, ki böylece alış veriş esnasında kendilerine müsamaha gözüyle bakılarak bir ayrıcalık tanınmasın isterlerdi. Çünkü böyle yaparak, "bak adam dindarlığını öne sürerek, bundan yararlanmak suretiyle, müsamahalı alış veriş yapıyor" denmesinden çekinirdi. Zira bu, oldukça tehlikeli bir şeydir. Çünkü takva gizlidir. İlim gibi, nesep/soy-sop gibi ve fakirlik gibi görülen bir şey değildir. Dolayısıyla mümkün olduğunca dini öne sürerek, onunla bir şeyler edinmekten uzak durmak gerekir.

b- BİLİNEN BİR AMAÇ İÇİN HEMEN BİR ŞEYLERİN ÖDENMESİ

Kişi, verdiği şeyle, hemen tez elden belirli bir amacın olmasını ister. Örneğin bir fakirin, herhangi bir zenginden bir ödül, daha büyük bir şey almak düşüncesiyle ona bir hediye sunması gibi. Aslında bu, sevabı beklenilen ve bu şartla verilen bir bağıştır. Bu tür bir bağışın/hediyenin hükmü de gizli kalan bir şey değildir. Bu, ancak arzulanan sevap konusunda vefakarlık gösterildiğinde helal olabilir, bir de ileri sürülen şartların yerine getirilmesi halinde beklenebilir.

c- ASIL AMACIN BELİRLİ BİR FİİL İLE YARDIMI OLMALI

Bu verilen şeylerden muradın, belirli bir fiil ile bir yardım için olma amacının bulunmasıdır. Örneğin, adamın, sultana/devlet büyüklerinden birine bir ihtiyacı bulunmaktadır. Bu amacına ulaşabilmek için sultanın/idarecinin vekili, özel adamı veya onun bir adamı konumunda bulunan birilerine bir şeyler hediye etmek durumundadır. Bu da yine bir hedi-

yedir, fakat verilen ipucuyla/hal karinesiyle bundan da bir sevap karşılık beklentisi/şartı vardır. İşte bu hediyede dikkat edilecek husus şudur. Böyle bir hediye hangi amaç için verilmiş bulunmaktadır ve niçin verilmiştir?

Örneğin verilen hediye haram bir şeyin gerçekleşmesi için verilmiş olabilir. Mesela haram olan bir maaşın ödenmesini sağlamak hususunda gayretini isteyebilir, ya da bir kimseye veya başka birilerine zulmetmek amacını güdebilir. İşte böyle bir niyetle verileni almak haramdır.

Eğer bununla bir farzı ve gerekli olan önemli bir işi, yerinde bir hizmeti görmek içinse -örneğin bir zulmü önlemek içinse- ve böyle bir zulmü de güçlü olan herkesin kaldırabilmesi bilinen ve tayin olunan türden ise veya bilinen bir konuda beklenen bir şahitlik/tanıklık ise, yine alacağı şey kendisine haram olur. Çünkü bu tür bir gaye ile verilen ve alınan şey bir rüşvettir ve bunun haramlığı da kesindir, kendisinde hiçbir şüphe de yoktur. Eğer kişinin yapacağı şey, vacip/farz ve haram türünden olmayan ve fakat mübah olan bir iş ise, aynı zamanda bunu yerine getirmekte büyük zorluklar varsa, öyle ki adamın o şeyi bilmesi halinde bundan dolayı kesinlikle bundan ötürü ona bir ücret/kira ödemek gerekirdi/caiz olurdu. İşte yaptığı şey bu türden bir iş olacaksa, o zaman aldığı işi yerine getirmek suretiyle bundan dolayı kendisine verilen şeyi alması da helal olur. Çünkü bu, adeta yaptığı bir işe/hizmete karşılık olarak alınan bir değerdir. Örneğin, adam birine, şu kıssayı filanca kimseye ulaştır veya ilgili devlet adamına ulaştır, bu hizmetine karşılık sana bir dinar vardır, demeye benzer. Çünkü adam, istenileni yapabilmesi için bir sıkıntıyı yüklenmiş olacaktır. Çünkü yapacağı iş, bir değer taşımaktadır. Ya da, filanca kimseye, şöyle bir amacın gerçekleşmesi için bana yardımcı olsun, diye birine aracılık vermesi, veya söyle de filan kimse bana bir ikramda bulunsun, diye aracı

kılması gibi... Böyle bir işte aracılık yapan kimse, söz konusu şahıs ya da şahıslarla görüşüp konuşması bir hayli uzun bir görüşme ve konuşma ister. İşte bu amaçla aracı kimseye verilmek istenen şey "Cu'le-Cuale" adını alır ki, yani hizmetin karşılığı demektir ve bunda bir sakınca yoktur. Bu, tıpkı bir vekilin/avukatın bir mahkemede hakim karşısında yapacağı savunmaya karşılık aldığı karşılık gibidir ki bu, haram değildir. Yeter ki hakimin karşısında savunma yapan avukat, haklı bir davayı savunmuş olsun, işte bu, helaldir, buna karşılık alacağı şey haram değildir. Eğer söyleyeceği söz, herhangi bir zorluk ve sıkıntıya yer bırakmaksızın, bir sıkıntı doğurmaksızın olabilecekse, bu takdirde alacağı şey haram olmaz.

Eğer söz konusu söylenilmesi istenen laf makam ve mevki sahibi birinden isteniyorsa, ya da söz konusu eylem/fiil mevki sahibinden istenirse ve bu istekten de bir yarar doğacaksa, örneğin sultanın kapısında kapıcı olan bir kimseye, "Şu adamcağızın ilgilinin yanına girmesine izin ver de kapıyı kapama veya sadece şu kıssayı sultanın/ilgilinin önüne koyuver" demek gibi, bir mevki sahibi için aracılık istenirse ve bundan dolayı bir şeyler verilirse işte bu, haramdır. Çünkü alınan karşılık, sırf o makama ulaşabilmek için, oradaki de sırf o mevkiden yararlanarak aldığından dolayı, alınan haramdır ve rüşvettir. Çünkü şeriat/din açısından böyle bir şeyin caiz olduğu sabit değildir, elde buna ait bir delil yoktur. Aksine bunun yasaklığına ilişkin deliller bulunmaktadır.

Nitekim biz bu konuyu krallara ve devlet başkanlarına, devlet büyüklerine verilecek hediyeler bölümünde ele alacağız.

Madem ki şuf'a hakkının düşürülmesi amacıyla verilmek istenen karşılık caiz değilse, yine ayıplı olan bir malı tekrar vermek için verilen karşılığın alınması caiz değilse, bir de bahçede bulunan ağaçların dallarının bir başkasına ait arazi

alanına girdiğinde ve benzeri yerine getirilmesi istenilen birtakım gayeler için ödenmek istenen karşılık nasıl caiz değilse, o halde sırf makam ve mevkiden yararlanmak maksadıyla bir karşılık almak hiç caiz olur mu?

Nitekim doktorun tedavi konusunda kendi sahasıyla ilgili olarak ve sadece kendi bilgisi ile alakalı olan bir konuda tek bir söz söyleyerek, bir uyarıda bulunması veya bir tarif yapması için aldığı karşılık da bu konuya yakın bir durumdur ve bundan dolayı bir karşılık bir ücret almadan bildiğini söylememektedir, sadece karşılığını alınca söylemektedir. Eğer bu kişi, böyle bir durumu konuşmak suretiyle yerine getirirse, bunun bir susam danesi kadar olsun bir değeri yoktur. Bu açıdan buna karşılık adamın bir ücret alması caiz değildir.

Aynı şekilde bilgisine karşılık da bir şey alması caiz olmaz. Çünkü adamın ilmi ya da bilgisi bir başkasına intikal ediyor değildir. Sadece kendi bilgisi kendisinde kalmanın yanında karşısındaki kişiye de o konuya ait bir bilgi sunmuş ve o da böylece bir bilgi sahibi olmuş olur.

Ancak sanatkar ve işinin erbabı usta için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Örneğin adam cilacı veya tedavide mahir usta gibi. Adam öyle bir maharet sahibidir ki, kılıç yapımında veya ayna yapımında ustadır. Kılıçtaki herhangi bir eğriliği veya aynadaki herhangi bir sakatlığı bir darbede veya aynayı bir cila vuruşuyla, eski haline getirebiliyor ve böylece o eşyanın değerinin artmasına neden oluyorsa, bu kimseye bu işinden ötürü ücret verilebilir. Çünkü adam öyle dikkatle ve titizlikle hareket ediyor ki, söz konusu alet de bir değer artırımını meydana getiriyor. Çünkü sanatkar oluşu nedeniyle arızanın nereden kaynaklandığını tesbit ederek, düzeltme işlemini de bizzat oraya tatbik ederek gerekeni yapmış oluyor. Bu, kılıçta olsun aynada olsun bir değer düşüşüne değil, bir değer artışına sebep oluşturduğundan, bu şahsın yaptığı bu iş

karşılığı, ücret alması caizdir. Velev ki uyguladığı yöntem çok basit de olsa, verilebilir. Çünkü bir başkası basitliğine rağmen aynı beceriyi gösteremez ve aletin elden çıkmasına neden olur. Çünkü bu tür sanatların öğrenimi konusunda sanatkar olan kişi o bilgi ve beceriyi kazanmak için oldukça büyük ve sıkıntılı bir çaba göstererek o mahareti elde edebilmiştir. Artık o işte öyle bir beceri kazanmıştır ki, önceleri oldukça zorlandığı işleri, becerisi sayesinde daha hafif ve kolayca yapabilmektedir. Fakat buna rağmen adam, o çalışmasının karşılığını alacaktır ve bu caizdir.

d- SEVİLMESİNİ SAĞLAMAK

Hediye veren kimse, kendisine hediye sunduğu kişinin, kendisini sevmesini, kalbinin kendisine meylini ister. Bunu yaparken herhangi belirli bir maksada yönelik değil de, sırf kendisiyle bir yakınlık ve ünsiyet elde etmek için yapabilir, daha çok kendisiyle sohbet imkanını bulmak, gönlünü fethetmek ve gönlünde bir sevgi bırakmak maksadıyla olabilir. İşte bu tarz hediyeleşme, sadece akıllı kimselerin yaptığı bir iştir. Kaldı ki bu şekilde bir hediyeleşmeyi de din uygun bulmuştur ve teşvik etmiştir. Nitekim Rasulullah (sav) bir hadislerinde şöyle buyurmaktadır:

"Karşılıklı hediyeleşiniz, çünkü böylece birbirinize karşı sevginizi sağlamış olursunuz."[187]

Özetlemek gerekirse, genel olarak insan, başkasının sevgisini, sırf sevilmiş olmak için amaç edinmez. Aksine sevgiyi istemesinin de ileride karşılıklı bir yarar olur ve fayda sağlanır diye istemektedir. Ancak söz konusu hediye sunulurken, kalpte belirli bir fayda amaçlanmamış, gönlünde böyle

187 Ebu Hüreyre'den Beyhaki rivayet etmiş, ancak İbn Adiyy, hadisi zayıf olarak göstermiştir.

bir şeyi tayin etmemiş ve amaç gütmemişse, bu, ne hemen ne de ileride olabilecek bir şeye yönelik olarak bir şey istemeye, amaca yönelik değilse, işte asıl hediye adını alacak olan da budur ve dolayısıyla bunun alınması da helaldir.

e- HEDİYE VERİLENİN GÖNLÜNÜ KAZANMAK

Eğer adam birilerine bir şeyler veriyorsa, amacı; verdiğiyle o şahsın gönlünde taht kurmak ve o şahsın gönlünü kazanmak, sevgisine sahip olmaktır. Ancak onun sevgisini kazanmak ve gönlünü çalmaktaki asıl amacı, sırf onunla bir arkadaşlık bağı kurmak amacıyla onun sevgisine sahip olmak değildir. Ancak burada asıl amaç, kendisinin sevilmesini istediği, gönlünü kazanmak dilediği kimsenin çevresinden ve makamından, ününden yararlanmaktır, belli amaçları elde edebilmek için o yolu kullanmaktır. Evet amaçladığı şeyin cinsi belli olsa da olmasa da, istediğinin aynını elde edemese de, yine ona bu hediyeyi sunmaktadır. Oysa ki eğer adamın bir ünü ve çevresi olmasaydı, o şahıs da o kimseye verdiklerini hediye olarak sunmayacaktı. Demek ki hediyenin ne amaçla verildiğine dikkat olunması gereklidir.

Eğer adamın ünü ve makamı ilmi veya nesebi bakımından ise, bundaki durum ve bu konuda işlenen hata biraz daha hafif ve basittir. Dolayısıyla bu amaçla verileni almak da hoş değildir, mekruhtur. Çünkü bu tür bir hediyeleşmede birazcık rüşvet kokusu bulunmaktadır, böyle bir kuşku içermektedir. Belki görünürde hediyedir; ama, muhteva bakımından biraz hoş görülmemektedir.

Eğer adamın unvanı elde ettiği velayet yetkisi sayesinde ise, örneğin kadılık/hakimlik, valilik, memuriyet gibi bir görevden kaynaklanıyorsa, ya da sadaka ve zekat işlerini yönetmekle görevli bir yetkiliyse, ya da herhangi bir malın vergisi-

ni toplayan bir vergi memuru ya da görevlisiyse veya devletle ilgili başkaca herhangi bir makamı ilgilendiren bir görevden kaynaklanan bir unvan ise, şöhreti buna dayanıyorsa, hatta vakıf işleriyle ilgili bir velayet yetkisiyle görevli bulunuyorsa, söz konusu şeyler kendisine hediye edilmeyecekti ve kendilerine bu makamda iken bir şeyler hediye adı altında verilmişse bu, aslında bir rüşvettir, fakat hediye adı altında sunulmak istenmiştir. Çünkü hediye adı altında verilen rüşvetin asıl veriliş amacı, hemen makam sahibiyle bir yakın bağ kurmaktır ve o kimselerin sevgilerini kazanmaktır. Fakat bu yaklaşma amacı, arzuladığı bir şeyi o vasıtayla elde etmektir. Kuşkusuz elinde şu ya da bu manada bir imkan bulunanlara ulaşmak ve onların yakınında yer almak ancak bu gibi şeylerle olabilmektedir ve bunun da gizli olan hiçbir yönü yoktur, hemen herkes bunun böyle olduğunu bilir.

Kaldı ki bunun en açık örneği ve kanıtı da şudur: Eğer adamın asıl amacı belli kişiye hediye vermek değil, kendisinden bir şeyler beklediği kimsenin makamından yararlanmak ise, o zaman, o makamı kim işgal ediyorsa, şahsa değil, makamı gözeterek, sırf bir şeyler elde etmek için o diğerlerine de bunu hediye altında verebilecektir. Demek ki böylelerin asıl amacı şahsa değil de geldikleri makamdan olan beklentileri yüzünden, o makamda kim varsa ona hediye adı altında bir şeyler sunarak amaçlarını gerçekleştirmektir. İşte bu tür bir ad ya da kılıf kullanılarak verilen hediye adı altındaki rüşvet, vebal bakımından çok daha büyük bir vebal taşır ve bunun hoşnudsuzluğu da oldukça ağırdır. Tüm İslam âlimlerinin de bu konuda ittifak ettikleri de bir gerçektir. Evet bunun mekruhluğu ve vebalinin ağırlığında hepsi ittifak etmiş olmakla birlikte, bunun haramlığı konusunda ise aralarında farklı görüşler bulunmaktadır. Ancak burada anlam/mana bakımından bir çelişki bulunmaktadır. Çünkü verilen şey, salt hedi-

yedir, başka bir şey değildir görüşü ile, bu, salt bir rüşvettir; çünkü, bir makam adına verilmiştir, belli bir amaç hedeflenmiştir, bu açıdan da rüşvettir gibi iki olay arasında dönüp tartışılan bir konudur.

Bilindiği gibi kıyas açısından olan benzerlikler sebebiyle iki şey arasında bir çelişki tartışması varsa, gerek haberler/hadisler ve gerekse büyüklere ait ifadeler/görüşler de bu iki konudan birini destekler durumda ise, o zaman hangi konu ağır basıyorsa, o konu üzerinde görüş belirlemek ve o yöne meyletmek anlaşılmış ve belirlenmiş olur. Nitekim haberler de/mevcut hadislerdeki bilgilerde işin bu yönünü destekler mahiyettedir ve bu, oldukça güçlü bir teyiddir.

Çünkü Rasulullah (sav) hadislerinde şöyle buyurmaktadır:

"Halk öyle bir dönemde bulunacaktır ki, o dönemlerde haram olan şey hediye adı altında helal kılınacaktır. Kişiler de (güya) ibret olsun diye suçsuz olarak öldürülecektir. Çünkü suçsuz/hiçbir şeyden haberi olmayan kişi, genel manada halk bundan kendilerine ders çıkarsın diye öldürülecektir."[188]

Abdullah b. Mesud (r.a.) hadiste haram ile çevirisini yaptığımız "suht" kelimesinin ne anlama geldiği sorulunca, şu cevabı vermişlerdir: "Adamın biri, bir başkasının ihtiyacını karşılar, o da bunun üzerine kendisine yardımcı olan kişiye bir hediye sunar. İşte suht bu anlamadır. Ola ki adam hiçbir konuda bir kelime olsun yorulmaksızın ve zorlanmaksızın, böyle bir söz sarfetmek suretiyle ilgilinin bir ihtiyacını karşılar veya herhangi bir ücret karşılığı olmak gibi bir amaç olmaksızın, konuştuğu sözleri, ilgili kimsenin adına bir iyilik olsun diye söylemiş olabilir. İşte böyle bir durumda, bu görev-

---

188 Bu hadise dayanak olabilecek bir asla rastlayamadım.

leri yapınca buna karşılık herhangi bir şey alması caiz olmaz. Alındığı takdirde, bu, "suht" adını alır."

Mesruk adındaki zat, herhangi birine bir konuda bir aracılık yaptı/şefaatçi oldu. Kendisi için şefaatçilik dilenen kimse de, bir cariyeyi getirip Mesruk'a hediye etmek istedi. Ancak Mesruk böyle bir durum karşısında oldukça hiddetlendi ve adama cariyesini iade etti ve ona, "Eğer ben, senin içinden geçeni bilebilseydim, kesinlikle senin ihtiyacının karşılanması için ağzımı açmaz, aracı olmazdım. Artık bundan böyle gerisi için tek bir kelime söylemek için ağzımı asla açmayacağım." dedi.

Nitekim Tavus'a, sultanlara, devlet görevlilerine ve yetkililerine verilen hediyelerin hükmü hakkında sorulduğunda, verdiği cevap, "O verilen şey Suht'tur/haramdır" olmuştur. Hatta Hz. Ömer (r.a.) de, iki oğlunun hazineden/beytülmalden borç olarak aldıkları şeyden edindikleri kârını tekrar hazineye iade etmiş ve, "Size bunun borç olarak verilmesi, benim çocuklarım olmanız yüzündendir" diyerek kârı ellerinden alma gerekçesini açıklamıştır. Çünkü Hz. Ömer, kendisinin bulunduğu mevki yüzünden çocuklarına o şeyin verildiğinin bilincinde idi.

Ebu Ubeyde b. Cerrah'ın eşi, Rum (Roma) kraliçesine bir şişe içerisinde değerli bir esans hediye etmişti. Kraliçe de bunun üzerine Ebu Ubeyde b. Cerrah'ın hanımına çok değerli bir taş/mücevher armağan etti. Hz. Ömer (r.a.) bu armağan edilen taşı ondan aldı ve satarak, esansın değeri kadarını Ebu Ubeyde'nin hanımına iade etti, kalanını da hazineye gelir kaydetti.

Câbir ile Ebu Hüreyre (r.a.), "devlet adamlarına verilen hediyeler, devlet malından şu veya bu manada alınan mallardır" diye görüş bildirmişlerdir.

Ömer b. Abdulaziz (r.a.) kendisine verilen hediyeyi kabul etmeyip iade edince, kendisine: "Rasulullah (sav) hediye kabul ederdi."[189] diye bir hatırlatmada bulunulduğunda, şöyle konuşmuştur: "Rasulullah (sav)'a verilen aslında hediyedir, fakat bize verilenler ise rüşvettir". Yani Rasulullah'a bir hediye sunulurken, peygamber olması sebebiyle ona bir yakınlık ve ondan bir şefaat beklentisiyle olmaktaydı, yoksa herhangi bir velayet yetkisi sebebiyle ona hediye veriliyor değildi. Bize gelince, bize verilenler, sırf bulunduğumuz ve işgal ettiğimiz makam nedeniyledir."

Tüm bu anlatıklarımızdan daha önemli ve büyük bir vebal olduğu noktası, Ebu Humeyd Saidî tarafından yapılan rivayettir. Buna göre, Rasulullah (sav), birilerini Ezd kabilesinin zekatlarını toplamak üzere, vali/zekat memuru olarak görevlendirmişti. Adam, görevden dönüp de Rasulullah (sav)'ın huzuruna geldiğinde, getirdiklerinden bir kısmını yanında alıkoymak istedi ve "Şunlar size aittir, bunlar da bana hediye olarak verilenlerdir" diye konuştu. Bunun üzerine Rasulullah (sav) şöyle buyurdular:

"Eğer sen samimi isen ve doğru söylüyorsan, sen babanın ve annenin evinde oturuyor olsaydın bu hediyeler sana gelecek miydi/Babanın ve annenin evinde oturarak sana gelecek hediyeleri bekleseydin ya!"

Daha sonra Rasulullah (sav) sözlerini şöyle sürdürdü:

"Bana ne oluyor ki, sizden birinizi bir iş için vali olarak görevlendiriyorum da, adam da kalkıp, "şu, size aittir, bu da bana verilen hediyedir, diyebiliyor! Acaba annesinin evinde oturuyor olsaydı, bu hediyeler kesinlikle kendisine verilecek miydi? Varlığım

189 Hz. Aişe'den Buharî rivayet etmiştir.

elinde olan Allah'a yemin ederim ki, sizden hiçbiriniz hakkı olmayan bir şeyi almamış olsun ki, yarın Allah'ın huzuruna gelirken, onu sırtında taşıyarak huzura gelecektir. Sizden herhangi biriniz yarın kıyamet gününde bağıran bir deve, böğüren bir inek veya meleyen bir koyunu sırtında taşıyarak huzura gelmemiş olsun."

Ardından Rasulullah (sav) ellerini semaya kaldırıp, koltuk altlarının beyazı görülene dek, ellerini kaldırıp şöyle yakardı:

"Allah'ım! Görevimi anlattım mı/tebliğ ettim mi?"[190]

İşte görüldüğü gibi, tehditler bu kadar ağır ve oldukça şiddetli bulunmaktadır. Böyle durumlarda kadıların/hakimlerin ve valilerin, ayrıca görevlilerin yapması gereken şey, kendilerini ana ve babalarının evinde oturuyor, bir görevin başında olmadıklarını farzetsinler. Eğer böyle bir durumda olsalardı, acaba kendilerine söz konusu hediyeler gelecek miydi? Bunun üzerinde düşünsünler. Böyle bir durumda eğer o hediyeler kendilerine gelecek idiyse, o takdirde almaları, görevde olsalar bile almaları caizdir. Fakat bu hediyeler, sırf o makamda olmaları yüzünden kendilerine veriliyorsa, o takdirde gelenin alınması da haramdır.

Bir de bu gibi kimselerin eş ve dostları tarafından kendilerine verilen şeyler vardır. Bu gibi verilenlerin çözümü oldukça zordur. Acaba, söz konusu hediye verilenler, eğer o görevlerinden alınmış olsalardı, acaba yakınları ve dostları yine kendilerine hediye verecekler miydi? İşte bu konu, oldukça şüpheli bir konudur. Bundan mutlaka sakınılsın.

---

190 Buharî ve Müslim rivayet etmişlerdir.

Böylece 'Helal ve Haram' konusunu ele aldığımız kitabımız burada son buldu. Bundan dolayı Allah'a hamdolsun, onun bize bu güzel başarıyı vermesinden dolayı da yine sonsuz hamd ve senalar olsun.

Allah en iyisini bilendir.

İMAM-I GAZÂLÎ

HELALLER ve HARAMLAR

İmam Gazâlî **"Helaller ve Haramlar"** eserinde dinimizin günlük yaşam içinde uygulamamız gereken kurallarını incelikli ve detaylı bir biçimde bize anlatıyor.

Kitabın birinci bölümünde; helali aramanın önemi ve değeri, fazileti, haramın kötülüğü, helal ve haramın dereceleri anlatılıyor. İkinci bölümünde; şüphelilerin mertebeleri, bunların kaynağı, haram ile helalden bunların ayırd edilmesi irdeleniyor. Üçüncü bölümünde; araştırma, sorgulama, bunların üzerine gitme ve ihmal durumlarının incelenmeleri, aynı zamanda bunların helal ve haram sanılma nedenleri araştırılıyor. Dördüncü bölümünde; tövbekar olan kimsenin yapmış olduğu mali zulümlerden arınma meselesi inceleniyor. Beşinci bölümünde; devlet büyüklerinin verdikleri maaşlar, hediyeler, bunların helal ve haram olma sınırları tartışılıyor. Altıncı bölümünde; devlet büyükleriyle birlikte bulunmak, onlarla oturup kalkmanın kişi üzerindeki etkileri ve hükümleri inceleniyor. Yedinci bölüm olan son bölümde ise; farklı meseleler ve çözümlerine yer veriliyor.

Kul hakkının önceliğini belirten dinimizin kurallarını hassas bir bakışla değerlendirebilmemiz için dikkatle okunması gereken bir eser **"Helaller ve Haramlar"**.

ISBN 978-605-5822-52-1

